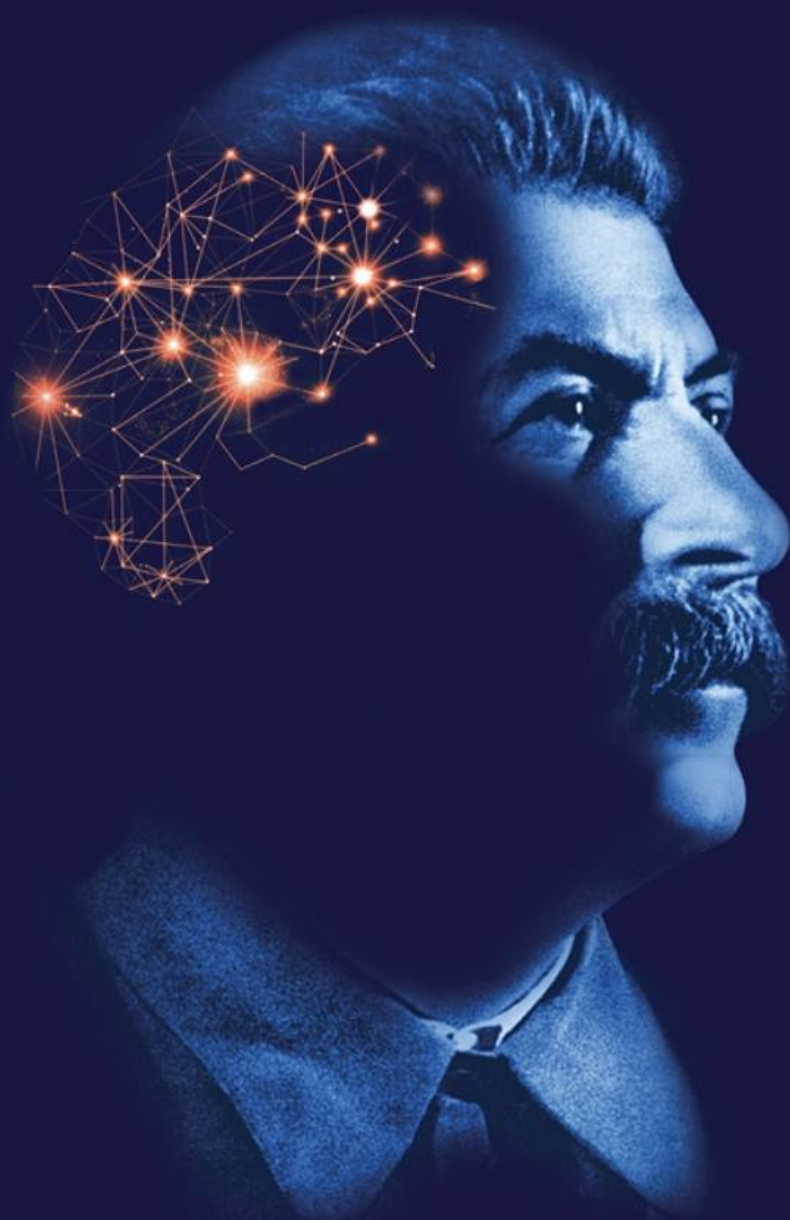

INTRODUCȚIV

DEAN A. HAYCOCK

ÎN MINTEA TIRANILOR

Profiluri psihologice, narcisism și dictatură

DEAN A. HAYCOCK

ÎN MINTEA TIRANILOR

Profiluri psihologice, narcisism și dictatură

Traducere din limba engleză de
MONICA GRECU

LITERA
București

*Pentru victimele trecute, prezente și viitoare.
Și pentru cei ce au puterea să reziste: trecuți,
prezenți și viitori.*

Prefață

„O chestie pe care n-o înțeleg e de ce multor dictatori le place să facă lucrurile pe care le fac“, mi-a scris un prieten după ce i-am spus că lucrez la cartea de față. „De exemplu, eu mă trezesc dimineața și mă gândesc la ce mi-ar plăcea să fac: să cânt la chitară, să merg cu barca sau cu caiacul etc. Ei se trezesc și se gândesc: «Ia să mai atac eu o țară și să iau ce e de luat de pe acolo și așa mai departe».“

Aidoma prietenului meu, pentru mulți alți oameni lipsiți de ambiții dictatoriale e de neînțeles comportamentul bărbaților care dominau în trecut milioane de supuși și ucideau alte milioane. În egală măsură, pe mulți îi îngrozesc dictatorii în viață sau potențialii dictatori, care îi amenință pe aceia dintre noi care nu vrem decât „să cântăm la chitară“ sau „să mergem cu barca“.

Scopul acestei cărți este de a așeza fără prea multă ceremonie contribuția psihologiei tiranilor pe lista factorilor care explică ascensiunea unor astfel de indivizi. Toți tiranii menționați aici au trăit în ultimii o sută de ani. Toți sunt bărbați, fapt care explică utilizarea frecventă a pronumelui „el“, atunci când vine vorba despre ei. (Cu toate astea, existența unor personaje precum regina Mary I a Angliei și Irlandei, devenită „Mary cea Sângeroasă“ pentru dușmanii ei protestanți, sau Ranavalona I, regina Madagascarului, și altele, ne amintește totuși că nu toți tiranii sau dictatorii din istorie au fost bărbați.)

Un dictator este o persoană care deține „controlul autocratic complet: o persoană cu putere guvernamentală nelimitată“, potrivit dicționarului explicativ Merriam-Webster. Deși este posibil ca un dictator să fie bine intenționat, adesea conducătorii cu puteri absolute guvernează în moduri opresive

absolutiste. Dictatorii „binevoitori“ ca Lee Kuan Yew, care a condus Singapore timp de aproape trei decenii începând din 1959, și Iosip Broz Tito, care a condus Iugoslavia aproape patru decenii începând din 1944, sunt adesea citați ca exemple ale acestui tip mai puțin frecvent de conducător autoritar.

De cele mai multe ori însă, dictatorul este un tiran sau despot, un conducător care folosește metode brutale – intimidare, represiune, închisoare, tortură și crimă – pentru a se menține la putere și a-și atinge obiectivele. În această carte, vom folosi termenii de „dictator“, „tiran“ și „despot“ cu același sens, pentru că dictatorii binevoitori sunt o raritate.

Una dintre metodele prin care guvernele încearcă să obțină avantaje, când au de-a face cu lideri și teroriști străini, este să le înțeleagă mecanismele psihologice. De aceea, agențiile guvernamentale din multe țări angajează psihiatri și psihologi, pentru a-i studia pe liderii străini și a realiza profilurile psihologice ale adversarilor. Agenția Centrală de Informații, Departamentul de Stat al SUA și organizațiile echivalente din țările prietene și adversare speră că aceste profiluri le pot ajuta să înțeleagă, să prezică și să influențeze atât acțiunile unor lideri străini prietenoși, cât și pe cele ale unor dictatori și teroriști de diferite ranguri. Pentru a ilustra modul în care agențiile de informații au realizat profilurile unor lideri străini și modul în care informațiile au fost utilizate pentru a promova interesele Statelor Unite, studii ale unor șefi de stat legitimi, care nu sunt tirani, sunt discutate în detaliu în capitolul 2, aceste studii fiind menționate pe parcursul cărții.

Importanța acestei psihologii aplicate este evidentă, dacă luați în considerare faptul că, numai în secolul trecut, despoții, tiranii și teroriștii au fost răspunzători pentru moartea a zeci de milioane de oameni nevinovați și au tulburat sau distrus viețile altor sute de milioane. Acțiunile întreprinse de Adolf Hitler, Iosif

Vissarionovici Stalin, Mao Zedong, Idi Amin Dada, Muammar Gaddafi, Saddam Hussein și Osama bin Laden au afectat, direct sau indirect, milioane de vieți. Ordinele lor criminale erau emise din cartiere-generale, palate și ascunzători unde locuiau și unde erau, în unele cazuri, ascunși și protejați de polițiile lor secrete sau de adepți devotați.

Prin ce diferă acești ucigași de victimele lor? Cum putem explica oare comportamentele lor, inclusiv nevoia de a domina, subjuga, tortura și ucide?

Mulți împărtășesc trăsături de personalitate anormale similare și, în câteva cazuri, posibile tulburări mintale, care le prezic și le explică astfel comportamentul. Psihologii care lucrează pentru agențiile de informații și care analizează în mod obișnuit starea mentală a liderilor patologici constată că acești bărbați au frecvent trăsături incluse în „Triada întunecată” sau „Cvartetul întunecat” – narcisism malign, psihopatie și paranoia. Recunoașterea acestor trăsături de personalitate definitorii ale tiranilor oferă perspective importante asupra motivațiilor și acțiunilor acestora. În trecut, aceste perspective au permis guvernelor să prezică așadar comportamentul adversarilor și le-au oferit indicii importante, pentru a putea explica ce-i determină pe acești bărbați să se comporte astfel.

Cu toate acestea, profilurile psihologice nu au fost întotdeauna realizate cu acuratețe, în special la mijlocul secolului XX. De atunci, psihiatri de frunte, ca doctorul Jerrold M. Post, un fost analist al Agenției Centrale de Informații, au îmbunătățit calitatea acestor eforturi de a afla cum percep lumea liderii străini, fie ei prieteni sau dușmani, și cum ar putea reacționa în situații care amenință securitatea națională.

Realizarea de profiluri psihologice este o practică prin care se încearcă îmbinarea a două științe sociale, psihologia și științele politice, pentru a obține un instrument care ne poate ajuta să înțelegem și, mai

important, să prezicem comportamentul unor lideri străini.

Este foarte probabil ca niște psihologi profesioniști, capabili să descifreze ciudăteniile, tulburările, punctele forte psihologice și vulnerabilitățile conducătorilor de stat străini să poată oferi beneficii semnificative și tangibile țărilor lor. Înțelegerea modului în care gândește și se comportă un lider străin, a motivațiilor și temerilor acestuia, poate oferi avantaje comerciale și în alte tipuri de negocieri. Aceasta le-ar permite guvernelor să dezvolte strategii eficiente pentru abordarea unor națiuni prietenoase sau ostile. Poate oferi avantaje cruciale în situații de criză și ajuta la subminarea punctelor tari ale inamicilor.

Starea de spirit a unui conducător sau șef de stat este în mod clar un subiect legitim de studiu. Ar fi o naivitate din partea noastră să ignorăm starea mentală a conducătorilor, de la Caligula la Mahatma Gandhi, de la Winston Churchill la Richard Nixon, de la John F. Kennedy la Donald Trump și alte sute de lideri, atunci când încercăm să explicăm felul în care abordează guvernarea, succesele și eșecurile lor.

Președinția neobișnuită și controversată a lui Donald Trump nu a putut fi exclusă din această carte. După cum se va vedea în capitolele următoare, unii specialiști în sănătatea mintală sunt convinși că el prezintă un pericol, pentru că are o tulburare de personalitate. Alții nu dau niciun diagnostic, dar insistă că acest comportament constituie o amenințare. Un al treilea grup susține că el nu este bolnav mintal, ci doar un actor și un provocator, o persoană care exagerează, desigur, afirmațiile făcute la adresa sa și întotdeauna „își ia revanșa” pentru insulte și lipsă de respect, ceea ce recunoaște în cărțile sale.

Nu sunt calificat să spun care dintre aceste caracterizări i se aplică președintelui sau dacă i se aplică vreuna. Ann Serling, fiica scriitorului Rod Serling, îl citează pe tatăl ei: „Ori de câte ori scrii, orice

ai scrie, nu face niciodată greșeala de a-ți considera publicul mai puțin inteligent decât tine“. Eu aș merge puțin mai departe și aș presupune că cititorii mei sunt mai inteligenți decât mine. Presupun că ei combină informațiile pe care le ofer eu cu ceea ce știau deja și că învață cercetând în continuare. Mă bazez că vor ajunge la propriile concluzii, pentru că vreau să am încredere în ei.

Introducere

„Astăzi avem nevoie de psihologie din motive vitale“, scria Carl Gustav Jung în urmă cu mai bine de 75 de ani. Acest citat face parte din ultima sa carte, *Amintiri, vise, reflecții*: „Rămânem perplecși și dezorientați în fața fenomenului național-socialismului și al bolșevismului, căci nu știm nimic despre om sau, în orice caz, avem o imagine unilaterală și denaturată a lui. Dacă am deține o anumită cunoaștere de sine, situația ar fi alta. Ne aflăm față în față cu problema cumplită a răului și nici măcar nu o cunoaștem, darămite să venim cu un răspuns. Și, chiar dacă am cunoaște-o, tot nu am pricepe «cum de s-a putut ajunge aici»“.¹

Nazismul, cel puțin ca putere de stat, s-a năruit, la fel ca Berlinul bombardat deasupra buncărului subteran al lui Hitler, în 1945. Versiuni ale comunismului, descendenți îndepărtați ai bolșevismului, mai există încă, dar au suferit o lovitură puternică, atunci când Uniunea Sovietică s-a prăbușit, la începutul anilor '90. Și totuși, citatul lui Jung este la fel de relevant astăzi, ca și atunci când l-a scris.

Atâta timp, cât națiunile dispun de arme de distrugere în masă, este amenințată însăși existența noastră. Atâta timp, cât actori nestatali violenți râvnesc la armele de distrugere în masă, este amenințată însăși existența noastră. „Chestiunea teribilă a răului“ rămâne o problemă definitorie pentru specia noastră, pentru om și natură.

Totuși, există o singură lamentare din evaluarea pesimistă a lui Jung, în privința căreia am făcut progrese. Acum știm cum se pot instaura dictaturi represive precum Germania lui Hitler, Uniunea Sovietică a lui Stalin, China lui Mao Zedong, Irakul lui Saddam Hussein și zeci de altele asemănătoare, care au

existat de-a lungul istoriei. Și acum știm „cum de s-a putut ajunge aici“.

Capitolul 1. Partenerul-psiholog al lui Hitler

La sfârșitul verii lui 1941, Walter C. Langer era în convalescență acasă, după o operație de dublă hernie, când a primit un telefon neașteptat de la Washington.

Apelul era consecința a ceea ce Langer, în vârstă de 42 de ani, făcuse în mod neașteptat cu câteva zile mai devreme. La momentul respectiv, era ținut pe un pat de spital, ca urmare a intervenției chirurgicale. Inactivitatea îl plictisea și devenise irascibil. Acest lucru explică în parte ce l-a determinat să facă ceva ce nu mai făcuse niciodată. După ce a citit un articol care l-a enervat – într-un ziar de dimineață –, i-a povestit soției lui ce-l înfuriase, atunci când aceasta a venit să-l viziteze. Ea l-a ascultat cu răbdare, dar, în cele din urmă, s-a săturat și l-a îndemnat să li se plângă celor care ar fi putut face ceva în acest sens. Așa că Langer a scris o scrisoare unei agenții guvernamentale. De fapt, le-a explicat planificatorilor din cadrul agenției cum ar putea face o treabă mai bună și ce ar trebui să facă.

Înainte de a fi obligat să stea la pat zece zile – după cum era standardul în îngrijirea postoperatorie la acea vreme –, el crezuse că doar „veșnicii nemulțumiți” trimit scrisori oferindu-le sfaturi nesolicitate oficialilor guvernamentali. Însă Langer nu era un veșnic nemulțumit. Era un psihanalist respectat și de succes, care-și practica meseria în zona Bostonului. Obținuse o diplomă de masterat și un doctorat la Universitatea Harvard. Era un discipol declarat al teoriilor lui Sigmund Freud, ba chiar se împrietenise cu însuși părintele psihanalizei și fusese psihanalizat de fiica lui Freud, Anna. Acestea erau dovezi impresionante de credibilitate, în acele zile în care psihologia freudiană era încă în vogă.

Potrivit descrierii din introducerea cărții sale, *The Mind of Adolf Hitler* (*Mintea lui Adolf Hitler*), Langer se afla cam de-o săptămână în spital, când citise despre planul guvernului de a crea o nouă agenție, numită Biroul pentru Coordonarea Informațiilor, al cărei scop era să coordoneze toate informațiile adunate de agențiile americane specializate. De asemenea, urma să fie responsabilă de desfășurarea războiului psihologic. Biroul avea să fie condus de colonelul William („Wild Bill”) Donovan, exact omul pe care soția îl îndemnase să-l contacteze.

Langer era veteran al Primului Război Mondial. Știa cât de ineficient fusese războiul psihologic atunci. Se limitase, în mare parte, la simple exagerări sau chiar la fabricarea unor atrocități comise de inamic. Ca psihanalist, Langer era sigur că războiul psihologic putea fi transformat într-un instrument puternic, dacă specialiștii s-ar fi lăsat convinși să apeleze la cunoștințe psihologice și psihanalitice de ultimă oră. „În loc să ne oprim asupra aspectelor superficiale“, a scris el, „acesta [războiul psihologic] ar trebui să caute să exploateze forțele inconștiente și iraționale, care sunt mult mai puternice“.¹

După cum îi sugerase soția lui, Langer i-a adresat scrisoarea nesolicitată lui Donovan. După ce a expediat-o, a decis că-și îndeplinesc datoria. S-a întors la casa lui din Massachusetts, pentru a-și continua convalescența, și nu s-a mai gândit la gestul său ieșit din comun. Apoi a primit un apel de la un asistent al lui Donovan, care i-a transmis că acesta era interesat de punctul lui de vedere și voia să stea de vorbă cu el peste o săptămână, la micul-dejun. În ciuda sfaturilor medicului, Langer a făcut călătoria cu trenul la Washington, centrul pregătirilor guvernamentale pentru un război despre care atât președintele Franklin D. Roosevelt, cât și Donovan știau că avea să antreneze în curând și Statele Unite.

După întâlnire, Langer a fost de acord să lucreze cu Donovan. Dar proiectele pe care psihologul le-a inițiat pentru a exploata cunoștințele din domeniul psihanalizei, cu scopul de a îmbunătăți moralul și a pregăti națiunea pentru război, nu au progresat semnificativ. Apoi, în primăvara lui 1943, la doi ani după ce-l vizitase pentru prima dată pe Donovan, ca să discute despre cum ar fi putut ajuta psihanaliza efortul de război, Langer a avut o altă întâlnire interesantă cu acesta.

În acel moment, avocatul de succes de 60 de ani care primise Medalia de Onoare a Congresului american și fusese poreclit „Wild Bill” pentru acțiunile sale din timpul Primului Război Mondial conducea o agenție centralizată, care se ocupa cu preluarea tuturor informațiilor de război, Biroul de Servicii Strategice (*Office of Strategic Services*, OSS). Președintele Roosevelt îl numise pe Donovan șef al noii agenții de informații de război, la 13 iunie 1942.

Înainte de a fi desființat în 1945, OSS ajunsese să aibă aproximativ 12 000 de angajați. Aceștia adunau și analizau informațiile, plasau agenți și recrutau spioni în țările inamice, efectuau acte de sabotaj și alte misiuni neconvenționale, produceau dezinformare, pentru a-l deruta pe inamic, contracarau propaganda inamicului, îi instruiău și-i sprijineau pe luptătorii de rezistență din țările ocupate. OSS întocmise, de asemenea, rapoarte analitice pentru Donovan, locotenenții acestuia și factorii de decizie politică.

OSS s-a confruntat cu o rezistență semnificativă din partea multor agenții guvernamentale. A avut parte de o cooperare limitată și, în anumite cazuri, de o lipsă totală de cooperare din partea Departamentului de Stat, a organizațiilor de informații militare și a Biroului Federal de Investigații (FBI). Organizațiile mai vechi și birocrații acestora s-au opus cooperării. Erau mai degrabă preocupate să-și păstreze „terenurile de joacă” individuale decât să colaboreze pentru a utiliza cât mai

eficient informațiile pe care le aduna fiecare dintre ele. (Meschinăria birocratică afișată de agențiile guvernamentale în anii '40 a prezis o disfuncție similară, care avea să se producă 60 de ani mai târziu, când CIA nu i-a comunicat FBI-ului informații care ar fi putut preveni tragedia de la 11 septembrie 2001.)

Donovan și OSS au supraviețuit cu succes opoziției interne din timpul războiului. Dar, după război, protectorul lui Donovan, Franklin D. Roosevelt, a murit, iar noul președinte, Harry S. Truman, nu agreea existența unei agenții americane de spionaj permanente. Recomandarea lui Donovan de a înființa o organizație permanentă de informații, centralizată, care să funcționeze pe timp de pace, nu a fost aprobată. La doi ani după sfârșitul războiului însă, în fața amenințării unei posibile agresiuni sovietice, OSS a servit drept sursă de inspirație pentru înființarea Agenției Centrale de Informații (CIA). Aici și-au găsit locul mulți veterani de la OSS. De asemenea, a continuat practica producerii de rapoarte analitice pe subiecte asemănătoare celor discutate de Donovan cu Langer.

Ce-l motivează?

„Ce crezi despre Hitler?” l-a întrebat Donovan pe psihanalist. „Ai fost acolo și i-ai văzut pe el și pe acoliții lui în acțiune. Trebuie să ai o idee despre ce se întâmplă.” Donovan îl respecta pe Langer nu numai ca psihanalist, ci și pentru că știa că acesta studiasse cu Sigmund Freud timp de doi ani, la sfârșitul anilor '30. Prin urmare, fusese în Germania în perioada în care Hitler câștigase puterea deplină asupra guvernului german și cu puțin înainte să înceapă Al Doilea Război Mondial. Langer îl și însoțise pe Freud, când acesta luase decizia înțeleaptă de a părăsi Germania nazistă și a se refugia în Marea Britanie.

Langer a recunoscut în fața lui Donovan că Hitler era „un mister desăvârșit” pentru el. Acesta l-a asigurat pe psihanalist că nu era „singurul care credea asta”. Pe măsură ce avansa conversația, Langer a aflat că printre cei care conduceau efortul de război american exista o gamă largă de opinii diferite cu privire la psihologia lui Hitler. Donovan voia un punct de vedere profesionist, cu care să înlocuiască propaganda și ideile amatoristice, fără nicio bază, care circulau pe atunci la Washington.

Fiind promovat la gradul de general de către Franklin D. Roosevelt, Donovan i-a spus lui Langer că avea nevoie de „o evaluare realistă a situației germane. Dacă Hitler este cu adevărat dirijorul, ce fel de persoană e? Care sunt ambițiile lui? Cum îl vede poporul german? Cum se poartă cu apropiații? Care e povestea lui de viață? Și, mai presus de toate, vrem să știm cât mai multe despre caracteristicile lui psihologice – ce-l motivează. În plus, ar trebui să știm ce ar putea face, dacă lucrurile încep să meargă în defavoarea lui”.

Pe urmă, generalul a lansat provocarea: „Crezi c-ai putea veni cu ceva în această direcție?”

Langer a recunoscut că era o provocare fără precedent. Psihologul Carl Jung a fost printre primii care și-au exprimat părerea despre dictatorul german, dar era o părere neoficială și bazată pe un contact superficial. În 1939, Jung i-a observat pe Führer și pe dictatorul fascist italian Benito Mussolini, de la o distanță de câțiva metri, când cei doi prieteni urmăreau o paradă militară, la care soldații germani băteau pas de defilare, așa-numitul „pas de găscă”. Jung a fost impresionat de Mussolini: era plin de viață, robust și oarecum mai apropiat de restul lumii în ceea ce privește personalitatea. L-a admirat pe Mussolini, pentru că acesta era cu adevărat încântat să vadă, ca să folosim termenul lui Jung, „impresionantul” pas de defilare.

Hitler, pe de altă parte, i s-a părut aproape inuman, rece, lipsit de umor și, da, înfricoșător. A privit comportamentul lipsit de umor al lui Hitler ca fiind parte integrantă a persoanei sale mai degrabă decât imaginea puterii pe care o afișa în public: „În comparație cu Mussolini, Hitler mi-a lăsat impresia unei schele din lemn acoperite cu pânză, un automat cu mască, un robot sau o mască a unui robot. Nu a râs niciodată pe toată durata spectacolului, ca și cum ar fi fost prost-dispus, în toane rele”.²

Impresiile lui Jung asupra celor doi dictatori erau doar atât: impresii. Erau observații superficiale, pe care Jung le discuta ca și cum ar fi oferit o perspectivă profundă asupra psihicului dictatorilor. La începutul secolului XX, psihologi de frunte, precum Freud și Jung, au prezentat adesea analize și chiar teorii despre psihologia umană, cărora le lipsea însă orice dovadă științifică. Ei și-au întemeiat adesea părerile pe observații și impresii mai mult decât pe colectări riguroase și evaluări sceptice ale datelor. Deși lucrările lor includ informații și observații valoroase, de prea multe ori acestea conțin și supoziții nejustificate sau pur și simplu inutile. Le lipseau instrumentele de măsurare disponibile acum pentru studierea unor grupuri mari de indivizi, cuantificarea și compararea trăsăturilor și comportamentelor. Aceste instrumente ne-au îmbunătățit foarte mult capacitatea de înțelegere atât a trăsăturilor de personalitate sănătoase, cât și a celor nesănătoase. De exemplu, acum avem o estimare a numărului de oameni care au tulburări de personalitate, potrivit unor seturi de criterii bine definite. Nu mai trebuie să acceptăm verdicte precum: copiii mici simt atracție sexuală pentru părintele de sex opus și sunt geloși pe părintele de același sex ca parte a procesului normal de dezvoltare psihosexuală, doar pentru că așa a spus odată Sigmund Freud. De asemenea, nu avem motive să ne temem să punem la îndoială astfel de afirmații și nu riscăm să fim alungați

din cercul de prieteni al lui Freud, așa cum se întâmpla cu adepții lui, când ideile lor difereau de cele ale fondatorului psihanalizei.

Când citim ampla descriere a impresiilor lui Jung despre Hitler și ceilalți în capitolul „Diagnosticarea dictatorilor” din volumul *C.G. Jung Speaking: Interviews and Encounters* (*C.G. Jung vorbește. Interviuri și întrevederi*), observăm limpede că el „mergea dincolo de datele” disponibile în explicațiile sale despre psihologia dictatorilor. Își confunda impresiile personale, adesea superficiale, cu o perspectivă analitică asupra minții acestora.

Cei care astăzi realizează profilurile psihologice ale politicianilor au un avantaj față de Freud și Jung, nu doar în atitudinea lor față de ceea ce privește validitatea propriilor afirmații și opinii. Cu toate că accesul la subiecți și la datele referitoare la aceștia este limitat, orice descoperă poate fi cel puțin analizat în lumina deceniilor de studiere aprofundată a trăsăturilor și tulburărilor de personalitate. Au fost examinate și studiate mii de persoane cu trăsături de personalitate precum narcisism extrem, psihopatie și paranoia. Modelele observate în comportamentele multor oameni permit – nu întotdeauna, dar frecvent – o acuratețe a predicțiilor despre comportamentul viitor al unei persoane, dacă diagnosticarea se face corect.

Langer nu-și permitea să se bazeze doar pe impresiile sale despre Hitler, așa cum făcuse Jung înainte de a trage concluzii despre liderul german. Langer era aproape sigur că nimeni nu mai încercase vreodată să facă ceea ce-i cerea Donovan. Și i se cerea acest lucru în timp de război, fără a avea acces la subiectul studiului și cu acces limitat la persoanele care-l cunoșteau cel mai bine. Cele mai multe informații pe care le putea aduna pentru un astfel de studiu, i-a spus Langer lui Donovan, erau din literatură, adică din cărți, discursuri, ziare, reviste și rapoarte de propagandă. Și o mare parte dintre ele nu erau credi-

bile. Langer ar fi inclus interviuri cu persoane care-l cunoscuseră pe Hitler, dar știa că nici acestea nu erau de încredere. În plus, evaluările psihologice și psihanaliza nu fuseseră elaborate pentru acest tip de investigație.

De-a lungul vieții, generalul Donovan s-a distins printr-o inteligență socială semnificativă, un optimism echilibrat și puțină, dacă nu chiar o lipsă de teamă vădită de eșec. Asemenea multor oameni împliniți, avea o mulțime de idei. Abordarea lui îndrăzneată i-a adus cele mai mari onoruri militare și, mai târziu, ca avocat, avere. Faima acestor bărbați se datorează ideilor de succes pe care le au, în timp ce sugestiile lor mai puțin inteligente sunt umbrite de realizările lor mai mari. Donovan a știut cum să identifice oameni competenți și să le delege atribuții.

„Ei bine“, i-a spus el lui Langer, „vezi ce poți să faci. Angajează-ți ajutoarele de care ai nevoie și rezolvă treaba cât mai curând posibil. Nu te lungi și scrie în termeni simpli, ca să înțeleagă toată lumea“. „Și așa“, își amintea Langer cu mulți ani mai târziu, „am ajuns partenerul-psiholog al lui Adolf Hitler“.³

Langer avea motive întemeiate să-și facă griji din pricina sarcinii primite. Stereotipul existent în cultura populară – care asociază psihanaliza cu imaginea unui pacient culcat pe canapea, în timp ce un psihoterapeut nevăzut ascultă și ia notițe – nu este lipsit de justificare. Tehnica lui Freud pentru tratarea pacienților presupunea multe sesiuni și multe ore de terapie prin discuții, concepute pentru a dezvălui experiențe din copilărie și factori inconștienți, care avuseseră influențe negative asupra sănătății mintale a pacientului. Pentru psihanaliza tradițională, era nevoie de patru ședințe pe săptămână, iar tratamentul putea să dureze ani în șir. Acest sistem, acum învechit pentru tratarea pacienților nevrotici, pur și simplu nu a fost conceput pentru a psihanaliza o persoană care nu se întinsese niciodată pe canapeaua psihoterapeutului.

În anii '40, teoriile lui Freud au început să se răspândească prin universitățile nord-americe. Popularitatea lui s-a reflectat în numărul de catedre ocupate de psihanalisti la universități de elită, precum Harvard, Yale, Stanford, Columbia, Johns Hopkins și Universitatea din Pennsylvania.

Din nefericire, lipseau dovezile științifice care să sprijine elemente-cheie ale teoriei psihanalitice a lui Freud, care a descurajat constant pe oricine i-ar fi pus la îndoială sau verificat teoriile. Astfel, perspective interesante referitoare la influența experiențelor copilăriei asupra comportamentului adulților, rolul pe care-l joacă inconștientul în comportamentul predilect și valoarea clinică a descoperirii și gestionării emoțiilor reprimite nu au fost explorate de cercetători sceptici, acțiune care este o trăsătură definitorie a procesului științific. În acest stadiu al expansiunii sale rapide, psihanaliza a devenit mai degrabă dogmatică decât științifică.

Psihanaliza accentuează rolul pe care procesele mentale inconștiente îl joacă în determinarea modului în care se comportă și se simte o persoană. Deși Freud a recunoscut că psihanaliza nu este utilă pentru tratarea unei boli mintale grave, cum ar fi schizofrenia, psihanalistii au fost și sunt convinși că un pacient ar putea duce o viață mult mai satisfăcătoare, dacă ar înțelege elementele inconștiente care îi influențează comportamentul. (Astăzi, unii psihologi preferă să se refere la una dintre cele mai mari contribuții ale lui Freud, recunoașterea proceselor mentale *inconștiente*“, folosind termenul de „processe mentale *nonconștiente*“. „Nonconștient“ este un termen la fel de potrivit și are mai puține conotații freudiene.) Probleme cu psihanaliza au început aproape imediat, cu Freud însuși.

După cum subliniază doctorul Jeffrey A. Lieberman în cartea sa *Shrinks: The Untold Story of Psychiatry* (*Doctorii minților. Povestea nespusă a psihiatriei*), deși

avea perspective semnificative și idei presciente, „Freud avea, de asemenea, teorii pline de greșeli, neglijențe și idei de-a dreptul trăsnite“. Printre acestea se numără complexul lui Oedip, care susține că băieții au o dorință inconștientă de a-și ucide tații și de a se căsători cu mamele lor, și conceptul de invidie a penisului. Această idee trăsnită pretinde că femeile tinere și normale din punct de vedere psihologic trec printr-o etapă, în dezvoltarea lor sexuală, când își doresc să aibă un penis. Psihanaliștii moderni au modificat interpretările complexelor freudiene, precum acestea, pentru a le face mai puțin prostesti și mai relevante, dar psihanaliza freudiană rămâne o influență minoritară în domeniul psihologiei și psihiatriei clinice moderne.

Dacă Freud ar fi încurajat sau îmbrățișat ideea că teoriile sale pot fi criticate, în loc să se considere un mare-preot incontestabil al psihanalizei, contribuția lui în ceea ce privește psihologia ar fi semnificativ mai mare în prezent. Cu toate acestea, după cum sublinia Lieberman, Freud poate pretinde că a adus o contribuție importantă la înțelegerea psihologiei dezvoltării și a mecanismelor care stau la baza cogniției, așa cum le înțelegem noi astăzi. Datorită lui apreciem influența semnificativă a experiențelor copilăriei asupra dezvoltării noastre psihologice și adaptării la viața adultă. De asemenea, înțelegem mai bine conceptul motivațiilor inconștiente și efectul acestora asupra modului în care-i percepem pe alții și le răspundem.

Pe măsură ce psihanaliza a devenit mai puțin populară, unii psihanalisti au făcut un lucru care i-ar fi îngrozit pe Freud și pe discipolii săi de până în anii '90: au luat în considerare utilizarea unor tehnici moderne de relații publice, pentru a atrage pacienți.⁴ În 1998, Asociația Americană a Psihanaliștilor a constatat că popularitatea în scădere a psihanalizei necesita ceea ce unii tradiționaliști considerau a fi o schimbare radicală.

Au căutat să beneficieze de o expunere mai mare în presă, au angajat o firmă de relații publice și au încercat să-i învețe pe psihanaliștii membri ai asociației cum să comunice eficient cu publicul prin intermediul jurnaliștilor.

Psihanaliza de la distanță

Langer știa că nu putea să-l psihanalizeze oficial pe Hitler. El nu putea decât să adune informațiile disponibile și să sugereze modul în care interpretarea pe care o dădea acelor informații – bazată pe pregătirea sa psihanalitică – ar putea influența comportamentul viitor al subiecților săi. Să asculți un pacient vorbind despre copilăria și sentimentele sale ore în șir nu este același lucru cu folosirea unor surse secundare și mărturii de la persoane a căror credibilitate este necunoscută și care pretind că l-ar fi cunoscut pe subiectul anchetei. Dar era vreme de război, Donovan era convingător, și Langer era motivat să demonstreze valoarea aplicării perspectivelor psihologice și psihanalitice pentru activitățile din timpul războiului. Prin urmare, cu ajutorul colaboratorilor săi, profesorul Henry A. Murray de la Clinica de Psihologie de la Harvard, Ernst Kris de la Noua Școală de Cercetare Socială și Bertram D. Lawin de la Institutul de Psihanaliză din New York, Langer a început să studieze personalitatea lui Adolf Hitler.

Bineînțeles, el nu se putea baza decât pe informațiile relativ puține despre dictatorul nazist disponibile în 1943. Șapte decenii de cercetare istorică au contribuit enorm la ceea ce știm despre Hitler, permițându-le istoricilor să demonteze o parte dintre informațiile false care fuseseră la dispoziția lui Langer și a echipei sale.

E de înțeles că Langer a trebuit să folosească informații discutabile, pentru a putea întocmi profilul lui Hitler. Remarcabil e că, în ciuda acestui dezavantaj,

el a fost capabil – așa cum vom vedea – să prezică destul de precis comportamentul dictatorului.

Fie datorită, fie în ciuda încrederii lui Langer în teoria psihanalitică – în funcție de părerea personală a fiecăruia despre valoarea psihologiei freudiene –, în încercarea de a-i face profilul lui Hitler și de a-i prezice comportamentul, psihologul și-a încheiat constatările cu o singură predicție incorectă și șase predicții impresionant de precise. Langer a ajuns la următoarele concluzii:

1. Exista „doar o posibilitate îndepărtată” ca Hitler să moară de moarte bună. După război, Aliații au aflat că sănătatea lui Hitler era șubredă în perioada în care se ascundea în buncărul din Berlin, unde în cele din urmă s-a confruntat cu o inevitabilă înfrângere. Însă era relativ sănătos fizic în 1943. Cel puțin, era suficient de sănătos, pentru a gestiona atât de prost efortul de război german, încât cel de-Al Treilea Reich, despre care promisese națiunii că avea să dureze o mie de ani, să se încheie după doar vreo doisprezece, respectiv la data de 30 aprilie 1945, când Führerul s-a sinucis.
2. Era „extrem de puțin probabil” ca Hitler să caute refugiu într-o țară neutră. Martori ai ultimelor sale zile în buncăr au confirmat că dictatorul era hotărât să ducă Germania de răpă împreună cu el însuși, în timp ce se confrunta cu înfrângerea. Poporul german, insista el, merita să fie distrus, dacă nu era suficient de puternic, încât să câștige. Fuga nu a fost niciodată o opțiune pentru el, nici măcar la *Berghof* („Curtea de la Munte”), casa de vacanță de lângă Berchtesgaden, din Bavaria, așa cum îl sfătuiseră membrii încă loiali și devotați ai camarilei sale.
3. Exista „o posibilitate reală” ca Hitler să moară în luptă. Este singurul scenariu care, în retrospectivă,

pare mult mai puțin probabil decât a presupus psihologul, atunci când a sugerat această posibilitate, cu doi ani înainte de victoria Aliaților. El a ajuns incorect la concluzia că, dacă Hitler se confrunta cu o înfrângere sigură, ar fi putut „să-și conducă trupele în luptă și să se expună, ca un lider neînfricat și fanatic“. Langer a intuit teama lui Hitler de a fi umilit printr-o înfrângere fără drept de apel (vezi punctul 5 de mai jos), fără să pară a lua în calcul această perspectivă în cazul predicției în speță. Dacă nu murea în luptă, dictatorul ar fi riscat să fie capturat. Hitler nu ar fi riscat niciodată să fie capturat înfruntându-și direct inamicul, deoarece consecința era umilirea, ceva imposibil de tolerat pentru o persoană extrem de narcisistă.

4. Nu putea fi exclusă în totalitate posibilitatea ca Hitler să înnebunească. De fapt, pe măsură ce i se apropia sfârșitul, sănătatea mintală a Führerului a început să se deterioreze semnificativ din cauza presiunii. A început, bunăoară, să se bazeze pe forțe militare inexistente, pentru a învinge Armata Roșie, care se apropia. Avea accese necontrolate de furie la adresa generalilor săi și a situației militare din ce în ce mai proaste, datorate faptului că armata sovietică avansa spre Berlin. Deși acest lucru nu sugerează psihoză, ci mai degrabă stresul intens în fața eșecului inevitabil și a dezastrului, indică o instabilitate mentală pronunțată. În ciuda furiei și a iluziilor sale, Hitler a acționat destul de rațional, chiar și în ultimele sale zile. Declarația lui finală dictată atestă acest fapt, ca și credința lui îndelungată bazată pe puternice teorii ale conspirației sau halucinații cu privire la răul intrinsec reprezentat de evrei și responsabilitatea lor pentru problemele Germaniei.
5. „Posibilitatea cea mai puțin probabilă dintre toate“ ar fi fost aceea ca Hitler să fie capturat.

6. Hitler putea fi asasinat. Era o posibilitate evidentă, care nu a necesitat o incursiune în mintea dictatorului. Cu toate acestea, Langer lucra temeinic și ar fi fost neglijent din partea lui să nu includă acest rezultat potențial într-un raport adresat lui Donovan. Hitler a fost, desigur, ținta a zeci de încercări de asasinat (estimările variază) atât înainte, cât și după ce a ajuns la putere.⁵ Natura represivă a statului polițienesc nazist, brutalitatea și devotamentul gărzilor sale de corp din SS, „paranoia supraviețuirii dictatorului” – tipică lui Hitler –, precum și un noroc semnificativ l-au ținut în viață până când trupele lui Stalin s-au îndreptat spre buncărul său, în aprilie 1945, nelăsându-i altă opțiune decât să-și ia viața sau să-și asume riscul de a fi capturat.
7. Receptiv la informație, Langer a afirmat că sinuciderea „va fi cea mai plauzibilă ieșire din scenă”. Aici, Langer a prezis cu exactitate comportamentul omului pe care nu-l examinase niciodată direct și cu care nici măcar nu vorbise vreodată.

Analiza și evaluarea corectă a comportamentului cel mai probabil al dictatorului german sunt realizări notabile și au încurajat armata și agențiile de informații să încerce să reproducă succesul lui Langer. Unii istorici și psihologi au respins valoarea demersului său. Criticile lor nu au ținut cont de scopul principal al analizei lui Langer. Țelul nu se rezuma la a înțelege „ce-l motivează”, ci să anticipeze comportamentul liderului inamic în contextul războiului.

Un psiholog care a contribuit la raportul lui Langer, doctorul Henry A. Murray, a realizat și el pentru OSS un profil mai detaliat al lui Hitler, denumit „Analiza personalității lui Adolph Hitler, cu previziuni ale comportamentului său viitor și sugestii pentru a-i face față acum și după căderea Germaniei”, în octombrie

1943.⁶ Studiul s-a bucurat de mai puțină apreciere decât cel al lui Langer, în parte fiindcă includea ipoteze psihanalitice învechite despre subiect, inclusiv afirmația că Hitler ar fi avut complexul lui Oedip. De asemenea, l-a descris pe Hitler ca fiind o „epavă totală”. Ca și studiul lui Langer, și acesta a ajuns la concluzia că probabil Hitler și-ar fi luat viața mai degrabă decât să se lase capturat. În ciuda acestui fapt, raportul lui Murray este mai puțin concentrat și conține chiar mai multe ipoteze și presupuneri decât cel al lui Langer, care are oricum destule, cum ar fi presupusele perversiuni sexuale ale lui Hitler.

În recenzie sa din 1972 la cartea *The Mind of Adolf Hitler*, din *The New York Times*, doctorul Robert Jay Lifton – conferențiar de psihiatrie la Facultatea de Medicină de la Harvard din cadrul sistemului Cambridge Health Alliance și profesor emerit de psihiatrie și psihologie la Universitatea din New York City – a scris că Langer „... a depășit atât distanța, cât și clișeele de război, pentru a pătrunde în mintea lui Hitler și, într-o măsură considerabilă, în mintea poporului german, în general...”

În calitate de psiholog freudian dedicat, Langer a acordat o mare importanță copilăriei și educației lui Hitler. Astfel, relațiile acestuia – sau, mai precis, ipotezele și/sau perspectivele lui Langer despre relațiile lui Hitler – cu mama și figura paternă din viața lui ocupă un loc proeminent în raportul final.

Pe baza pregătirii sale psihanalitice și a informațiilor pe care el și sursele sale le-au putut culege în 1943, Langer a ajuns la concluzia că liderul german din timpul războiului, „alesul”, după cum se imagina chiar el, era nevrotic și se îndrepta spre psihoză. Prin nevrotic, Langer înțelegea că Hitler dădea semne clare de activitate mentală inconștientă, care îi producea anxietate. Un psihanalist din vremea lui Langer ar fi putut spune că aceste gânduri nevrotice ar fi prea dureroase pentru a fi abordate direct. Totuși, aceste

gânduri erau atât de puternice, încât trebuiau cumva exprimate. După părerea psihanalistului, așa s-ar explica efortul lui Hitler de a obține puterea, ura față de „rasele inferioare“, convingerea că el însuși era un membru al „rasei superioare“ etc. Freud ar fi putut chiar să includă acest diagnostic în subtipul de nevroză narcisistă cu megalomanie, una dintre categoriile de nevroze pe care le-a descris.

Dar Langer a observat probleme mai grave. Atunci când spunea că Hitler era aproape de psihoză, el sugera că i s-ar fi putut explica uneori comportamentul prin faptul că se desprindea de realitate. A mers atât de departe, încât să dea de înțeles că Hitler prezenta semne de schizofrenie.

Psihologul consultant de la OSS credea, de asemenea, că Hitler era masochist, pervers sexual și, probabil, homosexual. Aceste concluzii nu sunt surprinzătoare, având în vedere pregătirea sa ca psiholog freudian și informațiile limitate, uneori imprecise, pe care Langer le avea la dispoziție. Studii ulterioare au pus la îndoială aceste concluzii. Nimeni, evident, nu le poate respinge pe de-a întregul, dar nu există dovezi convingătoare care să le susțină. În schimb, afirmația lui Langer că Hitler avea un complex mesianic e mai convingătoare, o presupunere susținută de discursurile, comentariile și comportamentul Führerului.

Nu e nevoie să acceptăm toate aspectele legate de psihologia freudiană, pentru a înțelege că personalitatea plină de ură a lui Hitler s-a conturat înainte de vârsta de 30 de ani, înainte să se alăture Partidului Muncitoresc German și înainte ca acesta să-și schimbe denumirea în Partidul Național-Socialist al Muncitorilor Germani sau Partidul Nazist. Și totuși, o mai bună înțelegere a particularităților personalității sale – și a influenței pe care anturajul lui îl avea asupra ei – merită o examinare suplimentară, pentru a ne da mai bine seama nu doar de cum Hitler a devenit

Führer, ci și de cum alții ca el au ajuns să dețină o putere înfricoșătoare în diferite părți ale lumii, în ultimii o sută de ani.

Un fond de dușmănie explicabilă

Oamenii de știință au suspectat multă vreme că sursa comportamentului lui Hitler se regăsea în istoria familiei lui. Langer s-a dedicat cercetării acesteia o bună bucată de timp, ea fiind un factor important, așa cum este pentru noi toți, în determinarea personalității. Dar numai cunoașterea istoriei familiei lui Hitler nu ar ajuta pe nimeni să prezică viitorul austriacului ca lider al partidului nazist și arhitect și instigator al Holocaustului.

Mai mult, numai parcurgând paginile dedicate trăsăturilor, comportamentelor și simptomelor descrise în *Manualul de diagnostic și clasificare statistică a tulburărilor mintale*, editat de Asociația Americană de Psihiatrie (DSM-5), nu putem explica venirea la putere și patologia lui Adolf Hitler. Numai atunci când sunt combinați toți factorii care i-au modelat viața – copilăria, trăsăturile de personalitate probabil moștenite, evenimentele contemporane și istorice și norocul – poate fi Hitler perceput ca om, și nu doar ca simbol al răului.

Istoria familiei apropiate a lui Hitler a început când viitorul său tată, Alois Hitler, pe atunci în vârstă de 48 de ani, s-a căsătorit cu Klara Pölzl, verișoara lui de-a doua, în 1885. Klara, în vârstă de 24 de ani, era a treia soție a lui Alois. În 1889, ea l-a născut pe Adolf, primul ei copil care a supraviețuit. Înainte de nașterea lui Adolf, Klara pierduse trei copii: doi muriseră de difterie și un sugar pierise la scurt timp după naștere. Ani mai târziu, a mai pierdut un fiu, Edmund, din cauza rujeolei. Adolf avea 4 ani, când fratele lui a murit. Ca singur fiu supraviețuitor, era foarte important pentru mama sa, poate mai important decât dacă ar fi

supraviețuit și ceilalți copii. Numele cu care-l alinta era Adi.

Într-o carte broșată, subțire, intitulată *The Pictorial History of the Third Reich* (*Istoria ilustrată a celui de-Al Treilea Reich*), se găsește imaginea de-acum familiară a bebelușului Adolf Hitler.⁷ Stă în șezut pe scaun, iar pe pagina alăturată este o fotografie a tatălui său sever, care pozează mândru în uniformă de ofițer vamal al Imperiului Habsburgic. Chipul lui Alois Hitler este dominat de o mustață care se proiectează spre exterior de pe buza superioară și se îmbină cu părul subțire care se întinde de la colțurile gurii în jos până la marginea liniei maxilarului. Acolo, părul facial se îngroașă din nou și se proiectează în exterior și în jos, pentru a se potrivi cu părul de pe buza superioară. Mustața care pare să explodeze și barbișonul sunt complet opuse mustăcioarei „periuță” care a devenit semnul distinctiv al fiului său înainte și după ce a devenit *Der Führer*.

Fotografia bebelușului Adolf de lângă portretul acelui minor funcționar vamal mândru nu dă niciun fel de indiciu despre potențialul hâd din creierul pruncului. Întoarceți pagina cu portretul tatălui și veți ajunge peste un deceniu, când fiul său este un școlar de 10 ani. Viitorul lider al Reichului de o mie de ani pare morocănos, mai ales în comparație cu expresia luminoasă a colegului de clasă, care sprijină o mână prietenoasă pe umărul lui stâng. Știm că este Hitler, pentru că cineva a tras o săgeată de la o notiță scrisă de mână, *Unser Adolf* („Adolf al nostru”) spre capul băiatului.

Încercarea de a explica ce anume se întâmpla în mintea unui băiat de școală sau, mai târziu, în mintea unui tânăr artist ratat, care abia dacă supraviețuia la Viena, sau în mintea caporalului din armata germană în timpul Primului Război Mondial și, în cele din urmă, a liderului incompetent al celui de-Al Treilea Reich, responsabil pentru moartea a zeci de milioane de

oameni, a pus în încurcătură generații de amatori curioși, psihologi și istorici profesioniști, din anii '30 până astăzi.

Nu era nimic neobișnuit în fotografiile din copilăria lui Adolf. Nimic nu prevestea imaginile camerelor de gazare din lagărele de exterminare de la sfârșitul micii istorii ilustrate care ne arată ce avea să abată, într-o bună zi, asupra lumii băiețelul austriac.

În 1896, s-a născut Paula, singura soră a lui Adolf din ambii părinți. Copilăria lui Adolf și a Paulei a fost marcată de beția și violența tatălui. Viața din familia Hitler era cu siguranță disfuncțională, dar acest lucru nu e suficient, pentru a explica obsesiile ulterioare ale viitorului Führer, ura lui, antisemitismul și accederea la putere. Alois îl bătea pe Adolf și-și abuza soția, care adesea încerca să-și protejeze fiul de furia soțului. Pe lângă încercarea de a-l proteja pe Adolf, Klara îl adora și i-a permis să se bucure – după moartea tatălui în 1903 – de o adolescență comodă și plină de plăceri. Paula credea că Adolf și-a iubit cu adevărat mama atentă și grijulie.⁸ „Moartea mamei ne-a afectat puternic pe mine și pe Adolf“, i-a spus ea unui anchetator al armatei americane în 1945. „Am fost amândoi foarte atașați de ea. Mama noastră a murit în 1907, și Adolf nu s-a mai întors acasă după aceea.“ O transcriere a interogatoriului luat Paulei de către un agent al spionajului american după război este inclus în anexa B.

Klara a murit de cancer la sân, când Hitler avea 18 ani. Eduard Bloch, medicul familiei Hitler care a tratat-o, a confirmat impresia Paulei despre reacția lui Hitler la moartea mamei sale. Treizeci de ani mai târziu, Bloch avea să-și aducă aminte cum, în lunga sa carieră, nu mai văzuse niciodată o persoană mai devastată decât fusese Adolf Hitler la moartea mamei sale.⁹

Paula nu a avut copii. Unele dintre cele mai apropiate rude supraviețuitoare ale lui Hitler sunt descendenți din prima căsnicie a tatălui său. Înainte de a se însura

cu mama lui Hitler, Alois fusese căsătorit cu Franziska Matzelberger. Copiii lor erau frații vitregi ai lui Adolf: Angela și Alois Jr.

Angela s-a măritat cu Leo Raubal senior. Au avut un fiu pe nume Leo Raubal junior și o fiică pe nume Maria „Geli” Raubal. Începând din 1925, Hitler a făcut o adevărată obsesie față de Geli, care era cu nouăsprezece ani mai tânără decât unchiul ei vitreg înamorat. A trăit cu el din 1929 până în 1931. Deloc surprinzător, posesivitatea și gelozia lui Adolf au făcut-o din ce în ce mai nefericită. În mod evident, acest aranjament familial nesănătos nu putea dura. Comportamentul posesiv manifestat față de nepoata vitregă e tipic partenerilor abuzivi. Când a descoperit că Geli era interesată de șoferul ei, Emil Maurice, bărbatul a fost concediat. De atunci, Adolf a avut pretenția s-o însoțească de fiecare dată când mergea la cumpărături.

Vineri, 18 septembrie 1931, cei doi s-au certat din cauză că Geli voia să părăsească Münchenul – și pe Adolf – și să meargă la Viena, unde avea de gând să studieze canto. A doua zi, Geli a fost găsită moartă în apartamentul lor. Avea o plagă împușcată în piept. Glonțul fusese tras din pistolul lui Adolf, un Walther de 6,35 mm, care se afla lângă trupul ei.

Poliția a stabilit că Geli își luase viața. Ancheta asupra acestui caz a fost finalizată rapid (sau a fost vorba despre o mușamalizare). Bineînțeles, suspiciunile nu au dispărut. La două zile după moartea lui Geli, ziarul *Fränkische Tagespost* făcea aluzie la „un întuneric misterios” în jurul evenimentului. Și ziarul antinazist *Münchner Post* a publicat un articol cu titlul „O întâmplare misterioasă: Nepoata lui Hitler se sinucide”.¹⁰ A existat un raport care menționa că Geli avea nasul zdrobit, ceea ce s-ar fi putut întâmpla, când fața ei lovise podeaua, după împușcătură. E posibil să fi avut și alte urme pe corp.

Dacă Adolf a ucis-o – pentru că era pe punctul de a-și pierde controlul asupra ei –, acest lucru ar fi în concordanță cu extrema manifestare a bărbaților dominatori și abuzivi. De asemenea, este absolut plauzibil ca tânăra – deprimată și fără speranță sub controlul unchiului ei obsedat – să-și fi luat singură viața. Deși a fost considerată oficial sinucidere, îndoieli cu privire la adevărata cauză a morții ei există și în prezent. Mama lui Geli credea că fata umblase cu pistolul lui Adolf și murise când se împușcase din greșeală.

Geli nu a avut copii, dar nepoatele și nepoții ei din partea mamei sale, Angela, încă trăiesc în Austria. Fratele lui Geli, Alois junior, a avut un fiu, William Patrick Hitler, cunoscut ca Willie sau Willy.

Sentimentele lui Adolf pentru Willie erau cu mult diferite de cele pe care le avea față de Geli. După ce a încercat să-l convingă pe unchiul Adolf să-i găsească o slujbă bună în Germania înaintea celui de-Al Doilea Război Mondial, Willie a fost suficient de înțelept încât să fugă în Statele Unite, în 1939. În cele din urmă, s-a căsătorit și a avut patru copii. Imaginea unică a lui Hitler ca entitate inumană și malefică este atât de împământenită, încât mulți bloggeri repetă povestea conform căreia fii lui Willy ar fi făcut o înțelegere să nu aibă niciodată copii. Aceștia susțin că pactul era menit să asigure sfârșitul liniei genealogice a lui Hitler sau, cel puțin, pe a unora dintre cele mai apropiate rude supraviețuitoare ale dictatorului, pe linie paternă.

Willie a murit în 1987. Niciunul dintre fii lui Willie, toți cu domiciliul în Long Island, New York, nu s-a căsătorit. Fiul său Howard și-a pierdut viața într-un accident rutier, în 1989. Fii supraviețuitori ai lui Willie – Brian, Louis și Alexander – au vrut, într-o încercare de înțeles, de altfel, să evite publicitatea și să trăiască în anonimat. Alexander i-a spus autorului cărții *The Last of the Hitlers (Ultimul descendent al lui Hitler)*, David Gardner, că nu a existat niciodată un pact între frați, ca

să nu aibă copii. Apoi Alexander a adăugat: „Poate ceilalți doi frați ai mei au făcut [un pact], dar eu nu”¹¹. În 2018, Alexander a reiterat faptul că nu a existat niciun pact pentru a nu avea copii.

Important nu este dacă a existat un pact formal pentru a pune capăt liniei genealogice paterne a lui Hitler, ci acceptarea de către unele persoane a unei astfel de povești, fără a o verifica, sugerând că un astfel de pact ar fi avut sens. La urma urmei, nu numai că ar fi scutit generațiile viitoare de povara și rușinea de a fi un „Hitler”, ci ar fi putut, de asemenea, în mintea multora, să elimine genele inimaginabil de compromise, responsabile de răul grotesc și obscen, care s-a dovedit a fi Adolf. Ideea că linia sa genealogică ar trebui să se încheie cu el reflectă transformarea lui din ființă umană în fenomen malefic, în viziunea publicului. Stalin, Mao, Saddam Hussein, Idi Amin și alți dictatori sunt încă priviți ca ființe umane, în ciuda reputației lor îngrozitoare, și nu prea există bârfe despre posibile „pacte” prin care să se limiteze numărul descendenților lor.

Stalin, de pildă, a avut cel puțin cinci copii și opt sau mai mulți nepoți. Se crede că Mao a avut zece copii, dar, fiindcă era promiscuu, nu se știe cu exactitate numărul acestora. Avea patru nepoți cunoscuți. Singurul moștenitor masculin supraviețuitor al dictatorului chinez, Mao Xinyu, a devenit general în Armata de Eliberare a Poporului Chinez.¹² După anumite estimări, dictatorul ugandez Idi Amin ar fi avut 43 de copii. Unul dintre nepoții săi, Taban Amin, a fost membru al parlamentului ugandez, o vreme. El era în favoarea unei sărbători anuale în amintirea și onoarea bunicului său ticălos. Un alt fiu, Jaffar, a sugerat, în 2007, ca guvernul ugandez să investigheze domnia tatălui său.

Despre cum nu este „explicat“ Hitler

Impresia că moștenirea cumplită a lui Adolf îl plasează pe acesta într-o categorie distinctă față de ceilalți dictatori este întărită de unii critici care pun la îndoială validitatea încercării de a înțelege sau explica politicile și comportamentul lui Hitler. Este atât de stigmatizat, iar brutalitatea lui, atât de malefică, încât unii oameni consideră că este categoric greșit să căutăm explicații medicale, psihiatrice sau psihologice pentru acțiunile sale. Explicarea comportamentului lui Hitler – sau al oricărui tiran – în acest mod a fost numită „medicalizare a unei probleme sociale“. Există îngrijorarea că, în felul acesta, s-ar putea evita responsabilitatea personală pentru un comportament oribil, în condițiile în care vina nu va fi considerată a făptuitorului, ci a unei afecțiuni sau a unei boli mintale.

Fostul luptător în rezistență și producător de filme francez Claude Lanzmann, de exemplu, nici măcar nu accepta ideea că moștenirea lui Adolf Hitler ar putea fi explicată.

Lanzmann a petrecut doisprezece ani filmând interviuri cu supraviețuitori ai lagărelor de concentrare, martori și autori ai atrocităților naziste.¹³ Rezultatul a fost un film de aproape nouă ore și jumătate, *Shoah*, lansat în 1985. (Cuvântul *Shoah* este adesea considerat traducerea în ebraică a termenului „Holocaust“. Inițial, cuvântul însemna „distrugere“, așa că este cel mai potrivit atunci când se pomenește despre crimele naziste împotriva populației evreiești din Europa.)

Potrivit lui Lanzmann, nu poate exista nicio explicație istorică pentru politicile lui Adolf Hitler și acțiunile care au contribuit direct la moartea a șase milioane de evrei și a sute de mii de alte victime nevinovate din lagăre. Într-o discuție cu doi reporteri germani, el a spus: „Regula mea de nezdruccinat a fost întotdeauna să *nu vreau* să înțeleg. Când Primo Levi,

prizonier atunci, a întrebat «de ce?», un ofițer SS i-a răspuns: «Nu există *de ce* aici». Acesta e adevărul. Căutarea unui sens pentru «de ce?» este absolut obscenă¹⁴.

Lanzmann a respins toți factorii de pe lista pe care o invocă istoricii, care au prilejuit ori au făcut posibilă guvernarea de doisprezece ani a Führerului în Germania și ororile asociate acesteia. „Desigur“, afirma Lanzmann, „istoricii assemblează lanțul lor de cauzalitate: criza economică mondială, șomajul, înfrângerea din Primul Război Mondial, bolșevismul, experiențele lui Hitler din tinerețe și așa mai departe. Explicațiile se încheie cu exterminarea evreilor ca un rezultat aproape armonios, rațional, logic. Tocmai de aceea este obscen. Se poate ca anumite condiții să fie necesare pentru intensificarea curentului criminal de antisemitism, dar ele nu sunt suficiente. Uciderea lipsită de scrupule în camera de gazare rămâne de neînțeles. Scopul filmului meu este să prezint tocmai această uimire și confuzie“¹⁵.

Lanzmann era pe bună dreptate afectat de experiențele și ororile naziștilor și ale odiosului lor lider. Ororile povestite în *Shoah* sunt de o asemenea magnitudine, încât nu pot fi niciodată acceptate. Ororile insuportabile nu sunt niciodată acceptabile în niciun sens, dar asta nu înseamnă că nu au explicații pe care lumea merită să le ia în considerare. Cancerul este o boală îngrozitoare, care de prea multe ori ucide cu cruzime oameni nevinovați, după ce-i face să sufere, dar există explicații științifice pentru cruzimea lui. Și aceste explicații au dus la progrese care au salvat și prelungit viața altor oameni și care promet să ajute la salvarea cât mai multor vieți în viitor.

Să explici răul prin natura lui nu este același lucru cu a-l accepta. Ororile comise de naziști nu sunt, așa cum credea Lanzmann, de neînțeles. Ororile au fost comise de ființe umane conduse de un bărbat ale cărui trăsături de personalitate sunt cunoscute și înțelese de

cei care studiază patologiile de natură psihologică și psihiatrică.

Având în vedere circumstanțele neprielnice, inclusiv cele pe care Lanzmann le dă la o parte („criza economică mondială, șomajul, înfrângerea în Primul Război Mondial, bolșevismul, experiențele lui Hitler din tinerețe și așa mai departe“), începem să înțelegem cum ar putea ajunge la putere cineva cu trăsături precum ale lui Hitler. El a fost ajutat de trăsăturile sale narcisiste extreme, de convingerea că fusese ales de Providență să conducă Germania către măreție și de abilitatea de a transmite acea convingere și de a se conecta cu masele – o populație deja predispusă a răspunde favorabil unui lider puternic, după ce se confruntase cu o înfrângere în Primul Război Mondial și cu greutăți economice severe. Adăugați la toate acestea cruzimea lui, înclinația de a minți, manipula și exploata temerile oamenilor față de „dușmanii poporului“, combinate cu o lipsă totală de empatie față de cei care nu erau de acord cu el sau îl provocau, și e mai ușor de înțeles cum a devenit Adolf Hitler concurentul favorit pentru cea mai importantă poziție într-o țară care se confrunta cu dificultăți. Dacă punem la socoteală și tendința regretabilă, dar incontestabilă a unei mari părți a societăților greu încercate de a urma un om ce se declară puternic și pretinde că are abilități unice pentru a rezolva problemele, apariția cuiva ca Hitler pe scena publică devine aproape previzibilă.

Nu este obscen să căutăm răspunsuri la întrebările „De ce Hitler?“ și „De ce Holocaustul?“ Ar fi obscen să nu încercăm să înțelegem și să explicăm astfel de orori. Ar fi obscen să nu încercăm să învățăm din ce s-a întâmplat, și să înțelegem exact de ce s-a întâmplat, și să găsim modalități de a anticipa și împiedica să se mai întâmple astfel de lucruri, în orice țară, inclusiv în democrațiile actuale. Inclusiv astăzi.

Argumentul că Hitler nu ar trebui diagnosticat niciodată sau că purtarea lui nu ar trebui explicată –

pentru că o explicație ar pune vinovăția crimelor sale pe seama unei „boli“, și nu pe ticăloșia conducătorului nazist – ignoră existența multitudinii de trăsături antisociale și narcisiste, pe care dictatorul le-a manifestat atât de clar. Argumentul împotriva explicării comportamentului lui Hitler nu ia în considerare faptul că trăsăturile sale antisociale evidente nu-l pot exonera niciodată de vină. Așa cum un psihopat știe să deosebească binele de rău, dar alege să facă rău, Hitler știa că e greșit în ochii lumii a comite o crimă la scară mai mică sau mai mare. El și adepții lui au încercat să ascundă omorârea bolnavilor mintal înainte de război, iar în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial au încercat să ascundă de restul lumii ororile lagărelor morții. Dar Hitler a ales să ucidă oricum, pentru că voia să-i elimine pe cei pe care-i percepea ca pe o amenințare la adresa puterii lui. Voia să-i elimine pe cei pe care-i considera inferiori, pe baza conceptului ridicol de rasă superioară și a dorinței sale de a „curăța“ Europa de nearieni.

Căutarea unei explicații

S-ar putea să vă așteptați să găsiți explicația pentru ura nebunească a lui Hitler față de toate lucrurile asociate cu evreii și motivele din spatele politicilor sale criminale într-o carte cu titlul *Explaining Hitler: The Search for the Origins of His Evil* (*Explicarea lui Hitler. Căutarea originilor răului din el*). Autorul, Ron Rosenbaum, i-a încurcat pe mulți cititori, pentru că el nu a încercat, de fapt, să explice comportamentul lui Hitler, în ciuda titlului principal al cărții sale. Dacă acești cititori ar fi acordat mai multă atenție subtitlului – *Căutarea originilor răului din el* –, ar fi putut constata imediat că lucrarea lui Rosenbaum nu e menită să explice patologia proceselor de gândire și acțiunile lui Hitler, ci să examineze diferite moduri în care oamenii au încercat să le explice. Autorul ar fi

putut evita unele neînțelegeri prin exprimarea explicită a scopului său cu un titlu mult mai incomod și, cu siguranță, mai puțin comercial: *Încercări de a-l explica pe Hitler*, dar titlul complet pe care l-a ales reflectă cu acuratețe conținutul cărții.

Rosenbaum trece în revistă numeroase puncte de vedere prezentate de-a lungul anilor de cei care încearcă să explice ceea ce mulți consideră încă inexplicabil: sursa sau sursele naturii și faptelor malefice ale lui Hitler.

Explicațiile psihanalitice care l-au călăuzit pe Langer în analiza dictatorului se bazau pe teoria freudiană conform căreia problemele psihologice ale adulților își au rădăcinile în traumele copilăriei. Tatăl lui Hitler nu-l iubea și-l bătea, de exemplu. Dar mulți copii au fost supuși unei educații stricte în Germania, înainte de Primul Război Mondial. Spre deosebire de prezent, pedeapsa fizică nu era privită ca un abuz asupra copiilor. Dacă aceasta era cauza, de ce nu a avut Hitler sute sau chiar mii de rivali care să încerce să devină führeri în Germania în tumultuoșii ani 1920 și 1930?

Aceeași întrebare face șubredă și explicația că mama lui Hitler a fost excesiv de protectoare și l-a convins că era un băiat foarte special. Având în vedere că pierduse patru copii, este probabil ca mama să-l fi cocoloșit pe Adolf, nu și tatăl lui dur și bețiv. Mulți copii mureau la vârste fragede în vremurile acelea, fie din cauza unor boli ale copilăriei – care acum pot fi prevenite prin vaccinuri –, fie a altor boli care în zilele noastre pot fi vindecate de medicina modernă. Supraviețuitorii acestor boli au primit, fără îndoială, o atenție suplimentară din partea mamelor îndurerate sau din partea ambilor părinți. Dacă atenția excesivă a mamei ar fi fost cauza personalității pervertite a lui Hitler, acesta ar fi avut probabil și mai mulți rivali care ar fi încercat să refacă măreția Germaniei după înfrângerea ei în Primul Război Mondial și greutățile economice pe care le trăise în anii postbelici.

Rosenbaum arată clar că explicația psihoistorică potrivit căreia psihicul liderului nazist a fost afectat de faptul că se temea sau știa că ar fi avut un strămoș evreu a fost în mare parte discreditată.

Același lucru este valabil și pentru explicația psihosexuală. Otto Strasser, unul dintre foștii contracandidați ai lui Hitler la conducerea partidului nazist, a contribuit la răspândirea zvonului că Hitler se deda la perversiuni sexuale. Strasser le-a spus interviuatorilor lui Langer de la OSS că nepoata lui Hitler, Geli, îi povestise despre practicile sexuale ale lui Adolf. Geli, a declarat Strasser, îl acuzase pe Hitler că-i cerea să urineze pe el. Cu toate acestea, Strasser avea motive să mintă. I se opusese lui Hitler cu puțin timp înainte ca acesta să preia puterea. În 1934, în timpul epurării unor adversari care reprezentau o amenințare reală sau închipuită la adresa naziștilor, Führerul a ordonat uciderea fratelui lui Otto, Gregor, un alt fost nazist de frunte. Hitler l-ar fi ucis cu siguranță și pe Otto, dacă acesta n-ar fi fugit în Canada. În concluzie, nimeni nu poate susține că știe dacă Hitler a fost în mare parte asexual la maturitate, predominant heterosexual sau predispus către umilire și perversiuni, în ciuda suspiciunii lui Langer că Hitler a practicat o perversiune înrudită, și anume coprofilia.

Uneori, influențele sociale și istorice au fost ridicate la rangul de explicație pentru comportamentul lui Hitler. După moartea mamei sale, Hitler a petrecut ani întregi luptându-se să devină artist. A fost respins de două ori de Academia de Arte din Viena. Cu toate acestea, examinatorii săi, observând detaliile din desenele cu clădiri ale tânărului Adolf, i-au sugerat să studieze arhitectura, dar artistul în devenire le-a ignorat sfaturile.

Ca tânăr și adult, Adolf era încăpățânat până la absurd. Era convins că era special, iar lipsa eticii muncii nu-i ajuta deloc situația financiară precară. Era un tip leneș. Îi plăcea să citească ziarele și să le țină

prelegeri celor suficient de „norocoși” să se afle în prezența lui. Nu tolera să fie contrazis, nici opiniile diferite.

După moartea mamei sale, între 19 și 24 de ani, la Viena, Adolf a fost expus unei subculturi periculoase, în timp ce se chinuia să devină artist. Unele ziare promovau idei de superioritate rasială. Adolf trăia printre nemulțumiții Vienei. Era, după cum explică Brigitte Hamann în cartea *Viena lui Hitler. Anii de ucenicie ai unui dictator*, „Viena celor defavorizați, a celor care locuiau în *Männerheime* (pensiuni pentru bărbați), de obicei bărbați plini de temeri și receptivi la teorii obscure, în special idei care, în ciuda nenorocirilor, îi făceau să se simtă parte a unei elite, să se considere, la urma urmei, «mai buni» decât alți oameni. Pentru acești bărbați, a fi «mai buni» în acel «Babilon al raselor» multinațional însemna să aparții «nobilului popor german», și nu să fi slav sau evreu”.¹⁶

Unii dintre contemporanii lui Hitler nu-și amintesc ca el să fi exprimat comentarii antisemite în această perioadă. Și nici camarazii de arme din Primul Război Mondial nu-l consideraseră pe caporalul Hitler antisemit. Cu toate acestea, e clar că nu fusese doar expus la conspirații rasiste în tinerețe, ci și predispus să absoarbă această ură.

Când avea 30 de ani, a scris prima sa declarație despre ceea ce oamenii numeau la acea vreme „chestiunea evreiască”. Scrierea se referea la „rasa” evreilor și le desconsidera identitatea religioasă. (Desigur, din punct de vedere științific, nu există rasă. Din punct de vedere biologic, oamenii sunt una și aceeași specie, iar diferențele fizice dintre grupuri sunt banale. Din punct de vedere social, totuși, predispoziția oamenilor de a se identifica cu propriul trib duce la snobism, în varianta cea mai puțin dăunătoare, și la genocid, în cea mai dăunătoare, cu o mare varietate de atitudini neplăcute între aceste extreme.) „Scopul”, scria Hitler, „trebuie să fie, cu siguranță,

înlăturarea evreimii cu totul”.¹⁷ În acest context, „înlăturarea” din mintea lui însemna extragerea fizică din Europa a ceea ce el numise o „tuberculoză rasială a popoarelor”. Politica uciderii angro a populației evreiești a fost adoptată decenii mai târziu, în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial.

Tânărul Adolf Hitler nu avea nimic special în această privință. Mulți îi împărtășeau opiniile antisemite la vremea aceea, la fel cum mulți le împărtășesc și astăzi. Această convingere tristă și disperată a superiorității cuiva în detrimentul celorlalte popoare este un element care explică psihologia lui Hitler. Atunci când este combinată cu alți trei factori, psihologia lui Hitler devine mult mai puțin misterioasă decât se credea anterior.

Imaginea lui Hitler s-a schimbat în cele aproape opt decenii, de când Langer a acceptat provocarea lui Donovan de a-l analiza pe dictator de la depărtare. Pentru unii oameni, nu contează că Stalin și Mao Zedong au fost responsabili pentru mai multe decese ori că aceste crime au fost adesea comise cu o cruzime sadică. Adolf Hitler a devenit personificarea răului, probabil mai mult decât orice altă figură istorică. Hitler a devenit un fenomen, o ticăloșie de neînțeles care se dezlănțuie în spatele unei mustăcioare „tip periută”, cândva populare, parte a imaginii lui de Führer.

Crimele sunt explicația pentru reputația lui extraordinar de proastă. Invadând Polonia în 1939, a început un conflict care a antrenat, în cele din urmă, mai multe țări, a făcut mai multe victime și a costat mai mult decât oricare alt conflict din istorie. Convingerile lui aberante au dus la înființarea a peste 40 000 de lagăre de concentrare, de exterminare, de muncă silnică și de prizonieri de război, precum și de ghetouri evreiești. Existau chiar și bordeluri care țineau sclavi sexuali. Aceste locuri au devenit scenele crimei, în care sclavia, tratamentul inuman și genocidul pur și simplu au dus la moartea a aproximativ șase milioane

de evrei, aproximativ două sute de mii de romi europeni, aproape două mii de martori ai lui Iehova și zeci de mii de adversari politici, luptători în rezistență și homosexuali.

Chiar înainte de război și de înființarea pe scară largă a lagărelor morții, Hitler a fost de acord cu uciderea unui sfert de milion de bărbați, femei și copii cu dizabilități psihice și fizice.¹⁸ El a promovat idei antisemite și rasiste absurde, fără nicio bază științifică și total lipsite de sens despre presupusa existență a unei mitice „rase superioare”, care întâmplător avea caracteristicile europenilor din nord și-i excludea pe toți evreii, romii și alți noncaucazieni.

Reputația lui Hitler nu doar de personaj malefic, ci cu totul de neînțeles a început să prindă contur la 30 aprilie 1945.

În jurul orei 15.30, în acea zi de luni, complet distrus fizic și psihic, Führerul a mușcat dintr-o capsulă de cianură și s-a împușcat în cap, în timp ce trupele lui Stalin se apropiau de buncărul situat la 15 metri sub fostul lui sediu acum distrus, Cancelaria de la Berlin. În urma înfrângerii Germaniei, transformarea lui Hitler din ființă umană într-un fenomen malefic și grotesc s-a accelerat, pe măsură ce atrocitățile naziste deveneau din ce în ce mai cunoscute în spațiul public. Imaginea lui Hitler de monstru inuman, al cărui comportament nu ar putea fi niciodată explicat, a început să crească odată cu eliberarea de mai târziu a lagărelor de concentrare și de exterminare conduse de elemente din „rasa superioară” – *Schutzstaffel* sau SS, zeloți criminali paramilitari și militari, loiali lui Hitler și politicii sale rasiste.

Răspândirea informațiilor despre amploarea crimelor de război germane a făcut ca liderul nazist să fie considerat de mulți un demon inuman mai degrabă decât o ființă umană. Chiar și astăzi, unii oameni se îndoiesc că în cele 947 de pagini ale celei mai recente ediții din *DSM-5* s-ar găsi indicii despre psihologia

aberrantă a lui Hitler. Desigur, informații despre gândirea și comportamentele patologice ale lui Hitler sunt împrăștiate pe tot parcursul acestei enciclopedii practice a tulburărilor mintale și de personalitate, foarte folosită, dar și foarte blamată. El nu a avut tulburări psihice exotice, extraterestre sau care nu mai fuseseră descrise anterior. Într-adevăr, aspectele-cheie ale trăsăturilor psihologice ale lui Hitler pot fi găsite, deși în formă extremă, în *DSM-5*. Manualul descrie tulburări de personalitate de care pot suferi oamenii, iar Adolf Hitler a fost – din păcate, spre rușinea și eterna stânjeneală a speciei noastre – o ființă umană.

„Hitler era o ființă umană afectată de o varietate de tulburări psihologice profund distructive, pe care le-a trăit și care au dus la crearea unui personaj atât de tulburat, încât credințele și comportamentele pe care le-a prezentat sunt ușor de înțeles“, au conchis psihologul Philip Hyland și colegii săi în analiza psihologico-istorică pe care i-au făcut-o. „Mai interesant este cum un om atât de profund tulburat a fost capabil să obțină o putere atât de mare și să exercite o influență atât de covârșitoare asupra atât de multor indivizi care au comis fapte atât de îngrozitoare, cu toate că foarte mulți nu erau afectați de niciun fel de patologie psihică.“¹⁹ Trăsăturile individuale de personalitate ale lui Hitler le sunt familiare psihologilor și psihiatrilor. Multe sunt comune altor dictatori și viitori dictatori. Printre acestea, se numără „suspecții obișnuiți“ ai comportamentului antisocial, precum narcisismul malign, machiavelismul, psihopatia și narcisismul, la care se adaugă convingeri obsesive cu privire la propria grandoare și amenințările imaginate reprezentate de „suboamenii nearieni“. Varietatea și amploarea psihopatologiei sale, combinate cu abilitatea sa de a hipnotiza o parte a populației unei națiuni umilite și grav afectate economic, au făcut ca Hitler să fie mult mai puțin misterios decât s-a presupus că ar fi. Combinația de factori psihologici, istorici și sociali

explică apariția nu numai a unui om diabolic, ci și a unui om diabolic cu legiuni de adepți, care a avut la îndemână toate resursele țării sale.

Încercări mai recente de înțelegere a lui Hitler

S-au scris zeci de mii de cărți și articole despre Adolf Hitler. Printre cei care analizează starea lui mentală, unii îl cataloghează simplu ca fiind „nebun“. Alții oferă diagnostice specifice, limitate. Încercări mai recente de a explica starea de spirit a lui Hitler sugerează că avea multiple caracteristici psihopatologice.

Psihologul Frederick L. Coolidge și colegii săi au adus câteva dovezi în sprijinul acestei afirmații. În 2007, cei trei psihologi de la Universitatea statului Colorado din Colorado Springs au discutat cu cinci istorici din mediul academic, specializați în studierea dictatorului nazist, rugându-i să completeze un inventar de personalitate, care ar putea furniza un profil al sănătății mintale a lui Hitler. Informațiile oferite de istorici au fost evaluate folosind criteriile *Manualului de diagnostic și clasificare statistică a tulburărilor mintale IV (DSM-IV)*. Sarcina presupunea completarea unui test de 250 de itemi numit *Coolidge Axis II Inventory* (CATI – Inventarul Coolidge Axa II). Acest inventar este conceput pentru a evalua trăsăturile neuropsihologice și psihopatologice ale unei persoane – în acest caz, ale lui Adolf Hitler. Cu toate că Hitler a murit de mult și nu a putut completa versiunea „autoraportare“ a inventarului CATI, psihologii le-au oferit istoricilor o versiune specială, concepută pentru a fi completată de o persoană importantă din viața respectivului sau de un informator.

Completând inventarul, istoricii le-au dat psihologilor informații pe care aceștia le-au folosit pentru a evalua cât de bine se încadrează trăsăturile lui Hitler, interpretate de istorici, în descrierile din *DSM-IV* a peste 38 de tulburări clinice și neuropsihologice.

Printre acestea, se găseau mai mult de douăsprezece tulburări de personalitate, tulburări neurocognitive, depresie, schizofrenie, anxietate, tulburare de stres posttraumatic și tulburare de hiperactivitate cu deficit de atenție la adulți.

Oamenii care îndeplinesc criteriile pentru o tulburare de personalitate adesea îndeplinesc și criteriile pentru alte tulburări de personalitate sau psihice. De exemplu, o astfel de comorbiditate este frecventă la persoanele diagnosticate cu tulburare de personalitate paranoidă. Tulburarea de personalitate antisocială, adesea atribuită dictatorilor, este un alt exemplu de tulburare care nu apare de sine stătătoare.

Cei cinci istorici au fost în mare parte de acord cu privire la trăsăturile psihologice ale lui Hitler. Rezultatele au sugerat că dictatorul avea caracteristici ale tulburărilor de personalitate paranoide, narcisiste, antisociale și sadice. Un amestec psihopatologic nu este neobișnuit la cei care caută să-i stăpânească pe conașionalii lor. Dacă mai adăugăm și machiavelismul, care nu este descris în *DSM-IV* sau *DSM-5*, se pot detecta elemente-cheie ale „cvartetului întunecat” și narcisismului malign. Caracteristicile acestor grupuri de trăsături malefice vor fi descrise în capitolul 3.

De asemenea, din colaborarea celor cinci istorici și psihologi, s-a conturat imaginea care sugera că Hitler prezenta semne difuze de gândire psihotică și schizofrenie „paranoidă”. (În cea mai recentă ediție a manualului *DSM-5*, au fost eliminate subtipurile de schizofrenie. Autorii *DSM-5* au decis că diagnosticarea subtipurilor de schizofrenie – dezorganizată, paranoidă, catatonică, nediferențiată și reziduală – nu ajuta la tratament, nu avea o bază științifică bună și nu erau condiții suficient de stabile.) Este mai probabil ca Hitler să fi fost obsedat de o „conspirație evreiască” mondială, imaginară decât să fi suferit de ceea ce astăzi

este cunoscut ca „schizofrenie“, care prezintă adesea halucinații auditive sau de altă natură.

Ideea că Hitler ar putea fi diagnosticat cu schizofrenie este îndoielnică, deoarece boala respectivă este frecvent debilitantă. Poate fi gestionată cu medicamente, dar nu în toate cazurile. Hitler nu ar fi avut la dispoziție acest tratament, deoarece medicamentele neurotrope moderne pentru tratarea schizofreniei au fost descoperite abia în anii '50. Totuși, Hitler ar fi putut avea caracteristici de schizofrenie, fără tabloul complet al simptomelor care ar justifica un diagnostic. Paranoia lui Hitler ar putea explica impresia că avea simptome asemănătoare schizofreniei.

Rezultatele sondajului istoricilor sunt în concordanță cu impresia lui Langer, conform căreia dictatorul a fost aproape de a dezvolta o psihoză, dar nu a ajuns până acolo. Au înregistrat, de asemenea, comportamente conforme cu tulburarea de stres posttraumatic. Hitler a pretins că ar fi fost orbit de un atac britanic cu iperită în timpul Primului Război Mondial. Dar istoricul Thomas Weber, de la Universitatea din Aberdeen, a găsit două scrisori care indică apăsător că această orbire nu avea nicio cauză fizică. El a obținut scrisorile unor neurologi americani care descriau discuțiile avute cu un neurochirurg german, Otfried Foester, care examinase dosarele medicale ale lui Hitler, înainte ca dictatorul să ordone distrugerea lor.

Potrivit uneia dintre scrisori, Foester declarase că „în 1932, a dorit să caute dosarul medical al unui politician în ascensiune, pe nume Adolph [*sic*] Hitler, în registrele medicale ale Ministerului german de Război. El a descoperit că... diagnosticul fusese «ambliopie isterică»“.²⁰

Cu alte cuvinte, dacă aceste informații sunt corecte, orbirea lui Hitler a fost psihosomatică, nu fizică. Potrivit lui Weber, Hitler nu a fost tratat într-o secție rezervată pacienților cu probleme de vedere, ci într-

una rezervată pacienților cu „isterie de război“, adică la psihiatrie.

În timpul serviciului militar, Hitler a fost disprețuit de soldații din tranșee, dându-i-se porecla „porcul din spatele frontului“, pentru că își petrecea timpul, în cea mai mare parte, la kilometri buni în spatele liniilor, fiind curierul cartierului-general al regimentului.

„Faptul că el [Hitler] nu ar fi fost capabil să facă față stresului și tensiunii războiului este foarte important“, a declarat Weber pentru *The Independent*. După părerea lui, așa s-ar putea explica transformarea drastică a lui Hitler, dintr-un caporal fără nimic special, fără abilități evidente de conducător sau prejudecăți antisemite fățișe, potrivit camarazilor săi, într-un personaj fanatic, plin de ură și charismatic (cel puțin pentru germanii din anii '30). Ar putea o tulburare psihică explica schimbarea bruscă a personalității lui Hitler? Weber crede că da.

Mai mulți experți medicali și istorici nu sunt de acord cu Weber. Psihiatrul și neurologul Fritz Redlich recunoaște că paranoia pronunțată a lui Hitler poate fi considerată o tulburare mintală. Redlich, autorul unei cărți intitulată *Hitler: Diagnosis of a Destructive Prophet* (*Hitler. Diagnosticul unui profet distructiv*), este convins totuși că personalitatea dictatorului a funcționat „mai mult decât adecvat“.

Redlich îl vede pe Hitler ca pe un om care a acționat intenționat și cu entuziasm. La fel ca o persoană diagnosticată cu psihopatie, Hitler nu era nebun și știa diferența dintre bine și rău, chiar dacă prezenta semne de narcisism, paranoia, depresie, anxietate și ipohondrie.

Istorici precum John Lukacs, autorul cărții *The Hitler of History* (*Hitler văzut de istorie*), și Ian Kershaw, expert în Hitler, autorul unei apreciate biografii a dictatorului, în două volume, sunt de acord cu psihiatrii ca Redlich că Hitler nu era nebun, indiferent cât de aproape de psihoză a fost, dacă Langer și

rezultatele din inventarul personalității al lui Coolidge sunt credibile. Din punct de vedere legal, nebunia înseamnă că starea mentală a persoanei o împiedică să facă diferența dintre bine și rău și să înțeleagă realitatea. Hitler a înțeles realitatea până aproape de final și poate chiar și atunci. Profilul său are o multitudine de caracteristici specifice unei constelații de tulburări de personalitate, dar asta nu-l absolvă de niciuna dintre crimele lui. Unii oameni ucid pentru a obține ceea ce vor. Își justifică faptele față de ei înșiși și de adepții lor cu doctrine și minciuni. Nu pierd niciodată contactul cu realitatea.

„Cele mai amănunțite investigații care s-au făcut asupra stării mentale a lui Hitler au ajuns la concluzia că el nu era [nebun]“, a răspuns Kershaw la o întrebare din partea publicului, la prima conferință anuală de istorie de la Universitatea Deschisă BBC IV în 2017. „În cea mai mare parte a timpului, Hitler era cu siguranță un individ neobișnuit, excentric în multe privințe, dar nu nebun, și singura dată când acest tip de dereglare a ieșit cu adevărat la lumină a fost în ultima etapă a vieții lui...”

Lukacs afirmă că Hitler era în toate facultățile mintale și responsabil pentru ceea ce a făcut, a spus și a gândit: „Și, în afară de argumentul moral, există suficiente dovezi (adunate de cercetători, istorici și biografi, inclusiv dosare medicale) care, cu toată atenția cuvenită granițelor imprecise și fluctuante dintre bolile mintale și sănătatea mintală, era un om normal”.²¹ Comportamentul imprevizibil al lui Hitler pe măsură ce Al Treilea Reich se prăbușea deasupra buncărului său subteran ar putea explica parțial discuția despre schizofrenie și psihoză, care apare în unele diagnostice ulterioare. Însă nu poate explica părerea lui Langer, pentru că aceasta fusese exprimată cu trei ani înainte ca Hitler să se sinucidă. În acel moment, a concluzionat Kershaw, societatea germană deja „o luase pe calea pierzaniei, era o societate care făcea asta

cu contribuția multor oameni care, în mod evident, nu erau nebuni, deci nu cred că Hitler a fost nebun și nu cred cu adevărat că teza nebuniei contribuie în vreun fel la modul în care înțelegem cel de-Al Treilea Reich“.

Trăsături psihologice și circumstanțe de mediu

Hitler, spre deosebire de ceilalți chiriași săraci ai pensiunilor vieneze și de alți oameni care-i împărtășeau opiniile rasiste, avea paleta de trăsături psihologice menționate anterior și energia care i-au permis să exploateze circumstanțele sociale, pentru a ajunge la putere.

În primul rând, nu avea nicio urmă de empatie pentru cei pe care-i considera inferiori; trăsăturile sale narcisiste erau extreme și maligne. Acest lucru i-a permis să conducă și să controleze o organizație care a brutalizat și ucis fără ezitare rivali, dușmani și pe cei considerați nedemni. Dacă poți scăpa nepedepsit, omorându-i pe cei care îți stau în cale, și nu ai nicio remușcare, ascensiunea spre vârf îți este considerabil ușurată. Pe lângă lipsa de empatie și remușcări, el avea și alte trăsături psihopatice semnificative. A luat decizii impulsive ca lider al armatei germane. Relațiile lui interpersonale au fost extrem de limitate din punct de vedere emoțional. A orchestrat violența la scară de masă, adică a inițiat acte violente cu un scop clar, nu ca o reacție la o amenințare. (Deși ar fi spus că evreii reprezentau o amenințare la adresa idealului său arian, invadarea Poloniei a fost întreprinsă în întregime ca să extindă dominația germană în Europa.)

Este relevant și faptul că a trăit în vremuri tulburi, când oamenii dezorientați erau în căutare de conducători cu mână de fier. Stilul de vorbire histrionic al lui Hitler a captat atenția și a rezonat cu germanii înfricoșați, care trăiau într-o țară înfrântă, în anii '30. A ajuns la putere într-o națiune umilită, care suferea din cauza situației economice disperate, frustrată și impregnată de rasism la scară de mase.

De asemenea, Hitler se pricepea foarte bine să atragă adepți cu aceleași idei și să le păstreze sprijinul. Niciun dictator nu poate conduce singur. Se bazează pe o camarilă față de care trebuie să fie întotdeauna precaut. Dacă această camarilă decide vreodată să se unească împotriva lui, dictatorul poate fi răsturnat relativ ușor. El trebuie să se asigure că-i sunt loiali comandantul militar, șeful poliției secrete, responsabilul cu propaganda etc., și că nu-și urmăresc interesele proprii sau pe ale altora din cercul lor intim. În acest scop, Hitler a încurajat concurența, pentru a i se intra în grații, și a permis ca gelozia să înflorească între membrii camarilei sale. Joseph Goebbels, ministrul propagandei, era gelos pe cel desemnat de Hitler succesor, adică pe Hermann Goering. Ambii bărbați erau geloși pe Albert Speer, unul dintre cei mai apropiați confidenți ai Führerului și ministrul înarmării și producției de război. Și nimeni nu-l simpatiza pe Martin Bormann, puternicul șef al Cancelariei partidului și secretarul personal al lui Hitler.

În sfârșit, Hitler a crezut, fără îndoială, că fusese ales de Providență să conducă poporul german spre măreție. S-a închipuit a fi salvatorul lui. Această credință se baza pe o iluzie, dar a avut, cu siguranță, o mare influență în ascensiunea lui. Lupta îndelungată și, în cele din urmă, reușita lui Hitler de a ajunge în vârful ierarhiei guvernului german se datorează în mare măsură acestei convingeri. Este aplicația inversă și morbidă a observației lui Thomas Edward Lawrence, adesea citată, despre ambiție: „Toți oamenii visează, dar nu la fel“, a scris cel supranumit Lawrence al Arabiei în primul capitol al cărții *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*, memoriile sale despre campania de gherilă pe care a condus-o împotriva armatei turce, în timpul Primului Război Mondial. „Cei care visează noaptea, în cotloanele prăfuite ale gândurilor, se trezesc și-și dau seama că totul a fost închipuire; dar cei care visează ziua sunt periculoși, pentru că aceștia

și-ar putea trăi visele cu ochii deschiși, punându-le în practică. Eu așa am făcut.”²² Celebrul citat este interpretat de obicei ca o referință la cei care visează să atingă obiective pozitive, remarcabile, așa cum a făcut Lawrence când a colaborat cu beduinii pentru a învinge forțele turcești din Orientul Mijlociu. Din păcate, se aplică și celor care visează să atingă obiective negative, demne de dispreț, pe care, prin filtrul narcisist al personalității lor, le percep ca fiind un act de noblețe istorică.

Însă chiar și Lawrence a trebuit să facă față dezamăgirii care poate urma după ce visul a fost împlinit. După ce i-a ajutat pe neconvenționalii luptători arabi să-și învingă opresorii, visul lor de a obține adevărata independență a fost anulat de puterile imperialiste din Marea Britanie și Franța. În rândurile următoare din cartea lui, Lawrence dezvăluie realitatea: „Am vrut să fac o nouă națiune, pentru a restabili o influență pierdută, pentru a permite ca douăzeci de milioane de semiți să-și construiască din visuri un palat al gândurilor naționale. Un scop atât de înalt a avut ecou asupra nobleței inerente a minții lor și i-a făcut să joace un rol generos în evenimente; dar, când am câștigat, mi s-a reproșat că redevențele britanice din petrolul din Mesopotamia deveniseră îndoielnice, iar politica colonială franceză în Levant fusese distrusă”.²³ Temându-se de pierderea resurselor din regiune, Marea Britanie și Franța au împărțit Orientul Mijlociu în propriul lor avantaj, creând țări prin simpla trasare a unor linii pe hărți, țări „artificiale”, precum Irakul. Și astfel s-au pus bazele unui secol de conflicte în Orientul Mijlociu.

Visurile mărețe pot conduce la glorie, dar la fel de des la dezamăgire, chiar și atunci când visul este atins. Visurile mărețe ale unor bărbați precum Hitler și Mao au condus la dictatură și suferințe inimaginabile.

Lucrurile rele se adună

O bună parte a unui popor învins în război și descurajat de criza economică – așa cum erau germanii în anii 1920 și 1930 – este receptivă la soluțiile simpliste promise de demagogi. În perioada ascensiunii la putere, popularitatea lui Adolf Hitler și a naziștilor săi a avut de suferit când, în anii '20, economia s-a îmbunătățit pentru o vreme. Dar, începând cu 1929, când economia germană a fost greu lovită de Marea Criză, popularitatea lui Hitler și a partidului nazist au crescut în rândurile nemulțumiților și șomerilor. Deși Partidul Nazist nu a câștigat niciodată alegeri directe, a obținut suficiente voturi, pentru ca lui Hitler să i se ofere un post în guvernul care se chinuia să se formeze. Acest lucru a fost suficient, pentru ca el să preia curând conducerea guvernului și apoi a Germaniei.

Un instrument-cheie în preluarea puterii a fost capacitatea lui de a se conecta cu milioane de germani prin intermediul discursurilor. Acești simpatizanți erau fascinați de construcția graduală a discursului său și, în cele din urmă, de elucubrațiile bombastice de la final. Îi condamna pe „trădătorii” care lăsaseră de izbeliște Germania în timpul Primului Război Mondial. Condamna amenințarea bolșevică. Promitea să facă Germania măreață din nou. În berării, săli de curs și la mitinguri, capta publicul, urlându-și furia împotriva dușmanilor interni ai poporului și oferind soluții simple la probleme complexe. Cei care-l ascultau voiau să scape de greutatea și dezamăgirile asociate unei economii în declin și unui guvern slab. Și asta le-a dat Hitler. Pasiunea pe care o pune în discursurile sale cu crescendouri stridente era apreciată de ascultătorii săi înfricoșați, care se simțeau victime ale evenimentelor recente. Hitler a exploatat frica de „alții” – evrei, comuniști și „trădători” –, pentru a-i aduna în jurul lui pe cei care se temeau.

Hitler și complexul mesianic

*„Cred că acționez în conformitate cu voința
Creatorului atotputernic...”*

Adolf Hitler, Mein Kampf

Profilul psihologic al lui Hitler nu este singurul în care se regăsesc numeroase trăsături ale unor tulburări psihologice îngrijorătoare. După cum vom vedea, Stalin, Mao Zedong, Idi Amin și alți dictatori cunoscuți aveau o varietate de trăsături de personalitate distructivă și antisocială. Chiar dacă orice tiran despre care discutăm în această carte poate fi folosit pentru a ilustra fiecare dintre trăsăturile care par a fi specifice identității lor, inclusiv narcisismul, psihopatia, machiavelismul, paranoia, sadismul și complexul mesianic, cazul lui Hitler este cu precădere potrivit ca exemplu al acestuia din urmă. Langer a remarcat că Hitler declarase în mod repetat, și era convins, că fusese ales de Providență, ca să salveze Germania și apoi s-o conducă la măreția pe care și-o imagina pentru Reichul de o mie de ani. De fapt, Langer credea că aceasta era „probabil cea mai remarcabilă caracteristică” a personalității lui Hitler la vârsta adultă.

Despre oricine se crede salvatorul hărăzit al unui grup, se poate spune că are un complex mesianic. Convingerea lui Hitler că el era salvatorul Germaniei i-a fost întărită, atunci când simpatizanții săi au început să-l numească în acest fel, începând cu anul 1922.²⁴

Indicii despre opinia narcisistă a lui Hitler cu privire la rolul pe care simțea că era menit să-l joace în istorie au devenit mai clare după 1 aprilie 1924. Atunci a fost trimis la închisoarea din Landsberg. Fusese condamnat pentru rolul avut într-o tentativă de lovitură de stat eșuată, cu un an în urmă, împotriva guvernului de la Weimar. Odată cu apropierea datei de eliberare, 20 decembrie 1924, Hitler s-a gândit cum să-și schimbe abordarea, pentru a câștiga puterea. Langer observa că,

după 1924, Hitler a început să folosească titlul de „Führer“ (conducător), care i-a fost sugerat de devotatul său asistent, Rudolph Hess: „Pe măsură ce timpul trecea“, a scris Langer, „a devenit mai clar că se vedea ca pe un Mesia și că era menit să ducă Germania spre glorie“.²⁵ Din acel moment, complexul mesianic al Führerului a devenit tot mai puternic. Și alți dictatori erau convinși că doar ei au calități care-i fac potriviți să-și conducă popoarele, ca de exemplu Saddam Hussein și Mao Zedong. Saddam susținea că el și Irakul erau totuna. Mao a fost numit „salvatorul poporului“ de propaganda comunistă chineză.²⁶

Se poate ca imaginea de salvator pe care Hitler o avea față de sine să fi fost evidentă chiar înainte ca el să intre la închisoare. O biografie a liderului nazist, publicată în 1923, îl numea „salvator al Germaniei“ și-l compara cu Iisus Hristos, ceva ce și Hitler a spus despre sine în mai multe rânduri. S-a presupus că volumul *Adolf Hitler: His Life and His Speeches* (*Adolf Hitler. Viața și discursurile sale*) ar fi fost scris de un aristocrat conservator german, baronul Adolf Victor von Koerber. Este foarte probabil ca Hitler să fi colaborat cu autorul. Thomas Weber, profesor de istorie și afaceri internaționale la Universitatea din Aberdeen, a găsit dovezi din hârtiile lui Von Koerber, care dovedesc că, de fapt, Hitler a scris el însuși acea biografie subțire.²⁷

La doi ani după prima biografie a lui Hitler, a fost publicată *Mein Kampf* (*Lupta mea*), cartea pe care Hitler a dictat-o în închisoare. Este clar pe cine avea în minte, când a scris: „...Soarta însăși îi propune pe mulți pentru selecție și apoi, în cele din urmă, în jocul liber al forțelor, acordă victoria celor mai puternici și mai competenți, încredințându-le soluția problemei“. Cel mai puternic este destinat să învingă în „marea misiune“, în viziunea lui Hitler. Și nu există decât unul singur: „... conștientizarea faptului că acesta este

alesul, de obicei exclusiv, le apare foarte târziu celorlalți”.²⁸

Intensitatea cu care Hitler credea în misiunea sa de a conduce Germania spre măreție se poate observa în faimoasele și captivantele sale discursuri (cel puțin, pentru publicul german al acelei epoci). De asemenea, putem găsi indicii ale acesteia într-un interviu acordat jurnalistei Dorothy Thompson: „Vorbește întotdeauna, ca și când s-ar adresa unui grup mare de oameni. În relațiile personale, este timid, aproape rușinat. În fiecare întrebare, caută o temă care să-i declanșeze o reacție. Apoi ochii lui se concentrează într-un colț îndepărtat al camerei; o notă isterică i se strecoară în vocea care se ridică uneori aproape până la un strigăt. Dă impresia unui om în transă. Lovește cu pumnul în masă”.²⁹

Complexul mesianic al lui Hitler i-a alimentat ascensiunea spre putere. Dacă înțelegem acest lucru, vom putea să-l înțelegem puțin mai bine pe omul Hitler. Totuși, persoana lui este un exemplu remarcabil de psihopatologie, deoarece, după cum am văzut, are o gamă foarte variată de attribute psihologice negative: paranoia, lipsă de empatie, stres posttraumatic, gândire psihotică, grandomanie, narcisism malign, ipohondrie și anxietate, pe lângă complexul mesianic.

Credința lui Hitler că era menit să fie salvatorul Germaniei a fost zguduită zdravăn, în aprilie 1942, de realitatea reprezentată de armatele lui Stalin. Decizia sa din iunie 1941, de a invada Uniunea Sovietică, se dovedea problematică un an mai târziu. Se bazase pe o victorie rapidă asupra lui Stalin, pentru a câștiga *Lebensraum* sau „spațiul vital”, pe care visase de multă vreme să-l dobândească, pentru a extinde teritoriul german și a putea hrăni ceea ce el presupunea a fi o „rasă superioară” tot mai numeroasă.

Dacă dictatorul german s-ar fi mulțumit să cucerească Europa fără să invadeze Rusia, dacă ar fi menținut pactul de neagresiune pe care-l semnase cu

Uniunea Sovietică, înainte ca cele două țări să invadeze Polonia, la începutul celui de-Al Doilea Război Mondial, Hitler ar fi putut să păstreze Europa de Vest. Dar visurile lui grandioase despre *Lebensraum* l-au determinat să creadă că armatele sale puteau cuceri Rusia la fel de ușor pe cât învinseseră Franța, Olanda, Danemarca și restul Europei Occidentale. Hitler a subestimat dragostea profundă a multor ruși pentru „Maica Rusia“, în ciuda urii larg răspândite față de propriul despot, Stalin.

Hitler era prea orbit de ura față de cei pe care-i considera subumani, inclusiv slavii și evreii, ca să-și dea seama că, permițându-le echipelor mobile speciale de execuție ale SS (*Einsatzgruppen*) să măcelărească în masă civili, a pierdut sprijinul unor cetățeni care primiseră armata germană cu brațele deschise, bucuroși să scape de opresiunea lui Stalin. În schimb, visurile sale mesianice de a salva Germania de rușinea înfrângerii din Primul Război Mondial, prin crearea unei Germanii Mari, l-au determinat să ia decizia dezastruoasă care avea să ducă la înfrângerea sa totală. Rușii, după cum ar fi putut să bănuiască în ultimele lui zile în buncăr, uciseseră mai mulți germani și avuseseră mai multe victime decât Statele Unite și Marea Britanie la un loc. Dintre cei 1,85 milioane de soldați uciși sau capturați până în mai 1944, germanii au pierdut de nouă ori mai mulți pe Frontul de Est, decât pe Frontul de Vest.³⁰

Neonaziștii ar putea să-l laude pe Hitler pentru felul cum a preluat controlul asupra unei Germanii slăbite, pentru revirimentul economic, pentru că era un vorbitor uimitor de talentat, pentru că a inspirat poporul german, pentru ocuparea rapidă a unor teritorii înainte de 1941. De fapt, până la urmă, s-a dovedit că era destul de incompetent. Cariera lui de dictator s-a datorat, în mare parte, circumstanțelor economice și politice, precum și disperării poporului german după Primul Război Mondial. Spre deosebire

de Stalin, care a fost la fel de nemilos, dar a înțeles destul de bine care-i erau limitele, încât să urmeze pe timp de război sfaturile generalilor săi competenți, Hitler a anulat rapid tot ce realizase la începutul războiului, cu stilul său haotic de administrare și deciziile dezastruoase luate în calitate de șef al armatei germane. Nu i-au fost de ajutor convingerile sale mesianice, nici decizia de a invada Rusia, nici faptul că nu a înțeles hotărârea de neclintit a britanicilor de a rezista, că a declarat război Statelor Unite și că a insistat să nu se retragă în momente cruciale ale războiului din Est. Hitler a fost un fenomen ciudat, cu trăsături de personalitate narcisiste maligne, prejudecăți obsesive și rasism, care a exploatat cu succes o populație demoralizată, divizată, confruntată cu greutăți economice, dar și pe liderii străini slabi, îngroziți să i se opună, de teama de a suporta un alt conflict la fel de îngrozitor ca Primul Război Mondial. Adolf Hitler a fost un fenomen rar, dar care ar putea reapărea, în circumstanțe similare.

Lesne de înțeles, concluziile lui Langer din timpul războiului, cu privire la „ce-l motivează pe Hitler“, s-au bazat cu precădere pe descrieri psihanalitice. Astăzi, felul în care înțelegem tulburările de personalitate antisocială și de altă natură beneficiază de experiența a peste șapte decenii de observare a milioane de indivizi cu probleme. Cu toate acestea, Langer a reușit să obțină suficiente informații despre „pacientul“ său de la distanță, pentru a-i prezice cu exactitate comportamentul.

A afectat acest raport politica de război sau rezultatul războiului? Probabil că nu. Valoarea sa constă în demonstrarea acurateței pe care un bun psiholog sau psihiatru o poate aduce, pentru a anticipa comportamentul unui lider politic. Nimic nu sugerează că Franklin D. Roosevelt a fost influențat de acesta, dar ani mai târziu, alți președinți, precum Jimmy Carter, aveau să beneficieze de exemplul acesta pentru viitoare

analize de informații. Analiza lui Langer asupra lui Hitler avea să se bucure de mai multă influență decât s-ar fi gândit Langer, Donovan și oricine din OSS care a citit raportul. Avea să demonstreze că realizarea de profiluri psihologice poate face predicții precise și să faciliteze formalizarea procesului de elaborare a unor astfel de profiluri de către CIA. De asemenea, avea să influențeze Asociația Americană de Psihiatrie să recunoască utilitatea profilurilor psihologice (cu condiția să nu se ofere diagnostice) pentru istoricii și agențiile guvernamentale interesate de înțelegerea liderilor străini, chiar în timp ce-i studiază sau interacționează cu ei, în loc să fie nevoite să aștepte retrospectiva istoriei.

Capitolul 2 . Un domeniu misterios și secret

Un președinte se pregătește

Marti, 29 august 1978. Jackson Lake, nord-vestul statului Wyoming. Președintele Jimmy Carter și familia lui se relaxează la Cabana Brinkerhoff, pe malul lacului, o casă cu vedere senzațională către munții Grand Tetons. Comandantul suprem al armatei își petrece dimineața pescuind păstrăv la muscă, în râul Snake. După-amiază, culege mure sălbatice pe lângă cabană împreună cu fiica sa de 11 ani, Amy. După cină, deși vremea este călduroasă, face un foc mic în șemineul deschis, pentru ca el și soția lui, Rosalynn, să poată privi jocul flăcărilor.

Somnul ar fi următorul punct important din programul celor mai mulți oameni aflați în vacanță, dar Jimmy Carter se pregătește pentru câteva întâlniri importante. În aproximativ o săptămână, îi va găzdui pe liderii a două țări care se luptă, cu întreruperi, încă din 1947, având câte un conflict major la fiecare deceniu. Ca să se pregătească pentru rolul istoric de mediator al negocierilor de pace dintre Israel și Egipt, Carter se îndreaptă către sarcina pe care și-a rezervat-o pentru „perioada executivă“.

Scoate un biblioraft gros, pregătit special de agenții serviciilor de informații pentru președintele Statelor Unite ale Americii.

Printre paginile acestui dosar, se numără profilurile psihologice ale prim-ministrului israelian Menachem Begin și ale președintelui egiptean Anwar Sadat, pregătite de Direcția de Informații a CIA. De asemenea, există un profil separat, care le compară personalitățile și abordările în privința negocierilor. Autorii raportului, își amintea Carter în memoriile

sale, *Keeping Faith: Memoirs of a President* (*Păstrarea credinței. Memoriile unui președinte*), „ar putea scrie biografii definitive ale oricărui lider mondial important, folosind informații derivate dintr-o atentă observare a evenimentelor, declarațiilor publice, scrierilor, antecedentelor medicale disponibile și interviurilor cu diverși cunoscuți ai liderilor studiați”.¹

Cu câteva săptămâni mai devreme, Carter îi întrebase pe directorii de informații și pe analiștii de la CIA cu ce l-ar putea ajuta, ca să se pregătească pentru negocierile cu liderii israelian și egiptean. Mai exact, dorea un material care i-ar permite să fie „pe deplin informat despre personalitatea lui Begin și Sadat”, înainte de a începe negocierile.²

CIA s-a grăbit să răspundă solicitării lui Carter la timp, pentru ca președintele să beneficieze de informații deja disponibile, care trebuiau doar actualizate și organizate. Jerrold Post, care a lucrat peste două decenii la CIA, își amintește că „cererea prezidențială a trimis un fior prin întregul Centru de Evaluare a Națiunilor Străine”. Biroul de Analiză Regională și Politică a fost însărcinat cu pregătirea de profiluri politice. Biroului Central pentru Referințe i s-a cerut să actualizeze profilurile biografice aflate în arhivele agenției, cu precădere cele ale lui Begin și Sadat. În cele din urmă, Biroul de Informații Științifice a fost instruit să actualizeze studiile comportamentale privind personalitatea și politica celor doi lideri din Orientul Mijlociu, care fuseseră pregătite cu un an în urmă.³

Înainte de a interacționa cu Begin și Sadat, Carter vrea să fie informat cu privire la cei doi foști dușmani, pe care-i va aduce împreună la aceeași masă. Vrea să afle cât se poate de multe informații relevante despre acești doi bărbați care au puterea de a mișca Orientul Mijlociu cu un pas mai aproape de pace. În special, vrea să știe următoarele: „Ce i-a făcut să devină lideri naționali? Care a fost rădăcina ambiției lor? Care au

fost obiectivele lor cele mai importante în viață? Ce evenimente din ultimii ani au ajutat la modelarea caracterelor lor? Care erau credințele lor religioase? Relațiile de familie? Starea sănătății? Convingerile și constrângerile politice? Relațiile cu alți lideri? Reacția probabilă la presiune intensă într-un moment de criză? Punctele forte și punctele slabe? Angajamente față de grupuri politice? Atitudini față de mine și de Statele Unite? În cine au avut *cu adevărat* încredere? Care a fost atitudinea pe care-au avut-o unul față de celălalt?“⁴

Pe lângă obținerea informațiilor despre convingerile lor religioase, relațiile de familie și relațiile cu liderii străini, Carter le-a pus analiștilor de la CIA o întrebare care ar fi fost aplaudată de orice psihanalist: el „voia să afle evenimentele-cheie din copilărie, care i-au influențat atât pe Sadat, cât și pe Begin“⁵. De asemenea, președintele a vrut să știe ce au exprimat în spațiul privat.

Își întrerupe lectura din când în când, pentru a lua notițe detaliate, care-l vor ajuta în strategia de negociere, în timpul următoarelor întâlniri. Evenimentul istoric va avea loc la Camp David, casa de vacanță din Maryland a Administrației prezidențiale, începând cu 5 septembrie.

Carter mai petrece câteva seri, pregătindu-se pentru negocieri în timpul vacanței, cu ajutorul dosarului gros pregătit de analiștii și psihologii de la agenția de informații. Presupune că Begin și Sadat sunt, la rândul lor, angajați în activități similare. Patru ani mai târziu, își amintea că „studiul de la poalele munților Grand Tetons urma să dea rezultate solide“.

În cele din urmă, cea mai mare răsplată au fost Acordurile de la Camp David, cadrul pentru un tratat de pace între Israel și Egipt. Cei doi foști adversari au căzut de acord, după douăsprezece zile de discuții și negocieri. Profilurile psihologice ale lui Begin și Sadat, incluse în dosarul greu pe care Carter l-a studiat pe malul lacului Jackson, au contribuit semnificativ la

succesul negocierilor, care au culminat cu o ceremonie de semnare, la Casa Albă, la 17 septembrie 1978.

Unele dintre ideile cu care mergea Carter la negocieri includeau faptul că Sadat era „puternic și îndrăzneț”. De fapt, impresia lui Carter era că Sadat se identifica pe sine cu marii faraoni ai Egiptului și credea că era sortit măreției. Materialul de lectură al lui Carter include o discuție despre ceea ce autorii au numit „Complexul Premiului Nobel al lui Sadat”. Era o referire la grija sau chiar preocuparea președintelui egiptean cu privire la reputația sa în istorie. Sadat era caracterizat ca fiind foarte nerăbdător cu oamenii slabi; se știa că-i disprețuia pe ceilalți lideri din Orientul Mijlociu, în schimb respecta duritatea lui Begin.

Lui Sadat, nu-i plăcea să se ocupe de detalii; de fapt, le ura. Dar era foarte preocupat de atingerea unor obiective strategice înalte. Aceste perspective puteau fi folosite, pentru a-i da un imbold în timpul negocierilor, pentru a-l convinge să cedeze în anumite puncte, dacă asta ar fi însemnat că un compromis îi asigura un loc și un rol mai importante în istoria lumii. De fapt, Post notează că, „făcând apel la obiectivele pe termen lung ale lui Sadat, Secretarul [de Stat Henry] Kissinger a reușit adeseori să depășească impasurile din negocieri, referitoare la detaliile tehnice”, în discuțiile purtate în timpul Administrației Nixon. Profilul psihologic conchidea:

„Încrederea în sine și părerea foarte bună despre sine a lui Sadat au fost esențiale în elaborarea politicii sale externe inovatoare, la fel ca și flexibilitatea și capacitatea sa de a depăși constrângerile culturale ale lumii arabe. Se consideră un mare strateg și va face concesii tactice, dacă este convins că obiectivele sale generale vor fi atinse... Încrederea în sine i-a permis să aibă inițiative îndrăznețe, adeseori trecând peste obiecțiile consilierilor”.⁶

Begin i s-a părut și el lui Carter un lider care se credea un om al destinului. Impresia președintelui era că Begin se vedea „distribuit într-un rol biblic, însărcinat cu viitorul poporului ales de Dumnezeu“. Una dintre caracteristicile-cheie ale personalității lui Begin, de care Carter trebuia să țină seama, era „preocuparea prim-ministrului pentru limbă, nume și termeni [care] ar putea îngreuna serios discuțiile libere“.⁷ Exista riscul ca atenția exagerată pentru detalii a lui Begin să facă să deraieze negocierile. Pentru analiști, această preocupare reflecta „puternicele trăsături obsesiv-compulsive“⁸ ale lui Begin.

O altă perspectivă importantă pentru oricine încerca să negocieze cu Begin era inclusă în profil: personalitatea prim-ministrului devenea mai rigidă. De fapt, Post l-a folosit ulterior pe Begin ca exemplu de lider cu o personalitate obsesiv-compulsivă, în capitolul „Analiza profilurilor personalităților“ din *The Oxford Handbook of Political Leadership (Manualul Oxford de știința conducerii politice)*. De asemenea, analistul a dedus că Begin dădea semne tot mai mari de opoziționism: perspectivele sale politice păreau să se apropie de o politică generală contrară altor puncte de vedere.

După mulți ani, Carter și-a amintit că, „atunci când a fost presat, Begin a recurs la detalii; dimpotrivă, Sadat a recurs la generalități. Erau complet diferiți în această privință“.⁹ Materialul pe care l-a analizat Carter în timpul șederii sale pe malul lacului Jackson a inclus, de asemenea, un raport care analiza modul în care perspectiva oferită asupra gândirii sau stilurilor cognitive foarte diferite ale lui Begin și Sadat ar fi putut fi exploatată pentru a spori șansele de succes în timpul negocierilor.¹⁰

La trei ani după întâlnirile de la Camp David, CIA a depus un dosar cu transcrierea unui reportaj al postului de televiziune WJLA-TV din cadrul rețelei ABC, realizat de reporterul de investigație și cronicarul

Jack Anderson, câștigător al premiului Pulitzer. „Poate cea mai bună evaluare a lui Begin a fost realizată de Agenția Centrală de Informații“, a spus Anderson. „Iată câteva elemente componente ale profilului psihologic secret. Citez:

«Begin este un reprezentant deschis și oarecum brutal sau nerafinat al filozofiei Holocaustului. El reprezintă mentalitatea evreilor incapabili să actualizeze felul în care naziștii i-au tratat pe frații lor».“

Prin „incapacitatea de actualizare“, autorul (autorii) raportului ar fi vrut poate să evidențieze faptul că Begin nu a putut să se împace cu ideea sau să depășească ororile Holocaustului. Dacă sursele lui Anderson au fost corecte și acest citat a apărut în vreo versiune a profilului prim-ministrului israelian, este o observație meschină și superficială, care e la limita neprofesionismului. Fără acces la toate rapoartele originale neredactate, nu este posibil de stabilit unde sau dacă acest citat a apărut, într-un profil oficial pregătit de aceiași analiști care au pregătit profilurile date lui Carter. În orice caz, nu pare să se potrivească deloc cu tonul sau stilul profilurilor care au fost desecretizate de atunci. În special, se pare că nu ține cont de un lucru bine cunoscut, anume că o mare parte din familia lui Menachem Begin a fost ucisă de naziști în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial. Această traumă a contribuit, fără îndoială, la opoziționismul lui Begin și la refuzul său ferm de a lua în considerare orice decizie despre care simțea că ar fi putut slăbi statul Israel. Citatul izolat pare „brutal și nerafinat“. Anderson ar fi trebuit, cel puțin, să pună la îndoială motivația persoanei care i-a livrat citatul pe surse.

Din fericire, impresiile pe care le-a obținut președintele Carter cu privire la personalitatea celor doi lideri din raportul complet i-au oferit o bază solidă de înțelegere în relațiile sale cu Begin și Sadat. Acest

subtext s-a dovedit deosebit de util, întrucât cei doi bărbați nu s-au întâlnit deloc, după un schimb inițial de saluturi, în prima zi. Carter s-a împărțit între ei în timpul celor douăsprezece zile de negocieri. Înțelegerea temeinică a profilurilor psihologice compilate și felul abil în care le-a utilizat, combinate cu cooperarea celor doi subiecți, Begin și Sadat, au dus la semnarea oficială a unui tratat de pace între Israel și Egipt. Ceremonia, care a avut loc la Washington, D.C., pe 26 martie 1979, a fost o realizare uimitoare, după mai mult de trei decenii de război și animozitate.

Președintele Carter a fost atât de mulțumit și de impresionat de munca analiștilor care au pregătit profilurile psihologice ale lui Begin și Sadat, încât i-a lăudat, după reușita negocierilor. „După ce am petrecut treisprezece zile cu cei doi conducători, nu aș schimba un cuvânt“, le-a spus.¹¹

Câteva pagini ale profilurilor pe care președintele Carter le-a studiat înainte de întâlnirea de la Camp David sunt reproduse în anexa A.

Punctele slabe ale analizei?

Criticii profilării psihologice continuă să susțină că procesul e nesigur și, în majoritatea cazurilor, bazat pe dovezi insuficiente. Psihologia și psihiatria încă mai sunt considerate științe „inexacte“ – adesea pe bună dreptate. (De exemplu, domeniul psihologiei a fost zguduit recent de rapoarte potrivit cărora multe studii de cercetare au rezultate care nu sunt reproductibile. Psihologii fac eforturi pentru a corecta aceste probleme, la fel ca restul cercetătorilor din alte domenii, inclusiv neuroștiințele. Îmbunătățirea utilizării statisticilor în analiza de date este un pas important care se face în această perioadă.)

Explicarea comportamentului uman nu este o știință „exactă“. Numărul de factori, atât genetici, cât și de mediu, care trebuie avuți în vedere pentru

determinarea modului în care o persoană gândește, simte și se comportă, îi face pe criticii psihologiei în general – și pe cei ai profilării liderilor politici în special – ținta scepticismului, ai cărui exponenți nu sunt, uneori, familiarizați cu domeniul.

În alte cazuri, critica poate fi pusă pe seama lipsei de sofisticare și cunoștințe a criticului. Unii dintre acești critici sunt ei înșiși profesioniști cu doctorate în domenii precum psihiatria și neuroștiințele. Ei acuză psihiatria și psihologia că nu sunt mai științifice, că nu aduc în discuție corelări organice ale tulburărilor pe care le studiază. Critica este valabilă, dar simplistă, din motivul evident că neuroștiințele nu au avansat suficient de mult, pentru ca noi să explicăm tulburările mintale și de personalitate în termeni de funcționare neuronală. De asemenea, acești critici nu le recunosc clinicienilor faptul că văd modele repetate de comportament la persoanele bolnave mintal. Profesioniștii cu experiență în domeniul sănătății mintale pot prezice, adesea foarte exact, cum va răspunde și va reacționa o persoană cu tulburare bipolară, tulburare-limită de personalitate, tulburare narcisistă a personalității etc.

Explicațiile științifice utile promet predictibilitatea. Analizele tiranilor și ale dușmanilor Statelor Unite sunt inutile din punct de vedere practic, dacă nu pot prevedea modul în care subiecții vor acționa pe cont propriu și cum vor răspunde acțiunilor altora în viitor.

Dacă un profil este corect, acesta ar trebui să ajute atât în negocieri corecte – de tipul „câștig–câștig” –, cât și în situațiile în care manipularea este cel mai bun mod prin care una dintre părți poate obține un avantaj față de cealaltă. De exemplu, un lider mondial vanitos, extrem de narcisist, ar putea fi favorabil influențat de ceremoniile menite să facă apel la imaginea sa de sine grandioasă. Copleșirea cu atenție a unei persoane cu trăsături narcisiste extreme poate influența cât de

„buni“ sau de „corecți“ îi percepe respectiva persoana pe liderii celeilalte părți.

Dacă ar fi să analizăm recepțiile organizate de China și Franța în timpul vizitelor președintelui Trump – la începutul mandatului său –, ne-am putea da seama că probabil au luat în considerare personalitatea lui, atunci când au planificat evenimentele. Deși relațiile dintre SUA și aceste țări au devenit problematice câteva luni mai târziu, președintele s-a arătat deosebit de plăcut impresionat de felul în care a fost primit. Comentariile lui chiar sugerau că-i vedea pe cei doi lideri străini ca pe niște prieteni personali, după ce l-au onorat. Dar președintele Trump, asemenea altor lideri mondiali, nu dorește să se supună unei examinări psihologice sau psihiatrice și să facă publice rezultatele, așa cum se întâmplă de obicei cu rezultatele examenului medical al președinților. Analiza trebuie făcută doar prin observarea subiectului, analiza scrierilor, declarațiilor și acțiunilor sale și a interviurilor cu oamenii care au interacționat cu subiectul. Cu alte cuvinte, analiza trebuie realizată în exact aceeași manieră în care sunt pregătite profilurile psihologice ale liderilor străini.

Criticii se întreabă deseori cât de precis poate fi un profil care se referă la o persoană ce nu poate fi examinată față în față. Informațiile disponibile pot fi anecdotice și poate fi dificil sau imposibil de cuantificat gradul în care o persoană manifestă o trăsătură definitorie.

Practicanții subdomeniului misterios și neobișnuit al psihologiei/psihiatriei trebuie să-și bazeze în mod necesar analiza și concluziile pe surse de mâna a doua. Acestea includ interviuri cu persoane care au avut contact cu subiectul, scrieri cu acces deschis, înregistrări și filme despre subiect sau realizate de acesta, precum și orice alte informații care pot fi obținute prin activități de spionaj și culegere de informații, inclusiv comunicări interceptate și

informatori apropiați subiectului, atunci când este posibil.

Având în vedere cât de dificilă este obținerea de informații corecte, folosind aceste căi predominant indirecte, care sunt consecințele, în cazul în care psihiatrii de la distanță ajung la concluzii greșite? Ce se întâmplă dacă ei își citesc incorect subiecții? Erorile pot avea drept rezultat predicții incorecte, care, în caz de criză, duc la dezastru. Ca orice altă activitate, profilarea politică poate fi realizată mai bine sau mai rău; poate avea un final jenant ori unul demn de laudă. Profiluri inexacte realizate în deceniile care au urmat celui de-Al Doilea Război Mondial pot fi găsite în dosare, în ciuda inspirației de care analiștii din comunitatea de informații au beneficiat, când și-au adus aminte de celebra lucrare a lui Langer. Astăzi, eforturi anterioare de profilare pot părea să includă mai multe inexactități, pur și simplu, pentru că au fost declassificate mai multe cu timpul. Odată cu trecerea deceniilor, profilatorii au câștigat mai multă experiență și și-au instruit înlocuitorii cu privire la metodele lor. Unele afirmații mai puțin impresionante din profilurile incluse în anexe ar putea fi numai rezultatul lipsei de experiență a analiștilor.

În 1994, un înalt funcționar din cadrul CIA a spus: „Există de multă vreme o tentație de a-i întinde pe oameni pe canapele. Am devenit oarecum neîncrezător față de aceste lucruri“. Oficialul, care a solicitat anonimatul, a descris profilarea psihologică în comunitatea de informații ca fiind „unul dintre punctele slabe ale analizei“.¹²

Psihologul Philip Tetlock, autorul cărții *Expert Political Judgment: How Good Is It? How Can We Know?* (*Judecata politică expertă. Cât de bună este? Cum putem ști?*), a declarat pentru *The New York Times*, încă din 2011, exact ce părere avea despre „profilarea la distanță“: „Expertii în realizarea de profiluri psihologice se pricep mai bine la prezicerea

comportamentului decât un cimpanzeu legat la ochi, fie, dar diferența nu este atât de mare pe cât am spera”.¹³

În ultimii ani, mediul academic a început să pună la îndoială validitatea altui tip de profilare psihologică, anume profilarea criminalistică. Profilatorii criminaliști examinează locul crimei și metodele folosite de făptași, pentru a formula un profil conceput să-i ajute pe polițiști să aresteze un suspect. Se pune întrebarea cât de util este un astfel de profil, având în vedere că nu există dovezi convingătoare că o astfel de profilare este eficientă. Pascale Chifflet, de la Facultatea de Drept a Universității La Trobe din Australia, susține că practica se bazează pe teorii incerte, despre care nu se poate spune cu certitudine cât de bine funcționează. O parte a problemei este dificultatea de a proiecta modele adecvate, pentru a testa afirmațiile care susțin eficiența profilării criminalistice.¹⁴ Îndoielile lui Chifflet și ale altora nu înseamnă că acest domeniu al psihologiei nu are nimic de oferit, înseamnă doar că utilitatea lui nu a fost stabilită prin datele disponibile. Autorii unei recenzii din 2009 au ajuns la o concluzie similară. În „Eficacitatea profilării din perspectiva securității naționale”, aceștia au raportat că „nu pot trage concluzia că profilarea comportamentală funcționează într-un mod sistematic. Cu toate acestea, există dovezi anecdotice că profilarea poate funcționa”.¹⁵

Interessant este faptul că domeniul profilării criminalistice a fost propulsat de succesul unui psihiatru consultant pe nume James Brussel, așa cum profilarea psihologică a politicienilor a fost inspirată de Walter Langer. Brussel a fost rugat să-și ofere expertiza pentru a descoperi cine ar fi putut fi responsabil pentru detonarea a douăzeci de bombe în diferite locuri din New York, între 1940 și 1956. Poliția nu avea nicio pistă. Brussel nu avea acces la vreo persoană pe care s-o examineze, dar avea acces la fapte și indicii legate de detonarea bombelor. A fost suficient pentru ca

psihiatrul să descrie cu lux de amănunte trăsăturile de identificare ale celui care pusese bombele. Printre previziunile sale exacte au fost acelea că bărbatul căutat de poliție ar fi fost necăsătorit, în vârstă de circa 50 de ani, străin, autodidact și locuitor al statului Connecticut. El a mai spus că atacatorul ar fi suferit de paranoia și că și-ar fi îndreptat ura spre compania electrică Consolidated Edison. Psihiatrul consultant știa că paranoia tinde să devină acută în jurul vârstei de 35 de ani. Presupunând că aceasta fusese vârsta atacatorului când își începuse cariera criminală, bărbatul ar fi ajuns la vârsta de 50 de ani în 1957. George Metesky, zis „Bombardierul Nebun“, a fost arestat și și-a mărturisit faptele, după ce Brussel sfătuisese poliția în legătură cu tipul de bărbat pe care trebuia să-l caute.

O asemenea realizare este impresionantă, dar nu este o dovadă științifică a faptului că astfel de metode funcționează consecvent și că sunt valabile pe scară largă. Aceeași situație se aplică profilării psihologice a personalităților politice.

Psihologii care lucrează în mediul academic au fost avertizați că propriile opinii politice le influențează concluziile, atunci când realizează profilurile politicienilor interni.¹⁶ Preferințele politice ale experților și ale neexperților care au evaluat personalitățile lui Donald Trump și Hillary Clinton au fost direct proporționale cu ratingurile pe care le acordau acelor politicieni.

Chiar dacă dovada științifică a eficacității profilării lipsește, funcționarii guvernamentali care au nevoie de o perspectivă psihologică asupra altor lideri pot să se consoleze măcar cu o certitudine: profilarea psihologică este o practică de rutină, folosită de aproape toată lumea cu rezultate în general bune. Și cei care sunt buni în acest domeniu par să beneficieze mai mult decât cei care sunt slabi.

Oricare dintre noi, cei care avem un oarecare succes trăind în orice cultură din lume, folosește în mod obișnuit o formă de profilare psihologică instantanee, „de amator“. Când un vecin nou se mută în apartamentul, casa, biroul sau cubicul de lângă noi, îl măsurăm din cap până-n picioare. Este un om prietenos? Este o individă agresivă? Este posibil ca noul angajat să ne înjunghie pe la spate? Am vrea să ieșim la o bere după serviciu cu această persoană? Acea persoană este foarte entuziastă – poate chiar instabilă psihic –, în timp ce altă persoană este mai apatică, mai înceată, dar de încredere. Profilarea psihologică de zi cu zi este un instrument foarte bun pentru a supraviețui zilelor de lucru. Facem evaluări importante, folosind observații și contact direct, vorbind cu ceilalți (inclusiv prin scrisori de recomandare, atunci când angajăm). Concluzia că „există ceva care-mi place (sau nu-mi place) la acea persoană“ cu greu se încadrează în standardele profesionale riguroase pentru descrierea trăsăturilor de personalitate ale cuiva sau pentru diagnosticarea unei tulburări mintale, dar miza este atât de mare în relațiile noastre interpersonale, încât a devenit un instrument obișnuit, util și necesar, pe care oamenii îl folosesc pentru a funcționa mai bine. El ne ajută să evităm persoanele supărătoare și să le identificăm pe cele cu obiective și interese asemănătoare cu ale noastre.

Impresiile imediate pe care ni le facem despre alții sunt un tip de profilare psihologică pe „câmpul de luptă“. Există diferențe-cheie între ceea ce facem cu toții în viața de zi cu zi și ceea ce prestează psihiatrii și psihologii pentru agențiile de informații, atunci când realizează profiluri de lideri străini; ei sunt mai riguroși în abordare și au studiat comportamentul uman mai profund ca o persoană obișnuită, care adună observații despre o nouă cunoștință. Lipsa instruirii nu este însă un impediment pentru „citirea oamenilor“ în situații cotidiene. Profesioniștii în domeniul profilării

psihologice își „citesc” adesea subiecții cu un grad mai înalt de pricepere decât ar fi în stare psihologii amatori, dar analizele lor nu sunt atât de diferite atunci când evaluează caracteristicile și trăsăturile unei personalități.

Diagnosticarea tulburărilor psihice folosind profilarea psihologică este ținta unor critici semnificative. Acest lucru diferă cu mult de evaluarea trăsăturilor de personalitate evidente și a impresiilor. Există multe motive pentru care această practică ar trebui privită cu scepticism.

Diagnosticale exacte necesită dovezi solide asupra comportamentelor, credințelor și trăsăturilor specifice, nu doar impresii superficiale, precum cele pe care le primim în fiecare zi de la oamenii pe care-i întâlnim. Astfel, atunci când analiștii de la CIA adună dovezi despre o trăsătură de personalitate din biografii și autobiografii – așa cum au făcut în cazul lui Menachem Begin –, ei folosesc standarde profesionale mai înalte decât acelea folosite de neprofesioniști, când îi evaluează pe oamenii care le ies în cale. Acest standard e mai dificil de satisfăcut, atunci când trebuie îndeplinite criteriile stricte de diagnosticare pentru o tulburare mintală.

Cu toate acestea, nu e dificil să reperăm caracteristici comune unor tulburări psihice și de personalitate la anumiți indivizi, ci este pur și simplu lipsit de etică să punem un diagnostic. După cum vom vedea mai târziu, Asociația Americană de Psihiatrie acceptă practica profilării psihologice pentru politicieni, dar nu susține punerea de diagnostice în timpul acestei proceduri.

Comentariile pe care le fac experții în afara cadrului profesional ignoră adesea această precauție. Chiar eu m-am aflat în prezența mai multor experți de renume mondial, care pun cu ușurință diagnostice informale, la fața locului, despre persoane pe care nu le-au examinat. Aceste judecăți nu sunt destinate publicului

și nu au niciun efect asupra vieții persoanei în cauză. Uneori sunt speculații și alteori anumite declarații, opinii pentru urechile colegilor sau ale ascultătorilor de încredere. Am auzit făcând astfel de comentarii chiar și pe cineva care de obicei critică vehement profilarea la distanță. Cu toate acestea, un expert cunoaște ramificațiile unui diagnostic greșit și face distincția între comentariile „doar între noi” și un diagnostic oficial.

Forțele implicate

Unii sceptici afirmă că nu e clar dacă un eveniment sau o decizie politică este rezultatul factorilor psihologici ai unui lider, al unor influențe istorice sau al unor forțe sociale sau politice. Această chestiune, ca și bine-cunoscuta dezbateră „natură versus educație” din biologie, este un exemplu care ilustrează perfect felul în care poți fi indus în eroare de o presupunere implicită. Presupunerea falsă este că numai un factor e semnificativ pentru înțelegerea unui act politic: psihicul unui lider *sau* factorii istorici. Desigur, la fel ca și în cazul naturii și educației, ambele sunt importante în determinarea comportamentului: atât personalitatea, cât și forțele istorice sunt adeseori influențe importante în evenimente și decizii politice.

Doctorul Jerrold M. Post consideră inutilă această polemică. El este directorul programului de psihologie politică de la Facultatea Elliott de Afaceri Internaționale a Universității George Washington. A petrecut aproape două decenii în cadrul CIA, unde a fondat și condus Centrul pentru analiza personalității și a comportamentului politic. Centrul a reunit experți din varii domenii, pentru a le oferi oficialilor guvernamentali de nivel înalt, inclusiv președintelui, evaluări ale liderilor străini. Rapoartele furnizate de Centru au fost folosite la pregătirea negociatorilor americani pentru întâlniri cu oficiali străini și ca

material de bază pentru a sprijini deciziile luate în situații de criză. Post a condus echipa care a elaborat profilurile lui Sadat și Begin, pe care președintele Carter le-a studiat înaintea negocierilor de la Camp David.

„Această [controversă]“, a scris Post, „este un focar inutil de dispută, deoarece credem, alături de cei mai mulți istorici, că majoritatea deciziilor de conducere sunt determinate de factori multipli și că, atunci când nevoile psihologice și politice ale unui lider sunt congruente, există un impuls deosebit de puternic spre acțiune“.¹⁷

Profilurile psihologice de la Camp David și profilul lui Adolf Hitler realizat de Walter Langer pentru Biroul de Servicii Strategice demonstrează utilitatea analizei personalității liderilor străini. Desigur, nu toate profilurile pot avea același succes. Ca la toate analizele, este important să nu exagerăm semnificația informațiilor disponibile. Unele cazuri mai puțin exacte, pe alocuri chiar jenante, de analize nereușite s-au scurs în presă.

În 1993, de exemplu, CIA a lansat o evaluare psihologică a lui Jean-Bertrand Aristide, pe atunci președintele în exil al Republicii Haiti. Raportul menționa că Aristide nu numai că avea tendința de a incita la violență, ci și suferea de tulburare bipolară (care pe atunci se numea „tulburare maniaco-depresivă“) și fusese internat pentru tulburarea sa mintală cu treisprezece ani înainte.

Potrivit articolului lui Thomas Omestad din *Foreign Policy*, „Psihologia și CIA. Liderii întinși pe canapea“, raportul l-a inspirat pe senatorul care l-a solicitat, republicanul Jesse Helms din Carolina de Nord, să declare că Aristide era un „psihopat“.¹⁸ Helms, desigur, nu era calificat pentru a pune diagnostice. El a folosit în mod greșit termenul de „psihopat“, dar la fel de frecvent este greșit folosit și în ziua de azi. De exemplu, unii ziariști i-au descris pe oamenii care preferă

cafeaua neagră, mâncărurile amare sau anumite tipuri de muzică drept „psihopați“, pe baza unor rapoarte preliminare de cercetare aduse la cunoștința lor prin comunicate de presă distribuite de birourile de relații publice ale universității.

Helms nu a fost de acord cu intenția președintelui Bill Clinton de a-l reinstaura pe Aristide ca președinte al acelei frământate națiuni caraibiene. Secțiuni ale portretului lui Aristide realizat de CIA au fost împărțite în presă, pentru a submina în continuare planurile președintelui de a-l readuce pe Aristide la putere. Folosirea abuzivă în scop politic a portretului psihologic pregătit de CIA pentru senatorul Helms nu le-a fost de folos nici lui Helms, nici Agenției. Raportul, după cum au descoperit curând reporterii de investigații, era jalnic de inexact. Era, cum a observat Omestad, „slăbuț în ceea ce privește faptele și bazat masiv pe speculații; se apropia mai mult de o demonizare a caracterului persoanei decât de o analiză“.

Cam în aceeași perioadă, un profil al președintelui irakian Saddam Hussein a ajuns la concluzia că dictatorul era, în cele din urmă, un tip pragmatic. A prezis că ar ceda presiunii exterioare, dacă asta ar însemna că va supraviețui.¹⁹ Chiar dacă Saddam a fost suficient de brutal și de abil, pentru a-și asigura supraviețuirea în Irak (vezi capitolul 9), în ultimă instanță, a fost prea simplu, pentru a supraviețui provocărilor forțelor din afară. A început, de exemplu, un război dezastruos cu Iranul. De asemenea, a calculat greșit atunci când și-a formulat strategia de supraviețuire, în timp ce se confrunta cu o invazie din partea Statelor Unite, o invazie bazată pe premisa greșită sau falsă că dictatorul adăpostea arme de distrugere în masă.

Elaborarea unui profil util

Cererile unor înalți oficiali guvernamentali pentru profiluri de lideri străini vin adeseori din scurt. Așa s-a întâmplat când președintele Carter a solicitat un material despre caracteristicile psihologice al lui Begin și Sadat, cu doar câteva săptămâni înainte de începutul negocierilor. În situațiile de criză, de asemenea, este foarte probabil să apară cereri imediate de informații despre persoanele-cheie implicate.

În scenariul ideal, agențiile furnizează oricum profiluri ale liderilor străini, prin urmare, ar putea cerceta și scrie analize ale liderilor mondiali potențial relevanți, înainte să apară o criză și înainte să fie programate negocieri sensibile. Dar, date fiind resursele limitate, acest ideal nu este întotdeauna posibil. Totuși, CIA a reușit să satisfacă rapid cererea lui Carter, deoarece chiar începuse să lucreze la profilurile lui Sadat și Begin, înainte ca președintele să le solicite.

Când președintele Carter a cerut un profil similar pentru liderul partidului Likud din Israel, Shimon Peres, despre care se anticipa că avea să iasă câștigător la următoarele alegeri, analiștii de la CIA au trebuit să se grăbească să cerceteze și să compileze un studiu de personalitate al politicianului israelian.²⁰

„Nu există un ingredient secret [pentru a produce un profil util]“, a spus Philip Tetlock, profesor la Universitatea din Pennsylvania. „Și impresia mea este că adeseori procesul poate fi grăbit.“²¹

La fel ca scriitorii de necrologuri, care primesc în avans proiectele despre care știu că le vor fi cândva alocate, Agenția avea profilurile multor lideri influenți deja pregătite, dar nu și ale tuturor liderilor minori sau potențiali. Profilurile psihologice deja pregătite aveau și au în continuare nevoie de actualizare regulată, pentru a încorpora noi perspective și acțiuni. Această situație s-a înregistrat adeseori, când li s-a cerut din scurt să

realizeze un profil. Alți lideri din Orientul Mijlociu, cărora li s-au făcut profiluri în anii '70, au fost Yitzhak Rabin din Israel, regele Hussein al Iordaniei și Hafez al-Assad, tatăl actualului dictator sirian și criminal de război, acuzat că a folosit arme chimice, pentru a ucide civili sirieni, Bashar al-Assad. Alte profiluri de personalitate din fișierele de la CIA îi aveau ca subiecți pe regele Idris I al Libiei – înainte de a fi fost răsturnat de la putere de colonelul Muammar Gaddafi, care a fost ulterior și el evaluat –, pe dictatorul Idi Amin Dada din Uganda (discutat în capitolul 8), pe președintele Algeriei, Houari Boumédiène, pe primul-ministrul John Vorster din Africa de Sud, pe primul-ministrul ales Ohira Masayoshi din Japonia și pe generalul René Barrientos din Bolivia.

Profilul de la CIA al lui Barrientos ajunsese la concluzia că acesta simțea în mod apăsător nevoia de a le dovedi celorlalți că era un bărbat adevărat, își amintea Jerrold Post. În opinia analiștilor, una dintre consecințele acestei slăbiciuni psihologice este că se suprasolicita și „s-a epuizat înainte de vreme”.²² Barrientos a preluat controlul în 1964 și a condus Bolivia timp de cinci ani. În 1969, nu la mult timp după ce și-au finalizat profilul celui de la CIA, Barrientos a murit. Elicopterul său zbura prea jos și a lovit un fir de înaltă tensiune.

Post citează utilitatea biografiilor oficiale și neoficiale pentru pregătirea profilurilor politice. Menachem Begin a dezvăluit multe despre el însuși în două autobiografii: *White Nights: The Story of a Prisoner in Russia* (*Noapți albe. Povestea unui prizonier în Rusia*) și *The Revolt: Story of the Irgun* (*Revolta. Povestea Irgunului*), care au fost publicate în Statele Unite în timpul negocierilor de la Camp David. Acestea ofereau informații pentru Post și alți analiști de la CIA despre „preocuparea lui Begin pentru precizia juridică și incapacitatea sa de a se abține de la clarificarea amănuntelor imprecise”. Atât conținutul, cât și forma

în care au fost scrise cărțile ofereau informații despre cum gândea Begin. Având o perspectivă asupra stilului său cognitiv, Carter a putut să aprecieze faptul că Begin vedea problemele foarte diferit de Anwar Sadat.

Ofițerii de la CIA pot fi însărcinați cu colectarea informațiilor solicitate de către cei care creează profiluri psihologice, atunci când datele importante nu sunt disponibile din alte surse. De exemplu, un membru al echipei CIA care elabora profilul lui Begin a fost trimis în Israel. Acest analist și-a dedicat o mare parte din timpul petrecut acolo adunării de informații despre o trăsătură-cheie a personalității noului prim-ministru: creșterea tendințelor sale opoziționale.

De multe ori, psihologilor și psihiatrilor le lipsesc anumite informații folositoare, care nu se regăsesc în rapoartele oficiale și în publicitatea aprobată de guvern. Din acest motiv, analiștii se bazează foarte mult pe interviurile cu persoane care au avut contact direct cu subiectul. Informații „deosebit de bogate și de utile în dezvoltarea unei înțelegeri solide față de complexitatea personalității unui lider provin din informările oficialităților de rang înalt ale guvernului și ale oficialilor militari și de la persoane din sectorul privat, care au avut un contact personal semnificativ cu obiectul studiului“, potrivit doctorului Post.²³ De exemplu, ambasadorul SUA în Israel, Samuel W. Lewis, diplomat de carieră, care a jucat un rol important în negocieri, a oferit perspective foarte utile despre personalitatea lui Begin, înainte de începerea întâlnirilor. Și se spune că președintele Trump ar fi fost foarte interesat de impresiile secretarului de stat, Mike Pompeo, după ce acesta se întâlnise cu Kim Jong-un în vederea pregătirii summitului din iunie 2018 dintre cei doi lideri.

În zilele de început ale profilării psihologice a figurilor politice, din anii '40 (așa cum a fost aceasta descrisă în capitolul anterior), analiștii își făceau evaluările pe baza popularelor teorii freudiene despre

dezvoltarea personalității. În prezent, psihiatrii și psihologii care lucrează cu agențiile de informații și cu Departamentul de Stat se bazează mai mult pe fapte din biografia subiectului și pe relațiile directe ale comentariilor și acțiunilor unui subiect decât pe speculațiile bazate pe teorii despre dezvoltarea sexuală și motivațiile inconștiente.

O altă aplicație a profilării politice este la fel sau uneori chiar mai importantă decât pregătirea oficialilor guvernamentali pentru negocieri. Acesta este profilul politic al liderilor care exercită un control dictatorial asupra țărilor respective. Dominația copleșitoare asupra supușilor înseamnă că pot acționa cu puține sau chiar fără restricții. De asemenea, pot îngreuna procesul prin care cei din afară obțin informațiile necesare pregătirii unui profil.

Un profil de personalitate ideal este imposibil de realizat. Ar necesita acces direct la subiect și disponibilitatea acestuia de a se supune unei evaluări psihologice. Abordarea cea mai bună, în absența acestor date, este obținerea de cât mai multe informații de încredere despre subiect și corelarea evenimentelor din viața subiectului cu evenimente din istoria țării sale. Jerrold M. Post, fondatorul și fostul director al Centrului pentru Analiza Personalității și Comportamentului Politic al Guvernului SUA, recomandă ca persoanele care elaborează profiluri să utilizeze cronologii paralele, pentru a-și oferi o reprezentare vizuală a modului cum evenimentele istorice au afectat dezvoltarea psihologică a unui lider.²⁴

Post împarte componentele unui profil psihologic bine documentat în cinci categorii: 1. Discutarea elementelor psihobiografice: dezvoltarea individului în contextul istoriei țării sale; 2. Personalitatea; 3. Viziunea asupra lumii; 4. Stilul de conducere și 5. Perspectiva.

La modul ideal, analiștii ar încerca să adune informații despre douăzeci de subteme diferite, care alcătuiesc aceste categorii. De exemplu:

Discutarea elementelor psihobiografice ia în considerare factori precum originile familiei, prietenii, educația, cariera și mediul istoric și cultural în care s-a dezvoltat liderul.

Personalitatea evaluează inteligența, reacțiile emoționale, impulsurile, natura caracterului său, conștiința și scrupulele, psihodinamica (de exemplu, concepția despre sine, conflictele nevrotice etc.) și descrierea personală generală (aspect și caracteristici personale).

Viziunea asupra lumii acoperă convingerile de bază, filozofia politică și percepțiile asupra realității politice.

Stilul de conducere include strategia și tacticile utilizate pentru a-și atinge scopurile, stilul de negociere și cel de luare a deciziilor.

Perspectiva include previziunea asupra modului în care subiectul profilului va interacționa cu ceilalți și încearcă să realizeze conexiunea între comportamentul politic și personalitate.

Folosirea la maximum a resurselor disponibile

Nu toți cei care beneficiază de profiluri psihologice îi apreciază la fel de mult ca președintele Carter pe cei care le produc. Înainte de prima întâlnire dintre președintele rus Vladimir Putin și cel american Donald Trump, analiști care lucrează cu oficialii agențiilor de informații ale Statelor Unite au pregătit un profil psihologic detaliat al fostului ofițer KGB.²⁵ Putin și-a folosit experiența și contactele din comunitatea de informații din Rusia, precum și experiența și contactele sale cu comunitatea infracțională rusească, pentru a-și croi drum către pozițiile de prim rang în ceea ce

rămăsese din fosta Uniune Sovietică. Și s-a menținut acolo mai bine de douăzeci de ani.

Putin a reușit să-l impresioneze pe George W. Bush suficient de mult, încât să inspire cuvinte de laudă din partea președintelui american, în timpul primei lor întâlniri din 2001.

Ulterior, Bush a explicat că-și formase părerea despre liderul rus, după ce Putin îi povestise o întâmplare cu un puternic substrat religios. După un incendiu în casă, un muncitor găsisese o cruce pe care dictatorul rus o primise de la mama lui. Putin îi spusese lui Bush că i se păruse că recuperarea prețiosului obiect „trebuia să se întâmple“. Președintele Bush răspunsese: „Vladimir, asta este povestea crucii. Lucrurile sunt menite să se întâmple“.²⁶

Astfel s-a ajuns la evaluarea larg răspândită a lui Bush despre Putin: „L-am privit în ochi. Mi s-a părut un tip direct și de încredere și am avut un dialog foarte bun. Am reușit să-i simt sufletul“.

Poate că Vladimir Putin este într-adevăr un om sentimental, religios, mișcat de găsirea unei cruci de la mama sa. Jurnaliștii și alți critici ale căror asasinate le-a comandat ar putea să nu fie de acord, dacă ar mai putea vorbi. Președintele rus știa prea bine că domnul Bush are sentimente religioase puternice. De aceea ipoteza că Putin a exploatat această informație din dorința de a intra în grațiile noului președinte al Statelor Unite, în timpul primei lor întâlniri bilaterale, nu poate fi trecută cu vederea. Ca majoritatea națiunilor dezvoltate, Rusia își face temele în privința liderilor străini. Analistii de informații ai lui Putin elaborează profilurile liderilor americani, la fel cum agențiile de informații americane elaborează profilurile liderilor ruși.

Bush a fost avertizat în 2001, de mai mulți experți ruși, că Putin era un autocrat în devenire.²⁷ Șapte ani mai târziu, după ce comportamentul său autocratic devenise clar pentru lumea întreagă, tonul

conversațiilor s-a schimbat. În august 2008, când cei doi s-au întâlnit la ceremonia de deschidere a Jocurilor Olimpice de la Beijing, trupele lui Putin se aflau în Republica Georgia, unde nu aveau ce căuta, în conformitate cu dreptul internațional. Președintele Bush a spus că l-a avertizat că liderul Georgiei, Mihail Saakashvili, avea „sânge fierbinte”. Putin a răspuns că și el are sânge fierbinte.

Bush susține că s-a uitat fix la Putin și l-a contrazis: „Nu, Vladimir. Tu ai sânge rece”.²⁸ Deși existau încă din 2001 indicii puternice cu privire la înclinațiile lui autoritare, experiența proprie, nu informările experților sau profilurile psihologice l-a determinat pe președintele Bush să-și dea seama ce se afla, de fapt, în spatele privirii liderului rus. Dacă era un suflet, era sufletul unui om care-și omora dușmanii cu otrăvuri precum poloniul strecurat în ceai și clănțe mânjite cu agenți neuroblocați.

Atitudinea față de Putin și relația președintelui Trump cu acesta sunt mult mai complexe și mai derutante decât cele dintre domnul Bush și liderul rus. Profilul psihologic al lui Putin, pregătit pentru cel de-al 45-lea președinte al Statelor Unite, un om fără experiență politică, a fost inclus într-un dosar gros cu informații adunate în pregătirea importantei întâlniri care urma să aibă loc în Germania, în 2017. Potrivit propriilor spuse și declarațiilor personalului Casei Albe, domnului Trump nu-i place să citească rapoarte lungi. El recunoaște că nu citește cărți. Preferă să obțină ce informații poate din prezentări la minut, simplificate, de preferință pe o singură pagină, sau vorbind cu oamenii, atâta timp cât nu-i țin prelegeri sau nu-l plictisesc.

Această manieră de a-și întări poziția în fața manipulării și abilităților dovedite de „gestionare” ale unui fost ofițer KGB a ridicat anumite întrebări: Ar putea oamenii care l-au informat pe președinte să-i prezinte concluziile prin simplificarea profilului? Ar

putea președintele să evalueze utilitatea informațiilor fără a mai citi conținutul profilului? Întrebările devin și mai complexe, atunci când este inclusă în ecuație admirația domnului Trump pentru dictatorul rus. Nu contează cât de corect este un profil psihologic, acesta nu poate fi util decât dacă este deschis și citit.

Cu puțin înainte să părăsească Washingtonul pentru a zbura spre Singapore, ca să înceapă negocieri cu tiranul nord-coreean Kim Jong-un, președintele Trump și-a exprimat convingerea că era inutil să se pregătească prea mult, crezând, în schimb, că trebuia doar să arate că are „atitudine”. Se pare că domnul Trump a vorbit cu secretarul de stat Mike Pompeo, cerându-i acestuia impresii despre Kim, înainte de întâlnire.

Eficacitatea metodelor domnului Trump în evaluarea liderilor străini va fi stabilită înainte de sfârșitul președinției sale.

Capitolul 3. Combinații periculoase de trăsături

Personalități sănătoase versus personalități nesănătoase

Modul în care gândiți și vă comportați de-a lungul timpului vă definește personalitatea. Stabilizată, de obicei, la sfârșitul adolescenței, personalitatea este determinată de tiparul individual de trăsături, care nu se schimbă odată cu înaintarea în vârstă. Aceste trăsături influențează modul în care simțiți, gândiți, acționați, interpretați și gestionați ceea ce experimentați. Ele vă definesc, în mare măsură, în ochii altora. Vă pot diferenția de toți ceilalți. Dacă cei din jur vă recunosc tiparul de gândire și cel comportamental în anumite situații, acest lucru îi poate ajuta să prezică, de multe ori cu exactitate, cum vă veți comporta.

Mai mulți factori influențează tipul de personalitate pe care l-ați dezvoltat. După ce au petrecut zeci de ani cercetând cum se comportă și cum interacționează oamenii, mulți psihologi cred acum că pot să-și facă o idee destul de clară despre personalitatea unei persoane, luând în considerare doar cinci factori de bază. Aceste „Cinci trăsături de personalitate importante” sau „Cinci mari dimensiuni ale personalității” sunt parțial determinate de genetică și parțial de experiențele de viață, inclusiv de mediul în care a crescut persoana respectivă. Factorii-cheie în determinarea naturii personalității se găsesc, de obicei, undeva pe o scară sau pe un spectru ce se întinde între două extreme. Personalitatea este determinată de:

1. **Cât de extrovertit sunteți.** Oamenii extrem de extroverți sunt foarte sociabili, vorbăreți, excitabili

și asertivi. Extrovertiții se descurcă bine în politică. Extroversiunea poate fi mai strâns legată de psihopatie decât introversiunea. Oamenii foarte introvertiți sunt adesea considerați „mai liniștiți” decât extrovertiții. Se simt mai degrabă confortabil, dacă nu li se dă atenție și dacă nu au parte de interacțiune socială. Uneori, chiar li se pare necesar să-și petreacă timpul singuri.

2. **Cât de agreabil sunteți.** Trăsăturile agreabile includ bunătatea, încrederea și altruismul. Persoanelor dezagreabile le lipsesc aceste trăsături și este mai probabil să fie mai puțin prietenoase și să se certe mai des cu ceilalți. Egocentrismul, gradul scăzut de empatie și nivelul ridicat de suspiciune sunt în concordanță cu descoperirea conform căreia aceștia prezintă adesea trăsături asociate cu „Triada întunecată”, respectiv psihopatie, narcisism și machiavelism, spre deosebire de persoanele foarte agreabile.

3. **Cât de conștiincios sunteți.** Oamenii conștiincioși sunt organizați și-și gândesc mișcările. Își stabilesc obiective și plănuiesc cum să le atingă. Această trăsătură este strâns legată de succes, dar, în forma sa extremă, poate devia în perfecționism. Persoanele care sunt în cea mai mare parte nedirecționate nu planifică bine, au probleme cu stabilirea obiectivelor și adesea sunt impulsive. Aceste caracteristici le îngreunează succesul.

4. **Cât de stabil emoțional sunteți.** Opusul stabilității emoționale este instabilitatea emoțională (încă denumită adesea „nevroză”). O persoană care este în cea mai mare parte a timpului extrem de instabilă, iritabilă, anxioasă, tristă, lipsită de încredere în sine, timidă și îngrijorată prezintă semne de instabilitate emoțională. Niveluri foarte ridicate de instabilitate emoțională sau nevroză sunt legate de tulburări de

dispoziție, cum ar fi anxietatea și depresia, dar au legătură și cu singurătatea și ipohondria. Persoanelor stabile din punct de vedere emoțional le vine mai ușor să se mobilizeze și să depășească provocările zilnice, cu mai puține îngrijorări și îndoieli decât oamenii cu niveluri mai mari de instabilitate emoțională.

5. Cât de deschis sunteți la experiențe noi.

Deschiderea indică gradul de curiozitate intelectuală. Oamenii cu personalitate mai puțin deschisă preferă rutinele familiare. În cazuri extreme, pot prezenta interese meschine, limitate, lipsă de imaginație și perspicacitate.

Personalul medical din domeniul sănătății mintale vede în repetate rânduri pacienți care pot face legătura dintre unele probleme personale, suferințe și/sau probleme de relaționare cu probleme ce țin direct de personalitatea lor. Majoritatea oamenilor au trăsături care se găsesc undeva între cele două extreme. Se consideră că aceștia au personalități „normale” sau sănătoase. Dar, când prezintă un comportament problematic sau este o amenințare pentru mine sau pentru ceilalți, persoana în cauză ar putea avea o tulburare de personalitate (TP). Cercetătorii estimează că aproximativ una din zece persoane are una sau mai multe TP-uri.

Tulburările de personalitate sunt împărțite în trei subcategorii. Grupul sau Clusterul A include trăsături excentrice, bizare sau ciudate: schizoide, schizotipale și paranoice. Clusterul B include comportamente dramatice sau dezorganizate: antisociale, histrionice, de tip limită și narcisiste. Clusterul C se caracterizează prin sentimente de teamă și anxietate: dependente, evitante și obsesiv-compulsive.

Dimensiuni ale trăsăturilor și tulburărilor de personalitate

Se poate spune cu certitudine dacă o persoană are sau nu o tulburare de personalitate? În practică, utilizarea diagnosticelor de tip „totul sau nimic” este încă la îndemâna majorității psihiatrilor, psihologilor și companiilor de asigurări medicale. Oricine satisface un număr prestabilit de trăsături caracteristice pentru una dintre cele zece tulburări de personalitate descrise în *DSM-5* și care este afectat de simptomele respective poate fi diagnosticat cu acea tulburare de personalitate de un profesionist din domeniul sănătății mintale.

Această abordare facilitează în mod evident clasificarea pacienților de către asigurătorii de sănătate. Și, dacă diagnosticarea se face cu precizie, atunci personalul medical poate obține o perspectivă mai bună asupra problemelor unui pacient. Un diagnostic precis poate prezice trăsături despre personalitatea unui pacient, care nu sunt evidente la început, dar este posibil să apară la un moment dat.

O problemă cu utilizarea categoriilor foarte clare de diagnosticare este aceea că, deși nu toți pacienții îndeplinesc toate criteriile pentru o anumită TP, ei au probleme de adaptare în viața de zi cu zi. De asemenea, presupune faptul că există o delimitare naturală, clară, între caracteristicile psihologice sănătoase și cele nesănătoase. Este o abordare de tip „totul sau nimic”, deci oarecum simplistă, de a descrie starea mentală a unei ființe umane. Dar, desigur, ființele umane sunt complexe și diferite. De asemenea, unii oameni au caracteristici ale unor multiple tulburări de personalitate, cu diferite grade de severitate. Crearea unor puncte-limită de tip „totul sau nimic”, care determină prezența sau absența unei TP, este, în opinia multor critici, forțată și artificială. Ca urmare, această abordare poate fi mai puțin exactă, decât un sistem mai

sofisticat de categorisire și descriere a tulburărilor de personalitate.

Modelele dimensionale încearcă să elimine limitările legate de abordările de tip „totul sau nimic” sau „este/nu este” în privința utilizării categoriilor de diagnosticare. În loc să bifăm prezența sau absența trăsăturilor și a comportamentelor pe o listă stabilită, pentru a determina dacă sunt suficiente pentru a îndeplini criteriile stricte pentru un diagnostic, un clinician care utilizează un model dimensional de TP ar putea construi un profil de personalitate al unei anumite persoane. Acest profil ar include o varietate de trăsături și observații clinice, care să nu fie neapărat limitate la o listă publicată într-un manual.

Flexibilitatea creării unui profil psihologic, după cum susțin cei care sunt în favoarea acestui demers, elimină situația problematică în care oamenii ar trebui să fie împinși forțat în categorii care ar putea să nu li se potrivească foarte bine. O persoană ar putea avea un profil care să indice grade de trăsături mentale sănătoase și nesănătoase în diferite domenii ale funcționării psihologice. Flexibilitatea modelelor dimensionale ar putea oferi o panoramă mai puțin rigidă și, prin urmare, mai precisă a sănătății mintale a unei persoane, decât dacă acesteia i se atribuie una sau mai multe etichete.

Uneori, ideile concurente pot fi combinate, pentru a obține cele mai bune rezultate. A existat mai demult, de exemplu, o dezbatere populară și naivă referitoare la „natură versus educație”. Susținătorii „naturii” spuneau că biologia ne determină comportamentul. Susținătorii „educației” contraatacau spunând că educația, mediul în care s-a dezvoltat persoana, determină tipul de persoană care va deveni. Trăsăturile noastre psihologice și alte caracteristici personale sunt acum recunoscute ca fiind atât produsul influențelor de mediu (educație), cât și al factorilor genetici (natură).

O altă abordare utilă de tipul „compromis” în alegerea modului de descriere a tulburărilor de personalitate presupune combinarea elementelor legate de abordările dimensionale, respectiv diagnostice. „Modelul-prototip”, după cum este numit, stabilește criterii de diagnosticare ca standarde teoretice, prototipice ale unei TP. Dar recunoaște că ființele umane sunt complexe și individualiste. Nu oricine are probleme supărătoare de personalitate s-ar potrivi exact cu imaginea standard a unei TP. Aici intervine modelul dimensional. O persoană aflată în proces de evaluare este comparată cu modelul-prototip, iar trăsăturile psihologice îi sunt descrise pe baza profilului. Este o modalitate mai flexibilă de a rezuma personalitatea cuiva. Folosește în mare măsură criteriile modelului de diagnosticare, fără a ignora individualitatea persoanei evaluate.

Explicațiile simpliste oferite în trecut sugerau cu tărie că factorii individuali sunt responsabili pentru problemele psihologice și comportamentele atroce ulterioare. Această eroare, în parte, poate fi urmărită până la Sigmund Freud și adepții săi, care susțineau că experiențele copilăriei determină în mare măsură sănătatea mintală a adulților. Evident, acest lucru este valabil în multe cazuri, dar poate nu în măsura extremă pe care o împărtășeau primii adepți ai lui Freud. Pare că Freud și-a bazat uneori declarațiile despre influența evenimentelor care afectează dezvoltarea psihologică a unei persoane în copilărie pe pacienții pe care i-a tratat întâmplător mai degrabă decât pe studiul științific al multor pacienți.

La mijlocul secolului XX, schizofrenia era pusă adesea pe seama faptului că persoana avea o mamă rece și distantă, care nu le arătase afecțiune copiilor ei. Considerată acum ridicolă, această perspectivă a lăsat loc unei viziuni mai sofisticate, prin care mai mulți factori contribuie la dezvoltarea unui adult sănătos sau nesănătos mintal, inclusiv factori genetici multipli. E de

dorit ca evenimentele individuale să fie privite drept factori care contribuie la dezvoltarea unei personalități patologice, și nu drept cauze ale acesteia.

Ce influențează cel mai mult tulburările de personalitate?

Mediul, inclusiv tradițiile culturale în care sunteți crescuți, vă influențează personalitatea. De asemenea, genele au un rol semnificativ în determinarea tipului de persoană care veți deveni. Oamenii de știință care studiază relația dintre genetică și comportament estimează că între 40 și 50% din variația sau diferențele de personalitate dintr-un grup mare de oameni sunt strâns legate de genetică. În unele cazuri, influențele genetice pot fi izbitoare. De exemplu, observarea atentă a comportamentelor agresive ale copiilor mici/preșcolarilor pot prezice dezvoltarea ulterioară a trăsăturilor negative de personalitate la acești copii.

Oricât de izbitoare ar fi observația, cercetările sugerează că un astfel de rezultat poate fi evitat. Poate părea dificil de obținut, dar, dacă copiii ar avea familii care să le ofere îngrijire, dragoste, sprijin și siguranță, incidența tulburărilor antisociale și de altă natură ar putea scădea semnificativ. Când un copil cu tulburări comportamentale – care se caracterizează prin comportament antisocial înainte de 18 ani – are parte de programe de psihoterapie intensivă și se bucură de atenție, va avea mai puține probleme cu legea decât copiii cărora le-a fost refuzat acest ajutor.

Este clar că mediul în care crește o persoană poate afecta foarte mult personalitatea pe care aceasta o dezvoltă. Dacă același copil este abuzat fizic și/sau emoțional, privat de dragoste, convins prin lipsa de atenție că este nedorit, ar fi un noroc dacă ar ajunge să aibă doar comportament antisocial. În cele mai grave cazuri, acest tratament, combinat cu predispoziția genetică la agresiune și alte trăsături comportamentale

negative, ar putea crea o persoană cu o personalitate psihopată extremă.

La fel ca în cazul celor mai mulți dintre noi, personalitatea dictatorului e stabilă spre sfârșitul adolescenței. În acest moment al vieții lor, oamenii și-au dezvoltat deja un mod distinct de a interpreta lumea și de a reacționa la mediul înconjurător, pe baza modului în care percep și interpretează ceea ce văd, fac față provocărilor, simt, gândesc și se comportă. Dacă gândirea și comportamentul cuiva sunt în mod constant anormale și-i creează probleme, se spune că persoana respectivă are o tulburare de personalitate – dacă nu are o tulburare mintală, cum ar fi schizofrenia, depresia majoră, tulburarea bipolară, tulburarea de anxietate, tulburarea de stres posttraumatic, tulburări din spectrul autist, demență sau deficit de atenție/hiperactivitate, printre altele, care ar putea să explice comportamentul său anormal. Uneori, simptomele unei tulburări de personalitate pot să nu fie evidente pentru alți oameni. În alte cazuri, sunt.

O serie de trăsături nesănătoase

Mama se ruga fierbinte, în timp ce încerca să țină fața fiicei lipită de trupul ei:

– Șșșt, Zainab, șșșt!

Era esențial să nu observe gărzile lui Saddam Hussein cât de supărată era fetița. Dacă ar fi observat, l-ar fi putut anunța pe Saddam.

Saddam nu era acolo. „Vâna“. Undeva, cu mult deasupra scenei cu fata înlăcrimată, Saddam stătea în ușa unui elicopter Sikorsky privat, transformat. Giganticul său elicopter și alte două înconjuraseră un stol de rațe. Păsările se învâртеau, panicate și disperate, pe mica bucată de cer care le fusese lăsată liberă între cele trei Sikorsky uriașe. Zainab auzea țipetele păsărilor peste sunetul aparatelor. Saddam, „prieten“ de familie cu mama și tatăl lui Zainab, râdea în timp ce

stătea în ușa deschisă a elicopterului, împușcând rațele captive. Acoliiții lui Saddam din celelalte elicoptere se bucurau și ei de această activitate „sportivă”. Curând, rațele omorâte au început să pice din abatorul creat de cele trei fiare mecanice zburătoare. Cadavrele au căzut în jurul lui Zainab și al mamei sale.

– Țsta-i un masacru! striga fetița, tremurând și plângând. Nu e nimic de râs! E un masacru.

– Șșșt, Zainab, șșșt! Te rog să nu mai plângi. Te rog, nu mai plânge, iubito. Fii puternică, de dragul meu! Faci asta pentru mine, te rog, Zanooba? Te rog, amintește-ți unde ești!¹

Zainab și mama ei trăiau în Irakul lui Saddam. Viața familiei lor depindea de toanele dictatorului. Acesta forțase familia să-i accepte prietenia; tatăl lui Zainab nu pilota elicoptere, dar pilota planoare cu aripă fixă. Era unul dintre piloții lui Saddam. Familia îndura vizitele de socializare ale lui Saddam și ale invitaților săi de ani de zile. Știa că oamenii care refuzaseră oferta de prietenie a dictatorului muriseră, pentru că nu-i făcuseră pe plac.

Dacă Saddam ar fi auzit că Zainab îl acuza că masacrare păsări lipsite de apărare, dacă ar fi aflat că ea era supărată din cauza acțiunilor lui, ar fi considerat asta o critică, o insultă la adresa omului care oferea cadouri, vacanțe și tratament special pentru familia pilotului său personal. Mama lui Zainab știa că nimeni dintre cei care-l supărau pe Saddam n-o ducea bine.

Cu toată depravarea dictatorului, Zainab mai știa din copilărie și că Saddam era un vizitator prietenos în casa familiei sale. În timp ce stătea în sufrageria lor, vorbind și bând ceai, era atent cu fetița, amabil ca un unchi binevoitor. Ani mai târziu, după ce a aflat că Saddam a fost executat prin spânzurare, aceste sentimente din copilărie s-au reaprins, astfel că, pe lângă ușurare, ea a simțit și o oarecare tristețe la moartea lui.²

Și totuși, ea își dăduse deja seama ce se ascundea sub farmecul superficial al dictatorului pe care-l cunoștea drept „Amo“, când era mică. Aflase și că mama ei aranjase o căsătorie nedorită pentru ea, cu singurul motiv de a o proteja. Mama ei știa că Saddam și bătașii lui nu s-ar fi gândit de două ori să abuzeze sexual o tânără necăsătorită. Dacă Zainab s-ar fi căsătorit, ar fi fost oarecum protejată, chiar și în Irakul lui Saddam. Mama lui Zainab a prevăzut, a știut ce i-ar fi făcut Saddam și camarila lui fiicei sale, dacă rămânea singură.

Acțiunile mamei au salvat-o pe Zainab de Saddam, dar nu și de o căsătorie oribilă, care a inclus abuzuri fizice îngrozitoare. Zainab a scăpat și, cu o energie extraordinară, și-a refăcut viața. A înființat organizația Women for Women International („Femeile pentru Femei la Nivel Internațional“), care le ajută pe femeile supraviețuitoare ale războiului. De asemenea, a câștigat numeroase premii, fiind inclusă în Top 100 al celor mai influente femei de publicațiile *Newsweek* și *The Guardian*, în 2011.

La sfârșitul anului 1990, psihiatrul Jerrold M. Post a prezentat un rezumat al profilului psihologic al omului pe care Zainab îl numea „Amo“. Le-a explicat membrilor comisiei pentru apărare din Camera Reprezentanților de ce liderul irakian era atât de periculos: „În el există o constelație de personalități politice: sete mesianică de putere nelimitată, absența conștiinței, agresivitate neînfrânată și o perspectivă paranoidă, care-l face pe Saddam atât de periculos. Transpus în forma conceptului de narcisism malign, aceasta este configurația personalității charismaticului element distructiv care unește și-și atrage de partea lui susținătorii, dând vina pe dușmanii din afară“.³

Ca și în cazul altor dictatori, aspectele dominante ale personalității lui Saddam erau amenințătoare, erau așa-numitele „trăsături întunecate“, după cum se referă la ele mulți psihologi.

Trăsăturile întunecate

Pare să nu fie o coincidență faptul că modelele acestor trăsături apar la anumite persoane. De exemplu, narcisismul a fost recunoscut de mult ca o trăsătură frecvent asociată cu psihopatia. Același lucru e valabil și pentru manipulare și necinste, trăsături caracteristice ale machiavelismului.

Expresia narcisism malign este aplicată adesea dictatorilor precum Saddam Hussein și alții, despre care discut în această carte. Se potrivește întru totul cu acțiunile lui Saddam, chiar și cu cele recreative. Zainab l-a văzut râzând, în timp ce măcelărea ratele încolțite. A fost cel mai crud lucru pe care fetița îl văzuse vreodată, dar, pentru Saddam, era ceva obișnuit. El a supravegheat și tratamente mult mai rele aplicate victimelor sale umane.

Deși narcisismul malign nu este evaluat în *DSM-5*, sunt descrise totuși unele tulburări-cheie de personalitate prezente la persoanele cu această combinație periculoasă de trăsături. Același lucru este valabil și pentru ansamblurile de trăsături numite „triada întunecată“, „cvartetul întunecat“ și „factorul general întunecat al personalității“ („factorul D“).

Niciunul dintre aceste ansambluri nu e diagnosticabil, în sensul în care sunt diagnosticabile trăsăturile caracteristice ale componentelor lor, cum ar fi cele narcisiste, antisociale, paranoide și alte tulburări de personalitate. Acestea par totuși a fi ansambluri de trăsături adunate sub un termen generic, pentru a surprinde aspecte ale personalităților pe care le putem întâlni la oameni cu trăsături întunecate subclinice. Termenul „subclinic“ se referă la prezența unor trăsături de personalitate care nu ajung în stadiul de tulburare de personalitate, dar sunt vizibil supărătoare. De asemenea, apar în forme mai severe la personalitățile tiranice formate.

Multe trăsături întunecate asociate cu diferitele tipuri de personalitate se suprapun. Triada întunecată, de exemplu, include trăsături ale narcisismului, machiavelismului și psihopatiei. Cvartetul întunecat le include pe cele de mai sus, plus sadismul. Narcisismul malign include tulburarea de personalitate narcisistă, precum și trăsături antisociale (sau psihopate) și paranoide. Cea mai recentă adăugire se numește „factorul întunecat al personalității” sau „factorul D”, care include egoismul, machiavelismul, dezangajarea morală, narcisismul, sentimentul de îndreptățire psihologică, psihopatia, sadismul, urmărirea interesului personal și reaua-voință.⁴

- **Egoismul** este un interes propriu extrem, care-i determină pe oameni să acționeze în moduri care să-i avantajeze sau să le facă plăcere, fără a lua în considerare efectele asupra altora. Favorizarea oamenilor care vă laudă în detrimentul celor care pot în mod legitim să nu fie de acord cu dumneavoastră – în ciuda competenței mai mari a acestora din urmă – este un comportament egoist.
- **Machiavelismul** descrie utilizarea consecventă a înșelăciunii, minciunii, manipulării și exploatării altora, pentru a atinge un scop sau pentru a menține puterea. Faptul că Stalin a făcut echipă cu tovarășii comuniști, pentru a-și submina adversarii, doar pentru a-i elimina pe cei care-l ajutaseră, odată ce a ajuns la putere, este un exemplu bun.
- **Dezangajarea morală** este un mod de gândire care le permite oamenilor să se convingă pe ei înșiși că standardele etice normale nu li se aplică într-o anumită situație. De exemplu, ignorarea sau găsirea de scuze pentru comportamentul criminal al unei persoane, de pe urma căruia puteți beneficia material.

- **Narcisismul** este o concentrare extremă asupra sinelui, însoțită de o imagine augmentată, nerealistă despre sine. Conectarea fiecărei experiențe și referirea la propria persoană cu fiecare ocazie posibilă este una dintre caracteristicile mai puțin dăunătoare ale narcisismului. Trăsături mai grave ale narcisismului patologic sunt răspunsurile răutăcioase, meschine și răzbunătoare, provocate de oricine critică sau amenință imaginea de sine supradimensionată și fragilă a persoanei narcisiste.
- **Sentimentul de îndreptățire psihologică** se referă la credința unor indivizi că au dreptul și merită un tratament mai bun sau, pur și simplu, că merită mai mult, în general, decât alte persoane. Această atitudine se observă adesea la oameni cu tulburare de personalitate narcisistă. Dacă aveți impresia că meritați o notă mai mare, deși nu ați performat la fel de bine ca alții care au obținut notele mari, acesta este un exemplu de îndreptățire psihologică. Nevoia constantă de admirație și laude este un semn recunoscut al acestui tip de pretenție. Persoanele publice care denigrează, jignesc și pornesc vendete împotriva jurnaliștilor care pun întrebări dificile sau publică articole critice demonstrează trăsături psihologice narcisiste.
- **Psihopatia** constă într-o serie de trăsături și comportamente care includ insensibilitatea, deficitul emoțional, lipsa de empatie și de remușcări, escrocheria și manipularea, impulsivitatea și altele.
- **Sadismul** se referă la provocarea intenționată de durere celorlalți, cu obiectivul obținerii plăcerii și/sau dominării. „Sadismul cotidian” se manifestă prin bucuria față de durerea resimțită de un concurent învins la serviciu sau la joacă. Sadismul patologic s-ar manifesta prin obținerea plăcerii în

urma abuzării fizice și/sau psihologice a unei alte persoane.

- **Urmărirea interesului personal**, în acest context, se referă la caracteristica unei persoane care acționează pentru a-și aduce beneficii doar sieși. Căutarea bogăției, statutului social, faimei sau recunoașterii profesionale sunt exemple de activități în interes personal. Exemplele extreme de interes personal sunt legate de psihopatie, machiavelism, narcisism și alte comportamente antisociale. În aceste cazuri, interesul personal este urmărit, fără a lua în seamă daunele pe care le poate provoca altora.
- **Răutatea** este o dorință sau o preferință de a întreprinde anumite acțiuni pentru a răni o altă persoană, chiar dacă acțiunea are ca rezultat autoagresiunea. Actul nu trebuie să fie fizic, deși poate fi. Aceasta ar putea conduce la daune financiare sau sociale. De asemenea, poate, pur și simplu, produce inconveniente ambelor părți. Un șofer supărat, care vă izbește cu mașina, își demonstrează răutatea și furia. Ciuda poate fi prezentă la persoanele care sunt mai insensibile și/sau prezintă mai multe caracteristici machiavelice decât alții.

Machiavelismul, narcisismul, sadismul și psihopatia apar în mai multe dintre aceste descrieri de personalitate suprapuse. Astfel, apare întrebarea: pot fi ele conectate cumva? Unii psihologi suspectează acum că trăsăturile întunecate sunt, într-adevăr, legate între ele.

Un factor general întunecat al personalității (factorul D)

Cercetători din Danemarca și Germania cred că acesta există. Morten Moshagen, Benjamin E. Hilbig și Ingo Zettler au prezentat, în 2018, dovezi în sprijinul

existenței lui, sugerând că trăsăturile întunecate sunt manifestări specifice ale unui „nucleu comun al trăsăturilor întunecate“, unul teoretic, denumit la propunerea lor „factorul D“.⁵ Ei își bazează modelul pe rezultatele a patru studii pe care le descriu în revista *Psychological Review*. Mai mult, au descoperit că, dacă aveți trăsături de personalitate negative asociate cu factorul D, orice test psihologic bun, conceput pentru a detecta trăsăturile întunecate, va susține ideea că sunt elemente ale factorului D. Cu alte cuvinte, detectarea prezenței factorului D nu depinde de un anumit test.

Persoanele cu un scor ridicat al factorului D sunt capabile să facă tot ce este necesar ca să obțină ceea ce vor, indiferent pe cine deranjează sau rănesc. Ele pot chiar să acționeze în mod deliberat, pentru a-i deranja sau a-i răni pe alții. Pot acționa ca și cum ar vrea să-i ajute pe ceilalți, dar, în cele din urmă, singurul lor scop este să se ajute pe ei înșiși. O persoană cu un factor D ridicat poate avea o personalitate care este în mod evident puternic psihopată, de exemplu, dar lucrarea lui Moshagen *et al.* sugerează că această trăsătură va fi legată de alte trăsături întunecate. Cu alte cuvinte, toți cei care obțin scoruri mari pe scara factorului D vor împărtăși un nucleu comun de trăsături, chiar dacă unii își pot controla personalitatea mai mult decât alții. Egoismul, machiavelismul, dezangajarea morală, psihopatia, sadismul și răutatea par a fi cel mai strâns asociate, dar narcisismul, sentimentul de îndreptățire psihologică și interesul personal fac, de asemenea, parte din nucleul comun al trăsăturilor întunecate, conform acestui model de trăsături de personalitate întunecate.

Autorul Scott Barry Kaufman, care scrie articole pentru *Scientific American*, a selectat nouă enunțuri-șantion dintr-o baterie mai mare de enunțuri folosite de psihologi ca să estimeze trăsăturile întunecate. Psihologii estimează cât de proeminente sunt trăsăturile machiavelice, narcisiste, psihopate, sadice și

alte trăsături la subiecți, în funcție de cât de mult sunt de acord sau nu aceștia cu liste lungi de astfel de afirmații enumerate. Dacă o persoană este în mod repetat de acord cu diferite versiuni ale afirmației: „Ar fi interesant să rănesc pe cineva“, de exemplu, atunci probabilitatea ca acea persoană să aibă trăsături sadice devine dificil de ignorat. Exemplele selectate de Kaufman abordează această trăsătură și alte trăsături asociate cu factorul D⁶:

1. „Este greu să înaintezi fără a o lua pe scurtătură ici și colo.“
2. „Îmi place să folosesc o manipulare inteligentă pentru a-mi atinge scopul.“
3. „Oamenii care sunt maltratați au făcut de obicei ceva ce a dus la această situație.“
4. „Știu că sunt special, pentru că toată lumea îmi spune mereu asta.“
5. „Sincer, simt că sunt mai merituos decât alții.“
6. „Voi spune orice pentru a obține ceea ce vreau.“
7. „Ar fi interesant să rănesc pe cineva.“
8. „Încerc să mă asigur că ceilalți îmi cunosc succesele.“
9. „Uneori, merită puțină suferință din partea mea ca să-i văd pe alții primind pedeapsa care li se cuvine.“

Amestecarea și asocierea trăsăturilor întunecate

Luate fiecare în parte, este puțin probabil ca versiunile subclinice ale machiavelismului, narcisismului sau psihopatiei prezentate de un coleg sau apropiat să conducă la construirea unei relații de încredere, de susținere cu acesta. Toate trei produc o tendință distinctă de a fi dezagreabil și fiecare are aspecte distinct neplăcute și rău-intenționate, cum ar fi egoismul, înșelăciunea, agresivitatea și distanța emoțională sau răceala. Cu toate acestea, trăsăturile

problematică ale personalității nu sunt echivalente și se pot suprapune în diferite combinații.

Aproximativ o persoană din zece are un anumit tip de tulburare de personalitate.⁷ Acest lucru include aproximativ un procent din populație, care întrunește criteriile pentru psihopatie. Până la 6,2% dintre membrii unor comunități îndeplinesc criteriile pentru tulburarea de personalitate narcisistă, în timp ce estimările prevalenței tulburării de personalitate paranoidă variază de la 2,3 la 4,4%, conform *DSM-5*.

Niciuna dintre aceste tulburări de personalitate nu explică întru totul comportamentul unui dictator. Dar existența unor elemente ale acestor tulburări în diferite combinații, alături de alte trăsături, precum machiavelismul și complexul mesianic, explică foarte ușor comportamentul indivizilor care reușesc să câștige puterea în țări slăbite, care se luptă pentru supraviețuire, precum Germania (Hitler) în anii 1920 și 1930, Rusia (Stalin) la începutul secolului XX, China (Mao) de la începutul până la mijlocul secolului XX, Irak (Saddam Hussein) și Uganda (Idi Amin) în anii '70.

Regimul lui Stalin a durat 24 de ani. Mao a fost conducătorul Republicii Populare Chineze timp de un deceniu, după ce a fost înființată aceasta, în 1949. Și totuși, el a fost „președintele Mao“, liderul Partidului Comunist Chinez, timp de 41 de ani, din 1935 și până la moartea sa, în 1976.

Muammar Gaddafi a reușit să se mențină la putere în Libia timp de 42 de ani, după ce a condus o lovitură de stat de succes în 1969. Regimul său s-a încheiat în 2011, când Gaddafi a fost capturat și ucis de forțele rebele.

În schimb, Idi Amin Dada a rezistat doar opt ani. Nu a vrut sau nu a putut să delege puterea. Acest defect ar putea fi explicat pe baza unor aspecte ale personalității sale, care, după cum vom vedea, au contribuit cu precădere la faptul că și-a supraestimat grosolan abilitățile. Schimbările sale de dispoziție l-au

determinat, de asemenea, să nu aibă viață lungă ca dictator. Încercările sale de reformă au inclus expulzarea asiaticilor care dețineau afaceri și care contribuiseră în mod esențial la dezvoltarea economiei ugandeze. Rezultatele au fost dezastruoase pentru economia țării sale și au condus la căderea lui, urmată de exilul în Libia și apoi în Arabia Saudită. Datorită protecției saudite, spre deosebire de Gaddafi, cel puțin a reușit să moară din cauze naturale, în 2003.

Istoria lui Idi Amin Dada evidențiază necesitatea ca un dictator să stăpânească sau să controleze aspectele mai grave, potențial dăunătoare ale multiplelor trăsături îngrijorătoare de personalitate observate în mod constant la dictatori, care pot duce chiar la căderea sa.

Narcisismul

Narcisismul nu este un fenomen rar. Tipul de narcisism pe care e cel mai probabil să-l întâlniți nu poate fi calificat ca tulburare mintală. A mai fost numit și narcisism „normal” sau „subclinic”.⁸ Este mai probabil să ai de-a face cu oameni cu narcisism subclinic decât cu o persoană cu tulburare de personalitate narcisistă, o afecțiune mult mai gravă. Mulți dintre noi putem da exemple de narcisism în viața de zi cu zi, la școală, la serviciu sau acasă. Apare frecvent în industria de divertisment, în politică și în alte domenii care necesită sau le oferă oportunități oamenilor să iasă în evidență și să fie observați. Psihologul Universității Reginei din Belfast, Kostas Papageorgiou, consideră că trăsături de personalitate precum cele asociate în mod obișnuit cu narcisismul nu trebuie considerate nici bune, nici rele. În schimb, el le vede ca pe niște produse ale evoluției și ca pe niște expresii ale naturii umane.⁹

O examinare a trăsăturilor de personalitate narcisiste la studenții din colegiile americane între 1982 și 2009 i-a determinat pe alți cercetători să conchidă că o

creștere a incidenței narcisismului are legătură cu schimbările din cultura americană.¹⁰

O persoană cu trăsături narcisiste este preocupată de ea însăși. Aroganță, sentimente de superioritate față de semenii, așteptarea de a fi tratat mai bine și de a ți se acorda o considerație mai mare în dauna celorlalți însoțesc adesea acest egocentrism. Nu este neobișnuit ca adolescenții să prezinte semne ale acestor trăsături. Din fericire, ele devin, de obicei, aspecte mai puțin semnificative ale personalității lor pe măsură ce se maturizează. Unii oameni însă nu pierd aceste trăsături odată ce ajung la maturitate. Alții pot ajunge la maturitate cu un ansamblu de trăsături narcisiste suficient de severe pentru a fi încadrați cu tulburare de personalitate.

Din păcate, în limbajul cotidian, „narcisismul” se presupune adesea a fi același lucru cu tulburarea de personalitate narcisistă (TPN). De fapt, nu toată lumea care are trăsături narcisiste are o tulburare de personalitate, dar toți cei care au TPN au trăsături narcisiste.

Tulburarea de personalitate narcisistă (TPN)

Persoanele cu tulburare de personalitate narcisistă (TPN) au o imagine grandioasă despre sine. Cred că sunt extraordinare în multe feluri, chiar unice. În mintea lor, ele sunt intelectual superioare celorlalți și merită un tratament special și respect. Sunt convinse că merită puterea și succesul pe care și-l doresc. Și-i vor folosi sau exploata pe alții, pentru a le obține. De asemenea, prezintă o lipsă vizibilă de empatie.

Nevoia lor profundă de a fi admirați poate părea disperată, nesfârșită și nesățioasă. Pot fi invidioși pe ceilalți. Când sunt insultați sau când simt că nu au fost respectați ori nu au fost tratați „corect”, pot ține ranchiuna ani de zile, chiar și toată viața. Este posibil să simtă și să prezinte semne de furie ca reacție la atacurile personale reale sau închipuite. Pot deveni

obsedați de răzbunare, un fenomen numit „furie narcisistă“. Rar iartă pe cineva, cu excepția cazului în care, probabil, cel care le-a greșit oferă laude generoase pentru a compensa insulta. Acționează în forță, sunt independenți, de succes și autonomi, dar nesiguranța lor este dezvăluită de „sensibilitate“, susceptibilitatea exagerată față de criticile care le sunt aduse.

Pacienții cu TPN pot prezenta și alte tulburări de personalitate, cum ar fi cea histrionică, tulburare-limită sau paranoică. De asemenea, pot suferi de tulburări depresive, tulburări din pricina consumului de substanțe nocive și chiar de anorexie nervoasă. Comorbiditățile adesea menționate în profilurile tiranilor includ TPN și caracteristicile tulburării de personalitate paranoide. Persoanele cu un grad mare de narcisism pot apărea inițial ca fiind vioaie, energice și charismatice. Aceste impresii inițiale pot conduce chiar la formarea și încurajarea unui grup de admiratori aproape fanatici.

Cu toate acestea, defectele devin curând evidente. Insulte îi fac pe cei cu TPN să răbufnească. Cel mai alarmant, se simt adesea obligați să răbufnească. Printre destinatarii furiei narcisiste se numără criticii sau oricine contestă sau neagă imaginea de sine grandioasă a persoanei cu TPN. Dacă deține o poziție proeminentă, narcisistul poate ataca presa. Va folosi toată puterea pe care o are, pentru a ataca pe oricine îi amenință imaginea de sine slăbită.

Donald Trump nu a fost diagnosticat niciodată cu TPN sau cu vreun alt tip de tulburare mentală. Totuși, unul dintre comentariile sale ilustrează perspectiva unei persoane cu trăsături narcisiste pronunțate:

„Când te înșală cineva, sfatul meu este: nu te lăsa mai prejos! Nu e sfatul tipic, însă este un sfat venit din lumea reală. Dacă te lași mai prejos, nu ești decât un fraier! Când cineva greșește față de tine, stai pe capul lui, pentru că te vei simți bine și

pentru că alții vor vedea ce faci. Îmi place să egalez scorul. Sunt înșelat tot timpul. Stau pe capul acestor oameni, și știi ce? Lumea nu se leagă de mine la fel de mult cât se leagă de alții. Știu că, dacă se leagă de mine, se aleg cu un război. Întotdeauna egalează scorul. Stai pe capul celor care stau pe capul tău. Nu-i lăsa pe oameni să te dea de colo-colo. Ripostează întotdeauna și egalează scorul întotdeauna. Trăim într-o junglă plină de șicanatori de toate felurile, care vor încerca să te dea din stânga-n dreapta. Dacă te temi să ripostezi, oamenii vor crede că ești un perdant, un fraier! Vor ști că scapă nepedepsiți, dacă te insultă, dacă nu-ți acordă respect și dacă profită de tine. Nu permite să se întâmple așa ceva! Întotdeauna ripostează și egalează scorul. Oamenii te vor respecta pentru asta^{.¹¹}

Este adevărat că dezvoltatorii imobiliari din New York și oamenii de afaceri din alte domenii extrem de competitive vor încerca să se saboteze unii pe alții pentru diferite avantaje. Este perfect logic să te aperi împotriva amenințărilor de genul acesta, dacă ele îți pun în pericol succesul. Dar, atunci când crezul tău în viață este acela că „o să te simți bine“, dacă „te răzbuni“ pe o persoană care te insultă sau nu te respectă, acest fapt sugerează probleme psihologice dincolo de tehnicile de luptă la baionetă care sunt acceptate pe piața concurențială. Nu există nicio opțiune în sfaturile de mai sus, pentru a-ți „alege luptele pe care merită să le porți“, de exemplu. Nu e necesar să „ne răzbunăm“ pentru fiecare critică. Oamenii sănătoși din punct de vedere psihologic pot recunoaște insultele mărunte, le ignoră și-și dedică energia proiectelor mai performante. Insultele și lipsa de respect nu sunt același lucru cu victimizarea. Uneori, e nevoie să se răspundă la ele, dar nu întotdeauna, mai ales dacă provin în mod clar de la oameni pe care-i puteți ignora

sau cu care puteți să întrerupeți orice contact. Decizia de a nu face afaceri cu cineva ar putea fi o utilizare mai eficientă a timpului dumneavoastră decât aceea de a răspunde cu furie narcisistă tuturor celor care spun ceva rău despre dumneavoastră sau nu vă respectă.

Trăsăturile narcisiste extreme conduc la o viziune asupra lumii în alb-negru, o lume populată doar de prieteni sau dușmani. Oricine laudă pe cineva cu TPN doar îi consolidează imaginea de sine nerealistă, în vreme ce oricine îi critică sau contestă imaginea de sine grandioasă este adeseori jignit și umilit cu un răspuns involuntar. Nu există medicamente pentru tratarea TPN. Discuțiile și psihoterapia sunt tot ce poate oferi psihiatria modernă.

The Merck Manual, Professional Version (Manualul Merck, versiunea profesională) estimează că aproximativ jumătate de procent din populația generală poate fi diagnosticată cu tulburare de personalitate narcisistă reală. Alte surse, în funcție de comunitatea examinată, sugerează că între 0 și 6,2% din populație îndeplinește criteriile pentru TPN.¹² O jumătate până la trei sferturi dintre aceștia sunt bărbați. Un studiu din 2010 a sugerat că aproape 9,5% dintre oamenii cu vârste între 20 și 30 de ani îndeplinesc acele criterii la un moment dat, în viața lor.¹³ Din păcate, unele studii sugerează că incidența narcisismului și a TPN este în creștere.¹⁴

Plecând de la o estimare conservatoare de 1% din populație, incidența acestei tulburări de personalitate ar fi egală cu cea a psihopatiei, tot de 1%.

Pentru ca diagnosticul de TPN să fie corect, este nevoie de îndeplinirea a cinci dintre următoarele nouă caracteristici:

1. Un simț grandios al importanței de sine (de exemplu, atunci când o persoană susține în mod fals și-și exagerează realizările și abilitățile).

2. O preocupare pentru fanteziile care implică realizări excepționale, puterea, inteligența etc.
3. Credința că propria persoană este unică și specială și nu poate fi apreciată decât de alte persoane sau grupuri „speciale“.
4. Nevoia exagerată de a fi admirat.
5. Un sentiment al îndreptățirii.
6. Un istoric de abuz asupra altor persoane.
7. Lipsa de empatie.
8. Sentimente frecvente de invidie sau credința că alții sunt invidioși.
9. Demonstrații de comportamente arogante și sentimente de superioritate.

Nimeni nu poate explica satisfăcător ce anume provoacă tulburarea de personalitate narcisistă sau ce explică prezența trăsăturilor-cheie ale tulburării la o anumită persoană. O teorie sugerează că există două influențe de mediu, care pot fi importante. Leagă dezvoltarea acestei tulburări de personalitate de o nepotrivire în relația dintre părinți sau tutori și copil. Admirația exagerată acordată unui copil cu predispoziție la această tulburare pare să explice unele cazuri. Abuzul sau criticile excesive îndreptate către un copil cu predispoziție la dezvoltarea acestei tulburări pare să explice alte cazuri. Cercetătorii au identificat mai multe gene care par a fi asociate cu dezvoltarea psihopatiei. Putem să presupunem, cu certitudine, că o predispoziție la dezvoltarea unor trăsături narcisiste extreme poate fi strâns legată de gene până în prezent neidentificate.

Totuși, cunoștințele noastre despre numărul și identitatea genelor care pot explica o predispoziție de a dezvolta tulburarea în esență sunt egale cu zero.

Această explicație privind nepotrivirea dintre modurile în care e tratat copilul este în concordanță cu situația lui Mao în primii lui opt ani de viață. După cum se va vedea în capitolul 6, în copilărie, Mao a fost

răsfățat de mama sa iubitoare și de rudele ei. Când s-a dus să locuiască la tatăl său, un om sever, viața lui cocoloșită s-a schimbat drastic.

Machiavelismul

Sfatul lui Niccolò Machiavelli către oricine era interesat să câștige și să păstreze puterea într-o situație instabilă era simplu: faceți tot ce este necesar, atâta timp cât vă servește interesul personal. El și-a descris filozofia în 1513, în cartea *Principele*. Contemporan al nemiloasei familii Borgia, Machiavelli a fost reprezentant diplomatic. A învățat despre politica epocii sale observând corupția din puternicul stat papal și alte facțiuni războinice din orașele-stat italiene. Când familia Medici a preluat controlul asupra Florenței, Machiavelli și-a pierdut funcția și a devenit scriitor.

Istoricii suspectează că *Principele* a fost scris pentru a capta atenția familiei Medici aflate la conducere, în speranța că fostului diplomat, acum scriitor șomer, i se va da o slujbă. Nu a funcționat. Cartea nu a avut succes pe vremea lui Machiavelli. Atenția pe care a primit-o a fost în mare parte negativă, spre lauda cititorilor săi, dacă privim lucrurile din punct de vedere moral. Dintr-o perspectivă pragmatică sau de *Realpolitik*, ați putea spune, precum autorul, că, de fapt, criticii lui au fost naivi cu privire la modul în care funcționează, într-adevăr, lumea.

Deși pe el nu l-a ajutat, Machiavelli a reușit să ne transmită, până în ziua de azi, conceptul de machiavelism: convingerea că în politică nu e loc de moralitate și că puterea și dobândirea ei ar trebui căutate folosind orice mijloace sunt necesare, oricât de lipsite de scrupule sau duplicitare ar fi ele.

În 1954, Richard Christie, sociopsiholog la Universitatea Columbia, și-a dat seama că, de fapt, comportamentul recomandat de Machiavelli prinților care încearcă să obțină și să păstreze puterea se

manifestă în viața de zi cu zi. El și colegii săi au sugerat că acest comportament social ar putea fi descris ca trăsături ale unui sindrom pe care l-au numit „machia-velism”.¹⁵

De asemenea, le-a dat psihologilor interesați de studiul personalității termenul de „machiavelic”, pentru a-i desemna pe oamenii care măgulesc, înșală, trădează sau îi manipulează în alte feluri pe ceilalți, pentru a-și atinge propriile obiective. Această abordare a interacțiunii cu alții este în mod necesar asociată cu o filozofie personală amorală. Cinismul, sentimentul superiorității și distanța pot, de asemenea, să caracterizeze acest tip de persoană.

Oamenii care tind să fie de acord cu ideile și sfaturile oferite în *Principele* nu pot fi prieteni sau colegi de cameră pe termen lung. Există o probabilitate mare ca ei să acționeze la rece, să te păcălească și să te manipuleze pentru a obține avantaje.¹⁶ Tiranii în devenire au folosit în mod obișnuit tactici machiavelice, pentru a-și depăși rivalii reali și potențiali în lupta pentru putere. Stalin și Mao sunt exemple tipice ale acestui aspect al personalității tiranice.

Psihopatia

Societatea pentru Studiul Științific al Psihopatiei o definește ca fiind „o constelație de trăsături care cuprinde caracteristici afective, interpersonale, precum și comportamente impulsive și antisociale”.¹⁷ Comportamentele impulsive și antisociale includ asumarea imprudentă de riscuri, manipularea și necinstea. Trăsăturile afective includ trăsături care par a le lipsi acestor persoane, în comparație cu indivizii nonpsihopați: empatie, vinovăție și atașament emoțional profund față de alte persoane. Caracteristicile interpersonale includ farmec superficial și narcisism.

Asociația Americană de Psihiatrie echivalează psihopatia cu tulburarea de personalitate antisocială și

sociopatia. Aproape toți oamenii de știință care studiază persoanele ce prezintă constelația de trăsături enumerate mai sus folosesc termenul de „psihopatie“.

Din păcate însă, nu există definiții clare și agreate unanim, care să facă distincția între sociopatie și psihopatie, deși acest lucru nu i-a oprit pe mulți să recurgă la definiții proprii și distincții între termeni. Tulburarea de personalitate antisocială descrisă în *DSM-5* nu este exact același lucru cu psihopatia. Nu are caracteristici legate de lipsa empatiei și a atașamentului emoțional profund față de alte persoane. Cam trei sferturi dintre deținuții din Statele Unite pot fi diagnosticați cu tulburare de personalitate antisocială, întrucât criteriile din *DSM-5* subliniază „neputința de a respecta normele sociale“, „iresponsabilitatea consecventă“, „înșelăciunea“ și alte probleme de comportament antisocial. Acestea îi descriu, în esență, pe mulți criminali. Doar 25% dintre deținuți au trăsăturile care-i fac realmente psihopați.

Psihopatia nu este o afecțiune care fie există, fie nu. Ea se prezintă sub forma unui spectru, ca și alte trăsături psihologice. Pe scara de evaluare elaborată de Robert Hare, diagnosticul de psihopatie este conform cu un scor de 30 (25 în Europa) din maximum 40. Majoritatea oamenilor sănătoși din punct de vedere mintal înregistrează un scor în jur de 4, dar se pot găsi oameni cu scoruri întinse pe toată scara.

Oamenii pot avea trăsături psihopate, care nu ajung la stadiile unui profil complet de tulburare mintală și care implică imprudență, lipsă de empatie și de remușcare, dificultăți de a crea legături emoționale strânse și alte trăsături definitorii ale psihopatiei. Persoanele cu psihopatie „subclinică“ pot căuta aventura și acționează mai impulsiv decât indivizii mai puțin psihopați. Ele tind, de asemenea, să fie mai puțin empaticе, dar și mai puțin anxioase.¹⁸

Narcisismul malign

Acest ansamblu obișnuit – cel puțin printre tirani – de trăsături întunecate, inclusiv caracteristicile narcisismului, psihopatiei, agresivității, sadismului și paranoiei, e discutat în detaliu în capitolul 9, folosindu-l ca exemplu pe Saddam Hussein.

Paranoia și neîncrederea

Liderii cu personalități narcisiste „au un profund sentiment de neîncredere și-i văd pe alții ca dușmani/proști sau idoli, fie denigrându-i, fie idealizându-i“, a scris doctorul Jerrold Post în 2003. Ei sunt incapabili de introspecție ori să simtă remușcare și tristețe. Tind să fie preocupați de teoriile conspirației.¹⁹ Această trăsătură comună a personalității tiranilor va fi discutată în detaliu în capitolul 5, folosindu-l ca exemplu pe Iosif Vissarionovici Stalin.

Trăsăturile negative de personalitate nu sunt de ajuns

Un dictator capabil să acapareze puterea și să se mențină la conducere are nevoie de un set de abilități uneori trecute cu vederea de oamenii care văd numai brutalitatea și crimele sale. Desigur, el trebuie să fie decis și capabil să insufle frică oricui l-ar putea provoca. Pe lângă disponibilitatea de a comanda – fără ezitare sau remușcare – închisoarea, tortura și/sau moartea oricui îi amenință poziția, trebuie să aibă și abilități administrative, care sunt plictisitoare, dar esențiale. El trebuie să-i poată identifica pe subordonații loiali, care sunt capabili să conducă economia, armata, partidul său politic, activitățile de propagandă și poliția secretă. El trebuie să-i poată mulțumi pe acești subalterni, ca să-i rămână loiali, făcându-i dependenți de el. Recompensele și privilegiile speciale, care nu sunt disponibile pentru populația generală, ajută la păstrarea acestor indivizi

pe cât de mulțumiți se poate într-o dictatură în care pierderea favorurilor conducătorului poate însemna închisoarea sau moartea. La fel și conștiința faptului că moartea sau răsturnarea tiranului le-ar amenința propria bunăstare, inclusiv, posibil, viața. Stalin și Mao sunt două exemple de dictatori care aveau aceste capacități. Idi Amin, care a pretins că era ghidat de viziuni în visele sale, era capabil de brutalitate la fel ca orice tiran, dar era dureros de incapabil să planifice și să supravegheze guvernarea și să mențină eficiența forțelor armate. Ca atare, a fost răsturnat de la putere după o perioadă relativ scurtă.

Capitolul 4 . Cum să prevezi apariția unui tiran

Copilul joacă rol de tată

În cele ce urmează, veți putea citi două povești reale, bazate pe memorii personale, înregistrări istorice și biografii. Datele de identificare au fost lăsate deoparte, pentru a vă împiedica să înțelegeți imediat cine sunt persoanele descrise, dar nu a fost extrasă sau inclusă nicio informație care v-ar putea induce în eroare. Una dintre persoanele descrise mai jos a devenit un dictator care a fost responsabil pentru moartea a milioane de oameni nevinovați. Celălalt a devenit un artist foarte popular și de succes.¹

„DHT“

DHT s-a născut într-o țară sub asediu. Exploziile bombelor au părut să întârzie nașterea sa cu câteva zile, deoarece termenul trecuse deja. Mama lui a fost dusă în repetate rânduri la un adăpost pentru a naște, dar a fost nevoită să se întoarcă acasă. În cele din urmă, după o nouă alarmă falsă, s-a întors la ruinele casei, care între timp fusese distrusă de o bombă. S-a dus înapoi la adăpost. O zi și jumătate mai târziu, DHT a venit pe lume, într-o țară periculoasă, provocatoare de stres și sfâșiată de război.

Pentru scurt timp, lucrurile s-au îmbunătățit pentru DHT și mama lui. Au emigrat într-o altă țară, departe de bombe. În primii trei ani de viață, DHT a fost crescut de mama și de bunicii materni, persoane cumsecade și plăcute. Apoi tatăl său, fost soldat, s-a alăturat familiei. DHT s-a temut imediat de străin. Tatăl său era „un om mare și necioplit, avea peste o sută de kilograme și aproape doi metri înălțime, cu un

temperament dur, asprit și mai mult de ororile războiului...”

Răspunsul tatălui la respingerea fiului a fost violent. L-a bătut pe băiat. Mama lui DHT nu a putut să-și ajute fiul. Era tânără, abia trecută de 20 de ani și pașnică din fire.

Când DHT avea 6 ani, s-a născut fratele lui. Pe măsură ce au crescut, amândoi băieții au fost victimele furiei tatălui lor. Uneori, abuzurile însemnau lovituri cu pumnii sau cu picioarele, alteori bătăi cu cureaua de ascuțit briciul. Copilul mai mic a părut să sufere mai mult de pe urma abuzurilor. A devenit un escroc și delincvent mărunț, nu a dat niciodată vreun tun și a ajuns adeseori la închisoare pentru infracțiuni minore. A suferit de alcoolism și a murit de tânăr.

DHT a fost bătut mai rău decât fratele său, chiar și când avea 10 ani. Însă răspunsul lui la abuz a fost destul de diferit. Îl sfida pe tatăl său. Îl provoca, iar asta îl înfuria pe bătrân. DHT a fost de mai multe ori bătut până la sânge pentru sfidarea și împotrivirea sa.

Noaptea, în pat, printre lacrimi, își dorea ca tatăl lui să moară. Ziua, la școală, frustrarea și furia îl făceau să sară la bătaie, fiindcă își pierdea cumpătul repede. A încercat în repetate rânduri să fugă din casa pe care o detesta. Odată, când avea 12 ani, a încercat să treacă granița în altă țară, dar a fost trimis înapoi acasă. La 15 ani, a fugit pentru ultima oară. Traiul pe stradă era mai bun decât abuzurile pe care le îndura în propria casă.

„IVD“

La fel ca DHT, IVD a fost destul de ghinionist să crească într-o familie disfuncțională. În copilărie, IVD și părinții lui trăiau relativ modest, dar destul de confortabil pentru timpurile și locul în care se aflau. Însă familia s-a dezintegrat, înainte ca IVD să fi ajuns adolescent. Boala și rănilor suferite în copilărie l-au marcat fizic pe băiat. Se crede că a recurs la consumul

de alcool, înainte ca familia să se destrame. Se zvonea că mama lui era fie cochetă, fie promiscuă, fie și una, și alta. Le spunea oamenilor că soțul ei o apucase odată de gât și o făcuse curvă. Tatăl lui IVD l-a abuzat și pe el. În cele din urmă, tatăl a dat de necaz, pentru că a atacat un polițist și a distrus un local. Apoi și-a părăsit familia. Ani mai târziu, este posibil să fi încercat o reconciliere, dar eforturile sale nu au avut succes.

IVD și mama lui s-au mutat dintr-un loc în altul, rămânând, în medie, puțin mai mult de un an în fiecare loc, în următorul deceniu. În tot acest timp, au trăit în sărăcie. Mama lui făcea curățenie și cosea, pentru a se întreține pe ea și pe fiul ei. După ce pierduse doi copii, înainte de nașterea lui IVD, a părut să-l adore pe singurul ei copil supraviețuitor. Ani mai târziu însă, IVD avea s-o întrebe de ce-l bătuse atât de tare când era mic.

IVD își petrecea timpul pe străzi, alături de alți copii, dar și citea. Acasă, trebuia să-i facă față mamei, care era foarte dominatoare, fiind descrisă, de unul dintre prietenii din copilărie ai lui IVD, drept „o femeie foarte severă și, în general, o persoană dificilă“.

Deși îl bătea, mama lui IVD a făcut eforturi mari ca să-i găsească un loc într-o școală, pentru ca IVD să capete o educație mai bună decât media celor din vremurile și cu statutul lor social. La fel ca DHT, el a avut ocazia să termine școala, dar nu a terminat-o niciodată, în ciuda inteligenței sale considerabile și a curiozității intelectuale.²

Cine sunt cei doi?

„DHT“, adică David Henry Thomsett, și-a schimbat numele în David Clayton-Thomas. El este cunoscut ca solist vocal al grupului de jazz/rock Blood, Sweat, and Tears („Sânge, sudoare și lacrimi“). În 1968, la 27 de ani – și la doisprezece ani după ce fugise de acasă, pentru a trăi pe străzi –, albumul său de debut cu trupa

s-a vândut în 10 milioane de exemplare. A fost în topul Billboard timp de 109 săptămâni, dintre care șapte, chiar pe locul întâi. A fost recunoscut pentru cea mai bună interpretare vocală masculină la premiile Grammy din anul acela, iar discul a fost votat Albumul anului.

Muzica lui s-a vândut în peste 40 de milioane de discuri. Una dintre compozițiile sale, „Spinning Wheel” („Roata care se-nvârtește”), este inclusă în Songwriter’s Hall of Fame (Galeria Compozitorilor Celebri). Clayton-Thomas a fost onorat, în 1996, de către Canadian Music Hall of Fame (Galeria Celebrităților Muzicii Canadiene). Pe lângă „Spinning Wheel”, single-urile sale de succes includ și versiuni ale unor piese celebre: „And When I Die” („Și când voi muri”) de Laura Nyro, „God Bless the Child” („Doamne, binecuvântează-l pe copil”) de Billie Holiday și Arthur Herzog Jr. și „You Made Me So Very Happy” („M-ai făcut atât de fericit”) de Brenda și Patrice Holloway, Frank Wilson și Berry Gordy. În vârstă de peste 70 de ani acum, Clayton-Thomas continuă să compună și să cânte.

Mai târziu, Clayton-Thomas și-a dat seama că tatăl său fusese o victimă a războiului. Luptase curajos, în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, în Africa de Nord și Europa. Fusese rănit de două ori. Primise decorații pentru serviciile aduse țării și pentru fapte de vitejie. Dar experiențele îl afectaseră psihologic la fel de mult sau poate mai mult decât bucata de șrapnel și glonțul de mitralieră care-l răniseră fizic. „A devenit”, scria Clayton-Thomas în memoriile sale, *Blood, Sweat and Tears*, „la fel de brutal ca războiul, pe care l-a re trăit pentru restul vieții lui”.

„IVD”, adică Iosif Vissarionovici Djugașvili, și-a schimbat numele în „Stalin”. În funcție de opiniile dumneavoastră politice, el fie a asigurat conducerea cu mâna de fier de care avea nevoie poporul sovietic după Revoluția Rusă din 1917, fie a impus un stat

polițienesc, care, în cele din urmă, a luat viața a aproximativ 20 de milioane de oameni. Personalitatea sa a fost marcată de o paranoia pronunțată, în special în ultimii ani. Brutalitatea sa necruțătoare, machiavelismul și lipsa de empatie i-au fost alături tot timpul vieții sale de adult. El a transformat Uniunea Sovietică într-un stat polițienesc represiv, timp de aproape o generație.

Exemplele acestea, „DHT” și „IVD”, ca multe altele, ilustrează faptul că experiențele din copilărie nu transformă singure un om într-un tiran. În secolul al XIX-lea în Rusia și Germania, abuzul fizic asupra copiilor nu era ceva rar întâlnit. Mulți copii au trăit, fără îndoială, vremuri grele atunci, la fel cum trăiesc mulți greu și astăzi. Dar câți dintre ei au devenit despoți la maturitate?

De ce ai nevoie ca să devii tiran

Nu este ușor să devii tiran. E nevoie ca o anumită succesiune de evenimente să aibă loc, pentru ca o persoană ambițioasă și cu o personalitate autoritară să dobândească drept de viață și de moarte asupra compatrioților săi și, poate, chiar și asupra țărilor vecine.

În primul rând, el trebuie să vină pe lume cu trăsături de personalitate antisocială extreme sau să aibă potențialul de a le dezvolta. Așa cum se repetă adesea, pentru că incidența lor este atât de frecventă în aceste cazuri, trăsăturile respective includ o combinație de narcisism, psihopatie, machiavelism și paranoia, care trebuie să fie combinate cu ambiția extraordinară de a deține controlul și puterea asupra altora. Mao Zedong și Stalin sunt exemple importante de ambiție extraordinară, combinată cu trăsături antisociale care creează un despot criminal, în stare să schimbe mersul lumii.

În al doilea rând, aceste trăsături periculoase de personalitate trebuie dezvoltate, reiterate și întărite în timpul copilăriei, adolescenței și maturității. Dezvoltarea lor este influențată deopotrivă de genetică și de mediul înconjurător, adică de experiențele la care este supusă o persoană, pe măsură ce se maturizează. Trăsăturile de personalitate se moștenesc în proporție de aproximativ 50%, ceea ce înseamnă că aproape jumătate din variabilitatea acestor trăsături care se văd într-o anumite populație se datorează genelor moștenite.

Cercetătorii au raportat date care leagă abuzul fizic și psihologic de niveluri crescute de psihopatie și comportament antisocial și alte tulburări de personalitate la diverși indivizi. Există o supoziție generală potrivit căreia copiii cu predispoziție la dezvoltarea acestor trăsături vor deveni, cel mai probabil, persoane antisociale.

Psihologul Aina Sundt Gullhaugen, de la Universitatea Norvegiană de Știință și Tehnologie, a trecut în revistă istoricul tuturor psihopaților infractori adulți descriși în rapoartele de caz în limba engleză, publicate timp de 29 de ani, începând cu 1980: „Fără excepție, acești oameni au fost răniți în prezența celor care-i îngrijeau“, a conchis ea. „Și multe dintre descrieri au arătat limpede că lipsa lor ulterioară de milă a fost o încercare de a remedia acest rău, dar într-un mod inadecvat sau greșit.“³ Cu siguranță, în cazul lui Stalin, Hitler și, așa cum vom vedea mai târziu, Saddam Hussein, este literalmente imposibil să venim cu exemple mai elocvente ale unor modalități inadecvate sau întru totul greșite de a remedia tratamentul mizerabil la care au fost supuși de către cei care-i aveau în grijă.

În cele din urmă, cruzimea și acțiunile politice nemiloase ale lui Stalin au fost responsabile pentru mai multe decese decât pot fi atribuite practicilor genocidare ale lui Hitler. Multe dintre ele își pot avea rădăcinile direct în paranoia lui politică, în frica de cei

care ar fi vrut sau ar fi putut complota împotriva lui. Dar viclenia, ambiția și manipularea fără scrupule i-au oferit instrumentele de care avea nevoie, pentru a câștiga și păstra puterea, prin eliminarea oricăror dușmani reali și potențiali, de multe ori jucându-se cu ei și familiile lor, un indiciu al tendințelor sale sadice.

„Nu primești cadou o tulburare de personalitate când împlinești 18 ani“

Psihologii precum Gullhaugen suspectează că, în copilărie, unii oameni care dezvoltă trăsături psihopate se simt respinși. Ei cred că simțul de independență al copilului și propria voință a acestuia sunt deteriorate sau compromise prin comportamentul autoritar pe care-l suferă din partea părinților sau aparținătorilor și că gradul de deteriorare este semnificativ mai mare decât cel observat în rândurile populației generale. După cum sugerează Gullhaugen, „aceste tratamente îl pot provoca pe psihopat să acționeze mai târziu fără milă față de ceilalți, mai mult sau mai puțin conștient, pentru a obține ceea ce-i trebuie. Acest tip de relație – sau absența totală a unei persoane care să-i îngrijească, neglijarea pură – este parte a imaginii care poate fi creionată despre evoluția psihopatului“.

Prin activitatea sa atât în psihologia clinică a adulților, cât și în cea a copiilor, Gullhaugen este familiarizată cu experiențele copiilor care devin psihopați. Deși spune că nu este încă posibil să se identifice exact motivele pentru care cineva dezvoltă ceea ce numește „masca dură a psihopatului“, ea adaugă: „Dar, așa cum au spus alții înaintea mea: nu primești cadou o tulburare de personalitate când împlinești 18 ani“.

După cum s-a menționat anterior, despre criminalii psihopați cu „măștile dure“ descrise de Gullhaugen, se crede acum, în general (dar nu mereu), că-și dezvoltă personalitatea din cauza unei combinații de factori de

mediu – cum ar fi copilăria grea a lui Stalin, inclusiv bătăile primite de la ambii părinți – în combinație cu o predispoziție genetică de a răspunde la un astfel de abuz, dezvoltând o personalitate psihopatică pregătită să iasă la iveală în circumstanțe greșite. Lipsa predispoziției genetice este foarte probabil motivul pentru care DHT, care și el a avut o copilărie traumatizantă, nu a dezvoltat o tulburare de personalitate ca urmare a acelei experiențe.

Pare clar că abuzul este adesea asociat cu exprimarea unui comportament antisocial mai târziu în viață, dar este abuzul neapărat necesar? Dovezile arată că răspunsul este nu. Unul dintre cei mai mari ucigași în masă din secolul XX, Mao Zedong, nu pare să fi suferit abuzuri grave în copilărie. Uneori, în cazuri rare, un individ psihopat poate proveni dintr-o familie relativ normală, sănătoasă. Aceasta pare a fi situația lui Eric Harris, criminalul de la liceul din Columbine, Colorado, ale cărui fapte criminale nu pot fi în niciun caz explicate prin situația familială. Lui Harris îi lipsea dorința de a domina o țară, punându-se pe sine în postura de conducător tiranic. Ambiția lui era să-i omoare pe cât mai mulți dintre colegii săi de liceu. Dar personalitatea sa clasică de psihopat criminal sugerează că, în cazuri rare, genetica poate – chiar și în absența unor factori de mediu favorizanți, cum ar fi abuzul – să contribuie mai mult decât ne-ar plăcea să credem la crearea unei ființe umane capabile să distrugă fără remușcări viața altor ființe umane. Psihiatrul Ben Karpman a denumit astfel de persoane „indivizi psihopați primari sau idiopatici”, în sensul că nimic din trecutul lor nu putea explica ceea ce el numea „plăcerea psihopatică”.⁴

Dacă o copilărie dificilă ar putea explica apariția unui tiran sau a unui viitor tiran, personalitățile autoritare ar fi norma. În realitate, majoritatea populației lumii se mulțumește să aibă grijă de ei și de familiile lor. Totuși, există o rezervă ofertantă de personalități autoritare,

gata să profite de condițiile favorabile înființării statelor autoritare. Nu va exista niciodată o penurie de despoți în devenire, gata să iasă în față, ca să-i domine pe ceilalți.

În al treilea rând, un viitor tiran trebuie să aibă ocazia de a se manifesta. Cum am văzut în cazul lui Hitler, el trebuie să ajungă la maturitate, atunci când sistemul politic al țării sale de baștină e slab și/sau instabil. Împreună, aceste evenimente creează baza ascensiunii la putere. Astfel câștigă apoi controlul asupra vieții și morții compatrioților săi. Instabilitatea, slăbiciunea guvernamentală și suferința economică pot fi vehicule rapide pentru dictatori emergenți, care vor să ajungă în vârf.

Dacă nu aveți o țară proprie de dominat, puteți exploata o națiune eșuată, divizată. Vă puteți muta și puteți aduna o cohortă de zeloți. Osama bin Laden și organizația *Al-Qaeda* au făcut chiar acest lucru în Afganistan. El a fost capabil să facă asta, după ce SUA și alte state au ignorat localizarea strategică a acestei țări din Asia Centrală, în urma înfrângerii și retragerii forțelor sovietice invadatoare, în 1989. Sau puteți construi o armată de adepți care împărtășesc visurile dumneavoastră într-o țară sfâșiată, care suferă consecințele unei recuperări economice nereușite după înfrângerea într-un război. Așa a făcut Abu Musab al-Zarqawi când a fondat Statul Islamic în Irak, după ce guvernul SUA nu a reușit să „construiască o națiune” după invadarea țării în 2003.

Oamenii inteligenți și manipulatori, născuți cu predispoziție pentru dezvoltarea trăsăturilor psihopatice și altor caracteristici ale narcisismului malign, care sunt capabili să-și elimine fără milă rivalii în drum spre vârf, nu profită doar de situațiile politice și sociale haotice – ei văd în ele niște oportunități. În schimb, indivizii care nu dezvoltă niciodată astfel de trăsături antisociale extreme, care sunt capabili de empatie, care se văd ca parte a comunității și nu se

percep ca fiind mai buni decât toți ceilalți nu ar considera niciodată un stat care eșuează o ocazie de exploatat. Stalin a fost unul dintre cei mai de succes tirani din secolul XX și un prim exemplu de persoană capabilă să profite de astfel de oportunități.

Capitolul 5 . „Natura regimului său era una eminamente personală“

Vladimir Mihailovici Behterev participa, la Moscova, la o reuniune medicală, la organizarea căreia ajutase, Primul Congres al Neuropatologilor și Psihiatrilor din Uniunea Sovietică. Behterev mai avea doar cinci săptămâni până să împlinească 71 de ani. Deși avea o sănătate robustă, nu a mai apucat să și-i sărbătorească. Doar cu câteva săptămâni înainte, renumitul neurofiziolog/neurolog/psihiatru – care este încă foarte apreciat în Rusia și în alte părți ale lumii, ca pionier al medicinei și științei – a avut nenorocul să fie convocat la Kremlin pentru un consult neurologic. Era la sfârșitul lunii decembrie 1927.

Pe 23 decembrie, Behterev a ținut o prelegere de neurologie pediatrică la Congres. La scurt timp după ce și-a terminat discursul, a plecat să răspundă „apelului de la Kremlin“. Pacientul s-a dovedit a fi Iosif Vissarionovici Djugașvili, cunoscut sub numele de „Stalin“.

Stalin însuși sau cineva apropiat lui îl convocase pe unul dintre cei mai proeminenți medici/oameni de știință ai timpului său. Behterev avea un aer impunător, cu o coamă grizonantă formidabilă, barbă și mustăți încă și mai impresionante. Înfățișarea îi era pe potriva reputației. Realizările științifice îi aduseseră respectul sincer al colegilor săi. Timp de nouă ani, până să moară, a ocupat funcția de decan al Facultății de Psihologie și Reflexologie a Universității din Petrograd. Înainte de asta, fondase un institut psihoneurologic la Sankt-Petersburg și înființase *Nevrologhiceskii Vestnik*, prima revistă rusească de neurologie, de fapt, primul periodic rusesc dedicat bolilor sistemului nervos. A

fost și profesor de psihiatrie la Academia Militară de Medicină. A descris mai multe maladii neurologice, inclusiv o formă de artrită reumatoidă, care afectează coloana vertebrală (boala Behterev sau spondilita Behterev). De asemenea, a fost primul care a descris mai multe regiuni ale creierului. Una dintre structurile cerebrale descoperite de el este cunoscută sub denumirea de nucleul Behterev sau nucleul vestibular superior. Când vă înclinați capul, nervii nucleului Behterev ajustează mișcarea ochilor.

Influentul său manual de neurologie, *The Pathways in the Brain and Spinal Cord: A Manual for the Study of the Structure and the Internal Connections of the Nervous System* (Căile creierului și ale măduvei spinării. Manual pentru studiul structurii și conexiunilor interne ale sistemului nervos), a devenit textul standard pentru neurologia acelor timpuri. Acesta l-ar fi inspirat pe un neuroanatomist care-i admira munca să declare: „Misterele creierului nu le știu decât Dumnezeu și Behterev”¹.

Pentru a convoca un psihiatru/neurolog cu astfel de realizări, Stalin trebuie să fi avut o suferință fizică destul de gravă. Este foarte puțin probabil ca el să fi recunoscut că avea o problemă psihiatrică serioasă, deși unele relatări sugerează că Stalin suferea de depresie. Dacă ar fi admis acest lucru, i-ar fi fost compromisă, cu siguranță, ascensiunea la putere, ceva ce el nu ar fi riscat niciodată. Cel mai probabil, Stalin a solicitat o consultație pentru mâna beteagă și pentru braț. Știm totuși că doctorul Behterev a descoperit atât probleme fizice, cât și psihice la pacientul său.

La vreo trei ore după ce plecase de la Kremlin, Behterev s-a întors la Congres. El le-a pomenit colegilor, din întâmplare, ce făcuse după ce-i părăsise. Fără a-l identifica pe pacient după nume, Behterev a spus: „Tocmai am examinat un paranoic cu o mână scurtă și uscată”².

A doua zi, Behterev era mort.

„Mâna scurtă și uscată” menționată de Behterev a fost, fără îndoială, o referință la mâna stângă a lui Stalin. Brațul stâng îi fusese vătămat într-un accident din copilărie. Rana nu fusese tratată corespunzător și, în consecință, brațul nu-i crescuse normal, astfel încât era mai scurt cu vreo zece centimetri decât dreptul. De asemenea, de la accident, lui Stalin îi lipsea complet controlul asupra musculaturii mâinii stângi.³

În seara dinaintea morții, adică în seara în care-l consultase pe Stalin, doctorul a mers la teatru. Behterev s-a oprit la bufet, unde doi tineri i-au oferit prăjituri și ceva de băut. După ce s-a întors în apartamentul unui prieten, unde trăgea de obicei când venea la Moscova, Behterev a început să vomite groaznic. El a reușit să supraviețuiască acelei nopți. A doua zi dimineață, însoțitoarea lui, Bertha Iakovlevna, a chemat un medic. Acesta i-a pus diagnosticul de „gastroenterită”.

Apoi umbra lui Stalin a căzut din nou asupra lui Behterev. Au apărut doi bărbați neinvitați: doctorii Klimenkov și Konstantinovski. Erau membri ai Administrației Politice de Stat Unificate (OGPU). Această OGPU a precedat NKVD-ul și KGB-ul și a fost la fel de temută, la fel de criminală. Era poliția secretă a lui Stalin.

După 1923, OGPU a avut o libertate considerabilă de a se ocupa de amenințările la adresa conducerii comuniste. Le-a tratat într-o varietate de moduri, de la intimidare la trimiterea în Gulag sau în lagăre de muncă/de concentrare, la tortură și la crimă. Informatorii OGPU păreau să stea la pândă în fiecare fabrică, magazin și clădire de apartamente. Se spunea că erau acolo, pentru a preveni sabotajele. De fapt, erau practic peste tot, pentru a pune în aplicare controlul și a insufla teama specifice unui stat polițienesc.

Acum, erau în apartamentul în care boala Behterev.

Este posibil ca un informator OGPU de la Congres să fi auzit remarca lui Behterev despre un „paranoic cu o

mână scurtă și uscată“. De asemenea, este posibil ca Stalin să se fi gândit de două ori, după ce-l consultase Behterev. Referința la o diformitate fizică ar fi fost suficientă, pentru a atrage atenția poliției secrete a lui Stalin. Deficiențele fizice evidente la Stalin – fața ciupită de vărsat, brațul și mâna atrofiate, înălțimea (1,68 metri) – au fost acoperite și retușate în fotografii, pe tot parcursul carierei sale. O referință la „paranoia“ cu siguranță ar fi sporit îngrijorarea OGPU și s-ar putea să fi accelerat răzbunarea lui Stalin. Este puțin probabil ca subalternii din OGPU să-și fi asumat responsabilitatea de a-l ucide pe unul dintre cei mai proeminenți oameni de știință din Rusia. Este mult mai probabil să fi fost mâna lui Stalin în tot ce s-a întâmplat cu Vladimir Mihailovici.

Nu la mult timp după ce medicii poliției secrete l-au vizitat pe Behterev, care era pe moarte, li s-a alăturat un membru al Comitetului Central pe nume R. Rein. La fel ca în seara precedentă, când se lăsase întunericul, Behterev și-a pierdut cunoștința. Respirația lui a devenit neregulată, iar tensiunea i-a scăzut.

Inițial, moartea lui a fost pusă pe seama unei „insuficiențe cardiace“. Este posibil să nu fi bănuit că fusese otrăvit, întrucât se spune că, pe patul de moarte, ar fi solicitat să nu i se facă autopsia. Totuși, ca un neurolog adevărat, el și-ar fi dat permisiunea să-i fie prelevat creierul. Acesta a fost îndepărtat de medicul-șef al unui spital de psihiatrie, poate la ordinele ministrului sovietic al sănătății. Și a fost îndepărtat rapid. În mai puțin de cincisprezece minute, creierul lui Behterev a trecut „din craniu într-o oală de pe masă“.⁴

Pe de altă parte, este posibil ca Behterev să nu fi cerut niciodată să nu fie autopsiat. Ancheta asupra morții sale a fost efectuată cu „asistența“ autorităților sovietice. O autopsie ar fi putut dezvălui ce fusese pus în prăjiturile și băutura oferite lui Behterev la teatru de

cei doi tineri necunoscuți. Falsificarea unor ultime cuvinte convenabile, care ar fi făcut imposibil să se determine adevărata cauză a morții, ar fi fost în beneficiul ucigașilor săi. Era, de asemenea, o mișcare tipică pentru felul adesea neîndemânatic, nesofisticat de acoperire a manevrelor criminale folosite uneori de agențiile de poliție secretă. Nu trebuia să-și facă prea multe griji cu privire la consecințe, dacă ar fi fost prinși fabricând dovezi sau răspândind minciuni. În acele vremuri, chestionarea acțiunilor era la fel de periculoasă cum este astăzi, în Rusia lui Vladimir Putin.

Familia lui Behterev nu a dorit ca trupul să-i fie incinerat. În ziua următoare, trupul său a fost incinerat. Prin acest act, Behterev a dispărut nu numai de pe planetă, ci și din manualele și revistele științifice la care contribuise atât de mult. Articolele, cărțile și chiar numele lui au fost șterse din literatura științifică rusă și din presă. Presa controlată de statul sovietic a devenit astfel o adevărată sursă de „știri false” prin aderarea la ordinele lui Stalin și ale responsabililor cu propaganda. Faptele care nu sunt raportate constituie „știri false” în aceeași măsură ca raportarea unor fapte de-a dreptul inventate.

Unul dintre fiii lui Behterev a murit la scurt timp după tatăl său. Fusese exilat din Uniunea Sovietică. Bertha Iakovlevna, care fusese cu Behterev când acesta murise, a fost arestată în 1937 și împușcată o lună mai târziu.⁵

Tragedia lui Vladimir Behterev și a rudelor sale este una dintre milioanele de tragedii trăite de cei care au avut ghinionul să se nască într-o țară condusă de Stalin. Romancierul Anatoli Rîbakov a fost mai norocos; el a supraviețuit epocii lui Stalin. Poveștile despre nemilosul tiran l-au inspirat să pună în gura lui Stalin cuvinte care surprind atât de bine comportamentul acestuia, încât au fost confundate la scară largă cu citate reale din spusele lui Stalin. În

romanul *Copiii din Arbat*, de exemplu, personajul Stalin în versiunea lui Rîbakov spune: „Moartea rezolvă toate problemele – dacă nu mai există omul, nu mai există nici problema“. Tiranul rus nu a rostit niciodată aceste cuvinte, dar el a trăit potrivit acestui principiu.

Un alt citat reprezentativ, inventat, pe care personajul Stalin îl rostește în universul ficțional al lui Rîbakov, surprinde un aspect-cheie al vieții de zi cu zi în timpul regimului lui Stalin și pe care moartea lui Behterev îl prezice: „Trebuie să știți că tovarășului Stalin i se poate spune totul, că tovarășului Stalin trebuie să i se spună totul, tovarășului Stalin nu trebuie să i se ascundă nimic. Și încă ceva, de tovarășul Stalin nu poate fi ascuns nimic. *Mai devreme sau mai târziu, tovarășul Stalin tot va ști adevărul*“.⁶

De la începuturi umile până la decenii de intrigă la Kremlin

Stalin s-a născut cu numele de Iosif Vissarionovici Djugașvili pe 18 decembrie 1879 în Georgia, pe atunci parte a Imperiului Rus. Părinții lui erau țărani. Tatăl, Besarion Djugașvili, era cizmar. Mama, Ketevan Geladze, spăla haine și făcea și alte treburi casnice pe bani puțini.

În copilărie, Iosif a supraviețuit unui episod de variolă. În jurul vârstei de 9 ani, a suferit o vătămare gravă, poate ca urmare a faptului că fusese lovit de un cal și o căruță. Infecția virală i-a lăsat urme vizibile pe față, iar accidentul l-a lăsat cu brațul stâng deformat și cu mâna stângă parțial nefolositoare. În copilărie, fiind mic de statură, este posibil ca Iosif să fi fost hărțuit de alți copii. Devenit adult, a încercat să-și ascundă adevărata înălțime față de poporul sovietic. Cele mai bune estimări bazate pe analize fotografice sugerează că avea în jur de 1,68 metri înălțime. De asemenea, s-a asigurat că toate fotografiile lui publice erau retușate, pentru a ascunde cicatricile variolei.

Deși se juca și se încăiera pe ulițele satului natal, ca și alți copii, tânărului Iosif îi plăceau și cărțile. Pe lângă probabilitatea că moștenise o predispoziție pentru un comportament antisocial, Iosif dădea semne de inteligență peste medie, ca adolescent și tânăr adult. Mama lui crezuse c-ar fi frumos dacă băiatul ei ar fi devenit preot creștin ortodox, o opțiune evidentă pentru un copil deștept, în acel moment istoric și în acele locuri.

Cu toate că-l bătea, mama lui avea totuși grijă de „Soso”, porecla lui Iosif în acea perioadă. Ea a fost cea care și-a ajutat fiul să aibă șansa unei educații decente. A aranjat ca el să intre la școala bisericească din Gori, când avea 11 ani. Spre deosebire de Soso, pe care-l și iubea, dar îl și bătea, Ketevan era foarte religioasă și trebuie să se fi gândit că preoția l-ar fi putut ține pe fiul ei departe de necazuri și să-l scape de viața de țăran din Rusia țaristă.

Una dintre cărțile citite de Soso după intrarea la școală a fost romanul georgian intitulat *The Patricide* (*Patricidul*), de Alexandre Kazbeghi. S-a identificat în așa măsură cu eroul popular și răzbunător al cărții, Koba, încât i-a preluat numele; a renunțat la porecla Soso și i-a îndemnat pe toți să-i spună Koba, folosind această poreclă, până s-a dedicat cauzei comuniste.

Koba s-a descurcat bine la școală, iar înainte ca interesul să i se îndrepte spre politică și revoluție, s-a descurcat bine la Seminarul Teologic din Tiflis, pe care l-a frecventat după ce a primit o bursă, pe când avea 16 ani. Mai mult, adolescentul nu l-a descoperit doar pe Dumnezeu în seminar.

Tânărul seminarist a aflat despre existența unei grupări secrete, Messame Dassy, care susținea libertatea Georgiei față de Rusia. S-a alăturat organizației, când a împlinit 18 ani. Aceasta a coincis și cu descoperirea de texte noi, care într-o bună zi aveau să ia locul Cuvântului lui Dumnezeu pe tot teritoriul

Rusiei, și nu numai: Koba a avut revelația scrierilor lui Karl Marx și Vladimir Ilici Lenin.

Sentimentele revoluționare ale lui Koba nu erau populare printre profesorii săi. A părăsit seminarul în 1899. Rămânând la Tiflis, a câștigat bani dând meditații și lucrând la Observatorul din oraș, unde înregistra date meteorologice simple. Lunga sa carieră de revoluționar a luat avânt la vârsta de 21 de ani. A devenit membru al Partidului Social-Democrat al Muncii și a început să-și dedice tot timpul mișcării revoluționare împotriva țarului Nicolae II și guvernului său. Koba și-a găsit chemarea și părea să adopte crezul că scopul scuză mijloacele și nimic nu ar trebui să stea în calea victoriei, în timpul luptei.

Koba i-a cedat locul „Omului de oțel“. A luat termenul rusesc – nu georgian – pentru oțel și și-a derivat numele din el, devenind Iosif Stalin. Ca o celebritate de succes modernă, cu o echipă profesionistă de relații publice, tânărul din Gori, Georgia, și-a dat seama cât de valoros era să ai ceea ce se numește astăzi o „marcă“ personală. O asociere strânsă între oțel și persoana cuiva, în mintea adeptilor, reprezintă o bună marcă, dacă se dorește transmiterea unui mesaj de putere printre revoluționari competitivi și adesea brutali, care fac tot felul de manevre pentru a ajunge la putere.

„Omul de oțel“ și-a demonstrat duritatea, folosind metode gangsterești de a face rost de bani pentru el și pentru Revoluția căreia i se dedicase. A ajutat la organizarea unei greve a muncitorilor, printre alte activități revoluționare. A strâns ruble șantajând, răpind și jefuindu-și victimele. În 1907, a participat la un jaf sângeros la o bancă din Tiflis, alegându-se cu echivalentul a peste trei milioane de dolari în banii de astăzi.

Aceste acțiuni subversive nu numai că au dus la arestarea lui, ci au făcut să fie exilat în Siberia de opt ori. Stalin nu trebuia să-și facă griji că s-ar mai fi întors

în Siberia după aprilie 1917. Bolșevicii (care începuseră de curând să se numească Partidul Comunist) au preluat controlul asupra Rusiei, după ce țarul a abdicat și a fost plasat în arest la domiciliu. Anul următor, Nicolae II, soția lui, fiul și moștenitorul, ficele sale și servitorii lor au fost asasinați brutal cu gloanțe și baionete, într-o execuție sălbatică, în subsolul casei unde erau închiși.

Rolul lui Stalin în revoluția propriu-zisă s-a limitat la scrierea unor articole de ziar. El a corectat această situație jenantă după ce a preluat puterea, rescriind istoria și creându-și un rol fals, mai activ și mai eroic, în răsturnarea vechiului sistem și nașterea comunismului.

A fost mai activ în bătălia care a urmat între roșii (comuniști) și albi (trupe care-l sprijineau pe țarul abdicat). Stalin a primit titlul de „comisar al naționalităților“, acționând în forță, în concordanță cu caracterul și, bineînțeles, cu numele său adoptat.

Stephen F. Cohen, de la Universitatea Princeton, specialist în studii rusești, spunea în 1996: „Războiul, și în special războiul civil, aduce personalitățile belicoase în prim-plan. Stalin, încă din timpul războiului civil, a început să devină liderul moscovit al acestor personalități belicoase, al acestor indivizi duri, care nu doreau cu adevărat să dezbată dialectica marxismului, care nu prea voiau să vorbească despre nuanțele luptei de clasă, bărbați pentru care lupta de clasă însemna puterea pumnului“.⁷

Un exemplu timpuriu de cruzime din partea lui Stalin a avut loc tot cam atunci, în 1918. Troțki, comisarul bolșevic pentru Război, a transferat un grup de specialiști ai armatei, pentru a servi sub comanda lui Stalin. Acesta îi disprețuia, ceea ce ar fi putut fi o dovadă timpurie de tulburare care avea să devină ulterior o paranoia severă. Erau militari instruiți, nu revoluționari originali, de genul lui Stalin. Și fuseseră trimiși de Troțki, o stea a Revoluției și un om pe care

Stalin îl vedea ca pe un rival (și pe care-l va exila ulterior, înainte de a trimite un asasin să-l omoare). Stalin i-a pus pe o parte dintre soldații transferați să se urce pe un vas, care s-a scufundat, cine știe cum. În tot cazul, misterios. Mulți dintre cei care nu se înecaseră au fost împușcați. În mod clar, cruzimea, brutalitatea, lipsa de empatie și, poate, o doză mare din paranoia care-i va defini regimul își făcuseră deja bine loc în comportamentul lui Stalin, cu mult înainte ca el să demonstreze aceste trăsături ca dictator.

Patru ani mai târziu, Stalin dovedea cât de inteligent era, primind un post pe care nu și-l dorea nimeni, acela de secretar-general al Comitetului Central al partidului. Cine, la urma urmei, ar fi vrut o slujbă administrativă de birocraț, în anii palpitanti de după momentul când bolșevicii câștigaseră controlul asupra Imperiului Rus de la țarul cel disprețuit? Dar Stalin realizase că acel post îi oferea o putere de a face mai mult decât să urmărească cine erau membrii Partidului Comunist și pe unde se găseau ei. Putea numi oameni în diferite funcții. Și a avut grijă să numească oameni care să-l ajute și să-i înlăture pe cei care nu i-ar fi fost de ajutor.

Apoi, în 1923, Stalin a făcut echipă cu doi oficiali ai guvernului sovietic, Lev Kamenev și Grigori Zinoviev. Aici, trăsăturile machiavelice și psihopatice l-au ajutat pe Stalin în mod clar. O caracteristică tipică a psihopatiei este farmecul superficial, care-i poate înșela chiar și pe specialiști, înainte să afle suficiente date despre o persoană și să-și dea seama că au de-a face cu o personalitate psihopatică. Împreună, Kamenev și Zinoviev l-au ajutat pe Stalin să-și mențină funcția de șef al secretariatului partidului. L-au ajutat, de asemenea, să i se opună lui Lev Troțki și să-i slăbească acestuia poziția în partid, atunci când Troțki și Stalin făceau mașinațiuni pentru a-l înlocui pe Lenin, care era bolnav. Această alianță a fost un exemplu timpuriu al

machiavelismului lui Stalin. Nu avea niciun fel de loialitate.

În 1926, Stalin deja nu mai avea nevoie de Kamenev și Zinoviev. A format o nouă alianță cu un vechi coleg pe nume Nikolai Buharin și cu alți membri conservatori ai partidului. Aceștia l-au ajutat pe Stalin să-i înlăture pe Kamenev și Zinoviev din pozițiile lor din partid. Apoi au reușit să-i înlăture pe conservatori din Biroul Politic. În timp, și Buharin și-a dat seama că „Stalin nu cunoaște decât răzbunarea, înjunghierea pe la spate”. Pentru Buharin și alte victime ale lui Stalin care aveau morală, conștiință și empatie, acțiunile acestuia erau trădări care puneau viața tuturor în pericol. Dar, pentru Stalin, au fost pur și simplu pași necesari pentru a câștiga puterea și a-și proteja ascensiunea la putere.

Atât Kamenev, cât și Zinoviev au fost arestați în timpul Marii Epurări din anii '30. Într-un proces-spectacol din august 1936, au fost acuzați în mod fals că plănuiseră uciderea liderilor sovietici. Kamenev a sperat să-și salveze familia, mărturisind. El și Zinoviev au fost împușcați. Stalin a permis ca soția lui Kamenev să fie trimisă în Gulag, unde a și murit.

Prea grosolan

În timp ce Stalin și Troțki încercau să se poziționeze în vederea preluării controlului în partid, Lenin, bolnav, a decis că personalitatea lui Stalin prezenta mai multe probleme decât avantaje pentru mișcarea revoluționară. Din păcate pentru zecile de milioane care aveau să moară sub conducerea lui Stalin, și-a dat seama prea târziu. Profesorul Cohen a observat că impresia inițială a lui Lenin despre Stalin era mult diferită de ultima sa impresie. La început, Lenin a scris că întâlnise „un georgian magnific”. Cohen crede că Lenin a văzut un om de acțiune în revoluționarul cel aspru.⁸ Mulți dintre primii adepți ai lui Lenin erau mai

degrabă intelectuali, care nu aveau neapărat școala vieții. Lenin credea, în mod evident, că originile țărănești ale lui Stalin și capacitatea sa demonstrată de a acționa puteau fi valoroase pentru cauza revoluționară. Președintele american Harry Truman recunoștea și viclenia lui Stalin: „E cinstit, dar inteligent ca naiba“, a scris președintele în jurnalul său, după ce l-a întâlnit pentru prima dată pe Stalin, la 17 iulie 1945.

Lenin a văzut în Stalin un revoluționar care ar fi făcut orice pentru a asigura succesul comunismului, un adevărat revoluționar.

Admirația inițială a lui Lenin față de Stalin nu era surprinzătoare, din moment ce Lenin le-a răspuns adversarilor în moduri pe care ulterior Stalin avea să le dezvolte exponențial. Lenin a încercat să suprima disidența din rândul membrilor partidului, cerând pedepse dure pentru oricine se opunea bolșevismului. El a ordonat procese-spectacol și și-a executat adversarii. Aceste acțiuni, cu siguranță, nu au ajutat cu nimic la descurajarea cuiva cu profilul psihologic al lui Stalin și înclinațiile sale ucigașe.

Cam în aceeași perioadă când a murit Behterev, Stalin era obsedat să fie recunoscut ca moștenitorul lui Lenin. Acesta decedase cu trei ani în urmă (Behterev fusese unul dintre medicii chemați la căpătâiul său). Lenin nu se recuperase niciodată pe deplin după rănila provocate de glonțul unui asasin și avusese o sănătate precară ani de zile după atentatul la viața sa. Deși era convalescent și după un accident vascular cerebral sever, sănătatea lui era suficient de bună, ca să-i permită să lanseze un avertisment, cu un an și o lună înainte de a muri. Lenin a decis că Stalin nu era așa de „magnific“, precum îl crezuse prima dată. Înainte să moară, Lenin și-a avertizat adepții că Stalin nu era un lider potrivit: „Tovarășul Stalin“, a scris Lenin într-un testament din 25 decembrie 1922, „după ce a devenit secretar-general, a concentrat o putere enormă în

măinile lui; și nu sunt sigur că el știe întotdeauna să folosească această putere cu suficientă prudență“.

Zece zile mai târziu, Lenin a adăugat un post-scriptum la testamentul său: „Stalin este prea grosolan, iar acest neajuns, pe deplin tolerabil printre noi, comuniștii, devine inacceptabil în biroul de secretar-general. Prin urmare, eu le propun tovarășilor să găsească o modalitate de a-l îndepărta pe Stalin din această funcție și de a numi un alt om care să se deosebească în toate privințele de Stalin doar în bine – și anume, să fie mai răbdător, mai loial, mai politicos și mai atent cu tovarășii, mai puțin capricios etc. Această circumstanță poate părea un fleac, dar cred că, din punctul de vedere al prevenirii unei divizări și din punctul de vedere al relației dintre Stalin și Troțki, pe care am discutat-o mai sus, nu este un fleac sau este un fleac ce poate dobândi o semnificație decisivă“.⁹

O persoană în fața căreia Stalin se pare că ar fi fost grosolan era soția lui Lenin, Nadejda Krupskaia. La scurt timp după ce soțul ei a murit, Krupskaia a trimis o copie a testamentului către Comitetul Central al Partidului Comunist. Între timp însă, Stalin reușise să controleze Comitetul. Opiniile jenante exprimate de unul dintre cei mai stimați părinți fondatori ai comunismului au fost înăbușite. Doar câțiva au avut permisiunea să citească evaluarea făcută de Lenin lui Stalin și, desigur, publicarea acesteia a fost interzisă. Testamentul nu a fost publicat în Rusia pe durata regimului lui Stalin. Menționarea lui, cât timp a mai trăit despotul, nu era o opțiune pentru cei care știau despre existența lui.

Deși avertismentul lui Lenin în legătură cu Stalin a fost trimis pe furiș, de Krupskaia, și la *The New York Times*, care a publicat textul complet la câțiva ani după ce Stalin își asigurase poziția în vârful ierarhiei Kremlinului, din păcate, acest lucru nu a avut niciun efect asupra celor care trăiau în statul polițienesc controlat de Stalin. Dacă ar fi ajuns cumva la cu-

noștința publicului din Uniunea Sovietică, poate că Stalin l-ar fi considerat propagandă și știri false, produs de *vrag naroda* – „dușmanul națiunii/poporului“. Nikita Hrușciiov i-a informat pe concetățenii săi sovietici, în 1956: „Stalin a creat conceptul de «dușman al poporului»“. Acuzația „a făcut posibilă utilizarea celor mai crude mijloace de represiune, încălcarea tuturor normelor de legalitate revoluționară, împotriva oricui nu era de acord cu Stalin, împotriva celor care erau suspectați doar de intenții ostile, împotriva celor care aveau o reputație proastă“.¹⁰

Condamnarea de către Hrușciiov a expresiei „dușman al poporului“ a fost inclusă în procesul de condamnare a stalinismului, după ce, în cele din urmă, i-a succedat fostului său șef. Cu toate acestea, au existat exemple anterioare de dictatori care foloseau sintagma din motive similare cu cele prezentate de Hrușciiov. Bunăoară, Veronika Bondarenko relatează, în *Business Insider*, că Lenin a acuzat un partid rival, Partidul Constituțional-Democrat, că se umpluse de „dușmani ai poporului“. El a ordonat arestarea liderilor acelui partid. Ministrul propagandei lui Hitler, Joseph Goebbels, i-a numit pe evrei „un dușman jurat al poporului german“. Mai târziu, Mao Zedong a folosit expresia „dușmani de clasă ai poporului“ pentru a înfiera orice persoană care i se opunea. Acuzația de a fi dușman al poporului, venită din partea oricărui dictator, a dus adesea la moarte, așa cum s-a văzut din soarta lui Lev Troțki, o figură-cheie în Revoluția rusă și unul dintre rivalii lui Stalin.

Troțki era un intelectual și nu era capabil să omoare *la fel de* ușor și fără milă ca Stalin. (Totuși, Troțki n-a avut nicio problemă să trimită trupe care să ucidă marinari care-i fuseseră aliați în timpul războiului civil, când au început să protesteze față de lipsa de mâncare și libertate, la sfârșitul războiului.) Potrivit biografului lui Stalin, Edward Radzinsky, „Lenin știa că Troțki voia să fie un adevărat revoluționar. Troțki voia să fie crud.

Troțki voia să fie un adevărat călău al dușmanilor revoluției. Stalin însă *era* crud. Stalin era în stare să urască cu adevărat“.

Incapacitatea lui Troțki de a fi nemilos, lucru pe care Stalin îl găsea atât de ușor de făcut, l-a costat foarte mult, așa cum s-a întâmplat și cu sute de alți foști tovarăși ai lui Stalin. Mai întâi, l-a costat poziția în partid și apoi, viața. În lumea dictatorilor, dacă ești dispus să-ți ucizi rivalii și suficient de abil să nu pățești nimic, ai un avantaj extraordinar față de competitori cu valori mai umane.

Ruptura dintre Stalin și Troțki, despre care Lenin spera că putea fi prevenită, nu a fost prevenită. De fapt, Stalin și-a alungat rivalul din Uniunea Sovietică în 1928, la un an după moartea lui Behterev. Nu numai că Troțki era un administrator competent, un intelectual cu adepți și o amenințare la adresa șanselor lui Stalin de a-și păstra poziția de vârf în Kremlin, dar critica planificarea economică a lui Stalin și suprimarea democrației. După șederi în Turcia, Franța și Norvegia, Troțki a cerut azil în Mexic. Dar azilul nu era un refugiu.

Stalin s-a răzgândit și nu i-a mai permis rivalului să scape cu un simplu exil, mai ales că Troțki s-a mutat dintr-o țară în alta, fără să renunțe la criticile aduse dictatorului. La fel ca și actualul lider rus, Vladimir Putin, Iosif Stalin nu putea să lase un „trădător“, adică pe oricine îl critica sau îi contesta autoritatea, să rămână nepedepsit. Stalin a ordonat o „lovitură“ peste mări. Una dintre tentativele de asasinat a implicat un atac cu mitralieră, căruia Troțki i-a supraviețuit. În ziua de marți, 20 august 1940, Ramón Mercader a ajuns la casa lui Troțki. Comunistul spaniol se împrietenise cu membrii gospodăriei exilatului. Asasinul lui Stalin i-a cerut lui Troțki să citească un articol scris de el. Troțki a început să citească. Mercader s-a dus în spatele victimei sale, a scos un

piolet și și-a izbit gazda în creștet cu el. Troțki a murit a doua zi.

Mercader a primit o sentință de douăzeci de ani într-o închisoare mexicană. Troțki a primit un mormânt lângă casa în care fusese ucis. A primit, de asemenea, cincizeci de ani mai târziu, un muzeu dedicat lui și promovării azilului politic. Stalin s-a ales cu un moment de satisfacție, înainte ca paranoia să-i îndrepte din nou atenția către o procesiune aparent interminabilă de amenințări reale și imaginare.

Stalin s-a străduit din răspuțeri să contracareze părerea lui Lenin despre el. S-a folosit de propagandă, fals și alte forme de dezinformare, pentru a crea impresia că el și Lenin fuseseră foarte apropiați. Chiar a aprobat un film care-l înfățișa ținându-l pe Lenin în brațe, în timp ce Lenin murea. Stalin și-a convins adepții că el era alegerea firească pentru a-i succeda lui Lenin. Într-adevăr, sugera propaganda, Stalin ar fi fost alegerea lui Lenin, dacă acesta ar mai fi fost în viață ca s-o prezinte.

Kamenev, Zinoviev, Buharin, Troțki și mulți alții nu au evaluat corect adevărata natură a personalității lui Stalin. „Greșelile grave și, în cele din urmă, fatale ale tuturor succesorilor lui Lenin, cu excepția lui Stalin, au fost că s-au luptat între ei, uneori aliniindu-se ideilor lui Stalin, când acestea li se potriveau, alteori nu“, observa istoricul Stephen Cohen. „Și, în timp ce acești oameni se luptau între ei pentru chestiuni de principiu, unul dintre cei mai mari intriganți și combinatori politici ai secolului XX i-a distrus pe toți, pas cu pas.“¹¹

Odată ajuns la putere, Stalin a procedat la modernizarea zonelor neindustrializate. Deși adesea părea simplu și bădăran, Stalin stăpânea magistral filozofia comunistă și era un orator iscusit, priceput la dezbateri. Dar, în afară de asta, el a arătat prea puține alte semne de sofisticare. Comentariul lui Lenin, că era „prea grosolan“, fusese o previziune.

După prăbușirea Uniunii Sovietice și reducerea considerabilă a fostului imperiu, există ruși, nostalgici după succesul lui Stalin în modernizarea unei țări înapoiate, care ar vrea să facă din nou Rusia mare. Ei arată spre realizările tiranului și minimalizează crimele acestuia. Îi subliniază rolul în victoria Rusiei asupra Germaniei lui Hitler. Insistă asupra succesului și vitezei cu care a modernizat infrastructura sovietică. Simpatizanții de azi ai lui Stalin nu sunt dispuși să menționeze faptul că ofensiva eroului lor de a moderniza Uniunea Sovietică, o țară înapoiată din punct de vedere tehnologic, a fost însoțită de muncă forțată, tortură și moarte. A presupus epurări și, la un moment dat, o politică deliberată de înfometare a poporului ucrainean, care se împotrivise eforturilor lui Stalin de a-l pune să lucreze în colhozuri. Stalin a declarat că toți cei care pomeneau de foametea provocată de sovietici, cunoscută sub denumirea de *Holodomor*, aveau să fie pedepsiți.

Dar Stalin a ucis oameni cu mult înainte de *Holodomorul* din 1932–1933, care a luat între trei și șapte milioane de vieți, sau de Marea Teroare, sau de Marile Epurări din 1934–1939, care au mai luat încă un milion.

Chiar înainte de aceste ucideri istorice în masă, crimele lui Stalin le erau cunoscute celor care erau atenți la ce se întâmpla în Uniunea Sovietică. În 1931, Lady Astor, prima femeie membră a Camerei Comunelor din Marea Britanie, l-a întrebat pe Stalin: „Până când veți continua să omorâți oameni?” Răspunsul lui Stalin: „Atât timp cât este necesar“. În total, crimele lui Stalin au produs aproximativ 20 de milioane de morți. Nu există cifre care să estimeze viețile devastate ale familiilor celor morți și ale supraviețuitorilor epurărilor lui Stalin.

Multe dintre aceste decese pot fi puse pe seama combinației dintre paranoia lui Stalin și dorința sa de a-și consolida puterea prin orice mijloace. Politicile și

deciziile sale confirmă în repetate rânduri că nu a simțit nicio constrângere impusă de empatie pentru victime sau remușcări față de acțiunile sale.

Acest comportament nu a putut fi ascuns celorlalți membri ai partidului. La doi ani după moartea lui Behterev și la un an după uciderea lui Troțki, discuțiile despre ambiția nemăsurată a lui Stalin și personalitatea lui înspăimântătoare erau atât de puternice, încât nu mai puteau fi complet înăbușite în cercurile Partidului Comunist.

Niciodată nu e de dorit să desconsideri personalitatea unui lider politic

Stalin tocmai își consolida poziția în fruntea Partidului Comunist și a Uniunii Sovietice, când a profitat de ocazia oferită de o ședință a Comitetului Central, pentru a răspunde preocupărilor tovarășilor săi comuniști. Chestiunea personalității sale era nesemnificativă, un „fleac” și fără „consecințe reale”, i-a liniștit el.¹² După un număr de ani, mulți dintre cei prezenți atunci erau fie morți, fie în închisoare.

Un congres, de exemplu, a ales 139 de membri ai Comitetului Central; 98 au fost împușcați mai târziu. Mai mult de jumătate dintre cei 1 966 de delegați la congresul partidului din 1934 au fost ulterior uciși. Toți au fost victime ale epurării ordonate de conducătorul lor, deși chestiunea personalității lui era „un fleac fără consecințe reale”.

La 1 decembrie 1934, o vedetă populară și în ascensiune în Partidul Comunist, Serghei Kirov, a fost asasinat în sediul partidului din Leningrad. Asasinul lui Kirov a murit apoi într-un „accident”. Când a auzit că fusese împușcat Kirov, unul dintre primii aliați ai lui Stalin, Nikolai Buharin, folosind una dintre poreclele acestuia din tinerețe, ar fi spus: „Acuma, Koba o să ne împuște pe toți”. Asasinarea lui Kirov a fost folosită ca scuză pentru a declanșa o campanie de epurare, care s-

a lăsat cu sute de morți în Leningrad și mii de noi prizonieri pentru lagărele de muncă ale lui Stalin. Buharin nu se înșelase; patru ani mai târziu, a fost arestat, i s-a înscenat un proces și a fost împușcat. Stalin este principalul suspect din umbră în cazul uciderii lui Kirov, precum și în cazul uciderii lui Vladimir Behterev, cu șapte ani mai devreme.

Niciodată nu e de dorit să desconsideri personalitatea unui lider politic.

Cum s-a format caracterul lui Stalin

„Formarea caracterului lui Stalin este în mod special importantă, pentru că natura guvernării sale a fost foarte personală“, scria Simon Sebag Montefiore în *Tânărul Stalin*. Cel mai bun mod de a „explica“ un criminal în masă precum Stalin – pe cât este posibil cu înțelegerea noastră încă limitată asupra comportamentului uman – este să se țină cont de trăsăturile sale de personalitate dominante. Exprimarea genelor care i-au influențat personalitatea a fost ea însăși influențată în copilărie de un mediu caracterizat de provocări dure și de protecția unei mame aspre.

Comportamentul tatălui bețiv l-a marcat, cu siguranță. Vissarion își bătea soția. „O bătea cu cruzime, violent“, spunea Edvard Radzinsky, autorul unei biografii cuprinzătoare a lui Stalin. După părerea lui, faptul că fusese martor la acele scene de violență avusese un efect profund asupra lui Stalin și contribuise la modelarea comportamentului său crud. Stalin însuși a povestit că tatăl său rămânea deseori fără slujbă și că, atunci când se îmbăta, îl snopea în bătaie. Părinții lui se băteau între ei uneori.

De asemenea, Stalin nu a uitat niciodată bătaile primite de la mama sa. După ce s-a instalat ferm la conducerea Uniunii Sovietice, dictatorul și-a vizitat bătrâna mamă la ea acasă, în 1935. „De ce m-ai bătut atât de tare?“ a întrebat-o. „Așa ai ajuns atât de bine“, i-

a răspuns ea. Băiatul lui Ketevan ajunsese atât de bine, încât a semnat mai târziu ordine de executare a unor oameni despre care acum se știe că erau complet nevinovați, potrivit ultimului secretar-general al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, Mihail Gorbaciov.

Bătăile pe care le-a îndurat Stalin în copilărie probabil că n-au făcut decât să sporească un potențial înnăscut de cruzime. Dar este puțin probabil să fi fost doar ele cauza. Viața putea fi brutală pentru țăranii din Rusia țaristă, și Stalin nu a trăit condiții neapărat mai rele decât alți copii din Georgia. Pedepsele corporale aplicate tinerilor pe vremea lui Stalin și Hitler nu era văzută la fel de negativ ca în prezent. Și Saddam Hussein ar fi fost abuzat de tatăl său vitreg, potrivit unui profil secret pregătit de CIA la începutul anilor '90.¹³ Cu toate acestea, biograful Stephen Kotkin respinge ideea comună că brutalitatea neobișnuită a lui Stalin poate fi explicată prin copilăria sa dificilă și abuzurile fizice pe care le-a suferit acasă, din partea unui tată bețiv.¹⁴

Astăzi, știm că stresul provocat de abuzurile din copilărie, inclusiv de abuzul fizic, este asociat cu o incidență crescută a tulburărilor de personalitate și cu exprimarea trăsăturilor psihopatice, mai târziu în viață. În sine, abuzul nu poate duce la psihopatie, dar pare a fi un factor contributiv la o persoană care s-a născut cu predispoziția de a dezvolta trăsături psihopatice.

Alte surse de stres, inclusiv faptul că era destul de scund în comparație cu alți copii, brațul atrofiat și fața ciupită de vărsat, combinate cu greutățile asociate sărăciei, trebuie să fi contribuit la dezvoltarea personalității omului ale cărui politici și ordine au condus la moartea a milioane de oameni, dar nici ele nu-i pot explica în totalitate crimele.

Un singur „Om de oțel” a ieșit la lumină din toate familiile țărănești destrămate, în care copiii sufereau abuzuri în Georgia și Rusia secolului al XIX-lea. La unii

indivizi, trăsăturile de personalitate moștenite pot avea mai multă influență asupra comportamentului decât mediul. După cum am văzut, în cazuri rare, un comportament psihopatic extrem poate apărea la indivizii crescuți în medii în care nu a existat abuz. Cel mai probabil, Stalin s-a născut cu o predispoziție spre psihopatie și alte trăsături maligne sau întunecate ale personalității, iar copilăria sa plină de încercări a fost „educația” care a influențat exprimarea „naturii” sale psihopate.

Se ridică astfel întrebarea dacă fenomenul Stalin ar fi putut fi evitat. Este posibil ca, dacă el s-ar fi născut într-o familie pașnică, afectuoasă și care să-l fi sprijinit, într-o țară stabilă, să fi găsit mai puține modalități distructive de a-și petrece timpul. Este posibil, de asemenea, să fi devenit un individ psihopat „de succes”, dar care să fi evitat activitățile criminale în căutarea puterii și a dominației. Dar combinația dintre abuzul din copilărie, o predispoziție biologică probabilă la un comportament antisocial, inteligență și „ocazia” de a se alătura unei mișcări revoluționare care cuprinsese o națiune instabilă, eșuată, condusă de o clasă conducătoare indiferentă și incompetentă – toate au contribuit la apariția „Omului de oțel” pe care rușii au fost obligați să-l suporte timp de aproape trei decenii.

Trăsăturile întunecate ale lui Stalin

Stalin nu era un alienat mintal și nici nu era „nebun”. „Alienat mintal” este un termen juridic aplicat persoanelor care nu pot face diferența dintre bine și rău și care nu au legătură cu realitatea. „Nebun” este un termen colocvial, care poate să însemne două lucruri. Un sens se referă la cineva care este alienat mintal din punct de vedere juridic sau care se potrivește definiției medicale a psihoticului. Persoanele psihotice nu pot face diferența dintre ce este real și ce le spun simțurile sau gândurile lor că se întâmplă. Au adesea halucinații

care îi determină să audă, să vadă sau să simtă lucruri care nu există.

O a doua definiție populară și, totodată, incorectă ar fi că „nebunul” este o persoană psihopată sau care desfășoară anumite acțiuni, precum ucideri în masă, care depășesc atât de mult standardele etice ale majorității oamenilor, încât motivele din spatele respectivelor acțiuni par de neînțeles. De fapt, în cazurile de narcisism malign, aceste acțiuni sunt executate în mod deliberat, pentru a-și asigura, exercita și/sau spori puterea personală. De asemenea, pot satisface dorințe legate de sadism, o altă trăsătură întâlnită în narcisismul malign. Bucuria față de suferința cuiva perceput ca dușman sau a cuiva care a eșuat nu este un sentiment neobișnuit pentru dictatori. Sfidând imaginea de sine grandioasă a dictatorului, păcătosul „merită” să fie torturat sau mai rău. Stalin era recunoscut pentru faptul că „se juca” cu victimele sale. De exemplu, o întemnița pe soția unui funcționar aflat în serviciul său. Era și un mijloc de a controla, și un mijloc de a umili și de a-și demonstra puterea.

Otto Kernberg, profesor de psihiatrie la Colegiul Medical Weill de la Universitatea Cornell, îi clasifică atât pe Hitler, cât și pe Stalin drept narcisiști maligni. Când era necesar, se pricepeau de minune să-i manipuleze pe ceilalți. De multe ori au reușit să obțină controlul, declara Kernberg pentru *The New York Times*, „pentru că narcisismul lor excesiv se exprimă în grandomanie, încredere în ei înșiși și credința că știu ei mai bine de ce are nevoie lumea”. Asemenea oameni, observa cercetătorul, „își exprimă agresivitatea printr-un comportament crud și sadic împotriva dușmanilor lor, adică împotriva oricui nu li se supune sau nu-i iubește”.¹⁵ Elementele psihopatice ale narcisismului malign, cu lipsa lui caracteristică de empatie, sunt evidente într-un astfel de comportament. Stalin nu era împovărat de conștiință, după cum dovedesc victimele ucise în propria țară, la ordinele lui, și tratamentul

propriilor soldați după victoria împotriva germanilor, în Marele Război Patriotic. Frica de ceea ce ar putea face prizonierii de război sovietici la terminarea războiului l-a determinat pe Stalin să-i trimită în lagăre de muncă, după ce s-au întors acasă. De asemenea, narcisismul său era trădat de nevoia constantă de a fi lăudat.

Profesorul Dmitri Volkogonov, biograf al lui Stalin, a spus: „Era un om foarte vanitos. A încercat să ascundă asta, dar înțelegeți că-i venea greu până și lui“. Stalin, a explicat Volkogonov, „era un om cu o minte extraordinară, dar diabolică, un om căruia îi plăceau două lucruri în această lume: puterea și faima, dar cel mai mult îi plăcea puterea. Și, cu cât avea mai multă putere, cu cât mai multă putere a acumulat și a păstrat în mâinile sale, cu atât mai multă putere și-a dorit. Era ca o dependență puternică, de care nu a scăpat toată viața: o dependență de putere“.

O altă trăsătură asociată adesea cu indivizii psihopați este farmecul superficial. Într-adevăr, cercetările sale ample i-au dat de înțeles lui Stephen Kotkin că „Stalin putea fi extrem de fermecător când voia, în special cu personalul de serviciu“.¹⁶

Cu toate astea, „farmecul“ nu era primul lucru care le-ar fi venit în minte celor care se întâlneau cu tiranul. Biograful Robert Conquest a descris principala impresie pe care le-o crea Stalin altora: „Avea o alură foarte întunecată, sinistră chiar, mai ales ochii, care sunt întotdeauna descriși ca fiind gălbui sau «ca de tigru». Aceasta era principala impresie pe care o lăsa“.¹⁷

Și Hitler impresiona mulți oameni cu privirea lui: „Așa cum s-a spus de multe ori, ochii lui Hitler erau uimitori și de neuitat – păreau albastru-pal, privirea era intensă, neclintită, hipnotică“, a scris fiica ambasadorului american în Germania de la mijlocul anilor '30, Martha Dodd, în cartea ei, *Through Embassy Eyes (Prin ochii ambasadei)*.

Dodd l-a avertizat pe corespondentul străin William Shirer, care mai târziu a devenit unul dintre reporterii din grupul lui Murrow, care transmitea reportaje pentru CBS, să fie atent la ochii Führerului. Ea i-a spus că erau de neuitat și că-l vor copleși.

Când Shirer l-a văzut pe Hitler de aproape, a înțeles de ce-l avertizase Dodd. Ochii lui Hitler, își amintea el mai târziu, „îi dominau fața altfel comună“. El i-a descris ca fiind hipnotici, sfredelitori și pătrunzători. Păreau să fie de un albastru-deschis, dar nu culoarea l-a impresionat, ci puterea din ei.

„Priveau prin tine“, scria Shirer în memoriile sale, *The Nightmare Years, 1930–1940* (*Anii de coșmar, 1930–1940*), „păreau să imobilizeze persoana asupra căreia erau ațintiți, înspăimântându-i pe unii, fascinându-i pe alții, dar dominându-i, în orice caz. Am observat lideri îmbătrâniți în rele ai partidului nazist, încremeniți în timp ce se oprea să le vorbească unora dintre ei, hipnotizați de căutătura lui pătrunzătoare“.

Chiar și jurnalista americană Dorothy Thompson a remarcat ochii lui Hitler, deși a fost complet neimpresionată de el ca bărbat, când l-a intervievat, la începutul anilor '30: „Este lipsit de formă, aproape fără chip, un bărbat a cărui înfățișare este o caricatură, un om a cărui constituție pare cartilaginoasă, fără oase“, îl descria Thompson în revista *Harper's Magazine*. „Este inconsecvent și volubil, disproportionat, nesigur. Este chiar prototipul unui Omuleț. O şuviță pleoștită de păr îi cade peste o frunte nesemnificativă și cu un început de chelie... Are nasul mare, dar urât și lipsit de caracter. Mișcările îi sunt stângace, aproape lipsite de demnitate și de eleganță... Doar ochii lui sunt de menționat. De culoare cenușiu-închis, exoftalmici, au strălucirea deosebită care caracterizează adesea geniile, alcoolicii și istericii.“¹⁸

Se spune că Hitler își folosea privirea pentru a-i domina pe alții, dintre care mulți se uitau în altă parte,

la fel ca vechii lideri ai partidului nazist descriși de Shirer. Dacă cineva îi susținea privirea, Hitler nu mai încerca și a doua oară trucul cu căutătura fixă.

Psihologul Robert Hare, inițiatorul listei Hare de criterii ale psihopatiei – revizuită (PCL-R) – și pionier în cercetarea psihopatiei, scrie că „multor oameni le este greu să facă față privirii intense, lipsite de emoție sau «de animal de pradă» pe care o are un individ psihopat“. „Oamenii normali“, scria Hare în cartea sa *Without Conscience: The Disturbing World of the Psychopaths Among Us* (*Fără conștiință. Lumea tulburătoare a psihopaților care trăiesc printre noi*), „păstrează un contact vizual strâns cu ceilalți dintr-o varietate de motive, dar privirea fixă a psihopatului este mai mult un preludiu al mulțumirii de sine și exercitării puterii decât simplu interes sau grijă empatică“. Contactul vizual intens, spune Hare, este modul prin care unii oameni cu trăsături psihopatice profunde îi domină și-i manipulează pe alții.

Cea mai politică dintre tulburările mintale

În 1951, în timp ce era în vacanță în Novii Afon, un oraș de pe litoralul Mării Negre, Stalin i-a invitat pe doi membri ai cercului său de apropiați să-l viziteze. Nikita Hrușciiov și Anastas Mikoian au acceptat invitația. (Bineînțeles că au acceptat-o.) Într-o zi, chiar înainte de cină, Stalin a ieșit din vilă și s-a oprit în fața ei. Cei doi oaspeți s-au repezit să i se alăture. Fără avertisment, Stalin s-a întors spre Hrușciiov, s-a uitat la el cu privirea lui sfredelitoare și a spus: „Sunt un om execrabil. Nu am încredere în nimeni. Nici măcar în mine nu am încredere“.¹⁹

Oaspeții lui Stalin au rămas fără cuvinte. Cei trei au stat tăcuți o vreme, înainte de a începe o conversație mai normală.

După mai mulți ani, Hrușciiov nu uitase incidentul. După părerea lui, faptul că Stalin își recunoscuse

paranoia exacerbată făcea mai ușor de înțeles acțiunile lui diabolice. „Adevărul este că el n-a avut niciodată încredere în nimeni“, scria Hrușciiov în memoriile sale.

Acesta din urmă a pus epurările dictate de Stalin mai ales pe seama paranoiei lui. Din această cauză, membrii camarilei sale au ocupat funcții temporare. Stalin începea „să-i urmărească mai atent“ pe măsură ce-și pierdea încrederea în ei. Apoi, după cum s-a exprimat Hrușciiov, „paharul neîncrederii față de una sau alta dintre aceste persoane dădea pe dinafară și le venea rândul la un final nefericit; astfel se alăturau celor plecați dintre noi“.²⁰

Celălalt oaspete al lui Stalin în acea zi de vacanță la Novii Afon, Anastas Mikoian, avea să vadă în curând cum paharul cu numele lui începea să se umple cu neîncrederea lui Stalin. Nu conta că Mikoian îl susținuse pe Stalin de la începutul anilor '20. Stalin a început să-și critice vechiul coleg, în ciuda deceniilor de loialitate ale acestuia. Mikoian știa că avea să fie executat. A fost scutit să aibă soarta atâtor altora, doar pentru că Stalin a murit înainte de a putea începe ultima epurare planificată.

Mikoian, cândva un apropiat al lui Lenin, a continuat să-l sprijine pe Hrușciiov, care a câștigat lupta pentru înlocuirea lui Stalin. El și Hrușciiov au denunțat cruzimea lui Stalin, cultul personalității și stalinismul, după venirea lui Hrușciiov la putere. Cunoscut drept „armeanul viclean“, Mikoian a reușit chiar să reziste cu un an mai mult decât Hrușciiov, care a fost forțat să renunțe la putere în 1964. Mikoian, unul dintre vechii bolșevici, a murit în 1978, la vârsta de 82 de ani.

O doză „sănătoasă“ de paranoia?

Un lider paranoic este mereu în căutarea celor care complotează împotriva lui. Suspiciunea constantă față de ceilalți este prețul pe care-l plătește pentru crimele pe care le-a comis pentru a ajunge în vârful ierarhiei.

Știe că, dacă poate reuși, trădându-i pe alții, și alții pot reuși, trădându-l pe el. Știe că identificarea celor care sunt pe cale de a-l trăda, care se gândesc la asta sau care sunt potențial capabili de asta îl va ține în viață. Pentru că oricine este un potențial trădător, dictatorul nu are nicio legătură apropiată cu ceilalți. Se vede înconjurat doar de amenințări, fie reale, fie potențiale. „Nevoia de a avea dușmani“, crede Jerrold Post, „explică de ce paranoia este cea mai politică dintre tulburările mintale“.²¹

Se spune că Stalin ceruse ca perdelele din orice clădire în care-și făcea apariția să fie tăiate la 30 de centimetri de la podea, ca să se asigure că nu era vreun asasin ascuns în spatele lor. Pentru aceia dintre noi care nu sunt tirani, această cerință sună paranoică și ridicolă. Dar, dacă ai ordonat să fie uciși milioane de oameni, este logic să presupui că ești și tu o țintă.

Aici se aplică modul în care psihiatria modernă înțelege tulburarea de personalitate, care devine ceva mai complicată, când este vorba despre tirani. Comportamentul represiv al tiranilor are ca rezultat apariția dușmanilor externi și interni, care vor acționa cu răutate împotriva lor, dacă li se dă ocazia.

Pentru oricine trăiește într-un mediu amenințător, precum cel dintr-o țară aflată în război, într-un stat polițienesc sau în prezența oricăror dușmani, va fi natural și de înțeles să se simtă amenințat. Un imigrant nou-sosit într-o țară democratică ar putea prezenta semne care pot fi interpretate ca paranoia, dacă omul a trăit anterior într-o societate represivă. Aceasta nu ar fi o tulburare de personalitate: ar fi un răspuns natural prin prisma experiențelor trecute. Un tiran al cărui comportament psihopatic, sadic și machiavelic a creat mii de dușmani potențiali printre rudele supraviețuitoare ale victimelor sale nu ar supraviețui mult, dacă nu ar fi suspicios. Este în avantajul lui să presupună că toți ceilalți caută să se răzbune pe el, chiar dacă unii dintre ei nu funcționează în această

paradigmă. Pentru persoana aflată în această poziție, paranoia este un tip de asigurare de viață. Totuși, gândirea paranoică, la fel ca narcisismul, poate fi mai copleșitoare la unii indivizi decât la alții. La fel ca în cazul narcisismului, gândirea paranoică excesivă se poate califica pentru un diagnostic de tulburare de personalitate.

Deși Stalin a supraviețuit la putere peste două decenii, comportamentul său i-a convins pe mulți dintre cei din cercul său că trăsăturile paranoice i s-au accentuat spre sfârșitul vieții. În ianuarie 1953, de exemplu, când unul dintre medicii angajați de Stalin i-a sugerat acestuia să-și reducă iar din îndatoririle politice, ca să-și protejeze sănătatea, dictatorul paranoic a considerat că recomandarea făcea parte dintr-un complot împotriva lui. Medici evrei proeminenți din Moscova au fost arestați, pentru că Stalin credea că intenționau să-i otrăvească pe el și pe apropiații săi. El a afirmat că medicii care lucrau la Kremlin uciseseră oficiali sovietici de rang înalt, pe care-i trataseră. Dacă Stalin nu ar fi murit două luni mai târziu, acest „complot al medicilor” ar fi fost cu siguranță începutul unei alte epurări sau al altei „Mari Terori”. La fel ca înainte, dictatorul ar fi folosit ocazia oferită de epurare, pentru a elimina pe oricine era considerat o potențială amenințare, de la membrii camarilei sale până la funcționarii guvernamentali de rang mic, acuzați în mod fals de complot de către poliția secretă, pentru a fi presați să îndeplinească astfel cotele de arestări. De asemenea, este posibil ca el să fi folosit aceste false acuzații pentru a începe o epurare a evreilor.

Din fericire, medicii și poporul sovietic au fost scutiți de o altă epurare, printr-o lovitură norocoasă a sorții.

La 28 februarie 1953, Stalin și cercul său de sicofanți s-au bucurat de o cină copioasă. Stalin s-a retras în camera sa. La un moment dat, în cursul nopții, „Omul de oțel” a suferit un accident vascular cerebral. Când nu a mai apărut, în dimineața următoare, gardienii și

personalul domestic se temeau prea tare, ca să intre în dormitor fără permisiunea lui. Între timp, marele dictator zăcea pe podea, paralizat.

Imediat au sosit Lavrenti Beria (directorul poliției secrete sovietice), Nikita Hrușciiov (secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist) și alți membri ai cercului de apropiați ai lui Stalin. Și ei se temeau să-l deranjeze pe tiran. În cele din urmă, unei menajere i s-a spus să intre în dormitor. Ea l-a găsit pe dictator căzut la podea. Apoi au intrat și ceilalți în încăpere. Stalin a fost așezat pe un pat, unde a mai dus-o câteva zile, în vreme ce tovarășii lui așteptau, îngrijorați. Medicii, foarte nervoși, unii condamnați anterior, transpirau în timp ce făceau tot ce puteau pentru el – adică, nimic. Stalin a rezistat până în dimineața de 5 martie 1953. În cele din urmă, omul pe care biograful rus Edward Radzinsky l-a caracterizat drept „un diavol, un diavol genial, dar un diavol“ a murit.²²

Alexander Measnikov a fost unul dintre medicii chemați să-l asiste pe Stalin pe patul de moarte. De asemenea, a participat la autopsie. „Susțin că paranoia și cruzimea lui Stalin, frica sa de vrăjmași, pierderea abilității de a-i evalua în mod corect pe oameni și evenimentele, precum și încăpățânarea sa extremă au fost în mare parte rezultatele aterosclerozei arterelor din creierul său.“²³

Perspectiva fiziologică/psihologică post-mortem a lui Measnikov ar putea explica paranoia crescândă a lui Stalin în anii care au precedat moartea sa, dar probabil că nu poate explica tendințele sale paranoice din perioada de început a ascensiunii spre vârful ierarhiei Kremlinului. Acestea pot fi parțial explicate prin faptul că la Kremlin, în epoca lui Stalin, oricine, inclusiv Stalin însuși, dacă nu era suspicios, mereu în alertă și mai mult sau mai puțin paranoic, nu era conștient de situația sa. În tot acest timp, o șoaptă la urechea lui Stalin era suficientă, pentru ca o persoană să fie

încarcerată sau împușcată, fapt pe care șeful poliției secrete, Lavrenti Beria, îl știa din proprie experiență, fiindcă el era unul dintre cei care șopteau. (În ciuda faptului că era responsabil de temuta poliție secretă a lui Stalin, autoritatea lui Beria s-a încheiat la scurt timp după moartea dictatorului. Hrușciov a organizat cu succes o coaliție suficient de viguroasă, pentru a submina poziția aparent puternică a lui Beria și planul său de a prelua puterea. Hrușciov și aliații săi au reușit să-l vadă arestat și executat pe temutul șef al poliției secrete a lui Stalin.)

Tulburarea de personalitate paranoică

Sentimentul omniprezent de neîncredere al lui Stalin, credința sa în teoriile conspirației îndreptate împotriva Uniunii Sovietice și lui personal (care erau conectate, în mintea sa), convingerea că era ținta trădătorilor și a dușmanilor statului – care aveau de gând să-i facă rău –, precum și lipsa de halucinații bizare și simptome psihotice, toate sunt în concordanță cu caracteristicile tulburării de personalitate paranoică (TPP). Persoanele cu TPP suspectează, de obicei, intențiile altor oameni, atunci când nu există motive de suspiciune. Sunt foarte sensibile la critici și țin ranchiună un timp foarte îndelungat sau pentru totdeauna împotriva celor care le jignesc.²⁴

Criteriile de diagnostic actuale pentru TPP necesită prezența a patru dintre următoarele caracteristici²⁵:

1. Are suspiciuni lipsite de temei că alte persoane acționează cu rea-voință împotriva sa.
2. Este preocupat de îndoieli lipsite de temei cu privire la loialitatea celor apropiați.
3. Este reticent să împărtășească informații cu alții, de teama nejustificată că acestea vor fi folosite împotriva sa.

4. Interpretează remarci sau evenimente inofensive ca fiind insultătoare sau amenințătoare.
5. Păstrează mult timp resentimente pentru insulte reale sau închipuite.
6. Contraatacă prompt sau reacționează furios la remarci pe care le percepe a fi jignitoare, dar pe care o persoană sănătoasă mintal nu le-ar considera jignitoare.
7. Are suspiciuni, fără dovezi, legate de fidelitatea partenerului sexual.

Diagnosticul nu se aplică, dacă semnele de mai sus pot fi atribuite efectelor altei condiții medicale sau altei boli psihice majore, inclusiv unei tulburări psihotice.

Alte afecțiuni psihiatrice implică, de asemenea, paranoia, dar cu diferențe importante. În cazul unui tiran, apariția acestor diferențe i-ar limita serios eficacitatea și longevitatea. Apariția lor în timpul ascensiunii sale la putere cel mai probabil l-ar împiedica să obțină vreodată puterea totală. De exemplu, schizofrenia cu trăsături paranoide este o tulburare mintală foarte gravă, distinctă de o tulburare de personalitate. Se caracterizează prin halucinații bizare, de persecuție, care implică scenarii improbabile. Exemplele includ halucinații că alte persoane sau entități îi controlează gândurile sau că unele comunicări inofensive conțin mesaje cifrate ascunse. Nu este o situație neobișnuită pentru persoanele cu această boală să aibă simptomul psihotic al halucinațiilor auditive, adică „aud voci“. Nu există dovezi sau indicații că Stalin ar fi suferit de psihoză. Probabil, a suferit din punct de vedere psihologic, ca urmare a tulburării sale de personalitate spre sfârșitul vieții, dar suferința era nesemnificativă în comparație cu cea pe care a provocat-o în timpul vieții sale. Din păcate, Stalin a avut o oarecare concurență printre liderii care și-au transformat în victime propriul popor. Ba chiar l-a ajutat pe unul dintre acești lideri să ajungă

la putere și să devină un tiran într-o țară haotică, aflată la est de Uniunea Sovietică.

Capitolul 6 . A fost Mao Zedong un monstru?

Mao Zedong, cofondator al Partidului Comunist Chinez și lider al acestuia, până la urmă, și-a descris la un moment dat propria personalitate. A făcut-o, cu siguranță, din motive politice, pentru a-și promova imaginea de sine pe care voia s-o arate lumii. Parcă scria o explicație pentru portretele uriașe care decorau China în anii regimului său, după ce reușise să instituie cultul Președintelui Mao. Miniprofilul pregătit chiar de el a apărut într-o scrisoare adresată soției lui, dar pe care se aștepta ca și alții s-o citească și să-i înțeleagă semnificația. Se referea la personalitatea sa „combinată” prin asociere cu semnele zodiacale chinezești. Pe de-o parte, scria Mao, avea îndrăzneala și agresivitatea Tigrului. Pe de altă parte, poseda șmecheria și adaptabilitatea Maimuței.¹

Semnele zodiacale chinezești mai au și alte atribute. Criticii și victimele sale ar putea spune că unele dintre aceste calități alternative erau mai apropiate de personalitatea lui Mao. Pentru ei, personalitatea lui reflecta mai degrabă lipsa de inimă și de milă a semnului Tigrului și viclenia și șmecheria semnului Maimuței.

Autorii de memorii și victimele care au suferit în timpul ascensiunii lui Mao și perioadei lungi petrecute la putere îl acuză de manevre machiavelice, că a încurajat abuzul, tortura și uciderea dușmanilor, a promovat haosul în timpul Revoluției Culturale, pentru a-și consolida propria poziție de conducere, și a permis înfometarea a milioane de concetățeni, ca urmare a incompetenței și nepăsării conducerii. Toate acestea, dacă sunt adevărate, ar sta mărturie pentru acuratețea

descrierilor mai dure asociate personalității compuse din Tigru și Maimuță, expuse de însuși Mao.

Cu toate acestea, unii istorici din mediul academic nu sunt de acord cu imaginea de „monstru” a lui Mao. Gregor Benton, profesor de istorie chineză la Universitatea din Cardiff, și Lin Chun, lector universitar de politică comparată la Facultatea de Economie de la Londra, sunt de acord că Mao „a avut multe defecte și a fost responsabil pentru unele politici dezastruoase”², dar resping afirmația că Mao ar fi fost un „monstru”.

Cel puțin, majoritatea studenților din China secolului XX vor fi de acord că Mao a fost inteligent și, aparent, și-a păstrat darurile intelectuale până la sfârșitul vieții. Documentele de informare pregătite de secretarul de stat Henry Kissinger pentru președintele Gerald Ford, înainte de călătoria sa în China din decembrie 1975, susțin acest punct de vedere. Kissinger l-a informat pe președinte că, deși dictatorul era foarte fragil din punct de vedere fizic, avea mintea foarte limpede. Mao a murit la vârsta de 81 de ani, la un an după întâlnire.

„Stilul laconic al lui Mao”, a scris Kissinger, „are mare profunzime și sens. După cum veți vedea din citirea transcrierilor din trecut, el folosește analogii bogate, symbolism, aluzii și are un umor destul de frust. Își va respecta obiectivele din agenda personală într-o manieră aparent neoficială, chiar întâmplătoare, dar, până la final, va fi transmis toate punctele principale pe care dorește să le expună, într-o manieră cuprinzătoare, deși foarte economicoasă”.³

Interesele intelectuale ale lui Mao s-au reflectat în obiceiurile sale de lectură. El a fost un cititor vorace încă din copilăria petrecută la țară, în provincia Hunan din China.

Până la vârsta de 8 ani, a locuit cu mama lui și cu familia ei în Wen, unde toată lumea avea grijă de el. La fel ca Hitler, Mao și-a adorat mama. Ambii și-au iubit

mamele mai mult decât pe oricine altcineva. În primii ani de viață lipsiți de griji, mama, bunica maternă, doi unchi și soțiile lor îl adorau pe micul Mao, care-și va aminti cu afecțiune de acei ani.⁴ Este posibil să ne imaginăm că răsfățul de care a avut parte îl putea convinge pe un copil predispus să ajungă narcisist că era cea mai importantă persoană din lume, o lume care, după cum s-a exprimat chiar Mao, era „doar pentru mine“.

La vârsta de 8 ani, Mao a fost trimis să locuiască cu tatăl său în Shaoshan, unde se născuse. Educația mai temeinică a lui Mao a început în jurul aceluși moment. El s-a descurcat bine la școală, unde i-a memorat pe clasicii confucieni, chiar dacă și el, și colegii lui erau prea tineri pentru a-i înțelege. În afară de a scrie și a citi, a învățat și despre istoria Chinei.⁵

Primele cărți citite au fost „romane istorice populare despre rebeliuni și eroi militari neconvenționali“.⁶ Mai târziu, a început să citească ziarele, clasici chinezi și cărți de filozofie și politică, un obicei la care nu a renunțat niciodată. Când era la putere, avea deseori patul pe jumătate acoperit cu materiale pe care le citea.

Tatăl său muncea din greu, dar nu era sărac. De fapt, era un mic fermier înstărit. Mai târziu, Mao i-a aplicat eticheta „țăran bogat“ tatălui său. Fost soldat, tatăl său era un om strict, gospodar și cu opinii ferme cu privire la importanța muncii și a responsabilității. Viața lui Mao cu tatăl său era foarte diferită de cea petrecută cu familia îngăduitoare a iubitei sale mame. După cum i-a mărturisit lui Edgar Snow, un jurnalist american de care Mao s-a folosit ca să prezinte lumii o imagine agreabilă despre el, era bătut adesea de tatăl său. La fel ca Hitler, Mao a ajuns să-și urască tatăl.

Mao era încăpățânat și adesea obraznic. Drept urmare, a trecut pe la mulți profesori și prin multe școli. Harnicul său tată se aștepta ca fiul să muncească la fel de mult ca el, în orice domeniu. După ce fiul său a fost dat afară din câteva școli și s-a arătat nemulțumit

de câțiva profesori, tatăl și-a simțit răbdarea pusă la încercare. În cele din urmă, a încetat să-i mai plătească educația.

La vârsta de 13 ani, băiatul s-a văzut nevoit să lucreze la ferma tatălui. Detesta munca manuală (și atunci, și la maturitate) și a continuat să studieze pe cont propriu. Când Mao avea 14 ani, tatăl i-a aranjat căsătoria cu o verișoară în vârstă de 18 ani. Căsătoria nu s-a consumat, și mireasa a decedat un an mai târziu. Se pare că Mao nu l-a iertat niciodată, pentru că încercase să-l facă să se așeze la casa lui și să muncească din greu, pentru că încercase să-l împiedice să-și petreacă timpul așa cum dorea: citind, studiind și reflectând. La 16 ani, Mao a fugit de acasă și și-a reluat studiile. A terminat școala elementară la Changsha, capitala provinciei Hunan, după care, a studiat literatura, istoria lumii și filozofia chineză și europeană.

În Hunan, Mao a intrat în contact cu ideile revoluționare, care începeau să înflorească în China. Era o perioadă de schimbări radicale, fiindcă dinastia imperială Qing, aflată la putere de 267 de ani, s-a prăbușit.

După o perioadă sigură și fără întâmplări demne de menționat, petrecută în armată, Mao s-a întors la școală. A absolvit Prima Școală Normală din Hunan, în 1918. Apoi s-a mutat la Beijing. În timp ce lucra la Biblioteca Universității din Beijing, unde ocupa o funcție minoră, a întâlnit doi bărbați care aveau să contribuie, împreună cu Mao, la fondarea Partidului Comunist Chinez, în 1921: decanul Chen Duxiu și bibliotecarul Li Dazhao. Până la acel moment, Mao publicase câteva articole în care discuta schimbările care aveau loc în societatea chineză și nevoia unei reforme a proprietății asupra pământului. Reîntors în Hunan, a participat la viața politică locală, a organizat syndicate și a promovat formarea grupurilor de activiști.

În curând, Mao a început să-și dea seama de cât de utili s-ar fi putut dovedi țărani într-o mișcare revoluționară. Se spune că Mao a folosit țărănimea drept atu în luptele sale.⁷

Această strategie a căpătat o importanță mai mare după eșecurile răscoalei comuniste din 1927. Mao și un grup mic de adepți s-au retras la țară, înființând o bază într-o zonă muntoasă și împădurită din provincia Jiangxi. În următorii doi ani, departe de alți conducători comuniști, a recrutat o armată de țărani. De asemenea, a încercat să inițieze un sistem de agricultură colectivă.

După ani de luptă în condiții dure împotriva dușmanilor săi, naționaliștii chinezi și invadatorii japonezi, Mao a devenit liderul de necontestat al Partidului Comunist Chinez. A fost numit președinte atât al Comitetului Central Comunist, cât și al Biroului Politic, cel mai înalt organism de elaborare a politicilor din Comitetul Central al Partidului Comunist.

La sfârșitul anului 1949, după mai bine de două decenii de luptă, care au costat milioane de vieți omenești, comuniștii au reușit să-i gonească pe dușmanii lor naționaliști pe mare și apoi pe insula Taiwan. Mao a continuat să-și consolideze funcția de șef al partidului și al guvernului și a creat cultul personalității Președintelui Mao.

E de necontestat faptul că această figură istorică însemnată a schimbat China, o fostă națiune eșuată, săracă, divizată, năpăstuită de căpeteniile militare și exploatată de Marea Britanie și de alte puteri occidentale. A îmbunătățit serviciile medicale în toată țara. Dar dictatura lui a fost marcată de uriașe catastrofe și de dovezi ale firii sale nemiloase.

Bunăoară, în 1956, Mao a ținut un discurs în care a spus că ar dori „să înflorească o sută de flori, să se lupte o sută de școli de gândire“, așa încât a încurajat poporul chinez să-și exprime liber sentimentele față de guvern. Mulți l-au crezut. Au scris pe față despre ce credeau că

nu făcea bine Partidul Comunist Chinez. Un an mai târziu, mulți dintre acei scriitori au fost arestați. Unii au fost trimiși la închisoare, iar alții în lagăre de muncă. Persoanele cu tulburare de personalitate narcisistă nu suportă criticile. E ca și cum, în lipsa laudelor și a manifestărilor explicite de respect, le-ar fi afectată profund imaginea de sine foarte nesigură, care are constant nevoie de laude și lingușiri. Narcisiștii maligni, care se află în fruntea țărilor, au mijloacele necesare de a răspunde în forță la critici, spre nenorocirea celor care îndrăznesc să li se opună.

La nouă ani de la înființarea Republicii Populare Chineze, dictatorul a pus la cale un plan, ca să nu mai depindă de economia globală. „Marele Salt Înainte” a fost un eșec jenant și a dat înapoi economia țării. Programul a avut de suferit din cauza planificării și organizării deficitare. Recoltele au scăzut, producția a scăzut, iar populația a îndurat neajunsuri cumplite. Instruitul dictator împărtășea disponibilitatea lui Stalin de a păstra puterea prin brutalitate, dar îi lipsea competența organizatorică a liderului sovietic.

Mao s-a retras din procesul de luare a deciziilor politice active și le-a permis altor comuniști de rang înalt să-și asume responsabilitatea. Dar nu a renunțat niciodată la putere.

S-a opus cu tărie oricăror schimbări care ar fi echivalat cu ceea ce el numea „Restaurare capitalistă”. Politicile care nu se conformau viziunii sale erau ridiculizate și numite „revizioniste”. Când premierul sovietic Nikita Hrușciiov – un om care a fost martor la crimele lui Stalin, ca membru al cercului său de apropiați – a denunțat stalinismul, Mao a fost aproape sigur îngrijorat. Dacă politica lui Stalin putea fi denunțată în cea mai puternică țară comunistă din lume, ce i s-ar fi putut întâmpla lui însuși? Așa că în anii '60 a îndepărtat China de Uniunea Sovietică.

A început, de asemenea, să-și regândească decizia de a renunța la responsabilitățile legate de politica internă

în favoarea tovarășilor săi comuniști. Se temea că „lupta de clasă” pe care contase, ca să ajungă și apoi să rămână la putere, era ignorată. În consecință, a venit cu o altă inițiativă dezastruoasă – cel puțin pentru țara sa: „Marea Revoluție Culturală Proletară”. Era o manevră crudă și necruțătoare de reafirmare a controlului și de slăbire a concurenței sale în rândurile partidului. S-a folosit de studenți radicali și de civili organizați în așa-numitele „Gărzi Roșii”, pentru a intimida grupuri mari din populația majoritar urbană, inclusiv membri de partid pe care Mao îi percepea ca pe o amenințare la adresa poziției sale.

Se spune că, în timpul Revoluției Culturale din 1968, Mao ar fi vorbit despre sentimentele pe care le avea față de tatăl său. El le-a spus membrilor Gărzilor Roșii: „Tatăl meu era un om rău... Dacă ar mai trăi astăzi, ar trebui să fie avionat”.⁸ A fi „avionat” înseamnă să ți se ridice cât mai sus brațele strânse la spate, în timp ce capul îți este împins în jos. Era una dintre numeroasele metode chinuitoare de tortură folosite de gorilele lui Mao în deceniul sângeros de haos, care s-a încheiat în 1976 cu moartea dictatorului.

Pentru cei mai vehemenți critici ai lui Mao, inclusiv pentru controversații biografi Jung Chang și Jon Halliday, această situație ilustrează duritatea și lipsa de empatie a dictatorului. Surse credibile estimează că au murit aproximativ 1,5 milioane de oameni, pentru ca el să-și poată asigura cât mai bine poziția. Haosul rezultat a afectat grav economia și milioane de vieți. Acei demnitari ai partidului comunist, în care Mao și susținătorii săi nu aveau încredere, au fost atacați, umiliți, uciși sau împinși să-și ia viața. Intelectualii erau luați în colimator, fără altă vină decât aceea de a fi fost intelectuali. Oamenii erau atacați, pentru că nu purtau haine potrivite. Conform celor mai vocali critici, narcisismul malign a făcut din Mao Zedong cel mai mare tiran ucigaș al secolului XX.

Hotărârea machiavelică a lui Mao de a folosi tineri, pentru a se menține la putere, a avut efecte devastatoare, dar i-a fost de ajutor. Dictatorul a continuat să apere Revoluția Culturală până a murit.

Un „profil“ autobiografic

Este posibil ca Mao însuși să fi furnizat dovezi ale aspectelor-cheie ale personalității sale, încă de la începutul anului 1917, când avea 24 de ani. Potrivit lui Chang și Halliday, Mao și-a consemnat viziunea asupra moralității într-un comentariu lung: „Nu sunt de acord cu opinia că, pentru a fi moral, motivul acțiunilor cuiva trebuie să fie în folosul altora... Oamenii ca mine vor... să-și satisfacă inima pe deplin și, făcând acest lucru, avem automat cel mai valoros cod moral. Desigur, există oameni și obiecte pe lume, dar sunt acolo numai și numai pentru mine“.

Autocentrismul este în concordanță deplină cu o trăsătură-cheie a narcisismului. Indiferența față de ceilalți este o trăsătură-cheie a personalității antisociale, precum și a celei narcisiste. Mao și-a exprimat clar sentimentele: „Cei ca mine sunt datori numai față de ei înșiși; nu avem nicio datorie față de ceilalți oameni“. Și: „Sunt răspunzător doar pentru realitatea pe care o cunosc și absolut deloc pentru orice altceva“.⁹

Chang și Halliday susțin că acestea nu sunt, pur și simplu, cuvintele unui tânăr lipsit de sentimente, cuvinte pe care ar putea cândva să le citească jenat, după ce s-a maturizat și a acceptat responsabilități de adult. Mulți părinți știu, despre copiii lor, că pot prezenta semne incontestabile de narcisism. Dar aceste semne dispar, adesea, pe măsură ce copiii cresc. În cazul lui Mao, coautorii insistă asupra faptului că ar fi greșit să presupunem că el ar fi scăpat la maturitate de sentimentul exprimat la vârsta de 24 de ani. Pentru ei, aceste cuvinte descriu o amoralitate pe care Mao a

îmbrățișat-o întreaga viață. Acestea au fost, după părerea lor, „elementele centrale ale caracterului său“.

Eminentul expert în istoria Chinei Jonathan D. Spence nu e de acord cu acest punct de vedere. El a sugerat că afirmațiile lui Mao despre moralitate erau „o fază în trezirea unei conștiințe novice“¹⁰. Dar faptele de mai târziu ale lui Mao, când a ajuns la putere, pun semne de întrebare serioase asupra acestei interpretări. Faptul că a început și a încurajat crimele comise în timpul Revoluției Culturale pare să susțină punctul de vedere al mult-disprețuiților Chang și Halliday, mai mult decât pe cel al lui Spence și al altor istorici respectați din mediul academic.

Spence și alți istorici nu au fost numai foarte critici față de biografia populară a lui Chang și Halliday despre Mao, ci au scris și o carte: *Was Mao Really a Monster? The Academic Response to Chang and Halliday's „Mao: The Unknown Story“* (A fost Mao realmente un monstru? Răspunsul academic la Mao. Povestea necunoscută de Chang și Halliday).

Istoricii încep prin a observa că biografia pe care o dezaprobă „a fost primită cu brațele deschise de cei care făceau recenzii din presa populară și a ajuns peste noapte în topul listei de cel mai bine vândute cărți la nivel mondial. Puține lucrări despre China scrise de autori occidentali au atins un astfel de impact“. De asemenea, observă că Chang și Halliday nu au făcut referire și nu au citat lucrările istoricilor din mediul academic, inclusiv pe autorii cărții care critică biografia populară.

Compilația de recenzii, reclamații și critici include mai multe puncte valabile, inclusiv referințe slabe și citarea greșită de surse, în multe cazuri. Istoricii profesioniști s-au opus punctului de vedere unilateral al lui Chang și Halliday față de Mao; ei au dreptate când susțin că autorii par să aibă un singur scop: să-l demonizeze pe Mao.

Viziunea mai sobră asupra locului ocupat de Mao în istorie stăruie asupra personalității sale; tinde să sublinieze că a fost una dintre cele mai importante figuri istorice ale secolului trecut. El a fost creditat, de exemplu, pentru rolul jucat în înființarea Armatei Roșii și pentru menținerea revoluției în viață, în timpul lungii lupte a comuniștilor de la sfârșitul anului 1927 până în 1949 împotriva forțelor naționaliste conduse de Chiang Kai-shek. Aceasta include perioada celui de-Al Doilea Război Mondial, când China, slăbită puternic, a fost invadată de japonezi.

Chang și Halliday îl prezintă pe Mao ca fiind rău, pur și simplu: corupt, narcisist, machiavelic, lipsit de empatie și de remușcări. Pe scurt, pictează un portret al unui tiran narcisist extrem de malign. Ei nu fac niciun efort de a prezenta dovezi sau mărturii care ar sugera un alt punct de vedere. Fiecare eveniment din viața lui Mao este interpretat ca o dovadă a naturii sale patologice. Istoricii care-i critică pe Chang și Halliday afirmă că observațiile negative ale martorilor individuali sunt acceptate de cei doi fără verificare, că insinuările sunt prezentate ca fapte. Mai spun că, la examinarea detaliată a surselor din notele de subsol, acestea nu se susțin.

Respectatul biograf al lui Stalin, Simon Sebag Montefiore, a numit biografia „un triumf” în ziarul *Sunday Times* din Londra. I-a spus „un portret fascinant al tiraniei, degenerării, crimelor în masă și promiscuității, un baraj de bombe revizioniste și o cercetare superbă. Aceasta e prima biografie intimă și politică a celui mai mare monstru dintre toți”. În schimb, istoricul Bill Willmott a spus că ura lui Chang și Halliday față de Mao i-a determinat „să selecteze, să citeze incorect și să interpreteze greșit surse într-o asemenea măsură, încât niciuna dintre concluziile lor nu poate fi luată de bună”.¹¹

Istoricii din mediul academic susțin că volumul nu este o lucrare științifică echilibrată, ci un „studiu

extrem de selectiv și chiar polemic, care-și propune să-l demonizeze pe Mao“. Se plâng că biografia îl înfățișează pe Mao ca pe „un monstru egal cu sau mai rău decât Hitler sau Stalin și un prost care a câștigat puterea prin viclenie înăscută și a guvernat prin teroare“.¹²

Exact asta și cred criticii lui Mao.

Este corect să-l comparăm pe Mao cu Hitler și Stalin? Chiar și după estimări conservatoare, politicile incompetente ale lui Mao au condus la moartea a 42,5 milioane de oameni.¹³ Pe lângă decesele legate de Revoluția Culturală, acestea includ 1 milion din diverse campanii și 40 de milioane datorate direct foametei provocate de dezastrul numit „Marele Salt Înainte“, și anume campania nechibzuită dusă între 1958 și 1960, pentru a realiza progrese utilizând cu precădere puterea umană în dauna mașinilor și a investițiilor financiare, pentru a satisface nevoile agricole și industriale ale Chinei. Mao nu a dat niciodată vreun semn că i-ar fi păsat de răul provocat și pe care avea puterea de a-l opri. Pentru unele dintre victimele sale, să te plângi că Mao a fost comparat cu Hitler sau Stalin ar fi ca și cum te-ai plânge de comparația dintre o panteră și un jaguar sau leopard.

Ambele părți din această dezbatere pot fi criticate: Chang și Halliday, pentru prezentarea unei istorii populare (un gen îndeobște desconsiderat de istoricii profesioniști), fără o documentație riguroasă și, prin urmare, supusă îndoielii. Istoricii profesioniști ar putea fi criticați pentru că nu apreciază și nu înțeleg așa cum se cuvine natura personalității patologice a lui Mao, caracterizată de indiferență față de suferința pe care a provocat-o intenționat sau din prostie. De fapt, ei apără rolul pe care l-a jucat Mao în aducerea Chinei la standardele secolului XX și notează, adesea ca o paranteză, costurile acestui progres și crimele asociate acestuia.

Editorii volumului *Was Mao Really a Monster?* suferă și de ceea ce se cheamă *whataboutism*. Acest termen presupune să răspunzi unei acuzații, încercând să distragi atenția unui cititor sau ascultător prin referire la un alt subiect, în maniera lui „Dar cum rămâne cu...?” Cetățenii care au cunoștințe în domeniu recunosc această strategie de dezbatere ieftină și puerilă și-și dau ochii peste cap, când o aud. Consumatorii mai puțin sofisticați sunt distrași, atunci când li se întâmplă. (De exemplu: „Uau! Ce sentință dură pentru Paul Manafort, care i-a reprezentat în instanță pe Ronald Reagan, Bob Dole și mulți alți oameni politici de top și a participat la campanii. Nu știam că Manafort era șeful Mafiei. Dar de ce nu spuneți nimic despre Comey și Hillary-cea-coruptă și despre toți ceilalți? Foarte nedrept!”¹⁴)

Editorii volumului *Was Mao Really a Monster?* folosesc această abordare, atunci când subliniază că Imperiul Britanic a fost responsabil pentru tot atâtea decese prin înfometare în India, pe cât a fost Mao în China. Ba chiar pun efectiv întrebarea: „Ce spuneți despre decimarea populației aborigene din Australia și a indienilor americani din Statele Unite?”¹⁵ Acestea sunt evenimente reale și tragice, dar recurgerea la contraargumente de tipul „Da, dar ce ziceți despre...?”, atunci când încearcă să submineze afirmațiile cu privire la deficiențele lui Mao, tinde doar să le slăbească argumentația principală.

De exemplu, Spence și-a încheiat critica față de Chang și Halliday, reprezentanți de frunte ai taberei „monstrul Mao”, spunând următoarele:

„Citind această carte, m-am tot întrebat de ce istoricii ar trebui să fie corecți chiar și față de monștri patologici, dacă asta este cu adevărat ceea ce a fost Mao. Cel mai important răspuns este poate atât structural, cât și conceptual. Fără unele încercări de corectitudine, nu există nicio nuanță,

nicio senzație de lumină și întuneric. Monstrul, violent și mortal, doar se prăbușește pe o cale monstruoasă creată de el însuși”.¹⁶

Este un exercițiu interesant să examinăm propoziția finală, care urmează reflecțiilor lui Spence despre abordarea folosită de istorici pentru a caracteriza un personaj ca Mao Zedong: „Dacă nu are conștiință, nu are o viziune semnificativă asupra unei lumi diferite, cu excepția uneia în care este conducător suprem, în timp ce dușmanii lui sunt în mod constant umiliți, iar poporul moare de foame, atunci nu putem învăța nimic de la un astfel de om. Și aceasta este o concluzie în fața căreia, de-a lungul veacurilor, istoricii au încercat întotdeauna să reziste”.

Se poate argumenta că, probabil, istoricii ar trebui să nu mai încerce să reziste:

1. Psihologia modernă recunoaște că aproximativ un procent din populația lumii nu are, efectiv, conștiință. Acești indivizi sunt denumiți „psihopați”.
2. Medicina modernă recunoaște că până la 6,2% dintre membrii unor comunități diferite nu au nicio viziune semnificativă asupra unei lumi diferite, cu excepția uneia în care ei sunt conducători supremi. Acești indivizi sunt recunoscuți ca având tulburare de personalitate narcisistă.
3. Indiferența față de umilirea și înfometarea semenilor este coroborată consecvent cu lipsa de empatie, o trăsătură a psihopatiei și a narcisismului.
4. Umilirea altora, inclusiv a dușmanilor, este o trăsătură comună personalităților psihopate și narcisiste.

Contrar afirmației lui Spence că „nu putem învăța nimic“ de la un lider care „nu are conștiință, nu are o viziune semnificativă asupra unei lumi diferite, cu excepția uneia în care el este conducător suprem, în timp ce dușmanii lui sunt în mod constant umiliți, iar poporul moare de foame“, putem, de fapt, să învățăm că există o trăsătură-cheie a intersectării dintre natura umană și istorie. Putem afla despre factori care contribuie la catastrofele umane, cum ar fi regimul lui Mao în China, și tributul teribil pe care l-a plătit poporul chinez. Istoricii pot învăța că există influențe mai complexe asupra evoluțiilor istorice, că psihopatologia este și va continua să fie un factor în desfășurarea evenimentelor documentate, care oferă perspective istorice.

Psihoistoria nedorită

Din anumite motive, aplicarea psihologiei în istorie, psihoistoria, nu este populară în rândurile multor istorici din mediul academic. Istoricii nu pot efectua experimente, pentru a-și testa explicațiile. Nu pot, pentru că istoria nu este o știință. Ei trebuie să se bazeze pe documente istorice și alte înregistrări. Există puține înregistrări istorice care oferă informații de încredere despre procesele de gândire sau viața interioară a subiecților pe care-i studiază. Jurnalul sunt adeseori scrise cu gândul la viitorii cititori și, prin urmare, este posibil să nu reflecte cu exactitate adevăratele experiențe interioare ale celor care le scriu.

O altă provocare pentru psihoistorie este dată de contextul istoric și de cultură. Cultura influențează comportamentul. Trebuie să o luăm în considerare atunci când încercăm să înțelegem psihologia unei persoane. Unii istorici se întreabă dacă e potrivit să aplicăm modele psihologice moderne de personalitate figurilor care au trăit în trecut. Temerea lor este că există pericolul de a proiecta perspective

contemporane asupra realităților din trecut, unde e posibil să nu se aplice.

Oamenii încă dezbat dacă mediul și structura în care evoluează un personaj istoric sunt mai importante decât personajul istoric însuși în determinarea cursului istoriei. Astfel de dezbateri de tip „A sau B” în mediul academic, așa cum ar fi vechea dezbateră natură sau educație, pot fi adesea rezolvate, dacă le abordăm cu mintea deschisă: nu trebuie să fie A sau B. Pot fi ambele. În unele cazuri, A are mai multă influență. În alte cazuri, B are mai multă influență.

Cu toate acestea, mulți istorici moderni sunt mai puțin preocupați să explice de ce un individ s-a comportat așa cum s-a comportat, decât să lămurească și să reconstituie influențele și tiparele istorice la scară largă. Aceste tipare primesc o importanță mai mare decât detaliile despre apariția și cariera unei anumite persoane și pot fi chiar considerate relativ banale în comparație cu marile tipare istorice. Această viziune susține că, la întrebări despre istorie, nu se poate răspunde prin referire la povestea vieții unei persoane sau la profilul său psihologic. O astfel de abordare ar putea duce la concluzia că, dacă Mao nu s-ar fi născut sau ar fi murit înainte de a deveni conducător al Partidului Comunist, tiparele și orientarea evenimentelor istorice care au premers începutului secolului XX tot ar fi avut ca efect o țară asemănătoare cu China modernă.

Lăsând deoparte provocările abordării psihoistorice a istoriei, nu toți istoricii minimalizează ororile dezvoltării Partidului Comunist în China, în favoarea schimbărilor sociale pe care le-a adus țării. Maurice Meisner a fost un expert respectat în istoria Chinei secolului XX și a predat la Universitatea din Madison, Wisconsin. El a recunoscut că prețul uman al luptei care a condus la ascensiunea comunismului în China, cu Mao ca lider, a fost „considerabil”. A menționat milioanele de vieți pierdute nu numai în lupta

revoluționară pentru controlul Chinei, ci și „cele câteva milioane, care au fost persecutate politic“, după ce Mao a preluat puterea. Nici nu a ezitat să menționeze „zecile de milioane care au pierit ca urmare a nenorocirilor politice numite Marele Salt Înainte și Revoluția Culturală“, ambele, proiecte ale lui Mao. Meisner a considerat problema comparării „costurilor grele ale Revoluției“ cu binele care a rezultat din ea o dilemă teribilă și dureroasă. El credea că oamenii rezonabili ar putea rezolva această dilemă în moduri diferite.¹⁷

A rezolva dilema, desigur, nu înseamnă doar a o menționa în trecut. Meisner a părut să recunoască acest lucru, când a observat că rareori colegii săi istorici „au comparat costurile Revoluției cu beneficiile sale incontestabile“. Mai mult, el era de părere că aceia care studiază serios situația din China au o obligație morală de a compara și evalua aceste costuri.¹⁸

O privire asupra unor trăsături de personalitate ale lui Mao

Una dintre caracteristicile definitorii ale narcisismului sever este contrastul dintre opinia grandioasă a unei persoane despre sine și adevăratele ei abilități. Aceste persoane au o nevoie uriașă de a fi lăudate. Pentru ele, criticile sau lipsa de laude din partea altora pot fi extrem de deranjante și le pot trezi furia și dorința de răzbunare într-un mod disproporționat față de natura sau gravitatea insultei.

O persoană sănătoasă din punct de vedere psihologic va aprecia complimentele și poate chiar și lingușirile moderate, dar lingușirea exagerată îi va stârni suspiciuni. O persoană cu trăsături narcisiste extreme sau tulburare de personalitate narcisistă va saluta lingușirea, oricât de excesivă ar fi. În 1956, de exemplu, Mao a salutat lingușirile aduse de un colonel al forțelor aeriene, pe nume Hu Ping. Mao l-a promovat pe Hu în funcția de șef al Statului Major al Forțelor Aeriene.

Potrivit lui Li Zhisui, medicul personal al lui Mao, din 1954 până la moartea dictatorului, în 1976, promovarea a fost strâns legată de lingușire. Li își amintea că promovarea se petrecea cu atât mai rapid, cu cât mai multe lingușiri primea Mao. În volumul său de amintiri, de altfel revelatoare, *The Private Life of Chairman Mao (Viața privată a președintelui Mao)*, sunt evidente caracteristicile de narcisist ale dictatorului. (Beneficiile lingușirii sunt limitate în dictaturi, desigur. La cincisprezece ani de la prima sa mare promovare, Hu Ping a fost închis, la ordinele lui Mao, când dictatorul epura armata de militarii despre care credea că le erau loiali dușmanilor săi.)

Narcisismul lui Mao era evident pentru aliații străini ai Chinei. În ciuda semnării unui „Tratat sino-sovietic de prietenie, alianță și asistență reciprocă”, în 1950, relațiile dintre cele două țări comuniste gigantice au început să se deterioreze șase ani mai târziu. La o întâlnire care a avut loc în timpul deceniului de disensiuni, Mao a încurajat o confruntare între o delegație sovietică și lideri comuniști chinezi reuniți la Beijing în decembrie 1959. Mihail Suslov era membru al delegației sovietice. Câteva luni mai târziu, acesta și-a informat șefii din Biroul Politic sovietic despre întâlnirea controversată. Cercetările istoricului Michael Sheng relevă că Suslov a declarat pentru Biroul Politic că „există elemente de vanitate și aroganță” în perspectiva prezentată de conducerea chineză. Mai mult, vanitatea și aroganța „sunt explicate în mare măsură de atmosfera cultului personalității tovarășului Mao Zedong..., care, după toate aparențele, a ajuns să creadă în propria infailibilitate”.¹⁹

La fel ca Stalin, Hitler și alți lideri narcisiști, și Mao se bucura de adulația de care avea parte, în timp ce urmărea parade militare. Doctorul Li și-a amintit că Mao era încântat și plin de energie în zilele de paradă. Ulterior, el părea dezumflat și nefericit săptămâni întregi.

Medicul lui Mao a raportat, de asemenea, semne importante de paranoia la pacientul său, observate prima dată când Mao avea în jur de 65 de ani și a crezut că-i fusese otrăvită piscina. Când Mao avea 72 de ani, i-a spus lui Li că locuința în care stătea era „otrăvitoare“. Mao s-a mutat, dar paranoia a persistat. De data aceasta, despotul vârstnic era convins că se ascundea cineva în podul casei. Gărzile de corp au găsit două pisici sălbatice în pod, iar această explicație ar fi mulțumit pe cineva care nu suferea de paranoia. Dar frica lui Mao a persistat. El și anturajul s-au mutat din nou. Și, după câteva zile, a trebuit să se mute iarăși.

Anul următor, la Beijing, în timp ce locuia din nou în complexul său personal, și-a exprimat teama că una dintre clădiri fusese otrăvită. S-a mutat din nou. Medicul a spus că această paranoia a continuat cât a mai trăit Mao. Se pare că personalitatea neîncrezătoare a lui Mao, ca și a lui Stalin, a evoluat odată cu înaintarea în vârstă, până când paranoia a fost atât de puternică, încât s-a apropiat sau poate chiar a ajuns la nivelul unei tulburări de personalitate.

Mao a dat, de asemenea, semne clare că nu avea remușcări pentru acțiunile sale. Persoanelor psihopate le lipsește o conștiință care să funcționeze așa cum se întâmplă la majoritatea oamenilor. Conștiința este un soi de voce interioară, care ne spune când ne situăm pe latura corectă sau greșită din punct de vedere moral a unei probleme sau a unui fapt. Abilitatea de a ignora vocea sau sentimentul interior, sau absența completă a acestuia, este o caracteristică a profilului lui Mao. Conștiința, susținea el, „nu este bună decât pentru a te înfrâna, nu pentru a ți se opune. Iar înfrânarea este folositoare pentru o mai bună finalizare a impulsului“.

În timpul ascensiunii sale la putere, când comuniștii luptau împotriva naționaliștilor, Mao și-a trădat colegii – pe cei pe care i-a considerat rivali – pentru a câștiga putere. A emis ordine pentru ca unii oameni să fie asasinați brutal, mult mai brutal decât era necesar

pentru a-i executa. Și-a abandonat copiii, și-a ignorat soțiile. Toate aceste fapte sunt în concordanță cu caracteristicile narcisismului malign, dar nu li s-a opus niciodată vreo urmă de conștiință pe care ar fi avut-o viitorul despot chinez. Nici nu au fost prea mult înfrânate, cu excepția cazului în care primea reacții negative la excesele sale din partea sponsorilor săi sovietici sau a superiorilor din Partidul Comunist, care să-l convingă că era în interesul său să se oprească temporar.

„Mie nu mi-e teamă de războiul nuclear“, a spus conducătorul comunist chinez într-un discurs rostit în 1957. „Există 2,7 miliarde de oameni pe lume, nu contează dacă unii vor fi uciși. China are o populație de 600 de milioane; chiar dacă jumătate dintre aceștia sunt uciși, mai sunt încă 300 de milioane de oameni. Nu mi-e teamă de nimeni.“²⁰ Supraviețuirea lui Mao în această situație ipotetică ar fi fost asigurată. Eșaloanele superioare ale Partidului Comunist aveau la dispoziție adăposturi antiatomice. Iar cei 300 de milioane de chinezi, despre care Mao spunea că nu l-ar fi deranjat să vadă cum mureau într-un război nuclear, nu ar fi avut loc în adăposturile rezervate lui Mao și camarilei de care avea nevoie pentru a conduce cât și ce ar mai fi rămas din țară. 300 de milioane de victime potențiale erau „lucruri“ pentru el, nu ființe umane. Îi lipseau conștiința și simțul empatiei. Spre deosebire de ei, numai el conta.

Încă de pe vremea când trăia în China rurală, împreună cu adepții săi, înainte de a prelua controlul asupra țării, Mao „rechiziționa“ frecvent cele mai confortabile, ba chiar luxoase case sau clădiri din zonele pe care le ocupa. De obicei, se asigura că exista un plan de evadare și de fugă din reședința respectivă (o măsură de precauție evidentă, pe care Osama bin Laden nu a reușit s-o ia pe 2 mai 2011, când a fost ucis de forțele speciale americane în dormitorul său de la etajul doi al casei din Abbottabad, Pakistan).

Istoricii și psihologii au sugerat că ura față de intelectuali a avut o influență importantă asupra dictatorului. Mao a câștigat puterea, identificându-se cu populația rurală și susținând că promova interesele țăranilor. El nu fusese acceptat de comuniștii intelectuali, în timp ce aceștia se luptau pentru a obține controlul asupra Chinei. Conform acestui punct de vedere, Mao, cu narcisismul caracteristic, a întreținut o ură profundă față de cei care l-au insultat sau nu i-au acordat respectul pe care și-l dorea. Se spune că i-a urât pe intelectuali și nu a avut încredere în ei până la moartea sa, în 1976.

Acest dispreț față de intelectuali și munca lor, combinat cu narcisismul și paranoia lui Mao, ajută la explicarea extremelor atinse de susținătorii săi în timpul Revoluției Culturale, când elita Chinei a fost abuzată, închisă, ucisă sau exilată la muncă la țară, totul cu încurajarea președintelui Mao.

Deși numele lui Hitler este cel mai frecvent asociat cu conceptul de dictator malefic, acțiunile lui Mao îl fac unul dintre liderii care au ucis cei mai mulți oameni din toate timpurile. Istoricii estimează că politicile sale au provocat moartea a 40 până la 70 de milioane de persoane. Acest narcisist malign a provocat moartea victimelor sale prin înfometare, prin suprasolicitare în lagăre de muncă și prin execuții.

Moștenirea lui Mao

Sinologul Stuart Schram (fost expert în fizică nucleară și istorie politică franceză) a petrecut o jumătate de secol studiind, comentând și traducând operele lui Mao Zedong. El a fost de acord că politicile greșite ale lui Mao au condus la decesul a aproximativ 40 de milioane de persoane doar din cauza foametei. Decedat în 2012, Schram e considerat unul dintre cei mai importanți experți din lume în viața și activitatea lui Mao. Cu ocazia unei conferințe de trei zile la Harvard,

dedicată operei sale, în decembrie 2003, el a împărtășit câteva gânduri despre Mao.²¹

Schram a declarat că cei 27 de ani petrecuți de Mao ca șef al Partidului Comunist Chinez au fost caracterizați de „judecată defectuoasă, refuz de a înfrunta faptele, impetuoșitate și răzbunare. Făcuse din loialitatea față de propria persoană piatra de temelie a gândirii ideologice, iar convingerea că partidul devenise revizionist a acoperit ca o frunză de smochin o dictatură din ce în ce mai autocratică“.

– De ce Mao nu era privit ca Stalin, Hitler și alți dictatori? a fost întrebat Schram.

– În multe privințe, a răspuns el, instinctele lui politice erau sănătoase. A încercat să investească în poporul chinez. Dar sentimentele lui personale erau emoționale, distorsionate și isterice, iar aceste trăsături l-au acaparat din ce în ce mai mult, în anii '50. Dar, în ciuda gafelor și a crimelor îngrozitoare, a fost un mare lider, care a încercat să facă tot ce era mai bun pentru China. Cred că așa își va aduce lumea aminte de el.

Probabil că victimele și supraviețuitorii lagărelor sale de muncă, ai taberelor de reeducare, ai epurărilor, ai foametei din timpul Marelui Salt Înainte și ai terorii Revoluției Culturale nu ar fi întru totul de acord.

După moartea lui Mao, câți oficiali comuniști chinezi au supraviețuit Revoluției Culturale a dictatorului au reușit să câștige controlul asupra guvernului, după ce i-au învins pe cei care au susținut planurile nerealiste ale lui Mao pentru China. Noul guvern a abandonat multe dintre principiile maoismului. Agricultură a fost decolectivizată. A luat avânt comerțul cu alte țări. Pentru a ajuta economia, modelul comunist nereușit a fost înlocuit cu unul care a permis mai multă libertate în antreprenariat.

Din păcate, libertatea deplină pentru poporul chinez nu a fost nici acum inclusă în noile politici. Guvernul comunist post-Mao continuă să cenzureze presa. Liderii actuali se tem atât de tare de posibilitatea ca

Partidul Comunist să înceteze să existe și, implicit, pozițiile lor în vârful ierarhiei să dispară, încât îi închid fără proces pe criticii regimului și pe activiștii pentru drepturile civice. Moștenirea lui Mao poate fi văzută și în votul Congresului Național al Poporului din martie 2018 în favoarea eliminării limitei de două mandate prezidențiale – în vigoare din anii '90 – pentru liderul comunist chinez Xi Jinping. La fel ca Mao, Xi poate fi „conducător pe viață“, într-o țară care nu reușește să respecte drepturile cetățenilor, dacă aceștia îndrăznesc să protesteze.

La cinci ani după moartea lui Mao, Comitetul Central al Partidului Comunist a adoptat o rezoluție care critica acțiunile lui Mao după ce instituise eșuatul „Mare Salt Înainte“, în 1958. Această rezoluție nu menționa nimic despre milioanele de oameni care au murit din cauza incompetenței și crimelor lui Mao. A reafirmat, în schimb, rolul dictatorului de „mare conducător și ideolog al revoluției comuniste chineze“.²² Te întrebi câte milioane de oameni ar fi trebuit să mai moară, pentru ca Mao să nu mai fie considerat un mare lider.

Capitolul 7 . „Cutia neagră“

La începutul lunii octombrie 2008, doi analiști de la Biroul de Informații și Cercetare (*Bureau of Intelligence and Research* – INR) din cadrul Departamentului de Stat american mergeau cu mașina pe o vreme umedă, cu o temperatură de vreo 20 de grade Celsius, la Tokio. Aveau programată o întâlnire cu oficiali de cel mai înalt nivel din serviciile de informații japoneze. Îi însoțea superiorul lor, secretarul-adjunct pentru INR. De la crearea sa, în 1945, scopul principal al Biroului fusese acela de a le furniza diplomaților americani informații și analize despre guvernele străine, personalul și planurile acestora.

Câțiva oameni care au participat la ședința din aceea zi de marți purtau uniforme. Aceia erau reprezentanți ai Ministerului Apărării din Japonia. Restul, ca și angajații civili ai Ministerului, purtau haine civile.

Oficialii serviciilor de informații se întâlneau în capitala Japoniei, pentru a discuta despre amenințările continue și crescute la adresa aliatului de cursă lungă al Statelor Unite. O parte dintre temele dezbătute în aceea zi reflectau îngrijorarea tot mai mare a Japoniei cu privire la conducerea Coreei de Nord. La începutul anilor 2000, Japonia avea la fel de multe motive să fie îngrijorată de amenințările externe, precum se întâmplase în timpul Războiului Rece.

După înfrângerea Japoniei în Al Doilea Război Mondial – și experiența îngrozitoare a celor două mari orașe distruse de bombele nucleare –, la insistența Statelor Unite, țara se ferise de bunăvoie să-și construiască o comunitate puternică și robustă de informații militare. În schimb, se bazase foarte mult pe Statele Unite, pentru securitate și rapoarte de informații. Dar, în ultimii ani, China devenise mai agresivă în eforturile ei de a-și extinde influența în Asia

de Est. În același timp, implicațiile problematice ridicate de frecvența cu care Coreea de Nord promova abordări amenințatoare ale relațiilor internaționale deveniseră și mai alarmante.

Bineînțeles, amenințarea reprezentată de Coreea de Nord e deosebit de îngrijorătoare pentru o națiune care are o experiență la primă mână în privința suferințelor provocate de puterea distructivă a bombelor atomice care utilizează fisiunea nucleară. Acum oficialii japonezi din domeniul apărării știau că arme termonucleare mai puternice, care utilizează fisiunea nucleară ca detonator pentru a declanșa reacțiile de fuziune nucleară, ar fi fost, într-o bună zi, la doar câteva minute distanță de insulele lor. Oameni care nu au avut niciodată rude sau compatrioți incinerați de o bombă nucleară sau care să se fi îmbolnăvit din cauza radiațiilor vor fi, desigur, îngrijorați de amenințarea unui atac nuclear. Dar îngrijorarea crește și mai mult, atunci când un astfel de atac este încă prezent în memoria istorică națională. Și mai grav este că s-ar repeta cu o putere explozivă și mai mare. În situația în care Coreea de Nord, o națiune fără reguli, făcea un efort hotărât pentru dezvoltarea unor arme nucleare mult mai puternice decât cele 15 000 de tone echivalent-TNT aruncate peste Hiroshima, și mai puternice decât cele 21 000 de tone echivalent-TNT căzute peste Nagasaki, în 1945.

Până în 2008, amenințări precum cele venite de dincolo de Marea Chinei de Est și strâmtoarea Coreei inspiraseră Japonia să-și intensifice capacitățile de spionaj și obținere de informații analitice. În consecință, reprezentanți ai Serviciului de Informații și Analiză din cadrul Ministerului japonez al Afacerilor Externe și specialiști din cadrul Agenției pentru Informații privind Securitatea Publică a Ministerului Justiției, și de la Biroul de Cercetare a Informațiilor (CIRO) de pe lângă Cabinetul premierului plănuiau să

actualizeze abilitățile și capacitățile de colectare de informații, inclusiv de analiză și spionaj.

Reprezentanți ai tuturor acestor organizații au participat la întâlnirea de la Tokio, în timpul căreia au discutat o serie de subiecte cu cei trei americani. Au vorbit despre poziția Japoniei cu privire la securitatea cibernetică. Au discutat despre evenimentele recente din Georgia, Pakistan și China. Iar japonezii i-au informat pe americani despre schimbările care aveau loc în comunitatea de informații niponă. Directorul de cabinet al premierului japonez și al Biroului de Cercetare a Informațiilor a explicat că unul dintre obiectivele sale principale era de a construi o rețea de spionaj. Recunoscând că Japonia, în 2008, nu avea experiență, cunoștințe și personal pentru a grăbi înființarea organismului HUMINT – capacitatea umană de colectare a informațiilor –, el a explicat că intenționa să construiască noua unitate de spionaj foarte încet.

Când discuția s-a concentrat pe Coreea de Nord, directorul general al Serviciului de Informații și Analiză din Ministerul Afacerilor Externe le-a explicat vizitatorilor de la INR ce știa agenția sa despre stabilitatea Coreei de Nord și sănătatea liderului său de atunci, Kim Jong-il. În acel moment, dictatorul mai avea încă trei ani și două luni de trăit; avea să moară pe 17 decembrie 2011.

La trei săptămâni după întâlnirea dintre japonezi și americani, INR de la ambasada SUA din Tokio a trimis o telegramă către Departamentul de Stat de la Washington, D.C., către CIA și diverse ambasade americane. Acest rezumat al întâlnirii de la Tokio indica în mod clar problemele cu care se confruntau analiștii de informații – inclusiv cei cinci ofițeri de informații japonezi de la agenția centrală, care lucrau la acest proiect – când încercau să adune informații despre conducerea de stat nord-coreeană. A devenit clar atunci că nici americanii, nici japonezii nu știau

multe despre Kim Jong-il sau despre familia sa, inclusiv despre mezinul Kim Jong-un, care avea să devină succesorul desemnat de tatăl său peste trei ani și ceva.

Statul nord-coreean era pe atunci și continuă să fie unul dintre cele mai secretease de pe planetă. Puține informații, dincolo de cele conținute în materialele de propagandă sau în lăudăroșenia amenințătoare, au ajuns vreodată în mass-media occidentală sau la serviciile de informații din Vest.

Întâlnirea dintre oficialii japonezi de informații și analiștii Departamentului de Stat american a confirmat dificultatea creată de lipsa de informații pentru cei care încearcă să adune date despre gândirea liderilor unor state secretease, polițienești. În timpul întâlnirii, un funcționar de rang înalt din cadrul INR le-a spus oficialilor japonezi că e dificil să speculezi ce ar putea face liderii nord-coreeni în viitor, din cauza lipsei informațiilor disponibile pentru a fi analizate.

Ani de speculații

Lipsa materialelor-sursă capabile să ofere o perspectivă asupra minții lui Kim Jong-il și a succesorului său, Kim Jong-un, a fost o problemă cu mult înainte de întâlnirea de la Tokio și a rămas o problemă ani buni după aceea, în ciuda eforturilor multor cercetători din mediul academic și analiști guvernamentali, care au tot sperat să poată înțelege modul în care gândesc membrii familiei conducătoare a Coreei de Nord. Nu existau „cârtițe” în cercul apropiat de conducere, care să ofere o perspectivă asupra personalității membrilor familiei Kim. Erau foarte puține articole de presă, cărți, memorii sau chiar bârfe care să furnizeze informații utile. Astfel s-a ajuns la unele presupuneri înșelătoare despre ce fel de bărbați erau tatăl și fiul (care a fost denumit „cel mai misterios lider din lume”¹).

Este ușor de evidențiat câte una dintre trăsăturile întunecate prezente la dictatori mai cunoscuți. După cum am văzut, la fel ca și alți dictatori, Stalin manifesta trăsături paranoide. Faptul că punem în centrul atenției paranoia lui Stalin ne ajută să apreciem atât un aspect dominant al personalității lui, cât și să înțelegem ceva despre paranoia arătată de Hitler, Mao, Saddam Hussein și alți tirani. Știm destule despre Mao, ca să ne dăm seama c-ar putea fi folosit ca exemplu de paranoia sau narcisism dictatorial.² Dar machiavelismul lui Mao a fost atât de evident, în perioada în care a ajuns la putere și și-a înșelat, trădat și manipulat colegii comuniști, încât servește ca un bun exemplu al acestei caracteristici a personalității unui tiran.

Mao, Stalin, Saddam Hussein și chiar Idi Amin Dada erau convinși că erau singurii calificați să-și conducă țările și, adesea, chiar și țările suficient de ghinioniste, pentru a se învecina cu ale lor. Hitler a oferit și mai multe indicii despre asumarea acestor calificări unice de a conduce. După cum s-a discutat în primul capitol, dictatorul german era sigur că fusese ales de o putere superioară, pentru a conduce Germania către un Reich de o mie de ani. Anumite note din cartea sa *Mein Kampf*, comentarii private și declarații mai mult sau mai puțin oficiale, exprimate față de colegi, arată clar că a crezut cu adevărat în ideea aproape delirantă că el, personal, era destinat să conducă Germania și Europa. A fost atât de atașat de această idee, încât a devenit exponentul principal, „dictatorul-afiș” al complexului mesianic.

Lipsa istorică a materialelor-sursă despre actualul lider al Coreei de Nord face dificilă alegerea unei caracteristici a personalității sale, care să poată fi evidențiată, dacă ținem cont că țara este în mare parte izolată de restul lumii de la fondarea ei, cu peste 70 de ani în urmă. Din cauză că există mai degrabă întrebări, speculații și mister în legătură cu Kim Jong-un decât informații utile unui profil psihologic, el este un bun

exemplu de subiect care a inspirat caracterizări inexacte și înșelătoare, înainte ca timpul și experiența să ducă la o evaluare mai rezonabilă. De asemenea, Kim ilustrează dictatorul de tip „șef de stat mafiot“, care este în măsură să-și asume funcția cu ajutorul tatălui său, după ce frații i-au fost descalificați. El nu a trebuit să omoare și să se târască pe coate prin ierarhia revoluționară, la fel ca Stalin și Mao, sau să petreacă decenii conducând un partid minoritar, înainte să accedă la un birou guvernamental, așa cum i s-a întâmplat lui Hitler.

Psihiatrul Jerrold Post a evidențiat perfect starea de fapt, când a declarat, pentru reporterii de la Reuters: „Nu vom reuși niciodată perfect, dar trebuie să facem tot posibilul să înțelegem cum vede Kim lumea“.

Impresii și caracterizări greșite

Când Walter Langer pregătea profilul lui Adolf Hitler, el se găsea la mii de kilometri depărtare de subiectul analizei sale. Era limitat de utilizarea de surse secundare de informații și de interviuri cu cunoscuți și alte persoane care avuseseră interacțiuni personale cu dictatorul. Dar Germania, cel puțin până la izbucnirea celui de-Al Doilea Război Mondial, a fost o țară relativ deschisă. Turiști precum tânărul John F. Kennedy au călătorit fără probleme și au văzut cu ochii lor efectele fascismului și ale antisemitismului emergent asupra cetățenilor și celor desemnați ca „indezirabili“.

Astăzi Langer ar fi recunoscător, fără îndoială, dacă nu ar trebui să realizeze un profil psihologic al liderului unei țări închise, „solitare“ – bunăoară, o țară precum Republica Populară Democrată Coreeană, mai cunoscută sub numele de „Coreea de Nord“. Această dictatură comunistă a fost în mare măsură izolată de o mare parte a lumii, din momentul în care a apărut, după înfrângerea din 1945 a Japoniei și până în prezent.

Psihologii și psihiatrii care lucrează pentru agenții guvernamentale trebuie să se bazeze pe aceleași tipuri de surse, ca să-și poată forma o părere și să emită judecăți despre conducătorii Coreei de Nord, așa cum fac și atunci când alcătuiesc profilurile unor lideri din societăți mai deschise. Dar, în acest caz, există mai puține memorii, filme și discursuri pe care să le studieze. Plus că, deși cei care evadează din regimul represiv sunt, în mod obișnuit, chestionați de specialiștii agenției de informații sud-coreene, care împărtășesc unele informații cu alte guverne și cu Națiunile Unite, există puține mărturii de la oameni care au fost apropiați de actualul dictator, conducătorul suprem Kim Jong-un. Până la mijlocul anului 2015, liderii nord-coreeni nu părăsiseră niciodată Coreea de Nord pentru scopuri sau evenimente diplomatice semnificative sau prelungite.

Un oficial din SUA, familiarizat cu ultimele eforturi de a-l înțelege pe Kim, a confirmat că analiștii erau împiedicați să lucreze de aceleași probleme întâlnite cu ani în urmă. Oficialul anonim a declarat pentru Reuters că „informațiile directe despre Kim rămân limitate – o «cutie neagră»... –, mai ales având în vedere lipsa de spioni și informatori la fața locului și dificultățile spionajului cibernetic într-o țară în care utilizarea internetului este minimă“. Nu mai departe de aprilie 2018, Daniel Coats, directorul structurilor americane de informații, descria sarcina de a aduna informații despre conducerea Coreei de Nord ca fiind „una dintre cele mai dificile întreprinderi de colectare de date, din câte există“.⁴

Problemele asociate cu încercarea de a prezice comportamentul lui Kim, pornind de la mai puține surse de informații decât au fost disponibile pentru alți lideri străini, sunt reflectate în primele declarații ale analiștilor guvernamentali. De pildă, la doi ani după ce Kim Jong-un a preluat puterea, în 2011, un analist din domeniul apărării l-a comparat cu un cățeluș, care „nu

a fost dresat sau îngrijit și, prin urmare, nu se teme de nimic”⁵. Mai mult, analiștii de la CIA avertizaseră că era posibil ca dictatorul nord-coreean să nu reziste mult, după ce ajunsese la putere. Alți experți în probleme nord-coreene îl priveau pe Kim ca pe o enigmă. Tot ce puteau face era să teoretizeze că, de exemplu, „retorica belicoasă a tânărului Kim reprezintă, probabil, un strigăt disperat de legitimitate, mai degrabă decât un apetit autentic pentru luptă”.⁶

Un expert din Coreea de Nord a declarat, pentru *The Washington Post*, că Kim Jong-un are un complex de inferioritate. Kongdan Oh Hassig, de la Institutul pentru Analize în Domeniul Apărării, a spus despre Kim că „încearcă să arate că are o minte strategică și că armata îl sprijină, și că nimeni nu i se opune”.

Este posibil ca mai-tânărul Kim să fi urmărit aceeași abordare în relațiile cu străinătatea, ca și tatăl și bunicul său, înaintea lui. Proferarea de amenințări belicoase urmate de declarații mai moderate, care sugerează posibilitatea dialogului, este comportamentul tipic liderilor nord-coreeni de zeci de ani. Sau poate Kim urmează, pur și simplu, manualul tiranului, pe care l-a moștenit. Analize ulterioare sugerează că această explicație este mai probabilă decât atribuirea acțiunilor sale unui complex de inferioritate, deși e de așteptat ca oricine a primit conducerea unei dictaturi să experimenteze și sentimente de nesiguranță. Acestea din urmă pot fi ușurate temporar și, de obicei, sunt compensate, pentru o vreme, prin epurări sângeroase menite să elimine amenințările și să-i încurajeze pe supraviețuitori să fie loiali. Exact asta a făcut Kim în primii săi câțiva ani de stăpânire.

La trei ani după ce moștenise Kim dictatura tatălui său, experții în Coreea de Nord au recunoscut că „cea mai profundă perspectivă asupra gândirii tânărului lider [...] poate veni din partea singurului american cu care se știe că s-a întâlnit: [Dennis] Rodman, fosta vedetă de baschet, un personaj care a călătorit anul

acesta la Phenian“. Amator de baschet încă din zilele petrecute la colegiu în Elveția, Kim l-a primit pe fostul jucător profesionist, când Rodman a vizitat Coreea de Nord.

„El [Kim] vrea ca [președintele] Obama să facă un singur lucru: să-l sune“, a spus Rodman într-un interviu la ABC News despre călătoria sa de la sfârșitul lunii februarie. „Mi-a zis: «Dacă poți, Dennis, nu vreau să fac război. Nu vreau să fac război».“⁷

La patru ani după ce Kim ajunsese la putere – în ciuda contribuției lui Dennis Rodman la înțelegerea motivațiilor lui Kim –, profilul realizat de Mark Bowden în revista *Vanity Fair* demonstrează că eticheta enigmei era încă intactă: „Nimic nu-l definește mai bine pe Kim decât faptul că știm atât de puține despre el. Când sunt întrebați, chiar și cei mai respectați specialiști externi în Coreea de Nord, din Statele Unite și din Coreea de Sud – ca să nu mai vorbim despre cei de la Casa Albă –, oferă invariabil detalii pentru care se dovedește că sursa este fie Dennis Rodman, fie un bucătar japonez de *sushi*, pe nume Kenji Fujimoto, care a fost angajat de familia conducătoare din 1988 până în 2001 și care acum se ocupă de vânzarea unor detalii banale despre membrii ei (cum ar fi faptul c-ar fi fost trimis odată la Beijing de Kim Jong-il, să-i cumpere ceva de mâncare de la McDonald's)“.⁸

Kenji Fujimoto este pseudonimul fostului bucătar de *sushi* care a lucrat pentru familia conducătoare a Coreei de Nord. Este adevărat că ani de zile a fost o sursă primară de informații despre familia Kim și a oferit chiar o oarecare perspectivă asupra lui Kim Jong-un, înainte ca acesta să moștenească guvernarea în 2011, după moartea tatălui său. Directorul de cabinet al premierului japonez și șeful Biroului de Cercetare a Informațiilor le-a spus analiștilor Departamentului de Stat american, în 2008, că oamenii lui citiseră cartea domnului Fujimoto foarte atent și

erau de părere că acolo se găseau indicii importante pentru înțelegerea comportamentului lui Kim Jong-un.

La cinci ani după ce Kim devenise „liderul suprem” al Coreei de Nord, nu existau încă informații relevante despre personalitatea sa. De exemplu, aceste informații nu se reflectau în comentariile despre Kim ale unui candidat la președinție, fost dezvoltator imobiliar, proprietar de cazinou, vedetă de televiziune și promotor al unei mărci care-i purta numele, Donald J. Trump. În schimb, domnul Trump îl descria pe Kim ca „un om rău” și „acest maniac”. Un an mai târziu, președintele Trump l-a caracterizat pe Kim ca fiind „dus cu pluta”, „maniac” și „om nebun”. Apoi, în timpul unui discurs la Națiunile Unite, președintele s-a referit astfel la Kim: „Omul-Rachetă se află într-o misiune sinucigașă pentru el însuși”.

Donald Trump încerca să-l minimalizeze pe dictatorul înalt de sub 1,70 m, care obținuse cu succes atât arme nucleare, cât și capacitatea de a le trimite către ținte de peste mări. Această realizare îndelung așteptată i-a dat regimului represiv suficientă putere de negociere, pentru a determina SUA să ia în considerare în mod serios o întâlnire față în față între președintele SUA și Kim. Amenințarea armelor nucleare nord-coreene a schimbat balanța negocierilor, într-o vreme în care Kim se lupta să facă față sancțiunilor economice grele, pe care cu disperare le dorea ridicate, și i-au oferit o șansă de a-și spori prestigiul la nivel internațional, în ciuda antecedentelor atroce de încălcare a drepturilor omului din țara sa.

Cinci ani mai târziu, analiștii încercau să îmbunătățească profilul creat lui Kim, în pregătirea unei întâlniri programate între el și președintele Trump. Încă se confruntau cu provocarea de a realiza un profil psihologic al secretosului lider, care a rămas o necunoscută pentru aproape toată lumea. Cei câțiva oameni care i-ar fi putut ajuta pe analiști să întocmească un profil riguros al dictatorului se găseau

în Coreea de Nord și, oricum, nu erau prea dispuși să ajute.

Un demon. Rău. Impulsiv. Irațional. Așa era perceput Kim Jong-un, înainte să se întâlnească cu președintele sud-coreean Moon Jae-in, în 2018. „Înainte, avea o imagine notorie“, a spus consilierul prezidențial pentru afaceri intercoreene, Moon Chung-in, în urma întâlnirii.⁸

După întâlnirea la nivel înalt de la Singapore, din iunie 2018, tonul evaluării personale a domnului Trump asupra dictatorului coreean s-a schimbat. El s-a referit la Kim Jong-il ca fiind „onorabil“, un lider cu care își formase o „legătură specială“. Președintele a stabilit că „el a fost foarte deschis și, cred, foarte onorabil“. A folosit cuvântul „excelent“, pentru a se referi la Kim, fiindcă, anterior întâlnirii lor, acesta fusese „drăguț“ să elibereze trei cetățeni americani captivi de luni întregi. Inconsecvența lui Donald Trump în ceea ce-l privește pe Kim – insultele urmate de elogii – nu trebuie să fie considerată un profil psihologic serios, desigur. În schimb, face parte din stilul spectaculos al autointitulatului negociator de compromisuri, aplicat acum în diplomatie – un „negociator“ necooperant este într-un totu rău, dar, atunci când cooperează, devine „foarte onorabil“. Folosirea lingușirilor față de un tiran ucigaș poate fi scuzaată, dacă se urmărește obținerea unui rezultat mai important, adică denuclearizarea unei națiuni care nu respectă regulile.

Un specialist în afaceri coreene de la Centrul pentru Strategie și Studii Internaționale, Sue Mi Terry, a remarcat că Trump „a trecut de la comentarii extrem de negative la adresa lui Kim, concepute să-l sperie și să-l determine să vină la masa negocierilor, la comentarii extrem de măgulitoare, concepute să-l facă să încheie o înțelegere“. Terry, fost analist de la CIA, a declarat pentru *The New York Times*: „Este prea mult.

Niciun președinte nu a vorbit vreodată așa, oricum ai lua lucrurile”.⁹

Din ultimele încercări de a realiza profilul psihologic al lui Kim, reies ideile mai recente despre psihologia lui, dar nu e clar cât de mult sau dacă vor influența ele abordarea președintelui Trump față de Kim. Se știe că președintelui nu-i place să citească mult. Asistenții lui susțin că încearcă să-și limiteze materialul de lectură la doar câteva pagini. De asemenea, ei încearcă să includă ilustrații, pentru a-i atrage atenția asupra aspectelor pe care cred că ar trebui să le afle sau de care să fie conștient. Un oficial de la Casa Albă a declarat pentru Reuters că Trump „... învață mai repede prin metode vizuale, și asta funcționează bine pentru el”.¹ Oficialul nu a comentat cât de multe informații importante a fost președintele capabil să rețină din fotografii, în comparație cu cât ar fi putut absorbi citind rapoarte detaliate și dosare de informații.

CNN a transmis că principalii consilieri ai președintelui Trump erau îngrijorați că acesta nu ar fi „reținut și internalizat suficient” evaluările comunității de informații asupra liderului nord-coreean și că, în schimb, s-ar putea baza pe intuiție.¹¹

La pregătirea unui profil al liderului nord-coreean pentru o întâlnire unde se discuta despre dezarmarea nucleară și ridicarea sancțiunilor economice impuse țării asiatice de către Statele Unite și alte state occidentale, analiștii au avut alte câteva surse. Alături de Dennis Rodman și de unii trimiși sud-coreeni, care-l studiaseră pe Kim, mai era și Mike Pompeo. Fostul director al CIA și Secretar de Stat se întâlnise cu Kim Jong-un de cel puțin două ori în 2015, înainte de întâlnirea la nivel înalt cu președintele american. Impresiile sale despre dictator aveau să fie incluse în profilul actualizat. Pompeo a observat că dictatorul de 30 și ceva de ani era „un tip deștept, care-și face temele”.¹²

Sursele jurnalistului australian Jonathan Swan, care ar fi fost familiarizat cu pregătirile dinaintea întâlnirii la nivel înalt, i-au spus că președintele Trump a arătat „un interes susținut pentru personalitatea și ciudăteniile ermeticului Kim”.¹³ Acest lucru este în concordanță cu informațiile conform cărora Mike Pompeo l-ar fi informat pe președinte cu privire la impresiile sale despre Kim, adunate în timpul întâlnirilor cu dictatorul. Cu toate acestea, informările au fost foarte scurte, pentru că președintele devenise nerăbdător. Asistenții au folosit și hărți și diagrame, pentru a-i capta atenția președintelui, au declarat anumite surse pentru CNN.

Întrebat cum se pregătea în vederea întâlnirii cu Kim, Donald Trump a răspuns: „Cred că sunt foarte bine pregătit. Nu cred că trebuie să te pregătești foarte mult. E vorba despre atitudine. E vorba despre disponibilitatea de a obține rezultate. Dar cred că m-am pregătit pentru această întâlnire la nivel înalt de mult timp, așa cum a făcut și cealaltă parte... Nu este o chestiune de pregătire. Este o chestiune despre ce doresc sau nu oamenii să se întâmple”.

Există un contrast semnificativ între pregătirea laborioasă a președintelui Jimmy Carter, pentru a avea o perspectivă asupra personalității liderilor străini cu care a negociat la Camp David, și pregătirea domnului Trump pentru întâlnirea sa cu Kim, înaintea întâlnirii la nivel înalt SUA–Coreea de Nord, 40 de ani mai târziu. Președintele Carter a reușit să negocieze Acordurile de la Camp David, care au condus la un tratat de pace istoric între foștii dușmani declarați care erau Israelul și Egiptul. La câteva luni după întâlnirea președintelui Trump cu Kim, invectivele adresate în public au scăzut ca număr și manifestarea exterioară a tensiunilor s-a relaxat. Aceasta a fost o realizare pozitivă a domnului Trump. Dar, altfel, nu a existat un program pentru dezarmarea nucleară a Coreei de Nord sau pentru încheierea unui tratat de pace, care să pună

capăt războiului coreean, început cu aproape șapte decenii înainte, de către „liderul etern“ al Coreei de Nord, Kim Ir-sen.

Observații din trecut și din prezent

Kim Ir-sen, bunicul actualului lider, a fost primul dictator din familie, fondatorul națiunii comuniste represive. El și-a condus țara în războiul coreean, care a durat din 1950 până în 1953. Cu permisiunea și sprijinul lui Stalin și Mao, a invadat Coreea de Sud, cu intenția să alunge forțele Națiunilor Unite și să unească țara divizată. Se estimează că 2,5 până la 5 milioane de persoane au murit din cauza acestei decizii. La el în țară, a pus temeliile unui adevărat cult al propriei personalități și a reușit să obțină un statut aproape divin, pe care nord-coreenii îl păstrează și astăzi. Fără îndoială, imaginea pe care o are în societatea nord-coreeană a pus o mare presiune asupra nepotului său, pentru a-și construi o dimensiune publică la fel de exaltată.

Fiul lui Kim Ir-sen, Kim Jong-il, a preluat conducerea, după ce tatăl său a murit, în 1992, la vârsta de 82 de ani. El a continuat politica de izolare a țării de restul lumii, dezvoltând, concomitent, arme nucleare. La fel ca în cazul tatălui său și, mai târziu, al fiului său, politica de izolare le-a refuzat analiștilor de informații materiale pe baza cărora ar fi putut să pregătească profiluri psihologice utile. De exemplu, analiștii de informații i-au transmis un raport Secretarului de Stat Madeleine Albright, înainte ca ea să se întâlnească cu dictatorul coreean la Phenian, în 2000. Optsprezece ani mai târziu, Albright și-a amintit, într-un interviu la Clubul Commonwealth din California: „Tatăl tipului actual, Kim Jong-il, era foarte deștept. Adevărul e că agențiile noastre de informații îmi transmiseseră că era nebun și pervers. Am descoperit că nu era nebun“.¹⁴

Psihiatrul Jerrold M. Post și cercetătoarea Laurita M. Denny au conchis, bazându-se, în mare parte, pe rapoartele dezertorilor, că și Kim Jong-il ar fi prezentat aceleași caracteristici ca Saddam Hussein, diagnosticul familiar pentru atâția dictatori: narcisismul malign.¹⁵ Au citat în acest sens: (1) lipsa de empatie, din cauza grandomaniei extreme și a preocupării excesive față de propria persoană; (2) lipsa unor constrângeri legate de conștiință: „Singura loialitate a lui Kim este față de el însuși și de propria supraviețuire. Dar el recunoaște, de asemenea, necesitatea de a susține cerințele cercului său de apropiați și stilul de viață luxos al acestora, pentru că are nevoie de sprijinul lor, dar el combină această îngăduință fastuoasă cu umilirea celor din jur, pentru a-și menține controlul asupra cercului de conducere”; (3) perspectiva paranoică, în urma căreia a pierdut contactul cu realitatea, dar care l-a împins să caute mereu comploturi și dușmani (aceasta, desigur, este o trăsătură a fiecărui dictator aflat la putere); și (4) agresiunea fără limite, evidentă atunci când a eliminat amenințările reale sau închipuite.

Așa tată, așa fiu

Cu aproximativ doi ani înainte să moară, Kim Jong-il a luat decizia cu privire la cine ar fi condus Coreea de Nord după moartea sa; a hotărât că singurul capabil de o dictatură eficientă ar fi fost mezinul său, Kim Jong-un, ceea ce înseamnă că fratele acestuia, Kim Jong-chol, despre care se crede că ar fi cu trei ani mai mare decât Kim Jong-un, a fost sărit pentru această funcție.

Potrivit lui Kenji Fujimoto, Kim Jong-il ar fi decis că fiul său cel mare, Kim Jong-chol, era prea efeminat pentru a conduce Coreea de Nord. Țara acordă o importanță atât de mare armatei, încât elita conducătoare credea că avea nevoie de cineva care să poată acționa și vorbi autoritar.

Aproape imediat după moartea lui Kim Jong-il, Kim Jong-un a fost declarat „marele succesor”. Kim avea în

jur de 28 de ani, când a moștenit locul tatălui său în vârful ierarhiei nord-coreene. (Data nașterii sale, ca și alte date personale, este incertă.) A dovedit că, potrivit standardelor nord-coreene, tatăl lui alesese cu înțelepciune. În câteva săptămâni, tânărul Kim și-a asigurat conducerea statului, a armatei și a partidului comunist de tip stalinist, care guvernează țara. La fel ca Stalin, el a continuat practica epurării periodice a unor posibili suspecti de trădare, pe măsură ce-și consolida puterea. A păstrat lagărele de concentrare de tip gulag, unde erau ținuti prizonieri nord-coreenii considerați criminali sau care nu erau considerați de încredere, inclusiv cei care fuseseră prinși încercând să evadeze din societatea represivă. Noul dictator s-a ocupat și de programul nord-coreean de dezvoltare a armelor nucleare.

În noiembrie 2015, Organizația Națiunilor Unite a votat, cu o majoritate covârșitoare, recomandarea de trimitere în fața Curții Penale Internaționale de la Haga a lui Kim și a guvernului nord-coreean pentru crime împotriva umanității. Mărturiile repetate oferite de evadați și dovezile furnizate de imagini prin satelit ale rețelei de închisori și lagăre de concentrare ale lui Kim fac inutilă utilizarea termenului „presupus”, când se vorbește despre crimele lui Kim. Magnitudinea acestora se reflectă în faptul că până și membrii națiunilor de obicei necooperante și recalcitrante ale Națiunilor Unite au fost de acord cu privire la această rezoluție.

La fel ca tatăl său, Kim Jong-un a alternat amenințările și provocările îndreptate împotriva Coreei de Sud și Statelor Unite cu sugestii că ar fi posibil un compromis plăcut și rezonabil. Acest tipar de comportament se repetă atât de des, încât experții în probleme nord-coreene se referă la el ca la „ciclu al provocărilor”.¹⁶

Tânărul Kim Jong-un

Kenji Fujimoto își amintește cum era Kim Jong-un în copilărie. În memoriile sale, l-a descris ca fiind foarte competitiv, impulsiv și impetuos. Aceste trăsături s-ar putea explica prin îngăduința tatălui său, care l-a favorizat pe băiat.

Impresia pe care a lăsat-o Kim Jong-un asupra unora dintre colegii săi de școală a contribuit și ea la încercările de a-l înțelege pe copilul devenit dictatorul coreean care a reușit nu doar să achiziționeze arme nucleare și mijloacele necesare pentru a le folosi, ci și să ajungă, în sfârșit, în postura de a obliga un președinte american să se întâlnească cu el și să-i ofere statutul pe care el și tatăl său l-au râvnit pe scena internațională.

În adolescență, Kim Jong-un a petrecut câțiva ani la școli particulare din Elveția, mai întâi la Școala Internațională de la Berna, în Gümligen, apoi la școala Liebefeld Steinhölzli, în apropierea Bernei.¹⁷ S-a înscris în 1998, folosind o identitate și o istorie personală false – inclusiv un alt nume și un alt tată. În loc de fiul lui Kim Jong-il, era cunoscut sub numele de „Un Pak“, fiul unui diplomat nord-coreean mai puțin important. Cei care l-au cunoscut în acea perioadă spun că era un copil slab, care purta blugi, pantofi sport Nike și un hanorac inscripționat cu „Chicago Bulls“ pe partea din față.

Colegii și l-au amintit ca fiind un elev bun în timpul celor doi ani, cât a studiat la colegiul exclusivist cu internat, în timp ce alții descriu performanța lui academică drept mediocră. Colegii își amintesc de el jucând fotbal și schiind, dar cea mai mare pasiune a sa era baschetul american, pe care-l și juca destul de abil.

Fiind o persoană care a cunoscut direct atât viața din Coreea de Nord, cât și pe cea din Coreea de Sud, Andrei Lankov a rămas cu impresia că tânărul Kim a avut parte de o „copilărie răsfățată, privilegiată, nu

foarte diferită de cea a copiilor unora dintre miliardarii occidentali, pentru care cel mai rău lucru care se poate întâmpla este să fii arestat pentru conducere sub influența alcoolului”.¹⁸ Lankov, expert rus în probleme coreene, este directorul Grupului de Riscuri Coreene. A studiat la Universitatea Kim Il Sung de la Phenian și a predat la Universitatea Kookmin de la Seul.

Ca adult, Kim Jong-un pare să aibă mult mai multă stăpânire de sine decât avea în copilărie, dar pasiunea sa pentru baschet nu a scăzut niciodată. După mai mulți ani, în calitate de lider al Coreei de Nord, s-a împrietenit cu fostul baschetbalist Dennis Rodman. La doi ani după ce-și începuse studiile în Elveția, colegii săi au descoperit că părăsise școala fără un cuvânt. Probabil că s-a întors în Coreea de Nord, pentru că analiștii au foarte puține informații despre adolescența lui, după anul 2000. Se crede că a studiat la academia militară din Coreea de Nord, Universitatea Kim Il Sung, situată într-un cartier din Phenian.

Cu toate că era cel mai mic dintre fiii lui Kim Jong-il, impetuozitatea și competitivitatea demonstrate de Kim Jong-un în copilărie au contribuit, probabil, la ascensiunea sa în poziția de conducător al Coreei de Nord. Tatăl său a văzut, evident, la mezin trăsături care le lipseau fraților lui. „Kim Jong-un a etalat un fel de a conduce și o duritate pe care frații săi mai mari nu le aveau“, a explicat, în 2013, Ken Gause, expert în afaceri nord-coreene și cercetător principal la Centrul pentru Analize și Studii Strategice al Marinei americane. „Această formă de conducere și duritatea sunt necesare, ca să poți conduce Coreea de Nord, unde, dacă nu ai personalitatea potrivită pentru a juca jocul politic, ești mâncat de viu, cât se poate de repede.”¹⁹

Observația perspicace a lui Mark Bowden despre educația lui Kim oferă un indiciu interesant despre cum reacționează acesta la mediul înconjurător și despre cum vede lumea:

„La vârsta de 5 ani, suntem cu toții centrul universului. Totul – părinți, familie, casă, cartier, școală, țară – se învâрте în jurul nostru. Pentru majoritatea oamenilor, urmează un lung proces de detronare, în care Majestatea-Sa Copilul dă piept cu adevărul din ce în ce mai evident, care-l va face să fie smerit în viitor. Nu și în cazul lui Kim. Lumea de la vârsta de 5 ani s-a dovedit a fi, dacă nu aceeași cu lumea sa de la vârsta de 30 de ani, cel puțin foarte apropiată. Toată lumea există pentru a-l sluji. Lumea cunoscută chiar este configurată ca să-l aibă pe el în centru“.²⁰

Să ne gândim că un astfel de copil capătă controlul asupra unei țări întregi. El are literalmente putere de viață sau de moarte asupra celor care-l slujesc. Este centrul universului său, cu colaboratori lingușitori și sicofanți temători de posibila lui nemulțumire, care-i spun întruna că este cea mai importantă persoană. Adăugați la asta o judecată neîndurătoare, probabil cultivată de tatăl său și de consilierii care l-au pregătit să devină, în cele din urmă, dictator. Un copil răsfățat, cu disponibilitatea demonstrată de a continua să ucidă și să închidă pe oricine, dacă simte că-l amenință sau doar nu-l simpatizează. Oricine negociază cu Kim, fără să ia în considerare caracterul său răsfățat, egocentric, de copil mare, căruia i s-au făcut toate poftele, este naiv. A profita de aceste aspecte ale personalității sale poate aduce la fel de multe beneficii ca măgulirea oricărui alt lider mondial cu puternice trăsături narcisiste.

Nu mai e nebun

Pe măsură ce Kim a început să se întâlnească mai des cu diplomați sud-coreeni și americani pentru pregătirea unei întâlniri cu președintele Trump, analiștilor li s-a oferit ocazia de a afla mai multe despre

el, de a-i observa îndeaproape limbajul corporal și tiparele de vorbire.

Cele mai recente profiluri ale lui Kim Jong-un arată că e destul de rațional. Acum se consideră că ceea ce-l motivează e supraviețuirea personală, supraviețuirea Dinastiei Kim, o economie îmbunătățită și obținerea respectului internațional. Își dorește de mult recunoașterea de către Statele Unite și ridicarea sancțiunilor economice internaționale paralizante. Prin dezvoltarea cu succes a capacităților nucleare, a obținut pârgăia de care avea nevoie, pentru a-și îmbunătăți șansele de a obține ceea ce vrea de la Statele Unite, mai înclinate acum să negocieze cu el.

După întâlnirea la nivel înalt istorică dintre liderii celor două Corei, din aprilie 2018, președintele sud-coreean Moon le-a spus apropiaților săi că omologul Kim îi lăsase impresia c-ar fi fost „sincer, deschis la minte și politicos”. Unul dintre consilierii președintelui Moon l-a descris pe Kim ca fiind „destul de rațional, rezonabil, binevoitor și abordabil”. În timpul unui banchet, Kim și-a demonstrat abilitățile sociale: „A zâmbit, a făcut glume și, în general, a fermecat pe toată lumea, plimbându-se printre mese, toastând și îmbrățișându-i pe oficialii unei țări cu care se află, de fapt, în război”²¹. Și nu a menționat deloc faptul că el ar avea arme nucleare, iar gazdele sud-coreene nu.

De asemenea, Kim i-a impresionat pe sud-coreeni prin faptul că părea un lider matur, de 30 și ceva de ani, care înțelegea foarte bine problemele cu care se confruntă cele două Corei și Statele Unite ale Americii. Nu a fost nevoie să se bazeze pe asistenți în timpul discuțiilor. Oficialii sud-coreeni i-au dat de înțeles lui Robin Wright, de la *The New Yorker*, că liderul nord-coreean Kim Jong-un ar putea fi echipat cu „o inteligență care se poate măsura cu a președintelui Trump”.

Sursele pe care s-a bazat Wright au indicat că deschiderea surprinzătoare a lui Kim, în timpul

întâlnirii la nivel înalt, nu anulează natura lui suspicioasă sau, în funcție de interpretarea dumneavoastră, paranoia comună tiranilor. Potrivit lui Wright, personalul lui Kim a sosit la întâlnire cu propriile pixuri și creioane. Au șters bine orice suprafață pe care o atingea liderul lor, eliminând astfel amprente digitale. Kim, ca de obicei, a sosit cu propria toaletă privată.²² (Acest obicei curios ar putea aminti de un reportaj de la BBC, în care sunt citate articole din ziare rusești, despre cum a pus Stalin să fie examinate excrementele lui Mao, când dictatorul chinez a vizitat Moscova, în decembrie 1949.²³ Fostul agent sovietic Igor Atamanenko a descoperit descrieri ale proiectului în arhivele Serviciilor Secrete sovietice. Oamenii de știință sovietici credeau, chipurile, că pot estima starea emoțională a cuiva pe baza prezenței aminoacizilor și a ionilor, de exemplu. Niveluri ridicate de triptofan, bunăoară, ar fi indicat faptul că liderul chinez era „calm și abordabil”. Niveluri scăzute de potasiu le indicau omului de știință sovietic și lui Stalin, cel puțin, un individ nervos, care nu dormea bine. Știința sovietică sub Stalin este un avertisment crunt despre prostia și pericolul politizării științei.)

Bill Richardson, fost ambasador american la Națiunile Unite și guvernator al statului New Mexico, a vizitat Coreea de Nord și a negociat cu oficialii de la Phenian. Întors acasă, i-a împărtășit jurnalistului Mark Bowden câteva bârfe pe care le auzise despre Kim Jong-un. La începutul guvernării sale, Kim glumea deseori despre tinerețe, lipsă de experiență și naivitate. Îl amuza să se comporte astfel cu oficiali pe care îi depășea în statut. Richardson auzise, în Coreea de Nord, despre Kim Jong-un c-ar fi dat semne de nesiguranță. Potrivit relatării lui Richardson, lui Kim nu-i place să-i asculte pe alții informându-l asupra subiectelor relevante pentru guvernul său. Această nerăbdare de a primi informații detaliate despre anumite probleme prin rapoarte furnizate direct de

specialiști și experți – o trăsătură pe care o împărtășește cu Donald Trump – nu este un semn că-i lipsesc inteligența, abilitățile sau „școala vieții“. El a demonstrat că a absolvit cu brio „școala vieții“, când a epurat lideri militari și alți demnitari, pe care nu i-a considerat suficient de loiali și i-a înlocuit cu oameni în care putea avea încredere. Aceste măsuri arătau că el fie știa instinctiv, fie aflase de la tatăl său și/sau de la anumiți consilieri ce trebuia să facă pentru a supraviețui ca lider al unui stat de tip stalinist precum Coreea de Nord.

În primăvara lui 2018, Pentagonul a făcut publică o evaluare a lui Kim Jong-un, care contrastează izbitor cu evaluarea comandantului lor șef, Donald Trump. În loc să-l privească pe Kim ca pe un om „foarte onorabil“, analiștii Pentagonului au ajuns la concluzia că interesul și obiectivul final al lui Kim este să se asigure că regimul său menține și perpetuează statutul conducător al familiei Kim. Mai mult, se ajungea la concluzia că el va continua să exploateze populația Coreei de Nord pentru a atinge acest obiectiv.²⁴

Analiștii care au petrecut ani de zile încercând să-l înțeleagă pe Kim Jong-un îl privesc acum ca pe un „actor rațional“ și „un lider șiret și nemilos“²⁵, un punct de vedere care contrazice evaluările anterioare, neinformate, care-l descriau pe Kim ca fiind un „maniac“ și un „nebun“.

În 2016, un diplomat nord-coreean de rang înalt, pe nume Thae Yong-ho, a dezertat și a început să-și împărtășească impresiile și cunoștințele despre conducerea nord-coreeană, inclusiv despre Kim Jong-un. Thae i-a informat pe membrii comunității de informații din SUA, Congresul și mass-media. El a confirmat despre Kim că nu este un „nebun“. În schimb, era convins că acesta „înțelege că America este o mare putere militară. De aceea se teme foarte mult de imprevizibilitatea președintelui Trump... Și știe că armata nord-coreeană nu este pregătită pentru niciun

fel de război cu America. Așa că înțelege realitatea Coreei de Nord”.²⁶

Thae a oferit, de asemenea, unele perspective asupra trecutului lui Kim, pe care psihologii și psihiatrii le-au găsit interesante, legate de mama defunctă a lui Kim, Ko Young-hee. Ko nu a fost acceptată pe de-a întregul în dinastia Kim, nici chiar după ce s-a căsătorit cu tatăl lui Kim Jong-un, potrivit lui Thae. Faptul că mama lui Kim se născuse în Japonia nu era pe placul eșaloanelor superioare ale conducerii coreene. Acest neajuns poate explica de ce bunicul actualului lider nu a aprobat niciodată căsătoria.

Thae afirmă că Kim Jong-un era indignat de felul cum fusese tratată mama lui de către elita coreeană. El dădea vina pe unchiul său, Jang Song-thaek, care l-ar fi încurajat pe părintele fondator al Coreei de Nord să nu aprobe căsătoria. La doi ani după ce a preluat conducerea țării, Kim Jong-un a pus să fie uciși unchiul și câțiva dintre apropiații acestuia. Resentimentul lui Kim față de felul cum fusese tratată mama sa nu a fost singurul motiv pentru care el și-a executat unchiul, dar Thae consideră că a fost un factor important.

Sentimentul de îndreptățire al familiei Kim este în deplină concordanță cu comportamentul egoist tipic al tiranilor. În timp ce populația nord-coreeană murea de foame, în anii '90, reprezentanți ai familiei conducătoare făceau cumpărături în Europa. Fuseseră trimiși să achiziționeze animale pentru o fermă care furniza mâncare exclusiv familiei Kim. O expediție separată căuta bere daneză pentru elita nord-coreeană.²⁷ În timpul acestor excursii, mulți nord-coreeni, care nu făceau parte din elită, mureau de foame sau sufereau din lipsă de alimente. Dar cei mai apropiați colaboratori ai lui Kim și familiile lor se hrăneau bine.

Legături de familie

Conducerea autoritară a dinastiei Kim a fost transferată de la bunic la tată și apoi la fiu. La fel ca în cazul lui Bashar al-Assad din Siria, Kim Jong-un a luat locul tatălui său ca șef al „familiei” de apropiați care susțineau regimul Kim. Bashar și-a asumat funcția după moartea tatălui său, Hafez al-Assad, în 2000. În mare măsură, Bashar servește ca element de echilibru într-un guvern totalitar controlat de serviciile de informații siriene, armată, birocrăția guvernamentală și Partidul Baas. Și Kim trebuie să mențină echilibrul între diverse facțiuni din Coreea de Nord, pentru a supraviețui.

Atât țara lui Kim, cât și a lui Bashar sunt, într-un anumit sens, teritoriile lor mafiote. Liderii și cercurile lor de apropiați le exploatează și beneficiază material de pe urma lor, pe seama populației. Membrii acestor camarile trebuie loializați, desigur. Acest lucru se poate face recompensându-i și prin epurarea periodică a dușmanilor și a suspectilor, atunci când este necesar, pentru a-i lua prin surprindere pe potențialii complotiști și a le insufla frică acelor care-l slujesc pe dictator.

În timp ce frații lui au fost excluși ca posibili succesori ai dictatorului de către însuși tatăl lor, Kim Jong-un avea trăsături care l-au convins pe tatăl și pe susținătorii săi că ar putea fi modelat într-un dictator eficient și pe picioarele lui. La fel ca fiul unui cap mafiot, tânărul Kim, odată ales, avea calea deschisă spre a deveni un „om făcut”. I-a fost mult mai ușor, ca timp și efort, să ajungă în vârf decât le-a fost lui Hitler, Stalin, Mao sau Saddam Hussein. Acești bărbați s-au născut săraci, fără conexiuni personale cu oameni puternici. Din cauza lipsei privilegiilor la naștere, au fost nevoiți să se ridice pe speze proprii. Dacă se naște cineva prinț tiran, oare psihologia sa ar putea fi diferită

de a cuiva care a trebuit să manipuleze, să dea din coate și să omoare în drumul spre vârf?

Un mic studiu preliminar sugerează că nu toți criminalii sunt atât de narcisiști, machiavelici și psihopați, precum se așteaptă oamenii să fie.

Adriano Schimmenti, profesor doctor de psihopatologie la Universitatea UKE-Kore din Enna, Italia, și colegii săi au măsurat psihopatia la 30 de membri condamnați ai mafiei italiene și la 39 de prizonieri care nu aparțineau organizației criminale.²⁸ Criminalii care făceau parte din mafie aveau scoruri mai mici pe lista de verificare a psihopatiei revizuită (PCL-R) decât infractorii care nu făceau parte. Niciunul dintre membrii mafiei nu a avut un scor mai mare de 30 (din 40) pentru un diagnostic de psihopatie. 10% dintre infractorii obișnuiți au obținut 30 sau mai mult. De fapt, dacă testai acest grup de condamnați și nu știai cine era membru al mafiei și cine nu, ți-ai fi putut face o idee foarte bună despre cine era „om făcut“, uitându-te la scorul PCL-R. Cu cât scorul era mai mic, cu atât era mai probabil ca deținutul să fie membru al mafiei. Acest lucru era adevărat, chiar dacă 7 dintre membrii mafiei fuseseră închiși pentru crimă (23%), 17 pentru alte infracțiuni violente (57%) și 6 fuseseră condamnați pentru extorcare, fraudă, răpire, exploatare sexuală și/sau trafic de stupefiante (20%).

Cercetătorii au ajuns la concluzia că membrii mafiei „erau mai puțin manipulativi, machiavelici, narcisiști, lipsiți de emoții, parazitari și/sau impulsivi decât ceilalți. Mai mult, în timpul interviurilor, ei și-au exprimat adesea îngrijorarea față de copiii și de familiile lor și nu au încetat să le scrie și să-i sune. Astfel de expresii de atașament erau mai puțin prezente la grupul de bărbați cu care s-a făcut comparația“.

„Pentru majoritatea membrilor mafiei, chiar și acțiunile criminale au fost motivate de loialitatea față de familiile lor sau de adeziunea la «misiunea» familiei

mai degrabă decât de un interes personal... Este posibil ca aceste persoane să-și fi împărțit viața și comportamentul – pe de-o parte, afacerile mafioate, pe de altă parte, sentimentele pozitive față de rude și prieteni.“

Ca în cazul tuturor studiilor, concluziile preliminare ce rezultă din acest proiect interesant trebuie confirmate și extinse, înainte de a se trage o concluzie fermă. La fel ca în toate studiile, numărul subiecților este un factor esențial: un număr mic poate conduce uneori la concluzii înșelătoare, chiar și cu utilizarea analizelor statistice adecvate. Trecutul subiecților dintr-un studiu este, de asemenea, un factor crucial de luat în considerare. De exemplu, e posibil ca membrii mafiei cu un grad înalt de psihopatie să se descurce mai bine și să reușească să evite închisoarea. Este mai probabil să ajungă să dețină ranguri mai înalte în sindicatul crimei organizate decât membrii mai puțin psihopați. Autorii notează că numai un mafiot de rang inferior putea fi testat, pentru că sistemul penal italian interzice interviuarea șefilor încarcerați ai mafiei.

Este posibil oare ca lideri precum Kim Jong-un și Bashar al-Assad să aibă ceva în comun cu familiile crimei organizate? Ar putea ei să acționeze din loialitate față de câte un grup care-i sprijină? „Astăzi, Kim Jong-un are controlul și, pe termen lung, are aceeași sarcină ca și tatăl și bunicul său“, a scris Andrei Lankov în *Foreign Policy*, „de a asigura supraviețuirea regimului sub controlul lui și al succesorului pe care-l va alege la final“.²⁹

Din punct de vedere moral, desigur, nici membrii mafiei, nici tiranii care-și moștenesc dictaturile de la părinții lor nu pot fi absolviți de vină, chiar dacă sunt capabili să-și compartimenteze viața și comportamentul și reușesc să fie amabili cu prietenii și familiile lor. Nu contează unde se înscriu Kim Jong-un și Bashar al-Assad pe lista PCL-R. Administrarea lagărelor de concentrare în care nord-coreenii sunt puși să

muncească până la moarte, executarea și asasinarea unor oficiali căzuți în dizgrație, inclusiv a fratelui său vitreg, și politica sa de redirectionare a resurselor și așa precare ale statului, ca să dezvolte arme de distrugere în masă, în timp ce poporul său suferă, ne arată că fie Kim Jong-un a avut suficiente trăsături psihologice întunecate, ca să se califice pentru rolul de tiran, fie și le-a format pe parcurs. Același lucru este valabil și pentru Bashar al-Assad, care a preluat conducerea Siriei după moartea tatălui său și și-a arătat disponibilitatea de a permite armatei să folosească arme chimice, la fel ca Saddam Hussein, împotriva compatrioților săi, femei și copii.

Coreea de Nord a fost descrisă ca un „stat de tip stalinist“. În ceea ce privește controlul strict pe care guvernării îl exercită asupra poporului nord-coreean, aceasta e o descriere de mare acuratețe. Totuși, epurările lui Kim se deosebesc de cele ale lui Stalin. Kim omoară periodic membri ai armatei și poliției. „Kim pare să creadă că cea mai de încredere tehnică de prevenire a unei lovituri de stat e teroarea“, scria Andrei Lankov în *Foreign Policy*. Cu toate acestea, civilii inocenți nu sunt prinși în aceste epurări, ca în Rusia lui Stalin. Lagărele de concentrare ale lui Kim sunt pline de oameni care au fost acuzați că l-au criticat pe el sau regimul său, de alți oponenți și de oameni care au fost prinși încercând să scape de regimul său represiv. Uneori, membrii familiilor acestor victime sunt persecutați și ei.

Specialiștii în profiluri politice Jerrold M. Post și Laurita Denny au furnizat poate cel mai bun răspuns la întrebarea dacă asemănarea dintre familia Kim și un sindicat al crimei organizate îi face cumva să fie diferiți din punct de vedere psihologic de alți dictatori. Kim Jong-il a arătat că poseda toate semnele de narcisism malign. Fiul său este mai puțin retras, mai dispus să fie fotografiat și să apară în public decât tatăl său, dar îi continuă politicile și acțiunile necruțătoare.

Capitolul 8 . „Trebuie să existe oameni care să moară.“ „Poporul meu mă iubește.“

Idi Amin Dada și Muammar Gaddafi

– Patrick, a sosit momentul să părăsești Uganda chiar acum, în după-amiaza asta.

Anil Clerk era literalmente speriat de moarte, când l-a avertizat pe Patrick Keatley, cu care lua prânzul pe veranda hotelului Speke din Kampala, Uganda.¹

Clerk era ceea ce se numește *Queen's Counsel*, textual: „Avocatul Reginei“, un avocat distins, decan al baroului ugandez. Era și prietenul lui Patrick Keatley. Acesta din urmă, corespondentul diplomatic al ziarului *The Guardian*, îl privea pe Clerk cum își îndrepta cu mare grijă atenția către un angajat al poliției secrete. Acela era membru al uneia dintre cele patru agenții pe care dictatorul ugandez Idi Amin le crease pentru a teroriza, tortura și ucide pe oricine reprezenta o amenințare reală sau imaginară la adresa lui. Keatley a urmat sfatul imperios al prietenului său și a scăpat nevătămat, deși, după cum a aflat câteva săptămâni mai târziu, Clerk însuși nu a avut această șansă.

Incidentul care-l convinsese pe Clerk că trebuia să-l avertizeze pe Keatley avusese loc mai devreme în aceea zi. Se întâmpla în timpul unei ceremonii importante din Kampala. Evenimentul inclusea o reprezentație a unei fanfare a trupelor de poliție. Jurnalistul canadiano-britanic urmărise cum fanfara tocmai încheia o piesă. Apoi, înainte să înceapă să cânte din nou, Clerk văzuse un bărbat solid, îmbrăcat în uniformă militară, luând bagheta din mâna „dirijorului, care tremura“ (așa cum l-a descris Keatley mai târziu). Toată lumea știa cine era bărbatul cel masiv: Idi Amin Dada, „Tăticul“ Idi Amin. Ca să folosim propriile sale cuvinte, „Excelența-Sa Președinte pe viață, feldmareșal Al Hadji Doctor Idi Amin, VC, DSO, MC², stăpân al tuturor animalelor pământului și al peștilor mării și cuceritor al Imperiului Britanic din Africa în general și

din Uganda în special“. A mai ajuns să fie cunoscut și ca „Măcelarul din Uganda“.

Văzând că liderul țării sale se afla în lumina reflectoarelor, un fotograf oficial al poliției a urcat să immortalizeze ceea ce se pregătea să facă Idi Amin. În timp ce fotograful stătea în poziție de drepti, Idi Amin i-a anunțat pe toți cei prezenți la ceremonie: „E și prietenul meu Patrick aici“, referindu-se la Keatley, care se afla printre spectatori. „El va dirija următoarea piesă.“

Veteranul-jurnalist al Commonwealth-ului avea reputația că păstra legături strânse cu surse importante, menținând, în același timp, standarde profesionaliste stricte. Canadian născut la Vancouver din părinți britanici, avea toată simpatia pentru fostele colonii britanice, care se luptau și/sau căutau să se elibereze de domnia imperiului, fără a lăsa ca simpatiile să-i prejudicieze actul jurnalistic. La *The Guardian*, fusese însărcinat să se ocupe de țările din Commonwealth, apoi ajunsese corespondent diplomatic, timp de trei decenii. Un coleg, producătorul de radio Ian Wright, a scris despre Keatley: „El ne-a învățat ce înseamnă să fi reporter, era un jurnalist care vorbea pe baza experienței directe a ceea ce văzuse și cum văzuse. Mă îndoiesc că Patrick s-ar fi pretins un analist profund a ceea ce văzuse sau un mare gânditor sau teoretician. Prioritățile sale au fost întotdeauna să-i înțeleagă pe oamenii de la ambele capete ale politicii, deopotrivă pe cei care o fac și pe cei care o suportă“.³

În dimineața aceea din Kampala, Keatley și-a dat seama că invitația lui Idi Amin era o capcană. Dacă era fotografiat dirijând o fanfară, în timp ce stătea lângă dictator, avea să-i fie afectată grav reputația de jurnalist în presa anilor '70, cu mult înainte să fie greu să faci diferența între divertisment, propagandă și știri.

Ca să-și salveze reputația, Keatley și-a acoperit gura cu batista și s-a prefăcut că avea un acces de tuse. A

evitat astfel invitația brutalului dictator de a dirija fanfara și și-a închipuit că scăpase cu bine din situația periculoasă și stânjenitoare. Dar, abia după ce fusese avertizat de prietenul său avocat, mai târziu în acea zi, la prânz, și după ce plecase imediat din țară, a scăpat cu adevărat de pericol.

La două săptămâni după ce Keatley fugise din Uganda și de poliția secretă a lui Idi Amin, corpul lui Anil Clerk a fost găsit în portbagajul unei mașini pe care cineva reușise doar parțial s-o ardă. Celebrul avocat ugandez avea o bucată de sârmă ghimpată în jurul gâtului.

Numele lui Keatley, după cum i s-a spus câteva luni mai târziu, era pe listele morții, la comanda lui Idi Amin. Dacă s-ar fi aflat vreodată într-un avion care oprea să realimenteze în Uganda, ar fi fost debarcat și ucis. Funcționarul de la compania aeriană africană care l-a avertizat, un alt prieten, chiar l-a sfătuit să nu se urce nici măcar într-un avion care zbura fără escală prin spațiul aerian ugandez. Cât a fost corespondent de presă, Keatley a legat multe prietenii care i-au salvat viața, în special cea cu Clerk.

Amenințarea împotriva lui Keatley a fost reală și imediată. El n-ar fi fost singurul, nici ultimul jurnalist care să moară de mâinile brutelor lui Idi Amin. La data de 10 aprilie 1979, Ministerul de Externe ugandez a anunțat execuția a patru jurnaliști care intraseră în Uganda fără permisiune, pentru a relata despre conflictul dictatorului cu Tanzania. *The Washington Post* a relatat că „suedezii Arne Lemberg, 38 de ani, de la ziarul *Expressen*, Carl Bergman, 31 de ani, de la *Svenska Dagbladet*, și vest-germanii Wolfgang Steins, 30 de ani, corespondentul la Nairobi al revistei *Stern*, și Hans Bollinger, 34 de ani, fotograf pentru Agenția Gamma din Paris, care lucra pentru *Stern*“, fuseseră împușcați. Opt ani mai devreme, Nicholas Stroh, un jurnalist independent din Statele Unite, fusese și el ucis de trupele armatei ugandeze.

Acestea au fost tragediile despre care s-a vorbit pe larg în Occident, însă, timp de opt ani groaznici, Idi Amin a fost implicat fără rezervă în uciderea semenilor săi ugandezi, care-l nemulțumeau. El a fost responsabil, prin crimă și incompetență, pentru decesele a 80 000 până la 500 000 de ugandezi. 300 000 este o estimare corectă. Idi Amin s-a autointitulat „eroul Africii” și și-a acordat onoruri pe măsură. Cu toate acestea, când a murit, în 2003, la vârsta de 78 de ani, *Sunday Times* i-a sintetizat caracterul prin titlul „Un clown îmbibat în brutalitate”.

Într-o anumită măsură, Idi Amin a fost un produs al imperialismului britanic. S-a alăturat regimentului de pușcași africani al armatei coloniale britanice la vârsta de 21 de ani, în 1946. În mai multe situații, rapoarte despre brutalitatea lui Idi Amin, inclusiv crime și tortură, au fost aduse în atenția ofițerilor săi superiori britanici, dar nu a fost niciodată acuzat. De fapt, a fost promovat. Le-a fost de folos britanicilor, când aceștia luptau împotriva trupelor zise „Mau Mau”, în timpul răscoalei din Kenya.

Semne ale personalității sale tulburate erau clare, cu mult înainte ca Idi Amin să preia puterea printr-o lovitură de stat, în 1971. Cu un deceniu în urmă, își folosise farmecul superficial și disponibilitatea demonstrată de a utiliza violența în serviciul lor, pentru a-i convinge pe ofițerii superiori britanici să-i ignore lipsa aproape completă de educație și reputația de om brutal și să-l promoveze. A primit un rang de ofițer în regimentul britanic. Cu toate acestea, în timp ce servea în armata britanică, a fost criticat în mod repetat – și aproape judecat – pentru cruzime și brutalitate în timpul interogării prizonierilor. În 1962, britanicii au acordat independența Ugandei, și Idi Amin a devenit ofițer în armata ugandeză. Până în 1964, ajunsese la gradul de comandant al armatei.

Inițial un aliat al președintelui ugandez Milton Obote, Idi Amin a aflat că viitorul îi era în pericol,

deoarece Obote nu prea mai avea încredere să-l aibă în preajmă. Când acesta se afla într-o călătorie în străinătate, Idi Amin l-a răsturnat de la putere printr-o lovitură de stat, înainte ca Obote să fi apucat să-l scoată din funcție. Regimul înfiorător al lui Idi Amin a început în 1971.

Obote nu fusese un lider popular. În consecință, Idi Amin a fost inițial primit cu urale de ugandezi. Sentimentele calde au fost, în curând, înlocuite de teroare. Totul a început în primul an, imediat după preluarea puterii: a ordonat masacrarea soldaților bănuți că nu-i erau loiali. După o tentativă de lovitură de stat, în 1972, soldații săi i-au vânat pe criticii lui Idi Amin și pe alți adversari. Au urmat și mai multe măceluri.

Nici ca Stalin, nici ca Mao

Pe lângă crimele oribile, abuzurile asupra drepturilor omului și represiunea politică, el a fost un conducător incompetent, care a afectat grav și a gestionat greșit economia pe vremuri sănătoasă a Ugandei. În 1972, a expulzat minoritatea asiatică, în principal negustori indieni și pakistanezi și familiile acestora, din Uganda. Această populație avea un rol foarte important în mediul de afaceri local și contribuia major la economia țării. A fost începutul declinului Ugandei sub dictatura lui Idi Amin.

Regimul relativ scurt al lui Idi Amin a avut mult mai puțin succes decât al lui Stalin sau al lui Mao, dar printre trăsăturile psihologice importante pe care le-a împărtășit cu ceilalți despoți s-a numărat ranchiuna față de intelectuali. Mii de ugandezi foarte bine educați și-au pierdut libertatea și chiar viața din cauza resentimentelor și nesiguranței lui Idi Amin.

Niciodată timid

Departamentul de Stat al Statelor Unite a trimis, în 1977, un profil psihologic al lui Idi Amin personalului său de la ambasada din Mogadiscio, Somalia. Peste mai bine de trei decenii, documentul a fost marcat cu: „A nu se da publicității în temeiul niciunui decret, legi sau prevederi. Departamentul de Stat al SUA. Revizuire sistematică. 22 mai 2009“. Spre deosebire de Kim Jong-il din Coreea de Nord sau de fiul și moștenitorul său, Kim Jong-un, există o mulțime de informații despre dictatorul din Uganda, pentru ca psihologii să-i poată face profilul cu o încredere considerabilă.

Spre deosebire de liderul comunist nord-coreean Kim Jong-il, „Tăticul“ Idi Amin nu a fost niciodată timid. Voia atenție. A participat la un documentar despre persoana sa. A dat interviuri. S-a împrietenit cu jurnaliști. Le-a scris scrisori aiuristice unor lideri mondiali. A organizat evenimente în care el era personajul principal. A lăsat în urmă o mulțime de indicii despre ce fel de om era.

Hipomania

Spre deosebire de Stalin și Mao, Idi Amin a dat semne clare ale unei afecțiuni psihice care, potrivit unui medic care l-a tratat, era o formă de manie. Diagnosticul suspectat a fost pus de doctorul David Barkham.

Activitatea lui David Barkham în Uganda a început în 1963, la scurt timp după ce țara și-a câștigat independența. A fost consilier medical guvernamental în primii ani ai domniei lui Idi Amin. A avut contacte strânse cu dictatorul, fiindu-i medic personal în perioada 1971–1972. A fost membru al Colegiului Regal al Medicilor. Potrivit necrologului publicat de Colegiu, era „înzestrat cu daruri intelectuale excepționale“ și era un „medic priceput“ cu „cunoștințe enciclopedice“.⁴

„Cred că [Idi Amin] era uneori ceea ce am numi «hipomaniac»“, explica Barkham. „Era exaltat. Credea că are o înțelegere mai bună decât majoritatea oamenilor asupra a ceea ce se întâmpla și că ideile sale – de altfel, destul de previzibile – erau, de fapt, mai degrabă ideile unui geniu și că era de datoria lui să pună lumea pe drumul cel bun.“⁵

Barkham a menționat, de asemenea, că dictatorul vorbea foarte mult. „Oamenii care sunt surescitați, care au idei de grandoare, cred că au răspunsul la probleme complicate și, într-un fel, pierd legătura cu realitatea cotidiană.“

Doctorul Barkham a supraviețuit regimului lui Idi Amin. A avut norocul să fie exilat, și nu ucis, după ce și-a manifestat direct dezaprobarea față de „războiul economic“ împotriva populației asiatice din Uganda. Părerea lui medicală despre sănătatea mintală a lui Idi Amin devine mai interesantă atunci când avem în vedere propriul său istoric medical. Doctorul „a recunoscut la el însuși un tip de tulburare ciclotimică, bipolară, și a trecut prin perioade de depresie profundă“.⁶ A murit în 2009, la vârsta de 78 de ani.

Ciclotimia sau tulburarea ciclotimică este o tulburare de dispoziție, care provoacă schimbări ale acesteia, incluzând perioade ușoare de depresie și perioade de dispoziție entuziastă sau hipomanie. Este o afecțiune relativ rară și adesea descrisă ca o tulburare ușoară a dispoziției. Stările de spirit fluctuante sunt mai puțin severe și debilitante decât cele observate în tulburarea bipolară, dar este posibil ca ciclotimia să evolueze în tulburare bipolară. Cariera lungă, de succes și productivă, a doctorului Barkham a fost evident la minimum afectată de schimbările sale de dispoziție relativ minore. El s-ar fi putut număra printre cei aproximativ un procent din populație, care experimentează astfel de schimbări de dispoziție.

Schimbările de dispoziție mai grave sunt asociate cu persoanele care suferă de hipomanie⁷, o stare

emoțională de exaltare, care poate face ca o persoană să fie impulsivă, irațională și instabilă. Persoanele cu acest tip de dispoziție exuberantă sunt adesea imprevizibile și dezinhibate. Ele acționează și vorbesc, în mod frecvent, ca și cum ar avea un exces de energie, cu o nevoie redusă de somn. Un nivel periculos de încredere în sine este obișnuit la astfel de indivizi. Idi Amin vorbea foarte mult și credea că avea talente excepționale, chiar mărețe. În ciuda incompetenței sale demonstrate la nivel administrativ, credea că putea rezolva multe probleme complicate din Uganda și din întreaga lume. Această credință era atât de importantă, în viziunea sa, încât se învecina cu sau chiar depășea limita bunului-simț spre delir. Aceste caracteristici ale comportamentului său erau compatibile cu hipomania.

Ideile sale grandioase erau, desigur, strâns legate de părerea foarte bună despre sine. „Întreaga lume se uită la Idi Amin și la Uganda ca la un tot”⁸, a declarat dictatorul. (Idi Amin a învățat să vorbească engleză în timp ce era în armată. Nu vorbea limba engleză atât de fluent pe cât își vorbea limba maternă, kakwa, unele limbi înrudite și swahili.)

Comportamentul hipomaniacal al lui Amin, din păcate, se combina cu trăsături asociate cu psihopatia. Avea un farmec superficial, comic, considerabil. Keatley, care a avut o experiență directă cu Idi Amin, spunea că „nu era nici un tip bine educat și nici deosebit de inteligent. Dar avea o viclenie țărănească ce-i surclasa de multe ori pe oponenți mai inteligenți...” Keatley a descris „magnetismul animalic” al lui Amin, pe care dictatorul „l-a folosit cu abilitate sadică în relațiile cu oamenii pe care dorea să-i domine”.⁹

Idi Amin afișa, de asemenea, un soi de răutate amuzantă, jucăușă, care este evidentă în clasicul documentar al lui Barbet Schroeder din 1974, *General Idi Amin Dada. Un autoportret*. Titulatura pe care și-a dat-o el însuși (și care merită repetată) – „Excelența-Sa Președinte pe viață, feldmareșal Al Hadji Doctor Idi

Amin, VC, DSO, MC, stăpân al tuturor animalelor pământului și al peștilor mării și cuceritor al Imperiului Britanic din Africa în general și din Uganda în special“ – poate că-i reflecta umorul la fel de mult ca și părerea grandioasă despre sine. Un alt exemplu de simț al umorului și tachinare s-a arătat când i-a spus unui coleg, lider al unui stat african, că s-ar fi căsătorit cu el, dacă ar fi fost femeie. La un moment dat, a anunțat că strângea alimente și alte ajutoare pentru Marea Britanie, când foștii ocupanți ai Ugandei se confruntau cu o recesiune economică. A rugat-o și pe regina Elisabeta II să trimită soldați scoțieni să-l însoțească la o întâlnire a națiunilor din Commonwealth. Scrisorile sale către liderii străini, în care oferea sfaturi nesolicitate și-și expunea opiniile cu privire la diferite probleme, au fost, din nou, foarte probabil provocate pe jumătate de faptul că era răutăcios și pe jumătate de grandomanie.

Sclipirea de amuzament din ochii lui devenea repede suspicioasă ori nemulțumită, când era întrebat sau i se spunea ceva ce nu-i plăcea. Acest lucru este ușor de văzut în documentarul lui Schroeder, când i se adresează unui ministru care nu se conformează standardelor sale și când îi ascultă pe medicii ugandezi vorbind în timpul unei întâlniri.

După orchestrarea loviturii de stat prin care a câștigat controlul asupra Ugandei, tuturor le-a fost clar că lui Idi Amin îi lipseau abilitățile administrative ale unui Stalin sau Mao, care le-au permis acestora să se mențină la putere timp de mai multe decenii. Dar la fel de clar era că, dincolo de comportamentul de bufon al lui Idi Amin, se ascundea același tip de comportament brutal, nemilos, paranoic întâlnit la alți tirani. Mințea, înșela, nu avea empatie și remușcări. Ucidea, pentru a-și stăpâni oamenii, pentru a trezi frica și a-și liniști îngrijorările paranoice, spunându-și că și alții ar acționa la fel de necruțător ca el.

„În orice țară, trebuie să existe oameni care să moară“, a declarat el. „Sunt sacrificiile pe care orice națiune trebuie să le facă, pentru a instaura legea și ordinea.“ Combinația dintre excesul de încredere și excesul de energie al hipomaniei și comportamentul lipsit de milă al psihopatiei poate să explice acțiunile brutale ale lui Idi Amin. Ca și în cazul rar al altor persoane cu psihopatie extremă, lipsa de concentrare și incapacitatea de a pune în practică un plan eficient pe termen lung au dus la căderea relativ rapidă a lui Idi Amin, deși nu destul de repede pentru victimele sale din Uganda. Regimul său a fost unul scurt, de mai puțin de un deceniu, prin comparație cu cele ale lui Stalin sau Mao.

După ce trupele lui Idi Amin au făcut greșeala de a jefui și distruge satele de pe granița cu Tanzania vecină, armata tanzaniană a trimis o coloană blindată, care includea și trei tancuri, în Uganda. Trei tancuri nu par să fie o forță masivă de invazie, dar coloana a atras sute de ugandezi care fugiseră de Idi Amin. Acum s-au întors și l-au silit pe dictator să ia calea exilului.

După o scurtă ședere la Tripoli, în Libia, la prietenul său Muammar Gaddafi, Idi Amin s-a stabilit în Arabia Saudită. Și-a petrecut ultimii ani făcând cumpărături și răsfățându-se. A murit în 2003, după aproape un sfert de secol de exil, împlinindu-și în mod neobișnuit promisiunea față de saudiți de a nu atrage atenția asupra sa. A declarat uneori că intenționa să se întoarcă în Uganda cândva, dar părea să-și dea seama că siguranța lui depindea exclusiv de măsura în care nu-și enerva gazdele saudite.

Pare curios că dictatorul s-a retras aparent atât de ușor. Când i se luau interviuri, declarațiile sale extravagante se limitau la a spune că avea să se întoarcă și să conducă iar Uganda. O explicație este că, în timp ce se afla la putere, o mare parte dintre afirmațiile lui extravagante erau doar pentru spectacol. Jurnaliștii occidentali i-au comentat răutatea „ludică“. Și, așa cum

se întâmplă în cazul tuturor tiranilor, siguranța personală era o preocupare primordială pentru el. Ca toți tiranii, a ucis pe oricine, vinovat sau nevinovat, pe care-l bănuia că reprezenta o amenințare. Cu toate că era, fără îndoială, convins de abilitățile sale unice de a conduce, și-a înfrânat mândria nemăsurată când s-a confruntat cu certitudinea unei morți oribile și c-ar fi putut ajunge la cheremul propriului popor. Hipomania și iluzia grandorii nu anulează neapărat sentimentul de autoconservare. Era suficient de conștient și de inteligent ca să evite să fie măcelărit de dușmanii săi.

„Poporul meu mă iubește.

Ar muri pentru a mă proteja.“

Muammar Gaddafi

Soraya nici nu împlinise bine 15 ani, în 2004, când a fost aleasă să-i ofere un buchet de flori dictatorului libian Muammar Gaddafi. Era încântată de onoare și emoționată, când s-a prezentat cu buchetul în fața conducătorului țării, care-i vizita școala.

La maturitate, Soraya avea să-și amintească expresia lui Gaddafi din momentul când acceptase florile, ca fiind „un rânjet oarecum înghețat“. Însă atunci, în copilărie, îi spusese plină de încântare mamei: „Papa Muammar mi-a zâmbit, mamă. Jur că mi-a zâmbit! M-a mângâiat pe cap!“

Gaddafi a remarcat-o, cu siguranță, pe Soraya. A doua zi, a trimis trei femei din „Comitetul Revoluționar“ libian să i-o aducă pe fată. Femeile au dus-o pe Soraya într-o tabără, de unde nu a mai fost lăsată să plece. A fost spălată, machiată și dusă în patul lui Gaddafi.¹⁰

Secretarul-general libian al Congresului General al Poporului, „Regele Regilor din Africa“, „Fratele Lider“, Muammar Gaddafi, a violat-o pe Soraya.

Gaddafi a ținut-o prizonieră timp de cinci ani. A obligat-o să urmărească filme porno. A forțat-o să consume tutun, alcool și cocaină. A făcut același lucru

cu celelalte fete pe care le-a siluit în harem, potrivit relatării lui Annick Cojean despre aceste acte criminale, din cartea ei *Gaddafi's Harem: The Story of a Young Woman and the Abuses of Power in Libya* (*Haremul lui Gaddafi. Povestea unei tinere și abuzurile puterii din Libia*).

Despotului depravat nu-i păsa că le priva de copilărie pe Soraya și pe celelalte fete. Nu-i păsa că le condamna la o viață de rușine într-o societate care dă vina pe victimele violului pentru crimele comise împotriva lor. Libianul avea impresia că oamenii îl prețuiau. Dacă-l iubeau, cum ar fi putut el să le facă vreun rău?

Fără habar sau rupt de realitate?

În timpul revoluției care a dus, în cele din urmă, la moartea sa, Jacqueline Frazier, care lucra pentru Saadi, fiul dictatorului, a ajuns la concluzia că Gaddafi era „rupt de realitate” pentru că refuza să creadă amenințările la adresa lui și a regimului său.¹¹ Comportamentul său sugera că pierduse, într-adevăr, legătura cu ce se întâmpla în propria țară. Când a fost întrebat despre pericolele la care se putea aștepta după ce Egiptul și Tunisia își răsturnaseră dictatorii, a râs, ceea ce a ridicat semne de întrebare serioase cu privire la capacitatea sa de a recunoaște o amenințare reală. A râs și a insistat că: „Mă iubesc... Poporul meu e cu mine. Mă iubește. Ar muri pentru a mă proteja... Poporul meu”. A fost ultimul său interviu.

Jerrold Post, fost consultant la CIA și specialist în psihologie politică la Universitatea George Washington, a declarat că lui Gaddafi „i se părea de neconceput că nu-l iubea tot poporul”. Nu la mult timp după ce dictatorul libian își afirmase popularitatea în rândurile „oamenilor săi”, aceștia s-au revoltat.

Este posibil ca narcisismul să-l fi împiedicat pe Gaddafi să-și prevadă soarta, în perspectiva unei revolte serioase a poporului. „El nu era atât de psihotic,

încât să poată nega ce se întâmpla sau că pierduse puterea“, a zis Post. „Acestea fiind zise, cred că i-a fost greu să creadă că propriul popor se ridica împotriva lui.“¹²

La câteva luni după ce respinsese amenințarea la adresa guvernării sale, a fost găsit ascunzându-se de oamenii despre care credea că-l iubeau. Se adăpostise într-o conductă de evacuare, după ce convoiul său de 80 de mașini fusese atacat de avioanele militare franceze. Puterea îi fusese subminată nu doar de propriul popor, ci și de forțele aeriene britanice, americane și franceze. Oamenii lui l-au târât pe străzi, l-au însângerat și îngrozit, trăgând cu arme automate Kalașnikov în aer, sărbătorind și strigând: „Allah (nu Gaddafi) e mare!“ Curând a murit, ucis așa cum și el ucisese atât de mulți compatrioți.

Muammar Gaddafi avea 27 de ani când a preluat puterea, în 1969. Paza îi era asigurată și de „Garda Amazoanelor“, o unitate de gărzi de corp formată din femei înarmate. „Realizările“ sale au inclus sponsorizarea terorismului ani întregi, inclusiv asasinarea a 273 de pasageri prin aruncarea în aer a zborului PanAm 103 deasupra localității Lockerbie din Scoția, la 21 decembrie 1988. Și-a asigurat loialitatea celor din cercul său de apropiați, oferindu-le bani și cadouri scumpe. Și-a controlat poporul prin frică.

Mama Sorayei spunea despre Gaddafi că „a aruncat această țară înapoi în Evul Mediu; își târăște oamenii în prăpastie! Și ăsta se numește lider?“

Portretele lui nu erau niciodată greu de găsit, în țara pe care o controla strict. A avut două soții care i-au făcut în total opt copii. Ca și Idi Amin, se îmbrăca în costume militare extravagante.

Stalin, spre deosebire de Gaddafi, prezenta în fața lumii o imagine gravă, serioasă. Imaginea sa era pe potriva numelui pe care și-l asumase: Stalin – „Omul de oțel“. A fost disprețuit, respectat și temut, dar nu a

fost considerat niciodată bufon. Fără să vrea, dictatorul libian a prezentat lumii o imagine diferită.

Deși recunoscut ca un susținător serios și periculos al terorismului, uneori spunea, la fel ca Idi Amin, lucruri care păreau absurde. Și-a dezvăluit personalitatea puternic narcisistă prin afirmații precum: „Eu sunt un lider internațional, decanul conducătorilor arabi, regele regilor din Africa și imamul musulmanilor, iar statutul meu internațional nu-mi permite să mă cobor la un nivel inferior“.

Gaddafi, potrivit psihiatrului Jerrold Post, împărtășea trăsăturile narcisismului malign cu Saddam, Stalin și alți dictatori. Ca majoritatea conducătorilor cruzi și despotici, era extrem de absorbit de sine. La fel ca Stalin și Saddam, Gaddafi se considera atât de important, încât credea că el era salvatorul țării sale. Și, la fel ca ei, a manifestat niveluri pronunțate de paranoia, ceva ce am aflat că reprezintă un defect profesional pentru tirani și dictatori.

Percepțiile timpurii din străinătate

La începutul anilor '80, Gaddafi a fost suspectat că trimisese o echipă de asasini în Statele Unite, ca să-l omoare pe președintele Ronald Reagan. Jurnaliștii Ronald Ostrow și Robert Toth, de la *Los Angeles Times*, au susținut că avuseseră acces la un profil al liderului libian, întocmit de CIA. Profilul îl înfățișa ca fiind mai periculos decât se credea în mod obișnuit, un specialist descriindu-l chiar ca având o „minte toxică“¹³. Profilul, potrivit jurnaliștilor, îl descria pe Gaddafi ca fiind un om nesigur pe el și care era capabil să trimită asasini în SUA, ca să-l omoare pe președinte. Un purtător de cuvânt de la CIA nu a vrut să facă niciun comentariu asupra profilului. Sursele lui Ostrow și Toth sugerau că profilurile psihologice ar putea avea între o sută și o mie de pagini și acopereau, de obicei, subiectele tratate în rapoartele pregătite pentru Jimmy Carter: informații

biografice și trăsături de personalitate cu aprecieri privind reacțiile probabile în timpul negocierilor și răspunsurile în situații de criză.

În anii care au urmat pregătirii acestui profil, au existat actualizări care-l descriau pe Gaddafi drept „instabil și psihopat, dar posedând, totodată, un grad neobișnuit de mare de inteligență. Această combinație de inteligență și instabilitate mentală îl face pe Gaddafi să fie periculos de imprevizibil și capabil să planifice fără remușcări acte de violență ieșite din comun”.¹⁴

O combinație de narcisism malign și personalitate-limită

Diferența dintre tirani precum Gaddafi și Stalin ar putea fi prezența unei alte tulburări de personalitate. Gaddafi a avut manifestări întâlnite la persoanele diagnosticate cu tulburare de personalitate-limită, pe lângă narcisismul malign, potrivit doctorului Post. Această tulburare ar putea explica stările lui ciudate. Stalin era paranoic, narcisist și psihopat, dar nu a dat semne de tulburare de personalitate-limită, cu stările ei de spirit fluctuante, histrionismul și instabilitatea emoțională. „El [Gaddafi] putea fi euforic, atunci când îi reușea ceva, și se purta de parcă se simțea complet invulnerabil”¹⁵, a zis Post. Acest lucru ar putea părea hipomanie, dar Post a observat că, atunci când lucrurile nu-i mergeau bine, despotul libian putea deveni instabil. Un astfel de model de comportament este caracteristic tulburării de personalitate-limită.

Capitolul 9 . „Știu că există oameni care plănuiesc să mă omoare cu mult timp înainte ca ei să se gândească măcar la asta.“

Saddam Hussein

În 1982, conducătorul Irakului, Saddam Hussein, în vârstă de 45 de ani, le-a cerut sfatul miniștrilor din guvernul său. Ce-ar putea face, a întrebat el, ca să pună capăt războiului cu Iranul, pe care-l începuse cu doi ani mai devreme. Războiul a fost dezastruos și a luat, în cele din urmă, viețile a jumătate de milion de irakieni și a unui milion de iranieni.

Miniștrii lui Saddam știau cu toții că ayatollahul Khomeini, conducătorul Iranului, nu ar fi fost de acord cu pacea, câtă vreme Saddam se afla la putere. Ministrul sănătății a făcut greșeala să creadă că Saddam își dorea un sfat sincer. A sugerat ca Saddam să demisioneze, doar până când cele două țări încheiau războiul. După aceea Saddam putea să-și reia funcția și controlul asupra țării, a sugerat naiv ministrul.

Saddam i-a mulțumit pentru sfatul sincer. Nu după mult timp, a ordonat arestarea ministrului. Soția acestuia l-a rugat pe Saddam să-i returneze soțul dispărut. Dictatorul a fost de acord. Poliția secretă a lui Saddam a aruncat un sac mare și negru în fața casei ministrului. Sacul conținea trupul dezmembrat al soțului femeii.

Ceilalți miniștri ai cabinetului au fost de acord că Saddam ar fi trebuit să rămână la putere.

Această crimă a fost una dintre miile comise de Saddam Hussein, conducătorul Irakului timp de o generație, din 1979 până în 2003. El a ordonat moartea a cel puțin 20 000 de musulmani suniți în primii douăzeci de ani ai domniei sale. Între 1986 și 1989, a ordonat armatei să utilizeze gaze toxice, pentru a ucide cel puțin 200 000 de oameni care trăiau în sate irakiene. Toate acestea, în plus față de războiul pe care l-a început împotriva Iranului și care a provocat aproximativ 1,5 milioane de decese. Criticii și dușmanii

săi îl numeau adesea „nebun“, o greșeală obișnuită, după cum am văzut, atunci când este aplicată unui dictator. La fel ca majoritatea dictatorilor, el nu a fost „nebun“, alienat sau psihotic. Era pe deplin conectat la realitate. Nu avea halucinații, nu vedea, nu auzea și nu simțea lucruri care nu erau reale. Nu avea deliruri sau gânduri și credințe bizare. Era convins că el era cea mai importantă persoană din Irak, dar această credință este mai degrabă narcisistă decât delirantă. Dacă Saddam nu era psihotic, alienat sau nebun, prin ce era el diferit de oamenii care nu devin dictatori ucigași? Asemenea celor mai nemiloși conducători, avea o personalitate dominată de aceleași trăsături sau caracteristici care apar în mod repetat la astfel de lideri. Realizatorii de profiluri politice sunt, în general, de acord că Saddam avea trăsăturile întunecate obișnuite și în cazul lui Hitler și Stalin. Acestea includ deja familiarele trăsături narcisiste și psihopate, pe lângă gândirea paranoică. Ca și în cazul lui Stalin și Hitler, pe care Saddam îl admira, anumite indicii despre motivul pentru care avea aceste trăsături pot fi descoperite în experiențele sale din copilărie. Altele, după cum am văzut, probabil se ascundeau în genele sale. Iar altele erau asociate cu evenimente istorice care au avut loc în anii tinereții sale.

Copilăria

Saddam Hussein s-a născut în Al Awja, un mic sat din centrul Irakului, în 1937. Al Awja se află lângă orașelul Tikrit, un loc de care Saddam s-a simțit legat întreaga viață și unde și-a găsit sprijin. Loialitatea irakiană depinde foarte mult de relațiile tribale. Când era la putere, Saddam avea încredere în familie și în oamenii din Tikrit mai mult decât în membrii propriului partid politic. Dar chiar și această încredere tribală, legată de locul nașterii, nu este obligatoriu să fie reciprocă. La fel ca tot ce ține de o personalitate narcisistă severă, și

încrederea depindea de interesul propriu al dictatorului.

Cu doar câteva luni înainte să vină pe lume viitorul dictator, tatăl lui, Hussein 'Abd al-Majid, care era cioban, a dispărut sau, poate, a murit. Nimeni nu știe sigur. Fratele lui mai mare, în vârstă de 12 ani, a murit de cancer la câteva luni după nașterea lui Saddam. Se pare că mama lui a suferit o depresie gravă în ultimele luni de sarcină. Boala a persistat și după nașterea lui Saddam. Când copilul avea 3 ani, mama l-a trimis la Bagdad la unchiul său, Khairallah Talfah.

După câțiva ani, Saddam s-a întors acasă, la mama sa și la noul ei soț. A fost nevoit să fure alimente, pentru a-și ajuta familia săracă. La 10 ani, a aflat că vărul său știa să citească și să scrie. A cerut să i se permită și lui să învețe. Este un indiciu timpuriu al ambiției și dorinței sale de a fi mai mult decât un băiat analfabet, care-și trăiește viața în sărăcie, într-un sătuc. Aici vedem o paralelă cu Stalin. Ambii copii și-au manifestat devreme ambiția și dorința de a învăța.

Însă tatăl vitreg al lui Saddam nu-i prețuia ambiția. De fapt, nu-l prețuia deloc pe Saddam. La fel ca Stalin sau Hitler, Saddam a îndurat bătaii. Singura diferență a fost că loviturile pe care le-a primit el au venit de la un tată vitreg, în timp ce loviturile primite de Hitler și Stalin au venit din partea părinților biologici. Tânărul Saddam a fugit de acasă, înapoi la Bagdad, iar unchiul său, Khairallah Talfah, urma să aibă o influență majoră în viața sa.

Mediul politic

Khairallah era fost ofițer de armată și susținător al ideii de autoguvernare, fără control occidental. El i-a călăuzit pașii lui Saddam spre o viață de rezistență împotriva britanicilor imperialiști, care ocupau Irakul la acea vreme. De asemenea, l-a încurajat nu doar să se împotrivească, ci și să viseze să devină un mare

luptător. Când avea 15 ani, Saddam și-a găsit un erou în Gamal Abdel Nasser.

Nasser apăruse ca un lider puternic și charismatic, în vremea când arabii se săturaseră ca pământurile și popoarele lor să mai fie exploatare de țări precum Marea Britanie, Franța și alte puteri occidentale. El a condus o lovitură de stat, care în 1952 l-a răsturnat pe monarhul egiptean, regele Farouk, devenind astfel președinte al Egiptului în 1956.

Nasser a fost foarte popular în lumea arabă, pentru afirmarea drepturilor egiptenilor împotriva puterilor imperialiste care dominaseră multă vreme țările din Orientul Mijlociu. El a încurajat și visul de a unifica lumea arabă și de a pune capăt certurilor și competiției care separaseră mult timp popoarele din regiune și care le împiedicaseră progresul și prosperitatea.

În această perioadă, Saddam s-a alăturat partidului naționalist arab Baas. Partidul, înființat în 1947 în Siria, se opunea conducătorilor Irakului de la acea vreme și relației lor strânse cu puterile occidentale. Scopul era ca arabii din Orientul Mijlociu să se unească și să coopereze mai strâns, pe baza unor obiective comune. Partidul a trebuit să opereze clandestin în mai multe țări arabe, pe măsură ce și-a promovat ideile revoluționare.

În 1956, generalul Abd al-Karim Qasim a răsturnat monarhia din Irak. Din păcate, pentru Saddam și colegii săi, Qasim vedea partidul Baas ca pe o amenințare.

Saddam, în vârstă de 22 de ani, a fost unul dintre cei cinci bărbați trimiși să-l omoare pe general. Tentativa de asasinat a eșuat. Probabil, a eșuat din cauză că Saddam era prea impulsiv. A început să tragă prea curând, înainte să fie gata și ceilalți asasini. (Mai târziu, Saddam a învățat să-și controleze impulsivitatea.)

Qasim a fost rănit, dar a supraviețuit, cu toate că șoferul său a fost împușcat și ucis. O parte dintre asasini au fost capturați și executați. Saddam s-a ales cu

un glonț în picior, dar se presupune că a fugit călare spre Siria. El a pretins că ajunsese în Siria după ce traversase un râu înot.

După ce s-a văzut în siguranță afară din Irak, Saddam a plecat la Cairo, în Egipt. A rămas în partidul Baas și a petrecut câțiva ani ca student la drept, la Universitatea din Cairo. S-a întors în Irak după ce membrii partidului Baas l-au răsturnat de la putere pe Qasim, în 1963.

S-a căsătorit cu fiica unchiului său, Khairallah Talfah, Sajida, și a așteptat cu nerăbdare să-și facă un viitor în propria țară. Curând însă, acțiunile politice ale partidului său l-au silit să se ascundă. A fost capturat un an mai târziu și închis, până când a evadat, în 1966.

În timp, a reușit să devină lider în partid și a conspirat cu alții, pentru a obține controlul asupra guvernului. În 1968, Saddam – atunci în vârstă de 31 de ani – a cerut ajutorul șefului serviciului de informații militare din Irak, Abdul Rassaz al-Nayef, ca să preia controlul asupra țării. Lovitura de stat fără vărsare de sânge a reușit. Ahmed Hassan al-Bakr a devenit președinte, iar Saddam – vicepreședinte. Nu a durat mult până când Saddam să-și demonstreze cruzimea.

S-a întors împotriva complicelui său Nayef și a ordonat să fie exilat. Mai târziu, a ordonat asasinarea acestuia. Raționamentul lui Saddam era foarte clar: dacă Nayef îl ajutase pe el să răstoarne conducerea partidului, atunci Nayef ar fi putut ajuta pe altcineva să-l răstoarne pe el. Orice amenințare la adresa lui Saddam trebuia eliminată și era eliminată fără re-mușcări. Ceea ce era bine pentru Saddam era bun pentru Irak.

Din 1969, vreme de un deceniu, Saddam și-a folosit influența semnificativă și a profitat de veniturile provenite din prețul ridicat al petrolului, pentru a reforma economia țării și a spori nivelul de trai al poporului irakian. În zonele rurale, au fost construite

drumuri, rețele de comunicații și școli mai bune. Industria s-a dezvoltat, iar țărani au primit mai mult teren. Școlarizarea până la terminarea liceului și asistența medicală au devenit gratuite. Nicio altă țară arabă nu se putea lăuda cu astfel de reforme. În felul acesta, Saddam și-a asigurat susținerea clasei muncitoare.

În 1979, Saddam l-a obligat pe președinte să se retragă. Și-a asumat controlul deplin al țării. Ceea ce a urmat, într-un interval de 24 de ani, a fost traumatizant și înfricoșător pentru poporul irakian.

În anii săi de guvernare, Saddam l-a eliminat aproape pe orice irakian independent, cu voință proprie, care avea acces la el. Astfel, au rămas în jurul lui doar sicofanți care nu îndrăzneau să-l provoace, de teama de a nu fi uciși, așa cum li s-a întâmplat ministrului sănătății și multor altor persoane. Această lichidare la scară largă a potențialelor amenințări interne a început odată cu domnia lui Saddam. Nu la mult timp după ce preluase puterea, Saddam le-a ordonat înalților săi oficiali să ia personal parte la execuția a cinci sute de membri ai Partidului Comunist Irakian. O altă demonstrație timpurie de brutalitate a avut loc în 1979, când a ordonat execuția a 21 de demnitari în care nu avea încredere.

Acesta este momentul în care unii observatori au atribuit comportamentul lui Saddam unei simple „nebunii“. Dar răutatea nu este același lucru cu nebunia. Să explici răutatea extraordinară, fără a invoca nebunia, poate fi un demers riscant. Așa cum a scris Erica Goode în articolul său din *The New York Times* „Lumea, de la Stalin la Saddam. S-a dus și teoria cu nebunia“: „Psihanaliza liderilor politici este o afacere riscantă, iar psihiatrii sunt primii care atrag atenția că, fără cercetări ample sau contact personal cu domnul Hussein, nimic nu se poate spune cu certitudine despre structura sa psihologică. Dar ceea ce se știe deja despre domnul Hussein este sugestiv, spun

psihiatrii“.¹ Iată ce se știe despre Saddam Hussein: caracteristicile personalității sale ilustrează gama de trăsături întunecate acum atât de familiare în cazul celor mai abjecte figuri politice autoritare: machiavelism, paranoia, complex mesianic, narcisism și psihopatie.

Machiavelismul

Saddam a demonstrat caracteristica extremă de egocentrism a machiavelicului. Interesul personal este atât de mare, încât concepte precum corectitudinea, etica și moralitatea au o valoare mică sau inexistentă pentru Saddam și pentru cei ca el. Acești oameni vor minți, vor înșela, vor manipula și vor profita de oricine, dacă acțiunile lor le vor aduce beneficii și-i vor ajuta să-și atingă obiectivele.

Un astfel de egocentrism extrem, cel puțin la dictatori precum Saddam, nu prea a lăsat loc pentru formarea unor perspective sofisticate asupra vieții. În afară de studiile în Egipt și o singură vizită în Franța, Saddam a avut foarte puține experiențe directe cu străinii. Această ignoranță adeseori l-a dezavantajat, când a avut de-a face cu alte națiuni. De fapt, greșelile sale de calcul au condus, în cele din urmă, la căderea lui, când Statele Unite și aliații lor au invadat Irakul, în 2003, folosind falsa amenințare a armelor irakiene de distrugere în masă drept scuză. Machiavelismul lui Saddam, disponibilitatea de a face orice pentru a obține ce voia, era în strânsă legătură cu celelalte trăsături psihologice, inclusiv cu imaginea grandioasă despre sine și îndârjirea cu care credea că era un conducător cum nu mai era nimeni altul. Acest lucru nu i-a permis să aibă empatie pentru victimele sale sau pentru oricine altcineva.

Paranoia

Machiavelismul lui Saddam a contribuit direct la o altă caracteristică importantă a psihologiei sale: paranoia. Comportamentul său criminal era indus de o logică circulară, teribilă, necruțătoare. L-a dat jos pe fostul președinte al Irakului. Era conștient că așa ceva i se putea întâmpla și lui, așa încât a ucis pe oricine bănuia el că reprezenta o amenințare. Cu siguranță, nu ar fi lăsat nepedepsit un astfel de comportament. Prin urmare, era convins – pe bună dreptate – că și alții ar fi încercat să se răzbune. Acest lucru a dus la uciderea unui număr mare de irakieni. Perspectiva lui criminală și paranoică este de înțeles, dar și-a făcut-o cu mâna lui. Faptul că era atât de preocupat să nu fie omorât l-a făcut nesigur. La fel ca Stalin, a încercat să facă față nesiguranței și amenințărilor, lichidându-i pe cei despre care credea că reprezentau o amenințare, fie reală, fie nu.

După cum spunea Saddam în 1979: „Știu că există zeci de oameni care complotază să mă omoare, și acest lucru nu este greu de înțeles. La urma urmei, nu am făcut-o și noi, nu am preluat puterea, complotând împotriva predecesorilor noștri? Cu toate acestea, sunt mult mai deștept decât ei. Știu că există oameni care plănuiesc să mă omoare cu mult timp înainte ca ei să se gândească măcar la asta. Acest lucru îmi permite să-i descopăr înainte ca ei să aibă cea mai slabă șansă de a mă lovi“.

Zilnic, i se pregătea masa în locuri diferite de pe tot cuprinsul Irakului. Își închipuia că așa era mai greu să fie otrăvit, deoarece complotiștii nu ar fi știut unde ar fi ales el să mănânce. Alegea bărbați de aceeași statură și constituție ca și el și-i puneă să facă operații estetice, ca să semene și mai mult cu el, în ideea că acele sosii ar fi creat confuzie printre potențialii asasini.

Complexul mesianic

La fel ca Hitler, Saddam avea un complex mesianic. Se credea excepțional, un jucător cu adevărat special în istoria lumii. A și spus la un moment dat: „Saddam este Irakul și Irakul e Saddam“. A crezut sincer că era menit să aibă un destin măreț. A crezut sincer că era un om mare, și nu doar un dictator nemilos, care ucidea pe oricine îl amenința sau îl nemulțumea profund.

Narcisismul

Saddam admira personajele istorice puternice – precum Nabucodonosor, regele Babilonului și cuceritorul Ierusalimului în anul 586 î.Hr., sau Saladin, conducătorul musulman care a recucerit Ierusalimul de la cruciați în 1187 – și se includea printre ele. De asemenea, s-a identificat cu popularul lider egiptean Gamal Abdel Nasser, cu dictatorul cubanez Fidel Castro și cu dictatorul comunist chinez Mao Zedong. Ca și Mao, Saddam a încurajat expunerea unor portrete și statui uriașe, care-l reprezentau în locuri publice.

Un exemplu al modului în care narcisismul extrem al lui Saddam i-ar fi putut afecta judecata s-a văzut după invazia Kuweitului. Deoarece se credea un lider excepțional și măreț, a presupus, pesemne, că și celelalte națiuni arabe îi împărtășeau opiniile. La urma urmei, măreția lui era evidentă pentru el și pentru oamenii de care se înconjurase. Saddam a fost surprins când invazia lui a fost criticată de lumea arabă.

Trăsături psihopatice

Saddam a manifestat, de asemenea, semne clare de psihopatie. S-a remarcat printr-o paletă întreagă de trăsături de personalitate, cum ar fi lipsa conștiinței, lipsa remușcărilor și lipsa empatiei. La fel ca mulți indivizi psihopați, putea simula îngrijorarea și empatia, dar acțiunile sale îi dezvăluiau adevărata natură. Și, ca

multe alte persoane cu psihopatie, avea tendința de a-i vedea pe cei apropiați, familia sa și consilierii, mai degrabă ca pe niște bunuri decât ca pe niște indivizi cu drepturi proprii. Loialitatea era esențială pentru Saddam, dar asta era valabil doar într-o direcție. Oricine putea fi oricând sacrificat, dacă Saddam îl bănuia de lipsă de loialitate, pe bună dreptate sau nu.

Nu toți oamenii cu trăsături psihopatice sunt violenți, dar persoanele violente, ca Saddam, sunt adesea vinovate de agresiune cu țintă. Cu alte cuvinte, el a planificat majoritatea acțiunilor sale violente, pentru a-și atinge un scop. Opusul agresiunii instrumentale este agresiunea reactivă, un act violent ca răspuns la o provocare semnificativă sau la o amenințare reală.

Agresiunea instrumentală este ilustrată perfect de ce i-a făcut Saddam ministrului sănătății, care, așa cum am descris la începutul acestui capitol, îi sugerase să renunțe temporar la putere, o insultă gravă pentru un tiran paranoic, narcisist și psihopat.

Un alt exemplu de agresiune instrumentală, plină de cruzime, a avut loc la doar câteva zile după ce Saddam obținuse președinția Irakului. În timpul unei întâlniri a liderilor partidului Baas, arogant, el savura un trabuc și citea cu voce tare numele celor pe care-i suspecta de a-i fi dușmani. Acuzații au fost escortați afară din incintă. Apoi i-a obligat pe înalții oficiali ai partidului, care supraviețuiseră epurării, să formeze echipe de execuție și să-i împuște pe 21 dintre nefericiții lor colegi. O filmare din timpul epurării îl arată foarte mulțumit, deoarece tocmai își demonstrase puterea îngrozitoare și lipsa completă de omenie.

Trei ani mai târziu, a ordonat să fie uciși peste trei sute de ofițeri din armată. Este posibil ca victimele respective să se fi îndoit de autoritatea și competența lui militare. Nici chiar membrii „de încredere” ai cercului său, alcătuit în mare parte din rude și camarazi apropiați, nu erau în siguranță. Prietenul său

din copilărie, care îi era și cumnat, a murit într-un accident suspect de elicopter; de asemenea, Saddam a aprobat uciderea ginerilor săi, după ce aceștia fugiseră inițial din țară, ca să-și salveze viața, și se întorseseră doar fiindcă li se promisese că erau în siguranță.

Scriitorul și jurnalistul Said K. Aburish i-a luat o serie de interviuri lui Saddam. El a observat lipsa de conștiință și de remușcări tipică oamenilor cu personalitate psihopatică. După ani de întâlniri cu dictatorul, Aburish a ajuns la concluzia că Saddam nu avea „niciun fel de ideologie. Acesta este cel mai important lucru de reținut despre Saddam Hussein... A vrut să ducă Irakul în secolul XX. Dar, dacă asta însemna să elimine 50% din populația Irakului, el era dispus s-o facă”.² În acest sens, Saddam a semănat foarte mult cu Mao. Astfel de agresiune instrumentală, combinată cu lipsa de empatie, de remușcări și de conștiință, reprezintă trăsături importante ale minții cuiva cu o formă severă de psihopatie.

Printre trăsăturile psihologice ale lui Saddam nu se număra impulsivitatea excesivă, care se observă adesea la mulți indivizi psihopați. El se putea stăpâni, dacă mai trebuia să atingă un scop. Persoana cea mai importantă era el însuși, așa încât își putea controla comportamentul, pentru a-și vedea împlinit un obiectiv. A reușit să facă acest lucru, până când Statele Unite i-au invadat țara, pe baza afirmațiilor false și inexacte că Saddam ar fi avut arme de distrugere în masă – chimice, biologice și/sau nucleare – și că era aliat cu Osama bin Laden și organizația teroristă Al-Qaeda.

Până când a fost capturat de trupele invadatoare americane, în 2003, judecat și spânzurat în decembrie 2006, Saddam a fost – la fel ca Stalin – un „supraviețuitor” care s-a pus mereu pe primul loc. Stalin a fost un model pentru Saddam, care colecționa cărți despre dictatorul sovietic și și-a bazat multe dintre strategiile folosite pentru a se menține la putere

pe exemplele lui Stalin. Ambii ucigași în masă s-au născut în familii sărace, ambii și-au croit drum pe scările ierarhice ale partidelor respective, până când au fost suficient de puternici să preia controlul complet. Ambii au făcut eforturi feroce să-și modernizeze țările înapoiate. Ambii au ucis frecvent și fără remușcări.

Saddam trăia și mânca bine, în timp ce, sub sancțiunile impuse de Statele Unite și alte țări, compatrioții săi sufereau din cauza lipsei de hrană și medicamente. A început războaie cu țările vecine, Iran și Kuweit, dar a reușit să supraviețuiască înfrângerilor care au rezultat din aventurile lui externe. Saddam s-a pus întotdeauna pe primul loc; propria supraviețuire a contat cel mai mult pentru el. Tot ce a făcut, a fost pentru el însuși. Această perspectivă este în concordanță cu narcisismul său, care se îmbina cu credința că avea un drept special de a conduce Irakul.

Psihologul Jerrold Post, care a înființat Centrul CIA pentru Analiza Personalității și a Comportamentului Politic, a recunoscut acest complex mesianic la Saddam. Post l-a analizat pe Saddam pentru CIA și a conchis că avea o combinație de trăsături, inclusiv „ambitia mesianică de a obține putere nelimitată, absența conștiinței, agresivitate fără restricții și o perspectivă paranoică – ceea ce-l face pe Saddam foarte periculos“. Așadar, Saddam era un narcisist malign.

Narcisismul malign, o versiune deosebit de periculoasă a narcisismului

Psihanalistul și filozoful Erich Fromm a fost primul care a descris narcisismul malign; a spus că e „chintesența răului“. El a introdus termenul în cartea sa din 1964, *The Heart of Man (Inima omului)*. Fromm credea, în mod idealist, că tehnicile psihanalitice ar putea fi aplicate problemelor care afectează societățile și că această abordare ar putea duce la o societate

„sănătoasă“ din punct de vedere psihic. În *The Heart of Man*, el a susținut că societatea industrială din secolul XX și accentul pe consumerism au făcut ca oamenii să se înstrăineze și să se îndepărteze de un sine sănătos. Experiența și istoria sugerează că nu este clar dacă eul animalului uman este în mod natural bun. Specia este supusă unor presiuni evolutive, care par să fi creat variații mari în comportamentul uman, în ceea ce privește attribute precum empatia și altruismul. În orice caz, necesitatea unei etichetări de tipul narcisismului malign există în continuare.

La douăzeci de ani după ce l-a folosit Fromm, termenul a apărut la psihiatrul Otto Kernberg, în volumul *Severe Personality Disorders (Tulburări grave ale personalității)*. Cât de severă este această tulburare devine mai clar când este citită lista scurtă a principalelor caracteristici ale sindromului.³

Narcisismul malign este legat de tulburarea de personalitate narcisistă, dar ea se află pe un cu totul alt palier în ceea ce privește gravitatea sa. Are caracteristici comune cu TPN, precum grandomania, lipsa de empatie, egocentrismul și sensibilitatea extremă la critici, dar include și alte trăsături care fac din narcisismul malign un diagnostic devastator pentru o personalitate politică. Acestea includ comportamente agresive sau antisociale, paranoide și ceea ce psihanaliștii numesc „comportamente sadice ego-sintonice“. („Ego-sintonic“ este un termen psihanalitic care înseamnă, în acest caz, că persoana nu se simte în niciun fel vinovată pentru actele sale sadice, fiindcă acestea sunt în concordanță cu personalitatea ei. Nu sunt deranjate, pentru că li se par fapte naturale, complet acceptabile.) Această realitate terifiantă sugerează că există o problemă mai mare decât înstrăinarea față de societate și de adevăratul sine. Actele sadice ego-sintonice au fost observate la copiii cu probleme, cu mult timp înainte ca efectele unei

economii industrializate și orientate către consumerism să le influențeze semnificativ.

La fel ca la multe personalități narcisiste, psihiatrii și psihologii cred că narcisismul malign reflectă o imagine de sine hiperbolizată, care încearcă să compenseze o nesiguranță acută.

Psihologii recunosc cel puțin două tipuri de narcisiști. Tipul „fățîș” este cel mai vizibil. Acești oameni au o viziune grandioasă evidentă asupra lor, sunt agresivi, profită de alții, își doresc și caută în mod activ atenție și laudă. Tipul „ascuns” este supărăcios și adesea se simte anxios, neglijat sau nerespectat. Sentimentele de persecuție pot fi atât de puternice, încât să conducă la iluzii. (Unele studii sugerează că o bună parte dintre atacurile cu arme în școli sunt realizate nu atât de indivizi cu un respect de sine scăzut și niveluri ridicate de nesiguranță, ci de narcisiști care se cred superiori celorlalți. Dacă s-ar confirma o asemenea ipoteză, astfel de indivizi ar ilustra legătura între narcisism, agresiune și violență.⁴⁾

Persoanele cu narcisism malign au simptome evidente.

Acești indivizi sunt extrem de sensibili și nu răspund bine la critici. Criticii lui Stalin, Mao, Gaddafi și Saddam Hussein adeseori au plătit cu închisoare și tortură – și prea des cu viața – pentru faptul că nu au apreciat cum se cuvine acest lucru.

Termenul pare să rezume destul de precis personalitatea anormal de periculoasă a lui Saddam Hussein. Narcisismul malign nu este descris în manualul enciclopedic pe care-l folosesc majoritatea psihiatrilor și psihologilor pentru diagnosticarea tulburărilor mintale și de personalitate, *DSM-5*. Totuși, această paletă de trăsături de personalitate este frecvent folosită pentru a descrie comportamentul dictatorilor. Psihiatra Carrie Barron, de la Universitatea Columbia, enumeră câteva trăsături caracteristice ale narcisismului malign⁵:

1. Trăsături narcisiste
2. Sentimente de îndreptăţire
3. Lipsa conştiinţei
4. Sadism
5. Egocentrism
6. Regresie
7. Grandomanie
8. Paranoia
9. Tendinţă de distrugere
10. Manipulare
11. Proiecţie (În unele cazuri, când Saddam acuza oameni nevinovaţi că ar fi conspirat împotriva lui, îşi dovedea paranoia. În alte cazuri, acest comportament dezvăluia tendinţa de a proiecta sau atribui propriile intenţii de ameninţare asupra altor persoane.)

Dictatorii cu narcisism malign doresc adeseori puterea totală, nu ezită să exercite puterea şi au o viziune paranoică asupra lumii. De obicei, identifică şi dau vina pe cei din afară ca fiind duşmani, pentru a-şi aduce laolaltă supuşii.

„Combinaţia de paranoia subtilă, lipsa de conştiinţă şi sadism la narcisiştii maligni îi face pe aceşti indivizi înfricoşători, periculoşi şi nemiloşi“, scria Carrie Barron. „Pentru că nu au interiorizat capacitatea de a se înfrâna, răzbunarea pentru agresiunile imaginare poate fi crudă, excesivă şi de neînţeles. Dorinţa lor de a umili şi a distruge poate fi extremă.“⁶

Indivizii cu narcisism malign se străduiesc adesea să reuşească în domeniile pe care şi le aleg, dar ceea ce-i motivează este să dobândească recunoaştere şi laude. Se pare că dedică atât de mult din energia lor intelectuală gândindu-se la ei şi la nevoile lor, încât intelectul lor e destul de superficial. Iar asta concordă cu convingerea lor că sunt superiori. Fiind superiori, ideile, impresiile şi judecăţile lor sunt superioare. De ce ar avea nevoie de cunoştinţe aprofundate, furnizate de

alții sau citite din cărți, dacă cele mai bune răspunsuri le vin ușor, datorită intelectului lor superior? De ce ar trebui să se deranjeze să studieze și să se informeze din cărți, dacă ideile lor sunt atât de bune?

Normele sociale de comportament nu-i impresionează și nu le îngrădesc comportamentul oamenilor cu narcisism malign. Minciuna este adesea, pentru ei, a doua natură. Dacă, după cum se crede, unii au o imagine de sine fragilă, minciuna îi ajută să întărească felul în care vor să fie priviți de ceilalți. Problemele etice asociate cu minciuna sunt nesemnificative în comparație cu importanța pe care o au în protejarea imaginii de sine a narcisistului. Minciunile servesc drept instrumente de propagandă, pentru a le arăta că nu este niciodată vina lor, că au la fel de mult succes și sunt la fel de măreți, precum își doresc cu disperare să fie, în ciuda probelor contrare.

Dacă atingerea unui scop necesită încălcarea legii, legea nu este un obstacol. Poate părea că le pasă de membrii cercului lor de apropiați, și le vor arăta loialitate, câtă vreme servește intereselor lor. Îi vor trăda însă chiar și pe cei mai loiali adepți, pentru a se proteja.

Elementul psihopatic al narcisiștilor maligni explică dorința lor de a utiliza orice mijloace necesare, pentru a obține ceea ce doresc. Violența este întotdeauna o opțiune, la fel ca represiunea, încarcerarea în masă, tortura și, în cazul lui Stalin și Mao, indiferența față de suferința a milioane de oameni care mor prin înfometare ca urmare a politicii lor.

Moștenirea lui Saddam

Timp de nouă luni după invazia americană în Irak, Saddam a reușit să se ascundă de armata de ocupație. În cele din urmă, a fost găsit într-un adăpost subteran camuflat, săpat la o adâncime de doi metri și jumătate, în curtea unei ferme din Tikrit, căminul său tribal.

Ascunzătoarea era dotată cu un puț de ventilație și a fost foarte greu de detectat. Tikritul, în mod ironic, fusese ocupat de cincisprezece mii de soldați americani, dar dictatorul răsturnat a fost găsit doar pentru că garda lui de corp le-a dezvăluit interogatorilor exact locul unde se afla.

În timpul procesului, Saddam a insistat că el încă era conducătorul Irakului: „Eu sunt Saddam Hussein al-Majid, președintele Republicii Irak“, a declarat el sfidător. „Sunt încă președintele Republicii, și ocupația nu-mi poate lua asta.“ A fost judecat și condamnat pentru infracțiuni contra umanității. Când a fost spânzurat, sâmbătă 30 decembrie 2006, un judecător a spus că nu arătase niciun fel de teamă de spânzurătoare. Un alt martor l-a descris ca fiind un om frânt, cu teamă în privire. Înregistrarea audio a execuției arată că a fost sfidător până la capăt.

Cele câteva realizări ale lui Saddam, desigur, nu pot compensa niciodată răul pe care l-a făcut. Deși a îmbunătățit infrastructura Irakului, după ce a venit la putere, și a ajutat mulți copii să aibă acces la educație, un progres față de președinții irakieni anteriori, el a creat și o societate de coșmar, în care guvernul său îi recompensa pe copiii care informau poliția secretă, dacă părinții lor criticau regimul. Saddam s-a făcut responsabil de moartea a sute de mii de oameni din țara sa și din țările vecine. Vanitatea lui și dorința de putere și de a fi respectat au provocat suferințe incomensurabile poporului său. Ne-a arătat trăsături întunecate comune multor tirani. Chipul său este însăși definiția narcisismului malign.

Un tip de narcisism mai puțin malign este comun altor profesii decât aceea de „dictator“. Unii narcisiști pot fi atrași de o activitate care le oferă ocazia de a fi remarcați, de a fi centrul atenției. Politica este unul dintre aceste domenii.

Capitolul 10 . Aici nu se poate întâmpla

- *Stați așa, să vină Buzz la putere, atunci să vedeți dictatură fascistă!*
- *Prostii! Prostii! pufni Tasbough. Asta nu se poate întâmpla aici, în America, nu e posibil! Suntem o țară de oameni liberi.*
- *Răspunsul la afirmația dumitale, interveni Doremus Jessup, dacă-mi este cu iertare, domnule Falck, este: cum naiba să nu se poată? Nu există țară pe lume care să poată deveni mai isterică – da, sau mai nesuferită – decât America.*

Sinclair Lewis, *It Can't Happen Here*¹

Romanul lui Sinclair Lewis *It Can't Happen Here* (*Aici nu se poate întâmpla*) descrie un viitor distopic pentru Statele Unite. A fost inspirat de o amenințare reală a dictaturii, percepută de Lewis și de alții în timpul Marii Crize. Pentru unii dintre cei mai severi critici ai lor, președintele Donald Trump și actualul și fostul său grup „numai bun“ de consilieri conservatori, antiimigranți, reprezintă o amenințare similară, clară și prezentă.* Astfel se poate explica și creșterea vânzărilor romanului lui Sinclair Lewis în jurul datei la care domnul Trump a fost ales președinte de Colegiul Electoral.

La fel ca în cazul multor romane de gen, inclusiv mare parte din literatura științifico-fantastică scrisă în a doua jumătate a secolului XX, acțiunea din *It Can't Happen Here* este mai importantă decât dezvoltarea personajelor sau stilul literar. Sinclair Lewis a scris romanul în patru luni, sperând să-l termine și să-l publice la timp, ca să influențeze alegerile prezidențiale din 1936. Laureatul Premiului Nobel pentru Literatură

credea că democrația fusese amenințată, în anii anteriori acelor alegeri, de ambițiile unui demagog care deținea o funcție înaltă în statul american, senatorului Huey Long.

Povestea despre oroarea ca un președinte fascist să fie ales în Statele Unite a fost inspirată de mai multe figuri politice, pe lângă senatorul din onorabilul stat Louisiana. Evident, l-a avut ca sursă de inspirație pe Hitler. Dar ascensiunea lui Hitler, dorința sa de a face din nou Germania mare, antisemitismul său și promisiunea de a răzbuna termenii duri impuși Patriei-Mamă, idealizate, prin Tratatul de la Versailles din 1919 nu au avut o influență mai mare decât demagogia pe care a observat-o în propria țară. Sinclair Lewis include în cartea sa o referire la Huey Long, care devenise, într-adevăr, „monarh absolut în Louisiana”. Long a fost modelul de necontestat pentru personajul din roman, demagogul Berzelius („Buzz”) Windrip.

Afirmația protagonistului, editorul de ziar Doremus Jessup, cum că Statele Unite sunt predispuse la isterie este greu de contracarat. Maniera în care Huey Long s-a ridicat în politica locală din Louisiana, ajungând guvernator, apoi senator american, avea elemente de isterie. Long, ca și personajul fictiv Windrip, și-a atras susținători, îmbunătățind viața multor cetățeni săraci ai acestui stat sudic. La fel ca Saddam Hussein, el a construit drumuri și școli, a îmbunătățit asistența medicală pentru numeroși oameni. Mulți dintre cei care au beneficiat i-au devenit adepți devotați. Inspirat de sprijinul fanilor săi, Long a tras tot felul de sfori, pentru a obține controlul asupra numeroaselor agenții de stat. S-a autoproclamat autoritatea investigativă principală în stat. A aprobat un proiect de lege, care a legalizat arestarea fără mandat a cetățenilor de către poliție. A promovat o legislație concepută să-i afecteze pe proprietarii de ziare care-l criticau. A exploatat sentimente rasiste extreme în Louisiana, acuzându-și

oponenții că ar fi avut origini afro-americe, acuzații menite să-i stârnească pe rasiști.

După ce a fost ales în Senat, Kingfish – „Regele-Pește” –, cum era cunoscut Long de numeroșii săi admiratori, viza președinția Statelor Unite. Planul de a duce stilul său dictatorial de guvernare la nivel național s-a încheiat, când a fost împușcat pe holul clădirii Capitoliului de Stat din Louisiana, din Baton Rouge, pe 10 septembrie 1935. Se poate ca gloanțele care l-au lichidat să fi fost trase de Carl Austin Weiss, un medic orelist, care nu încălcase niciodată legea până atunci. Socrul lui Weiss, un judecător pe nume Benjamin Pavy, fusese victima calomniilor lui Long – zvonuri perpetuate de acesta, potrivit cărora în familia judecătorului ar fi existat copii negri. Astăzi, un astfel de zvon ar fi privit cu indiferență, poate mai puțin din partea persoanelor prejudiciate. Totuși, ignoranța rasistă era atât de puternică în Sudul profund în anii '30 (și, din păcate, mult timp după aceea, în toată țara), încât un astfel de zvon, răspândit de guvernator, putea să distrugă aproape sigur cariera judecătorului, în beneficiul lui Huey Long.

Există o explicație alternativă legată de moartea lui Long. Câțiva legiști, la decenii după eveniment, au venit cu teoria că Long ar fi fost împușcat de propriile gărzii de corp. Ei sugerează că acestea au reacționat excesiv și și-au împușcat accidental șeful, când Weiss s-a apropiat de senator. Weiss avea o armă, dar mulți oameni purtau în mod obișnuit arme asupra lor, în Louisiana acelor vremuri. Este posibil ca medicul să se fi apropiat de Long, ca să-l lovească sau să-l înfrunte. În orice caz, Weiss a murit pe loc, după ce a fost împușcat de 61 de ori, după estimările ulterioare.² Long a murit două zile mai târziu, la spital. Sinclair Lewis ar fi fost, fără îndoială, de acord că Statele Unite „au scăpat ca prin urechile acului” de dictatură, când a murit Kingfish, chiar dacă modelul acela nu a murit.

O altă amenințare la adresa democrației, pe vremea lui Sinclair Lewis, era părintele Charles Coughlin. Acesta a jucat un rol proeminent printre comentatorii radiofonici furibunzi, care stârneau populația, în timpul vieții scriitorului. Acest preot romano-catolic antisemit a câștigat un număr mare de ascultători loiali. Discursurile lui ar fi putut rivaliza cu cele ale lui Hitler, prin intensitatea lor emoțională și bombastică.

„Am trăit să vedem ziua în care copii moderne ale lui Shylock s-au îngrășat și îmbogățit, sunt lăudate și divinizate“, a declarat Coughlin într-unul dintre discursurile lui furibunde tipice, „pentru că au perpetuat vechiul păcat al cămătăriei sub haina modernă de om de stat!“

Pe măsură ce opiniile lui Coughlin alunecau și mai mult spre extrema dreaptă politică, președintele Franklin Roosevelt, pe care preotul îl susținuse odată, a devenit, în viziunea lui Coughlin, un instrument al bancherilor evrei internaționali. Dictatorii fasciști Adolf Hitler și Benito Mussolini au devenit modele demne de respect. Credea că cei doi amici dictatori ofereau soluții binevenite la problemele create de capitalism. Acest om al lui Dumnezeu a vorbit la radio de la începutul anilor '30 până în 1942, când superiorii săi din Biserica Catolică i-au ordonat, în cele din urmă, să înceteze să-și mai transmită diatribele învrăjbitoare.

„Activități antiamericane“

Dacă Sinclair Lewis și-ar fi scris romanul cincisprezece ani mai târziu, ar fi putut include un alt exemplu de isterie americană. Pe lângă Huey Long și părintele Coughlin, ar fi putut face aluzie la istoria tulburătoare a lui Joseph McCarthy. Senatorul junior³ de Wisconsin și consilierul său, Roy Cohn (avocatul personal favorit al președintelui Trump, când acesta era încă la începuturile carierei sale de om de afaceri), au fost responsabili, în anii '50, pentru o mare parte din isteria

cu privire la amenințarea comuniștilor ascunși din Statele Unite. Acuzațiile adesea nefondate și iresponsabile ale lui McCarthy și Cohn au exploatat și au contribuit la o adevărată „panică roșie“. Cei doi au distrus cariere și și-au împins victimele la sinucidere. Sute de persoane au fost închise sau deportate. Între zece și douăsprezece mii de oameni și-au pierdut locurile de muncă.⁴ Atât de traumatizant a fost calvarul „panicii roșii“ pentru societatea americană și atât de lipsit de etică era comportamentul lui McCarthy și Cohn, încât termenul *mccarthyism* este acum folosit pentru a descrie practica de a aduce acuzații nefondate și a recurge la intimidare, pentru a crea și exploata frica într-o anumită societate.

După cum subliniază Ellen Schrecker în cartea *Many Are the Crimes: McCarthyism in America* (*Multe sunt infracțiunile. Mccarthyismul în America*), „frica de șomaj a fost suficientă, ca să înăbușe disidența timp de aproape un deceniu“. Tot frica a făcut ca mulți cetățeni americani să se abțină de la aderarea la orice organizație mai liberală decât Partidul Democrat sau de a critica guvernul. Represiunea, așa cum o vede Schrecker, a fost blândă, în comparație cu ceea ce le-au impus Hitler sau Stalin victimelor lor. Și totuși, isteria creată de „panică roșie“ și răutățile susținătorilor lui Joe McCarthy față de cei pe care-i intimidau nu ar fi deplasate într-o posibilă versiune „actualizată“ a romanului lui Sinclair Lewis.

Printre alte situații jenante din istoria americană se numără semnarea de către președintele John Adams, în 1778, a legilor privind străinii și rebeliunea. Acestea includeau Legea de Naturalizare și Legea Prietenilor Străini. Prima făcea să le fie mai dificil imigranților să voteze, din cauza prelungirii timpului necesar pentru a obține cetățenia de la 5 la 14 ani. Exista o probabilitate mai mare ca imigranții să voteze împotriva partidului politic al lui Adams, Federaliștii. A doua lege facilita deportarea străinilor.

Legea Rebeliunii era îndreptată împotriva membrilor Partidului Republican, pe atunci în minoritate. (Partidul Republican de pe vremea lui Adams semăna mai mult cu actualul Partid Democrat.) Această lege stipula ca infracțiune „defăimarea” președintelui sau a Congresului, precum și rostirea sau scrierea a orice ar fi putut promova „ura” față de președinte sau Congres. Republicanii s-au opus, deoarece legea încălca Primul Amendament al Constituției SUA, care protejează dreptul la libera exprimare și la o presă liberă. Partidul majoritar, Federaliștii, nu a fost deranjat de această obiecție incomodă. Ei au justificat adoptarea legii, susținând că, potrivit normelor de drept anglo-saxon, deși guvernul nu poate împiedica pe nimeni să vorbească, sigur i-ar putea pedepsi pe cetățeni, dacă partidul ar considera că vorbele acestora erau menite să dăuneze sau erau false. Din fericire, legea a expirat în ultima zi a mandatului lui Adams. Inamicul său politic, Thomas Jefferson, republican, i-a succedat lui Adams și a înlăturat amenințarea cu prelungirea valabilității acestei legi.

La 216 ani după ce Jefferson a preluat funcția, președintele Donald Trump a discutat despre posibilitatea schimbării legilor națiunii privind calomnia, ca să-i fi mai ușor să dea în judecată jurnaliști pentru articole care, după părerea lui, îl nedreptăteau.

Din fericire, libertatea presei a fost recunoscută ca o parte-cheie a democrației de către majoritatea cetățenilor americani, în ciuda sentimentelor multor președinți, de-a lungul anilor. Cel mai recent exemplu este încercarea lui Donald Trump de a submina presa ca fiind sursa „știrilor false”. Se aplică termenul articolelor și știrilor care-l combat, îl critică sau îl pun în discuție pe el sau administrația sa. Dacă strigi „ȘTIRI FALSE!”, în loc să contracarezi știrile cu fapte, acest lucru nu reflectă decât lenea, incapacitatea de a corecta greșelile cu argumente sau, cel mai alarmant, o

decizie conștientă de a submina o instituție al cărei scop este acela de a-i provoca pe cei cu autoritate. Ultima explicație reflectă o tactică folosită în mod curent de către dictatori.

Hitler și propagandiștii săi naziști vorbeau despre *Lugenpresse* („presa mincinoasă”) în timpul campaniei lui Hitler pentru o funcție în stat. După preluarea puterii, *Lugenpresse* a dispărut, fiind înlocuită cu mass-media controlată de stat a lui Joseph Goebbels. Mao Zedong, pur și simplu, a pus capăt oricărei libertăți editoriale, de îndată ce și-a învins opoziția, forțele naționaliste chineze, conduse de Chiang Kai-shek, în 1949. Mulți jurnaliști și scriitori care nu s-au conformat concepțiilor lui Mao și-au pierdut viața. Vladimir Ilici Lenin a semnat „Decretul asupra presei” pe 27 octombrie 1917. A interzis efectiv mass-media care critica orice aspect al revoluției care-l răsturnase pe țar și-i adusese pe bolșevici la putere. Peste trei sute de ziare au fost închise, în decurs de doi ani. Sub Stalin, controlul presei a fost și mai bine organizat.⁵

Desigur, subminarea libertății presei nu-și are locul într-o democrație sănătoasă. Ceea ce trebuie să existe, într-o democrație sănătoasă, este prezentarea de dovezi care contracarează criticile și susțin punctul de vedere al cuiva. Insultarea jurnaliștilor, când relatează de la mitinguri la care au participat susținători loiali, urmează liniile directoare ale lui Joseph Goebbels pentru catalogarea presei libere ca *Lugenpresse*, mai degrabă decât tradiția democratică de a permite unei presei libere să conteste comportamentul și deciziile aleșilor. La urma urmei, acesta e rolul presei în democrația americană.

Madeleine Albright arată clar că nu-l consideră pe Donald Trump fascist, dar a declarat pentru *The Commonwealth Club* că, după părerea ei, „este cel mai nedemocratic președinte din istoria americană modernă” și că el „nu recunoaște importanța presei sub nicio formă. Mă uimește faptul că el consideră presa

dușmanul oamenilor, pentru că o presă liberă nu este... inamicul democrației“.⁶

Efortul de a submina rolul presei libere în societatea americană le poate părea unora fără precedent, dar lucrurile nu stau chiar așa. Richard Nixon, a cărui președinție nu s-a încheiat deloc bine pentru el, l-a trimis pe Spiro T. Agnew, vicepreședintele de atunci, să critice presa. Nixon îi privea pe jurnaliști ca pe niște adevărați dușmani. Jurnalistul care-l critica își câștiga un loc pe „lista inamicilor“. Includerea pe listă era un motiv de onoare în ochii multora, deoarece președintele compromis se poziționase foarte clar de partea greșită a legii. Nixon a demisionat, când nu s-a mai putut evita faptul că încercase să ascundă informații în timpul anchetei legate de scandalul Watergate. Acest scandal a fost expus, în mare parte, prin eforturile presei libere, în special ale ziarului *The Washington Post*.

Animozitatea prezidențială față de presă este mai veche decât Trump și Nixon. Cu toate acestea, președinții anteriori au fost oarecum mai puțin vizibili în încercările lor de a-i submina presei rolul de câine de pază al democrației și de critic al celor de la putere. Jurnalistul David Brinkley și-a amintit că președintele Franklin D. Roosevelt considera, în anii '30, că reporterii ar fi trebuit să repete, pur și simplu, ceea ce le spunea el. Totuși, spre deosebire de Trump și de Nixon, Roosevelt a fost un maestru în proiectarea unei imagini prietenoase și, cel puțin la suprafață, a unui interes sincer față de cei cu care se confrunta. Abilitățile de comunicare îi permiteau adeseori să farmece corpul de presă. Se știe că John F. Kennedy și Lyndon Johnson răbufneau în privat la adresa reporterilor necooperanți, dar comentariile lor publice și interacțiunile lor cu presa au fost, în general, mai discrete și mai puțin abrazive decât cele ale lui Donald Trump sau Richard Nixon. Kennedy, mai ales, îi manipula cu măiestrie pe jurnaliști în timpul conferințelor de presă

prezidențiale, folosindu-se de spiritul, farmecul și cunoștințele cu care se înarma, citind documentele de poziție și consultându-se cu consilierii.

În primul său an de președinție, Barack Obama a ținut șapte conferințe de presă, dintre care patru la o oră de maximă audiență; George W. Bush a susținut patru conferințe de presă, dintre care una la o oră de maximă audiență; Bill Clinton – unsprezece, respectiv una; George H.W. Bush – douăzeci și șapte și una; Ronald Reagan – șase și niciuna; Gerald Ford – patru și niciuna; și Richard Nixon – șase și două.⁷

Până la data de 12 iunie 2018, Donald Trump a susținut singur două conferințe de presă de la alegerea sa în funcție și niciuna la o oră de maximă audiență. Disprețul domnului Trump pentru presă și rolul acesteia în societatea americană ar putea explica parțial ezitarea de a se supune întrebărilor despre politicile și cunoștințele sale cu privire la probleme importante pentru publicul american. O altă explicație ar putea fi aversiunea sa declarată față de lectură, un obicei care i-ar oferi resursele necesare, pentru a răspunde cu autoritatea celui care stăpânește bine subiectele de interes. Din punct de vedere politic, domnul Trump poate apela la baza sa de simpatizanți mai mult prin organizarea de mitinguri de susținere și evitând situații precum conferințele de presă, în care să poată demonstra că înțelege fundamentul și implicațiile politicilor sale. La nivel personal, acest comportament este în concordanță cu o personalitate narcisistă – orice critică venită din partea presei este inacceptabilă pentru o persoană cu o imagine de sine dependentă de părerea favorabilă a celorlalți. La nivel politic, este util, pentru a evita efectele negative ale unor critici care ar putea slăbi imaginea liderului și ar submina puterea.

Însă aceste speculații au fost spulberate pe măsură ce s-au apropiat alegerile parțiale din 2018. Președintele Trump a început să accepte întrebări de la presă, în diferite situații. Deși nu susținea multe conferințe de

presă oficiale regulate, și-a făcut timp totuși să răspundă la aproape trei sute de întrebări din partea reporterilor în perioada 7–18 octombrie. Analistii de la ABC News au observat că a răspuns la mai multe întrebări decât oricare alt președinte, într-o perioadă mai scurtă de două săptămâni.

Preocupare profesională

Când am redactat schița inițială a acestei cărți, nu am inclus referințe la niciun președinte al Statelor Unite. SUA nu au avut un lider fascist sau dictatorial, de la fondare până în 2018, incluzând aici Administrația Trump. După cum s-a discutat mai sus, unii președinți și potențiali președinți au propus legi și au folosit tactici utilizate în mod obișnuit în dictatură, dar presa și modul în care statul american protejează acțiunile de control și echilibru între puterile statului au neutralizat în mare măsură amenințările. În ciuda acestui fapt, există un motiv pentru aparenta creștere a vânzărilor romanului semisatiric al lui Sinclair Lewis, vechi de 80 de ani, *It Can't Happen Here*, după alegerile prezidențiale din 2016.

Al 45-lea președinte, Donald Trump, a stabilit un precedent prin punerea vocală și publică de diagnostice de boli mintale unor critici sau unor persoane cu care nu este de acord. Folosește un argou și o terminologie neștiințifică, dar intenția și scopul lui sunt clare. După cum a subliniat Amy B. Wang în *The Washington Post*, domnul Trump obișnuiește să-i facă în fel și chip pe cei pe care nu-i simpatizează. Printre apelativele folosite se numără: „nebun“, „țăcănit“, „n-are toate țițele pe casă“. Le-a spus oficialilor ruși veniți în vizită la Casa Albă: „Tocmai l-am dat afară pe șeful FBI. Era nebun de legat, vă spun, dus cu pluta“.

La rândul lor, multe persoane au pus sub semnul întrebării sănătatea lui mintală, din mai multe motive. Incapacitatea sa de a tolera critici, răzbunarea de lungă

durată pentru insulte sau ironii, susceptibilitatea la lingușire, imaginea de sine grandioasă, obiceiul de a-i împărți pe oameni în buni și răi, precum și alte caracteristici ale persoanelor extrem de narcisiste trezesc îngrijorarea

Cu toții avem un anumit grad de narcisism. La fel ca și alte caracteristici sau trăsături de personalitate, și acestea există pe lungimea unui spectru. Este important să se facă distincția între trăsăturile narcisiste și starea mult mai gravă și amenințătoare numită „tulburare de personalitate narcisistă” (TPN).

Potrivit diferiților bloggeri și comentatori amatori, comportamentul lui Donald Trump poate fi explicat prin TPN, psihopatie, sociopatie, tulburare de personalitate antisocială, triada întunecată a trăsăturilor sau demență. În mod alarmant, unii comentatori reputați și calificați avertizează, de asemenea, cu privire la sănătatea mintală a comandantului suprem al SUA. Printre ei, sunt și profesioniști respectați din domeniul sănătății mintale. Avertizările lor mediatizate sunt controversate și au fost condamnate de psihologi și psihiatri, precum și de aliații și susținătorii politici ai domnului Trump.

Pentru că aproape întreaga viață și-a dorit să fie subiect de știri, domnul Trump a oferit o mulțime de materiale demne de luat în considerare de către autorii de profiluri profesioniști și amatori. Dacă alegătorii care l-au votat, deși în minoritate, erau extaziați de victoria sa surprinzătoare, mulți dintre cei care nu l-au votat s-au temut de ce ar putea face, ținând cont de comentariile sale de la mitingurile electorale și de pe rețelele de socializare, în special Twitter. Erau îngrijorați de atitudinea de la mitinguri, unde sugera că violența ar putea fi răspunsul adecvat față de contestatari, de retorica sa antiimigrație, care exploata temerile față de „alții”, întruchipați de imigranți și de musulmani, precum și de afirmația că doar el poate

rezolva problemele care, după părerea sa, năpăstuiesc țara.

Domnul Trump recurge în mod constant la invective și chiar la comentarii învrăjbitoare, inspirate din surse rasiste. Chiar dacă își delectează suporterii cu ele, un asemenea comportament iconoclast și deliberat-șocant e de natură să-i alarmeze pe cetățenii care-i sunt împotriva. Acest fel de a fi, combinat cu semne incontestabile de narcisism, le-a atras atenția profesioniștilor a căror misiune este să recunoască și să trateze persoanele periculoase. Mai mult decât orice candidat la președinție, de când Barry Goldwater a candidat și a pierdut președinția împotriva lui Lyndon Johnson, în 1964, Trump și sănătatea sa mintală au devenit subiectele unei dezbateri naționale. Acest grup inițial mic (dar care a crescut și cuprinde mii de adepți) a explicat că domnul Trump nu e doar instabil din punct de vedere mintal, ci reprezintă și o amenințare la adresa țării.

La un an și jumătate după ce Donald Trump și-a anunțat candidatura, Judith Herman, profesoară de psihiatrie la Facultatea de Medicină de la Harvard, și doi colegi de la Universitatea din San Francisco erau atât de îngrijorați de comportamentul președintelui ales, încât i-au scris o scrisoare președintelui Obama, ca să exprime „serioase îngrijorări cu privire la stabilitatea mintală a președintelui nostru ales. Standardele profesionale nu ne permit să punem un diagnostic unei persoane publice, pe care nu am evaluat-o personal. Cu toate acestea, simptomele de instabilitate mintală – inclusiv grandomanie, impulsivitate, hipersensibilitate la insulte minore sau critică și o incapacitate vizibilă de a distinge între fantezie și realitate – ne determină să punem la îndoială că ar fi apt pentru imensele responsabilități ale funcției. Vă recomandăm cu tărie, ca pregătire pentru asumarea acestor responsabilități, să i se facă o

evaluare completă, medicală și neuropsihiatrică, de către o echipă imparțială”.⁸

Psihologul clinician Lynne Meyer și alți specialiști în sănătate mintală au susținut public faptul că Trump ar putea să aibă o tulburare severă de personalitate, cu precădere o tulburare de personalitate narcisistă.

După cum s-a menționat anterior, „narcisismul de zi cu zi” este des întâlnit. Prezența sa cu moderație nu e nici neobișnuită, nici patologică. Deși nu este una dintre „cele cinci mari trăsături de personalitate”, care ne definesc personalitatea (introspecție, agreabilitate, conștiinciozitate, stabilitate emoțională și deschidere către experiențe noi), narcisismul cu „n” mic este totuși ceva ce recunoaștem frecvent la alții și – dacă suntem sinceri și nu prea narcisiști – uneori puțin și la noi înșine.

Donald Trump, potrivit unor observatori politici și experți calificați, care au făcut declarații publice, se califică pentru un diagnostic de tulburare de personalitate narcisistă, o situație mult mai gravă.

Persoanele cu tulburări de personalitate nu sunt nebune din punct de vedere juridic. Nu sunt psihotice, în sensul în care poate fi o persoană care suferă de schizofrenie. Nu aud voci și nici nu văd lucruri care nu există. Cu toate acestea, pot avea probleme grave de funcționare și/sau le pot provoca probleme semnificative altor persoane.

O persoană bogată și protejată de bani, de membrii familiei și de angajați poate avea trăsături care țin de narcisismul extrem sau chiar de TPN, dar, atâta timp cât capacitatea ei de funcționare nu este compromisă de trăsăturile de personalitate și atâta timp cât acestea nu reprezintă o amenințare pentru alții, nu trebuie să ajungă în atenția psihiatrilor sau a psihologilor. Dar, când trăsăturile de personalitate satisfac cinci din cele nouă criterii enumerate în *DSM-5* (și, desigur, comportamentul persoanei impietează asupra capacității ei de a îndeplini o funcție), diagnosticul de

tulburare de personalitate este adecvat. Un președinte al Statelor Unite cu tulburare de personalitate narcisistă va reprezenta o amenințare potențială pentru națiune și pentru lume.

Bandy X. Lee a convocat specialiști de la Facultatea de Medicină, Facultatea de Sănătate Publică și cea de Asistență Medicală de la Universitatea Yale, pentru a analiza problema. Lee este conferențiar de psihiatrie la Yale, o persoană cu multă experiență și respectată, expertă în violență, recunoscută pe plan internațional. Cum data conferinței se apropia, Lee a explicat conducerii universității că avea să meargă singură, având în vedere controversa și riscul de imagine pentru instituție. Facultatea de Medicină de la Yale i-a oferit o aulă pentru întrunire, dar de prea mult sprijin nu s-a bucurat. „Sunt o paria la catedra mea“, a mărturisit ea, de față cu Gail Sheehy.⁹

Fără a patrona întâlnirea, administratorii de la Yale au permis programarea vorbitorilor și întâlnirea lor cu publicul în campus. Participarea a fost slabă, cu mai puțin de o sută de persoane în sală sau online. Cu toate acestea, printre vorbitori și participanți s-au numărat experți respectați, cum ar fi profesorul de psihiatrie James F. Gilligan de la Facultatea de Medicină a Universității din New York, Judith Herman, profesoară de psihologie clinică la Facultatea de Medicină a Universității Harvard, și profesorul de psihiatrie Robert Jay Lifton, de la Universitatea Yale, actualmente pensionar. Lifton este autorul unei cărți foarte apreciate, *The Nazi Doctors: Medical Killing and the Psychology of Genocide* (*Medicii naziști. Uciderea în scop medical și psihologia genocidului*), în care a explorat psihologia medicilor care au lucrat cu naziștii și rolul acestora în Holocaust. Suferințele provocate de traume și abuzuri, precum și psihologia agresorilor le sunt foarte familiare acestor experți.

Gilligan a spus, în fața micii adunări, că este convins că Trump reprezintă o amenințare: „Am lucrat cu

criminali și violatori. Pot recunoaște pericolul de la o poștă. Nu trebuie să fii expert în situații de risc sau să petreci 50 de ani studiindu-le, ca mine, pentru a ști cât de periculos este acest om [Trump]”.¹⁰

Lifton și-a explicat conceptul de „normalitate malignă”, care descrie situații prezentate ca fiind normale, dar, de fapt, sunt amenințătoare și dăunătoare. După întâlnire, el a descris personalitatea domnului Trump pentru Gail Sheehy: „Trump își creează propria manipulare extremă a realității. El insistă ca purtătorii săi de cuvânt să-i apere realitatea falsă ca fiind normală și se așteaptă ca restul societății s-o accepte, în ciuda lipsei oricăror dovezi”.¹¹

Psihologul John Gartner nu a fost în prezidiu, dar a fost prezent la întâlnire. El este un critic vocal al președintelui și profund preocupat de amenințarea pe care crede că o reprezintă domnul Trump. Gartner este convins că președintele are „o boală mintală gravă, care-l face incapabil să îndeplinească în mod competent atribuțiile de președinte al Statelor Unite”, potrivit unei petiții pe care a scris-o. Cel puțin 41 000 de persoane au semnat petiția până în aprilie 2017.

Gartner, psihoterapeut, și-a exprimat răspicat opinia despre Donald Trump, într-un mod care-i face pe psihiatrii și psihologii mai prudenți să se înfioare: „Mai grav decât că este mincinos sau narcisist, este și paranoic, delirant și are o gândire grandomană, lucru pe care l-a dovedit din prima zi în care a ajuns președinte. Dacă Donald Trump chiar crede că a avut cea mai mare mulțime din istorie prezentă la inaugurare, asta-i delir”.¹²

Acesta este exact tipul de discuție care-l îngrijorează pe Allen J. Frances, un psihiatru foarte apreciat. „Aruncarea cu termeni psihiatrici este o modalitate greșită de a combate atacul domnului Trump asupra democrației. El poate și ar trebui să fie denunțat corespunzător pentru ignoranță, incompetență, impulsivitate și pentru că urmărește să obțină puteri

dictatoriale“, a avertizat Frances în *The New York Times*.¹³

Scrisorile continuă să sosească

În februarie 2017, 33 de furnizori de servicii de sănătate mintală au semnat o scrisoare, pentru a-și exprima îngrijorarea cu privire la stabilitatea mintală a președintelui. Aceștia susțineau că domnul Trump prezenta semne că nu putea tolera disidența sau opiniile care difereau de ale sale, „ducând la reacții de furie“. Îi lipsea și empatia, potrivit semnatarilor. „Persoanele cu aceste trăsături denaturează realitatea, ca să se potrivească stării lor psihologice, atacând fapte și pe cei care le transmit (jurnaliști, oameni de știință)“, au continuat semnatarii.

În afară de asta, în scrisoare se spunea: „În cazul unui lider puternic, este probabil ca aceste atacuri să se înmulțească, deoarece mitul personal al măreției pare confirmat. Credem că instabilitatea emoțională gravă dovedită de domnul Trump prin discursul și acțiunile sale îl face incapabil să servească fără temeri în calitate de președinte“.¹⁴

„Regula Goldwater“ sau „obligația de a avertiza“

Lee spune că ea și alți psihiatri și psihologi care-i împărtășesc opiniile au „obligația de a-i avertiza“ pe cei din jur despre amenințarea pe care cred că o reprezintă președintele Trump. Această obligație, explică ei, înlocuiește renumitul ghid publicat de Asociația Americană de Psihiatrie, cunoscut sub numele de „Regula Goldwater“.

În timpul campaniei prezidențiale din 1964, editorul Ralph Ginsberg a chestionat peste 12 000 de psihiatri despre sănătatea mintală a candidatului republican. Peste 1 000 de medici și-au oferit opiniile despre trăsăturile psihologice ale candidatului Barry Goldwater. Rezultatul, reflectat de titlul din revista lui Ginsberg, a fost: „Rezultat: 1 189 de psihiatri spun că

Goldwater nu este apt din punct de vedere psihologic pentru a fi președinte!“ Diagnosticile includeau schizofrenia paranoică, psihoza, megalomania, tulburarea de personalitate paranoică și tulburarea de personalitate narcisistă.

Goldwater i-a dat în judecată și a câștigat. Asociațiile medicale au condamnat demersul. Nouă ani mai târziu, Asociația Americană de Psihiatrie a emis ceea ce a devenit cunoscut sub numele de „Regula Goldwater“:

„Uneori, psihiatrilor li se cere părerea despre un individ care se află în atenția publicului sau care a dezvăluit informații despre sine însuși prin intermediul mass-mediei. În astfel de circumstanțe, un psihiatru poate împărtăși publicului din cunoștințele sale despre problemele psihiatrice în general. Totuși, este lipsit de etică să ofere o opinie profesională, cu excepția cazului în care el sau ea a efectuat o examinare medicală a persoanei respective și i-a fost acordată permisiunea corespunzătoare pentru o astfel de declarație“.

Deși înțelegerea bolilor mintale în rândurile publicului s-a îmbunătățit față de anii '60, tulburările mintale și de personalitate încă se mai confruntă cu un grad semnificativ de stigmatizare. Deoarece astfel de tulburări pot afecta capacitatea cuiva de a funcționa atât în privat, cât și public, diagnosticul nu trebuie făcut niciodată pe repede înainte sau fără cunoștințe profesionale.

Asociația Americană de Psihiatrie (APA) insistă că a pune un diagnostic fără efectuarea unei examinări față în față sporește șansele ca diagnosticul să fie greșit. Eticheta atașată la diagnostic îi poate crea cu ușurință probleme subiectului diagnosticului la distanță și familiei acestuia. Un diagnostic public trădează dreptul pacientului la confidențialitate. Și, în climatul politic extrem de polarizat de astăzi, poate fi respins ca fiind

un atac politic de către o persoană aflată în tabăra opusă.

Pe 9 ianuarie 2018, Asociația Americană de Psihiatrie și-a reafirmat apelul de a nu mai fi exprimate opinii profesionale despre persoane publice în mass-media. „Noi, cei de la APA, le solicităm psihiatrilor să înceteze furnizarea de opinii profesionale în mass-media despre persoane publice pe care nu le-au examinat, fie că este vorba despre apariții la programe de știri, în cărți sau pe rețelele de socializare. Psihiatria făcută din fotoliu sau utilizarea psihiatriei ca instrument politic este o formă de abuz inacceptabilă și lipsită de etică“, a declarat APA într-un comunicat de presă.

APA își poate impune ghidul de bune practici doar celor 37 000 de membri, dar organizația îi îndeamnă pe toți psihiatrii să respecte aceste linii directoare. Psihiatrii competenți știu că este necesar mai mult decât un interviu, pentru a ajunge la un diagnostic valid de sănătate mintală. Trebuie luate în considerare istoricul medical al unui pacient și starea de sănătate fizică, nu doar sănătatea mintală, înainte de a ajunge la un diagnostic de boală mintală. Unele medicamente, de exemplu, pot produce efecte care imită tulburările mintale, ca și unele suferințe legate de tulburări metabolice.

Cu toate acestea, criticii comunicatului de presă al Asociației, inclusiv unii membri ai acesteia, au declarat că este o modalitate de a-i reduce la tăcere pe psihiatri. Alții au onorat „Regula Goldwater“, dar și-au pus întrebarea dacă nu ar avea nevoie de o revizuire.

„Mă străduiesc să nu discut despre Știm-noi-cine“, i-a declarat Jerrold Post, psihiatru și fost realizator de profiluri ale unor personalități politice pentru CIA, lui Jane Mayer, de la *The New Yorker*, în mai 2017.¹⁵ Post nu e un simplu membru, ci este un membru de onoare pe viață al asociației Americane de Psihiatrie.

Sute de furnizori de servicii de sănătate mintală cred că această politică, deși prudentă, nu este una responsabilă. „Asociația Americană de Psihiatrie are grijă de binele membrilor săi, pentru a-i proteja de procese“, a zis psihologul John Gartner într-un dialog cu Gail Sheehy. „Nu se îngrijorează dacă 300 de milioane de americani sunt vulnerabili la acțiunile de viață și de moarte întreprinse de acest președinte anormal.“¹⁶

Gartner pune la îndoială și ideea că un interviu personal este absolut necesar, pentru a ajunge la un diagnostic: „În primul rând, cercetările arată că interviul psihiatric este modalitatea cel mai puțin fiabilă statistic de a da un diagnostic“.¹⁷

În timp ce unii profesioniști au exprimat părerea că domnul Trump are tulburare de personalitate narcisistă și/sau caracteristici legate de tulburarea de personalitate antisocială, alți specialiști în sănătate mintală, pe care comportamentul președintelui îi convinge că el nu este potrivit pentru țară, nu pretind că i-ar pune un diagnostic. Ei fac distincția importantă între diagnosticarea unei persoane și recunoașterea faptului că o persoană pare a fi o amenințare sau este periculoasă.

În general, medicilor li se cere să păstreze confidențialitatea informațiilor despre un pacient, cu excepția cazului în care pacientul reprezintă o amenințare. Apoi specialistul în sănătate mintală este solicitat sau i se permite, în funcție de natura legislației de stat, să avertizeze pe oricine este în pericol sau să anunțe forțele de ordine.

Asociația Americană de Psihiatrie a părut că încearcă să reducă aplicarea „obligației de avertizare“ în cazul unui președinte în funcție, care nu a fost supus unui examen psihiatric. Într-o postare pe blog din 16 ianuarie 2018, oficialii de la APA au scris: „Obligația de a avertiza se aplică numai informațiilor despre o amenințare specifică, obținute în procesul de

interacțiune confidențială dintre medic și pacient. Cerințele nu se aplică hotărârilor bazate pe alte informații publice”.¹⁸ Cu alte cuvinte, potrivit APA, un psihiatru nu are datoria de a avertiza dacă ea sau el își bazează evaluarea pe informații publice.

În cazul în care un profesionist din domeniul sănătății mintale crede că o persoană este fie periculoasă, fie o amenințare pe baza propriei experiențe și pe evaluarea informațiilor disponibile public, nu ar fi el neglijent, dacă nu și-ar împărtăși concluzia? O astfel de evaluare ar fi, după cum s-a exprimat APA, „psihiatrie din fotoliu” și „inacceptabilă și lipsită de etică”? Ar fi fost psihiatrie din fotoliu, dacă lumea ar fi fost avertizată, în 1920, că Stalin era ambițios, viclean, antisocial, lipsit de empatie și remușcări și periculos de paranoic? Ar fi fost lipsit de etică să fie avertizată lumea că Saddam Hussein dădea semne de narcisism malign înainte de a prelua controlul asupra Irakului? Sau că trăsăturile machiavelice combinate cu lipsa de milă ale lui Mao Zedong ar putea duce la moartea a milioane de oameni, în timp ce acoliții săi îi atârnavau portretele prin Piața Roșie și pe te-miri-unde? Acestea sunt, evident, printre cele mai duse la extrem exemple din istoria modernă, dar nu au început ca extreme. Trump nu este Hitler, Saddam sau Stalin, dar ce ar trebui să facă profesioniștii din domeniul sănătății mintale, dacă observă semne că ar putea fi periculos?

„Tipul din avion cu accese de tuse”

Criticile aduse „Regulii Goldwater” au sporit semnificativ în timpul campaniei prezidențiale și după alegerea lui Donald Trump. La un an și șase luni după ce noul președinte a preluat funcția, Asociația Americană de Psihiatrie a primit mai multe apeluri care cereau o discuție sau o comisie, pentru a re-examina „Regula Goldwater”. În urma mai multor refuzuri la aceste solicitări, psihiatri de frunte și

psihologi precum Robert Jay Lifton, James Gilligan, Leonard Glass, de la Facultatea de Medicină a Universității Harvard, și alți nouăsprezece au adresat o scrisoare către APA, cerând ceea ce au considerat a fi o revizuire atât de necesară a liniilor directoare vechi de 45 de ani.¹⁹

Promotorii scrisorii susțineau că publicul nu trebuie împiedicat să afle opinii ale experților privind sănătatea mintală a politicienilor. Din nou se sublinia că ar fi lipsit de etică din partea profesioniștilor din domeniul sănătății mintale să nu avertizeze publicul, dacă detectează „un pericol clar pentru sănătatea și binele oamenilor”, pe baza concluziilor lor despre stabilitatea mintală a unui candidat la funcția aleasă.

Alți psihiatri nu văd niciun rost să se renunțe la orientarea actuală. „Suntem deja văzuți ca propovăduitorii unei viziuni liberale asupra lumii”, a spus Mark Komrad la o reuniune a filialei APA din Washington, D.C. „Dacă noi facem declarații despre Donald Trump, nu se câștigă nimic”, a adăugat psihiatrul. „Nu aveți nevoie de un medic care să vă spună că tipul din avion cu accese de tuse e bolnav.”²⁰

Punerea sub semnul întrebării a „Regulii Goldwater” ca standard de conduită

Într-un articol din *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law Online* (Revista online a Academiei Americane de Psihiatrie și Legislație), din 2016, Jerome Kroll și Claire Pouncey au ajuns la concluzia că „«Regula Goldwater» nu este numai inutilă, dar distrage atenția de la edictele mai profunde de etică și profesionalism”. Ei continuă să se întrebe dacă nu cumva regula e prea restrictivă, pentru a-i împiedica pe psihiatri să vorbească. În cele din urmă, susțin „că psihiatrii au obligația expresă de a vorbi public în anumite circumstanțe și dreptul de a vorbi în altele”.

Fundamentul acestei judecăți, desigur, nu s-ar baza pe un examen psihiatric în persoană. În schimb, s-ar baza pe surse tipice utilizate în profilarea psihologică, inclusiv antecedente personale, comportament public, discursuri, interviuri, mesaje pe Twitter, rapoarte ale informatorilor și pe alte surse de informații indirecte. Astfel de surse, susțin criticii, pot fi mai utile în determinarea stabilității mintale a unei persoane decât un interviu față în față, cu scopul evaluării sănătății mintale.

Criticii poziției adoptate de APA cu privire la „Regula Goldwater” susțin dreptul la confidențialitate al pacientului. Nu sugerează că specialistul în sănătate mintală ar trebui să discute vreodată despre un pacient care a fost în grija sa. Nici nu cred că ar trebui să discute vreodată sănătatea mintală a indivizilor privați, care nu joacă niciun rol în treburile publice. Libertatea de a comenta sănătatea mintală a unei persoane publice ar trebui exercitată numai atunci când persoana în chestiune are autoritatea de a lua decizii care ar putea pune în pericol publicul. Comandantul-șef al forțelor armate americane ar fi o astfel de persoană.

APA a recunoscut în mod oficial valoarea și legitimitatea pregătirii „studiilor de conducere pe bază de informații psihologice” ale liderilor străini și personalităților istorice. Aprobarea a venit după ce asociația a sponsorizat grupul de lucru „Psihiatrul ca psihoistoric”. Astfel de studii, desigur, nu includ niciodată interviuri în persoană. APA și-a dat aprobarea pentru realizarea unor astfel de profiluri, pentru a-i ajuta pe oficialii guvernamentali să negocieze cu liderii străini. Nu sunt interzise de „Regula Goldwater”, atâta timp cât nu etichetează subiectul cu un diagnostic specific și sunt rezultatul unor cercetări academice bine realizate.²¹

APA nu a spus doar că profilurile psihologice ale figurilor politice sunt etice, ci și că au contribuit pozitiv

la binele națiunii.²² Profilul lui Hitler realizat de Walter Langer, în Al Doilea Război Mondial, a fost unul dintre factorii pozitivi, care au influențat aprobarea profilării psihiatrice „de la distanță” și fără un examen psihiatric oficial.

Jerrold Post, unul dintre părinții-fondatori ai profilării moderne a personalităților politice, a fost, la un moment dat, chestionat de membrii APA în legătură cu publicarea profilului lui Saddam Hussein. După ce a explicat că nu publicase o opinie de expert în psihiatrie, ci un profil de personalitate politică, a spus că se simțise obligat să facă acest lucru. Simțise că „ar fi fost lipsit de etică să fi ținut această evaluare pentru mine. Am crezut că am obligația de a avertiza”.²³

În iulie 2017, Asociația Americană de Psihanaliză (APsaA), care reprezintă aproximativ 3 500 de psihanaliști și stagiați în domeniul psihanalizei, a enunțat o politică ușor diferită de politica APA în ansamblu. Psihanaliștii nu „consideră comentariul politic al membrilor săi individuali ca fiind o chestiune etică”. Codul lor etic se aplică doar practicii clinice a membrilor săi, nu pentru ceea ce spun ei în mod public.

Președintele american are dreptul la intimitate și confidențialitate, atâta timp cât aceste drepturi nu reprezintă o amenințare pentru populația Statelor Unite sau pentru lumea întreagă. Șeful executivului nu este un cetățean privat, ale cărui informații confidențiale despre sănătatea mintală proprie ar trebui să fie date publicității numai cu acordul său, în termenii legilor privind obligația de avertizare. În conformitate cu ghidul APA, președintele este tratat ca un cetățean privat. Dacă APA este de acord că profilarea psihiatrică a liderilor străini este etică și folositoare pentru binele națiunii, de ce nu ar fi etic să-l evaluezi pe conducătorul celei mai puternice națiuni de pe planetă, ale cărui decizii pot afecta viața oamenilor din țară și din întreaga lume?

Unul dintre răspunsuri ar fi că și discuțiile psihiatrice pot fi politizate. Această îngrijorare legitimă nu compensează totuși preocupările legate de amenințările pe care le poate crea un individ instabil mintal. Prea multe ar fi în joc, pentru a trece cu vederea, pur și simplu, cunoștințele despre stabilitatea mintală a unui politician, doar pentru că s-ar putea să pară o declarație politică.

Este, poate, timpul pentru un alt grup de lucru APA.

Luând la cunoștință faptul că Donald Trump intenționa să-și facă examenul medical anual, APA a declarat că are „încredere că medicul său va respecta standardul de îngrijire, făcând o examinare completă, care include și o evaluare a sănătății mintale adecvate vârstei. Dacă apar îngrijorări legate de sănătatea mintală, standardul de îngrijire prevede ca medicul examinator să solicite consultarea unui psihiatru cu experiență, care va aborda consultația cu obiectivitate și în cadrul relației de confidențialitate medic-pacient”.²⁴

Doar că acest lucru nu s-a întâmplat.

În timpul examenului fizic, medicul de la Casa Albă, contraamiralul Ronny Jackson, i-a dat pacientului său un test de evaluare rapidă numit „Evaluarea Cognitivă Montréal”. Acesta este conceput ca o modalitate rapidă de a identifica deficiențe cognitive minore, nu probleme psihiatrice sau psihologice. Jackson a raportat că domnul Trump a trecut testul, cu un scor de 30 din 30. Tot ceea ce se poate învăța din acest rezultat este că el nu prezintă semne timpurii de demență, conform aceluși scurt test. Asta e tot ce arată. Contraamiralul Jackson l-a caracterizat pe președinte ca având o „minte foarte ascuțită”. Este o evaluare exactă, bazată pe acel test. De asemenea, e corect să spunem că este posibil să obții un scor mare la test și să ai în continuare o tulburare de personalitate sau altă problemă psihiatrică.

Jackson a raportat, de asemenea, că greutatea domnului Trump era doar cu o jumătate de kilogram sub nivelul de obezitate, trezind îndoieli cu privire la credibilitatea sa. (Nu la mult timp după examinare, președintele l-a numit pe doctorul Jackson secretar pentru problemele veteranilor. Jackson și-a retras numele după ce au apărut în public acuzații că ar fi fost uneori în stare de ebrietate în timpul serviciului, că se comporta „abuziv“ cu cei cu care lucra și că era înclinat să prescrie prea ușor medicamente cu eliberare controlată. El a negat acuzațiile, care au devenit apoi subiectul unei anchete a Pentagonului.)

Deoarece nu există teste biologice definitive pentru tulburările de personalitate, diagnosticarea trebuie să depindă de observații, interviuri și eliminarea altor afecțiuni medicale, care pot produce simptome similare. Nu toți psihiatrii sunt de acord asupra tuturor diagnosticelor, deoarece ele necesită interpretarea și acceptarea rezultatelor examinării psihiatrice, iar aceasta nu este cantitativă, ca evaluarea rezultatelor testelor fizice. În consecință, părerile diferite, deși aparțin unor experți, pot complica uneori încercările de a ajunge la un consens pe probleme importante.

Părerea psihiatrului Allen Frances este că Donald Trump nu are o tulburare mintală.²⁵ Frances și-a câștigat dreptul de a contribui la argumentație prin faptul că a fost președinte al grupului de lucru din cadrul Asociației Americane de Psihiatrie, care a redactat manualul *DSM-IV*. El a scris criteriile pentru tulburarea de personalitate narcisistă, pe care le găsim în continuare în cea mai recentă versiune a manualului, *DSM-5*. Președintele Trump, declară el răspicat, nu este bolnav mintal.

Posibilitatea 1: Donald Trump nu are o tulburare de personalitate

Doctorul Frances îi acuză pe „diagnosticienii amatori ai lui Trump” că au făcut o greșeală crucială. Nu e nevoie de studii de psihiatrie sau psihologie, pentru a citi trăsăturile definitorii ale tulburării de personalitate narcisistă în *DSM-5* și a le verifica pe fiecare dintre ele în cazul președintelui, pe baza comportamentului mediatizat și documentat. Frances este de acord că i se potrivesc lui Trump „ca o mănușă”: domnul Trump are nevoie de admirație constantă, se simte îndreptățit și special, îi lipsește empatia, este preocupat de măreția lui, are un simț grandios al propriei importanțe, trebuie să se asocieze cu „cei mai buni” și este invidios, arogant și exploatare.²⁶

Toate acestea sunt de netăgăduit în ochii omului care „a scris literalmente cartea” care descrie trăsăturile caracteristice ale tulburării de personalitate narcisistă și în ochii oricui își face timp să le citească. Dar doctorul Frances susține că „a fi un narcisist de talie mondială nu face din Trump un bolnav mintal”. Acest lucru se datorează faptului că felul de a se comporta narcisist al președintelui nu-i „provoacă suferință sau afectare pronunțată din punct de vedere clinic” domnului Trump însuși. Aceasta este o cerință crucială pentru un astfel de diagnostic, potrivit doctorului Frances. Din această perspectivă, faptul că comportamentul domnului Trump le produce suferință altora este irelevant în sens psihiatric, deoarece președintele nu arată în niciun fel că modul lui de a se comporta îl deranjează cumva sau îi afectează capacitatea de funcționare.

Nu numai că este aparent neafectată capacitatea sa de a funcționa, dar a reușit chiar să-i impresioneze pe unii dintre dușmanii săi hotărâți. De exemplu, Roberta Brandes Gratz, jurnalistă specializată în arhitectură urbană, s-a opus planurilor dezvoltatorului imobiliar

Trump, propuse pentru prima dată în 1985, de a construi un „Trump City” pe 30 de hectare de teren neamenajat de pe malul fluviului Hudson, din Manhattan. A fost o încercare a dezvoltatorului imobiliar de a-și asigura nemurirea, potrivit standardelor domnului Trump.

Acel „Trump City” ar fi avut 6 turnuri cu 76 de etaje, care înconjurau un turn central, înalt de 50 de metri. Ele ar fi fost împărțite în 8 000 de apartamente pentru aproape 20 000 de locuitori, ar fi avut o parcare pentru aproape 10 000 de vehicule, mai mult de 325 000 de metri pătrați de spațiu de studio pentru televiziune și companii de filme și 186 000 de metri pătrați de magazine de lux.²⁷

Dezvoltatorul imobiliar Trump nu a reușit să-și realizeze visul ambițios. El nu are propriul oraș și nici nu locuiește în vârful celei mai înalte clădiri din lume, pe care intenționa s-o construiască. Pe parcursul a două decenii, el nu a putut depăși opoziția semnificativă față de plan, arătată de rezidenții din Manhattan, urbaniștii și oficialitățile orașului.

În ciuda opoziției sale față de proiect, Gratz a spus că „i-a acordat întotdeauna credit lui Trump, pentru că și-a recunoscut deschis înfrângerea și pentru că a schimbat vitezele”. Mai mult, inginerul-șef al cartierului Manhattan din anii '90 l-a caracterizat pe Trump drept „un supraviețuitor și un cameleon”.²⁸ Domnul Trump, în fața înfrângerii, a acceptat planul alternativ al rivalilor săi pentru zona în care dorise să construiască „Trump City”. Și tot a reușit să facă bani.

„Comportamentul domnului Trump, oricât de scandalos și inacceptabil”, scrie Frances, „reușește să-i aducă în mod constant faimă, avere, femei și, acum, puterea politică – el a fost răsplătit generos pentru trumpismul său, nu afectat de acesta”. Faima, averea, femeile și puterea sună, fără îndoială, ca o versiune a „visului american”, pentru unii dintre susținătorii lui

Trump, care nu-l consideră pe președinte un om „rău“, ci un american original.

Reacție deplasată în fața unui „american original“?

Expresia „american original“ nu are o definiție strictă. Se aplică unor indivizi strâns asociați cu Statele Unite, care s-au distins într-o manieră unică. Edward R. Murrow a fost numit „american original“, pentru că a fost un pionier al jurnalismului la standarde înalte, în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial și după aceea. „Nu e necesar să vă reamintim“, le-a spus el radiodifuzorilor în 1958, „că faptul că vocea dumneavoastră este amplificată astfel încât ajunge dintr-un capăt în altul al țării nu vă conferă mai multă înțelepciune sau înțelegere decât ați avut când vocea dumneavoastră ajungea doar dintr-un capăt în altul al barului“.²⁹

Senatorul Daniel Patrick Moynihan a fost, de asemenea, numit un american original. Pe lângă senator, a fost și consilier pentru patru președinți și a servit ca ambasador în India și la Organizația Națiunilor Unite. Era cunoscut pentru inteligența, istețimea, perspicacitatea și credibilitatea sa. Mai mult decât majoritatea politicienilor, fostul profesor de la Harvard era mai interesat de idei decât de manevre politice. „Toată lumea are dreptul la propria opinie“, a observat Moynihan, „dar nu și să facă orice“.

Există zeci de alți candidați la acest titlu, inclusiv iubiții umoriști Mark Twain și Will Rogers, ca și omul-spectacol, necinstit de altfel, P.T. Barnum. Ca om de afaceri, care-și face singur publicitate, și personalitate de televiziune, domnul Trump a devenit poate un american original în ochii simpatizanților săi. El este, după cum observă Cas Mudde, profesor asociat de științe politice la Universitatea statului Georgia, un fenomen american.

Donald Trump a fost singura persoană aleasă vreodată în funcție, fără să aibă în prealabil experiența

serviciului public. Este fiul lui Fred Trump, un dezvoltator imobiliar bogat, care și-a ajutat fiul atât financiar, cât și prin contactele sale. Încercările lui Donald Trump de a domina industria cazinourilor și jocurilor de noroc din Atlantic City au condus la un lanț falimentar, dar el a reușit să-și comercializeze numele, asociindu-l cu un stil de viață luxos și, în cele din urmă, a devenit vedetă de televiziune prin reality-show-ul de mare succes *The Apprentice (Ucenicul)*.

După ce și-a anunțat candidatura, la 16 iunie 2015, Donald Trump a fost considerat de mulți jurnaliști și analiști politici o posibilitate îndepărtată, un om dornic de publicitate sau egoist. Trump le-a dovedit că greșeau. El a învins șaisprezece adversari în alegerile primare republicane și a atras destui alegători, pentru a câștiga mai mult decât suficienți electori în colegiul electoral, care să-i asigure președinția. El a pierdut totuși votul popular cu aproape trei milioane de voturi în minus față de Hillary Rodham Clinton, adversara sa din Partidul Democrat. Dacă-i mai punem la socoteală și pe oamenii care au votat pentru candidații democrat, libertarian, verde și cei independenți, înseamnă că aproximativ zece milioane de votanți în plus și-au dorit să vadă câștigător un alt candidat decât Donald Trump. Și totuși, el a câștigat președinția, cu 304 voturi în Colegiul Electoral, față de cele 227 primite de Hillary Clinton. Trump a obținut victoria în ciuda sau, poate, în unele privințe, datorită comportamentului său grosolan, insultător și dușmănos. Jurnaliștii și analiștii care-l subapreciaseră pe Donald Trump nu au putut să nu observe trăsăturile vizibil narcisiste ale personalității candidatului.

Cas Mudde, autorul cărții *On Extremism and Democracy in Europe (Despre extremism și democrație în Europa)*, observă că Trump nu a ajuns la președinție ca reprezentant al unui partid politic. Așa ceva este normal în Europa. Domnul Trump a reușit ca individ.³⁰ Cariera sa de om de afaceri a fost văzută, în unele

cercuri, ca un semn de competență și capacitate de a conduce o națiune, ca și cum ar fi o afacere, deși guvernele nu sunt simple afaceri; au scopuri foarte diferite, cu responsabilități care depășesc simplul profit. Ideea că un reprezentant al oamenilor ar trebui să acționeze ca un CEO de corporație este o viziune susținută de o minoritate de alegători, dar care este predominant americană, comparativ cu alte democrații.

Cu toate acestea, cariera domnului Trump nu se potrivește cu stereotipul directorului executiv. Companiile sale au dezvoltat proprietăți, au încercat și nu au reușit să obțină profit în cazinouri și au reușit să câștige bani vânzând drepturile pentru numele TRUMP, marca sa. Companiile sale nu au fost niciodată corporații mari, cu acționari publici. Erau organizații relativ mici, în care el era mai mult patron decât CEO. Nu avea experiență de a lucra simultan cu acționari, membri ai consiliului de administrație, cu un număr mare de angajați și public, în timp ce conducea o companie uriașă pe drumul spre profit.

Minoritatea alegătorilor care l-au ales pe Trump în 2016 părea să-i aprecieze impolitețea, lipsa de convenționalism și statutul de „venit din afară”. I-au apreciat statutul de om de afaceri bogat și celebru. Era o persoană care nu le amintea de vechii, mai experimentații politicieni ai „sistemului”, ale căror politici fie nu erau în acord, fie nu rezonau cu preocupările și temerile lor. În plus, domnul Trump a apelat la alegătorii albi, conservatori, deranjați de perspectiva ca profilul social al țării și fețele majorității americanilor să ajungă, în curând, să nu mai semene cu ale lor.

Trump nu a fost ales de votanții care s-au simțit „lăsați în urmă”, pentru că au încetat să mai obțină creșteri salariale ori și-au pierdut locurile de muncă. El a fost ales de oameni speriați de creșterea diversității rasiale și de globalizare.³¹ Diana C. Mutz, profesoară de științe politice la Universitatea statului Pennsylvania, a

ajuns la această concluzie după urmărirea acelorași indivizi – peste 1 200 la număr – pe o perioadă de patru ani, începând din 2012. Cu alte cuvinte, oamenii care au simțit că-și pierduseră sau își pierdeau statutul în SUA l-au susținut pe candidatul care a respins standardele de comportament asociate curentului principal politic. I-au respins pe politicienii care s-au abținut să folosească apelative jignitoare în public; să acuze deschis grupuri mari de oameni, inclusiv imigranți și musulmani; să încurajeze violența la mitinguri electorale („Iubesc vremurile vechi. Știți ce le făceau băieților de genul ăsta când erau într-un astfel de loc? Ar fi ieșit pe targă, oameni buni!“); și să admită că, în trecut, agresaseră sexual femei („Știi, sunt automat atras de femeile frumoase – încep imediat să le sărut. E ca un magnet. Le sărut. Nici măcar nu aștept. Și, când ești un star, te lasă să faci ce vrei. Poți face orice... Să le apuci de păsărică. Poți face orice.“)

În cea mai mare parte a istoriei Statelor Unite, bărbații albi și creștini s-au bucurat de cel mai înalt statut. Acest lucru se schimbă. Pierderea acestui statut amenință o minoritate de alegători, care simt nevoia să susțină un președinte neconvențional.

„Un lider narcisist“, notează istoricul Michael Shen de la Universitatea de Stat a Sud-Vestului, din Georgia, „nu poate reuși fără adepți săraci sau tulburați emoțional“.³² Dar Shen se referea la Mao Zedong. În cazul lui Donald Trump, el este susținut nu doar de alegătorii cărora le place comportamentul lui neconvențional, ci și de republicani care, pur și simplu, îl acceptă, ca să atingă un obiectiv politic conservator, inclusiv umplerea sistemului judiciar cu judecători conservatori și punerea în aplicare a reducerilor de impozite.

Am vorbit cu șase susținători ai lui Trump, care ar putea să aparțină unei alte categorii. Sunt inteligenți, harnici și buni părinți. Ridică din umeri, când este citată lungă listă de denaturări și neadevăruri a

domnului Trump. „Toată lumea minte“, a ripostat unul. Respinge alte critici aduse președintelui, ignorându-le, pentru că, așa cum afirmase cineva, „el este cel care face lucrurile să se miște“. Oricum, nu am putut obține un răspuns la întrebarea: „Crezi că domnul Trump este un exemplu bun pentru copiii tăi?“ Acești oameni sunt americani serioși, din clasa de mijloc, care par să ignore trăsăturile negative ale domnului Trump, pentru că este republican, și nu liberal. Nu văd nicio amenințare în comportamentul domnului Trump, ci îl percep ca pe un „american original“.

Unii dintre alegătorii lui Donald Trump sunt, de asemenea, îngrijorați de pierderea de către SUA a dominației globale, în timp ce China și chiar națiuni mai puțin performante din punct de vedere economic, precum Rusia, continuă să se afirme. Influența rusă este deosebit de relevantă, pentru că domnul Trump a demonstrat o toleranță izbitoare și chiar o admirație pentru liderul autocratic Vladimir Putin, acuzat de agențiile de informații occidentale, în mod repetat, de asasinarea dușmanilor politici și de încercări de a influența alegerile occidentale.

În 2018, agresiv și autoritar, Putin prezida o țară cu un produs intern brut (PIB) de numai 1,7 bilioane de dolari, comparativ cu cele 20,4 bilioane ale Statelor Unite, și cele 14,1 bilioane ale Chinei. Cifrele furnizate de Fondul Monetar Internațional arată că PIB-ul rusesc este mai mic decât cele din India, Italia, Brazilia și alte șapte țări.

Ca putere nucleară, Rusia poate contesta dominația Statelor Unite. Ca putere economică, președintele Putin nu poate face decât să demonstreze un complex napoleonic. Acest lucru explică de ce a recurs la acte de imixtiune în alegerile occidentale, prin manipularea rețelelor de socializare și piratarea rețelelor de computere. Această strategie are potențialul de a slăbi dominația SUA, manipulându-i pe alegătorii

susceptibili la dezinformare cu ajutorul rețelelor de socializare și al propagandei.

Aceste activități îi pot încuraja pe alegători să-i sprijine pe politicienii susținători ai politicilor care favorizează izolaționismul și reducerea cooperării internaționale. Slăbirea asocierilor și a prieteniiilor dintre țările mari din Vest este o modalitate prin care liderul unei țări defavorizate, precum Rusia, poate obține un avantaj în relațiile internaționale. Cu siguranță, l-ar putea ajuta pe Putin să recupereze, în cele din urmă, teritoriile pierdute în momentul prăbușirii Uniunii Sovietice, în 1991. Curios este că Donald Trump și-a exprimat în mod constant admirația pentru autocratul rus, chiar dacă agențiile de informații americane au ajuns la concluzia că rușii s-au amestecat în alegerile din 2016. El a repetat chiar afirmațiile lui Putin, care neagă imixtiunea Rusiei, ridicând astfel și mai multe întrebări despre motivele pentru care președintele american l-a lăudat în repetate rânduri pe cel rus.

Donald Trump nu renunță în vecii vecilor

În 2016, aproape 63 de milioane de cetățeni americani au votat pentru Donald Trump, în ciuda faptului că a declarat că ar putea molesta femei fără să suporte consecințe, din cauza celebrității sale, a ridiculizat o jurnalistă cu handicap fizic, a desconsiderat un fost prizonier care suportase ani de tortură în mâinile inamicului, s-a certat cu o văduvă și cu părinți de militari uciși în misiune și a organizat mitinguri electorale în timpul cărora a indicat că ar putea plăti costurile juridice pentru simpatizanții săi care agresau oameni ce manifestau împotriva lui. În trecut, candidaturile la președinție erau perturbate de simple incidente. Într-o zi de februarie, în New Hampshire, în timpul campaniei prezidențiale din 1972, de exemplu, Edmund Muskie, care era candidatul favorit, s-a emoționat în timp ce apăra onoarea soției sale.

Reporterii au spus că-i văzuseră lacrimi pe față. Asistenții lui Muskie au spus că văzuseră zăpadă topită. Nu a contat. Campania senatorului Muskie a sucombat efectiv în acea zi. Senatorul Gary Hart era primul pe listă la nominalizarea la președinție din partea democraților, în 1988. Apoi reporterii au scris că el mințise și avusese o aventură extraconjugală (după ce senatorul negase zvonurile despre infidelitatea sa și declarase, pentru *The New York Times*: „Dacă vrea cineva să-mi pună o coadă, dați-i drumul!“) „Coadă“ a strâns dovezi puternice ale unei aventuri, și campania senatorului s-a încheiat curând.

De ce a reușit Donald Trump să supraviețuiască? Ce s-a schimbat în societatea care l-a cruțat pe domnul Trump de soarta candidaților anteriori?

Există un fapt care ar putea explica de ce o minoritate de alegători americani ar putea fi convinși să-l susțină în continuare pe Donald Trump, în ciuda acțiunilor care l-ar fi eliminat din orice cursă pentru o poziție oficială, cu doar câțiva ani în urmă. Acesta e pierderea surselor de știri comune. Proliferarea „știrilor“ și opiniilor care, pur și simplu, reflectă credințele deja stabilite ale oamenilor nu promovează discuțiile, ci, mai degrabă, exacerbează emoțiile. Națiunea nu mai împărtășește surse comune de informații despre care să se facă dezbateri, așa cum se întâmpla când doar trei rețele acopereau evenimentele curente. În schimb, sunt reafirmate și întărite opiniile private ale oamenilor, din orice punct al spectrului politic.

Acest fenomen contribuie la accentuarea credințelor și a prejudecăților. De exemplu, tribalismul sau atitudinea de „noi împotriva celorlalți“, întărită prin ascultarea doar a surselor cu care ești deja de acord, încurajează devotamentul zelos față de cei care vă împărtășesc convingerile și intoleranța față de cei care nu sunt de acord.

Un alt factor potențial este viteza crescută a comunicațiilor moderne și efectele sale asupra vieții noastre de zi cu zi; acest lucru ar putea să fi contribuit la o degradare generală a manierelor. Se așteaptă rezultate rapide. A nu răspunde la întrebări este mai eficient decât să oferi un răspuns. Conturile anonime de pe rețelele de socializare le permit „trolilor“ să-i intimideze și denigreze pe alții, mai repede și mai eficient ca niciodată.

Cu siguranță, astfel de schimbări în societate nu i-au împiedicat drumul lui Donald Trump spre Casa Albă, dimpotrivă, poate că i l-au ușurat oarecum.

Un aspect al personalității lui Trump, care l-a ajutat foarte mult și continuă să-l ajute, este mai puțin menționat decât narcisismul. E vorba despre rezistența lui. La începutul anilor '90, de exemplu, decizii dezastruoase în afaceri l-au obligat pe proprietarul de cazinouri de atunci să-și anunțe de patru ori falimentul financiar al companiilor. Aproape că a trebuit să anunțe și falimentul personal, dar a reușit să evite această neplăcere suplimentară, abandonându-și planurile de a construi acel „Trump City“ așa cum și-l imaginase. A acceptat, inteligent, planuri mai puțin grandioase pentru terenul propus, proiectate și oferite de adversarii săi.

Când a fost învins, Trump a renunțat în mod constant la primul său plan, de obicei unul grandios, și a fost de acord (după care s-a lăudat) cu orice putea obține, ca să supraviețuiască și, în ochii lui, să salveze aparențele. Și a câștigat adesea bani făcând asta. Din 1988, venitul net al domnului Trump a crescut cu aproximativ 300%, până la vreo 4 miliarde de dolari, potrivit rapoartelor de la *Forbes*, *Bloomberg* și *Associated Press*. După spusele sale, primise un „mic“ împrumut de un milion de dolari (echivalentul a mai mult de 4,6 milioane de dolari la valoarea din 2018) de la tatăl său, pentru a-și începe propria afacere. E adevărat că astăzi el ar avea mai mult de trei ori suma

estimată de *Forbes*, dacă ar fi investit acești bani în acțiuni cu rentabilitate scăzută și s-ar fi uitat la televizor în loc să-și conducă afacerile. Cu toate acestea, pretenția lui Trump că ar fi devenit miliardar pe speze proprii a fost adusă în discuție, după ce reporterii de investigație de la *The New York Times* au obținut rapoartele fiscale ale tatălui său. Ele arată că domnul Trump a primit, de fapt, echivalentul a 413 milioane de dolari la valoarea de astăzi, din imperiul imobiliar al tatălui său.³³

Donald Trump nu a câștigat atât de mulți bani cât ar fi câștigat în cazul în care i-ar fi reușit planurile pentru „Trump City“, dar a fost suficient pentru standardele unor oameni care lucrează pentru salariul mediu. Instinctul său de supraviețuitor i-a permis nu doar să treacă de 70 de ani ca om bogat, ci și să câștige președinția.

Această caracteristică a personalității sale sugerează cu tărie că va schimba politicile, dacă adversarii săi pot obține un avantaj față de el, atunci când este în interesul lui. Dacă domnul Trump continuă să folosească această strategie pentru a supraviețui, când lucrurile se întorc împotriva lui, adversarii săi trebuie doar să câștige un calup semnificativ dintre simpatizanții lui, propunând politici atractive pentru ei. Domnul Trump va adopta apoi aceste politici și va susține că a fost ideea lui. Această predicție a fost confirmată după alegerile parțiale din 2018. Democrații au obținut controlul Camerei Reprezentanților. Președintele și-a arătat imediat disponibilitatea de a lucra cu opoziția. Apoi a reconfirmat una dintre trăsăturile sale de bază; a amenințat că-i va ataca pe reprezentanții democrați – chiar dacă astfel punea capăt oricărei cooperări și oricărui progres –, dacă începeau să-l cerceteze. Un lucru care ar putea minimaliza beneficiile rezilienței sale ar fi dovada că a încălcat legea.

Fără tancuri pe străzi după victoria lui Trump

Edward (al cărui nume a fost schimbat) este un newyorkez extrovertit și jovial. Se împrietenește ușor, are nevoie de compania altora și se bucură de ea. O caută, oriunde s-ar afla. A petrecut mult timp în baruri, nu atât ca să bea, cât pentru a fi în preajma oamenilor, și a găsit acolo diferite comunități care-i aduc aminte de serialul *Cheers* din anii 1980–1990. Dacă pleacă din Manhattan și ajunge într-un alt oraș, la întoarcere povestește cum a legat prietenii cu bucătari din localuri, cu vânzători din magazine și cu mecanici din ateliere auto. Comportamentul său sociabil i-a asigurat mulți cunoscuți sau ceea ce Facebook numește „prietenii” – mii de „prietenii”. Majoritatea erau din New York.

În 2016, el nu era un susținător înflăcărat al lui Donald Trump, dar, spre deosebire de majoritatea contactelor lui de pe rețelele de socializare, era atras de retorica neortodoxă, neîngrădită de corectitudine politică a candidatului republican la președinție. Lui Edward i-a plăcut abordarea domnului Trump. Părea necenzurat, spontan, ca o gură de aer proaspăt. Edward era progresist în multe privințe, cu un puternic simț al corectitudinii, dar nu părea deosebit de deranjat de afirmațiile controversate ale lui Trump. Nu-i păsa că acest candidat recunoscuse că nu avusese timp să citească prea multe cărți sau că se considera cea mai bună sursă de sfaturi. Edward nu credea că mexicanii care traversează ilegal granița sunt preponderent violatori, ucigași sau traficanți de droguri – cum afirma Trump –, dar nu i se părea deranjant felul în care se comporta fostul realizator de emisiuni de televiziune, care candida la președinție.

Noutatea domnului Trump l-a atras. La fel și soluțiile ușoare pe care le promitea el. I-a plăcut felul în care se prezenta candidatul republican: bombastic, spectaculos și neconvențional. Edward nu împărtășea

temerile celor mai mulți newyorkezi că declarațiile candidatului neconvențional ar fi sugerat că s-ar putea ca el să nu posede o înțelegere deplină asupra felului în care funcționează guvernul și că, după cum credeau unii, ar putea reprezenta o amenințare pentru țară.

În dimineața de după victoria domnului Trump din noiembrie 2016, Edward a postat o scurtă observație pe pagina sa de Facebook: „Trump a câștigat, iar eu nu văd niciun tanc pe stradă“. Aproape imediat, prietenii de pe Facebook au început să-l renege. A pierdut cel puțin o mie dintre ei în câteva ore.

Doi ani mai târziu, încă nu existau tancuri pe străzi. Comportamentul președintelui nu se schimbase. Încă îi îngrijora pe adversari, dar asta nu i-a împiedicat nici pe Trump, nici pe republicanii care l-au tolerat să facă progrese în atingerea obiectivelor lor politice. Întrebările legate de starea mentală a președintelui nu au constituit un factor în implementarea legislației sau în primele victorii ale președinției.

Victorii pentru președintele Trump

Părerea lui Edward despre președinte nu a fost niciodată afectată de îngrijorări cu privire la starea lui mentală. Ireverența lui este mai importantă. Cei pe care nu-i deranjează președinția domnului Trump îi menționează realizările, inclusiv adoptarea unei reduceri de impozite, dorită de mult de republicani și una pe care mulți președinți republicani ar fi făcut-o, probabil.

Celelalte victorii complete sau parțiale ale președintelui includ luarea de măsuri pentru repudiarea legii privind protecția pacienților și îngrijirea la prețuri accesibile, „Obamacare“, ca parte a politicii sale de demontare a programelor și realizărilor predecesorului său. De asemenea, profită de orice ocazie pentru a numi zeci de judecători care vor influența calitatea vieții americane timp de decenii, printre

care, în primii doi ani de mandat, cel puțin doi judecători ai Curții Supreme.

Numai în primul său an în funcție, a numit 23 de judecători la nivelurile instanțelor districtuale, de apel și la Curtea Supremă. A reușit să facă acest lucru în parte pentru că republicanii au blocat 36 de nominalizări judiciare cu cinci ani înainte ca domnul Trump să preia funcția. În al doilea an de mandat, a fost în măsură să numească un înlocuitor pentru judecătorul Anthony Kennedy de la Curtea Supremă. Numirea unui judecător în vârstă de circa 50 de ani înseamnă că la Curtea Supremă se vor pronunța hotărâri foarte conservatoare timp de zeci de ani. Deciziile tuturor acestor judecători aleși pentru opiniile lor conservatoare vor fi o componentă majoră a moștenirii lui Trump. Aceste succese s-au datorat unui sprijin robust din partea elementelor-cheie ale Partidului Republican, inclusiv a liderilor Congresului.

Trump a primit, de asemenea, anumite laude pentru întâlnirea cu liderul nord-coreean Kim Jong-un, după ce dictatorul a reușit să achiziționeze arme nucleare. Dacă dialogul va duce vreodată la dezarmarea nord-coreeană, va fi o victorie diplomatică. În caz contrar, va intra în istorie doar ca o repetare a tachinărilor diplomatice nord-coreene anterioare despre „denuclearizare” în peninsula nord-coreeană.

După trei încercări de a împiedica intrarea cetățenilor din țările musulmane în SUA, Curtea Supremă a confirmat o decizie care a permis Administrației Trump să-și pună planul în practică. Donald Trump a reușit să se descurce mai bine, potrivit standardelor Partidului Republican, pe care le-a transformat, decât îl credeau în stare mulți dintre adversarii săi. După cum remarcă doctorul Frances, narcisismul i-a fost de mare folos președintelui.

Avantajele narcisismului

Unele persoane cu narcisism (dar nu cele cu tulburare de personalitate narcisistă) sunt de obicei obositoare, sâcâitoare, iritabile și tot timpul nemulțumite. Dar chestiunea este mai complicată, după părerea lui Kostas Papageorgiou, lector de psihologie la Universitatea Reginei, din Belfast: „Dacă ești narcisist“, a declarat acesta pentru BBC, „crezi cu tărie că ești mai bun decât oricine altcineva și că meriți o recompensă“.³⁴ Acest aspect al narcisismului poate prezenta avantaje, după cum subliniază atât Papageorgiou, cât și psihiatrul Allen Frances.

Personalitatea lui Donald Trump, cu trăsături de vanitate și insensibilitate, se potrivește descrierii făcute de Papageorgiou persoanelor extrem de narcisiste, respectiv unor oameni care nu sunt ușor descurajați de respingeri, sunt foarte motivați și se bucură adesea de succes social. Pe baza studiilor sale, care au implicat trei sute de studenți cu personalități narcisiste, psihologul și colaboratorii săi au conchis că subiecții nu sunt neapărat mai deștepți decât oamenii pe care-i depășesc, dar au avantajul de a fi foarte încrezători, mai mult decât cei cu care concurează. „Încrederea“ poate fi rezultatul incapacității de a accepta orice eșec care le subminează imaginea unui sine care are nevoie disperată de laude și este îngrozit de lipsa de respect sau, în opinia domnului Trump, de „obiectivitate“.

Desigur, narcisismul vine cu dezavantaje incontestabile în cazul unui lider. Aceste persoane, crede Papageorgiou, sunt „absolut distructive pentru cei din jur“. Un asemenea caracter distrugător poate fi compensat de un farmec superficial, eficient pentru o parte din populație. Este, de asemenea, un lucru obișnuit ca astfel de indivizi să folosească o balanță foarte simplă, pentru a-i judeca pe oamenii cu care interacționează, catalogați binar – fie grozavi, fie groaznici. Adeseori, oameni cândva favorizați cad în

dizgrație și sunt aruncați peste bord de către un șef cu personalitate narcisistă. La fel ca domnul Trump, șefii narcisiști par să promoveze și să aprecieze haosul, pentru că se simt în largul lor în asemenea condiții. La urma urmei, un șef cu astfel de trăsături narcisiste extreme este centrul atenției în situații haotice, iar a fi în centrul atenției este esențial pentru o astfel de persoană.

Cum să fii „Marele Donald“

Milioane de oameni vorbesc despre ei înșiși pe rețelele de socializare, spre bucuria și, uneori, spre iritarea celor care citesc aceste încercări de autopromovare. Folosirea de către Donald Trump a unuia dintre aceste mijloace de informare oferă date clare despre felul în care el vede lumea, și anume că lumea se învâрте în jurul lui.

În 2018, cu ocazia Zilei Eroilor, de exemplu, Trump a scris pe Twitter: „O Zi a Eroilor fericită! Cei care au murit pentru marea noastră țară ar fi foarte fericiți și mândri să vadă cât de bine merge țara noastră astăzi. Cea mai bună economie din ultimele decenii, cel mai mic șomaj pentru negri și hispanici DIN ISTORIE (și pentru femei, din ultimii 18 ani), reconstruirea armatei noastre și multe altele. Grozav!“

Mulți au interpretat această comunicare, ca și cum președintele Statelor Unite ar fi spus efectiv: „Cei care au murit pentru țara noastră ar fi fericiți că sunt eu aici și am făcut ce am făcut“. Semnificația Zilei Eroilor este să ne amintim și să ne arătăm respectul față de cei care și-au pierdut viața luptând pentru Statele Unite. Domnul Trump a transformat-o într-un elogiu față de propria persoană. Pentru cineva cu trăsături narcisiste extreme, totul e despre sine, chiar o zi a anului rezervată pentru a-i comemora pe soldații căzuți.

O altă trăsătură a sa de personalitate, care poate fi explicată prin narcisism, este înclinația de a prelungi răfuielele meschine cu criticii, inclusiv cu tatăl unui

soldat căzut în război sau cu o vedetă din domeniul divertismentului, cum ar fi Rosie O'Donnell. Acest tip de comportament e tipic pentru o persoană care nu poate tolera să-i conteste cineva imaginea de sine.

Susținătorii domnului Trump trec cu vederea acțiunile și declarațiile sale îngrozitoare despre alții. De exemplu, el l-a denigrat pe senatorul John McCain, un om care a luptat pentru țara sa, a fost capturat de inamic, a fost torturat ani buni și totuși a refuzat propunerea de a fi eliberat până când nu erau eliberați și camarazii săi prizonieri de război. Comportamentul său în timpul conflictului din Vietnam a fost remarcabil, extraordinar de curajos. Cu toate acestea, domnul Trump a spus despre McCain: „Nu este un erou de război. A devenit erou de război, pentru că a fost capturat. Îmi plac oamenii care nu se lasă capturați. Îmi pare rău să vă spun asta“. Nu după mult timp, domnul Trump a negat că ar fi spus că McCain nu este un erou de război, adăugând: „Dacă cineva cade prizonier, consider că este un erou de război“.³⁵ Cuvintele pe care Donald Trump neagă că le-ar fi spus au fost înregistrate, dar s-a întâmplat de mai multe ori ca el să nege afirmații care fuseseră înregistrate.

Aceste afirmații jenante și suprarrealiste ale unui lider mondial îi alarmează pe unii psihologi și psihiatri, care le interpretează ca indicii sau chiar dovezi că președintele își creează propria realitate, pentru a-și satisface nevoile narcisiste.

O explicație alternativă este că folosește o tehnică de păcălire a clientului, utilizată de un vânzător ambulant, neinteresat de adevăr, dar care are intenția vădită de a-și influența ascultătorii prietenoși, în timp ce respinge judecata ascultătorilor neprietenoși. Dacă acesta e cazul, atunci minciunile președintelui reprezintă o tehnică de propagandă, care funcționează numai pentru că nu este admonestat de propriii simpatizanți. Este posibil ca domnului Trump pur și simplu să nu-i pese că face declarații false sau, ca o alternativă, să

creadă că sunt adevărate în acel moment, pentru că are nevoie să fie adevărate, ca să-și păstreze imaginea bună despre sine. Aceasta e diferența dintre a fi „rău“, dar nu bolnav mintal, după cum insistă Frances că este domnul Trump, și a fi tulburat mintal după cum sugerează Coaliția Națională a Experților în Sănătate Mintală.

Drumul în viață al președintelui și folosirea autopromovării au fost dictate de trăsăturile sale narcisiste, dar pe care le-a folosit într-un mod șiret, pentru a atinge obiective specifice. Simpatizanții lui Trump trec cu vederea sau chiar se bucură, atunci când el îi face în toate felurile pe alții (oricât de imatur le-ar suna asta oponentilor săi, care, în cea mai mare parte, au depășit nivelul răspunsului de tip „ochi pentru ochi“) și stridentele atacuri la persoana criticilor săi.

În majoritatea cazurilor, domnul Trump este ușor de înțeles, potrivit unui citat din cartea sa *Trump: The Art of the Deal* (*Trump. Arta negocierii*): „Sunt foarte bun cu oamenii care sunt buni cu mine. Dar, atunci când oamenii mă tratează rău sau nedrept, sau încearcă să profite de mine, atitudinea mea generală, toată viața mea, a fost să le răspund în forță“.³⁶ O altă interpretare este că orice sau oricine contrazice imaginea de sine fragilă a unei persoane foarte narcisiste va declanșa un răspuns emoțional răutăcios, tocmai fiindcă imaginea de sine este atât de vulnerabilă.

Comportamentul general al domnului Trump, înainte și după alegeri, este consecvent cu experiența sa de saltimbanc, negustor, vedetă de televiziune și promotor al propriei mărci: TRUMP. Unul dintre modurile în care face acest lucru este să folosească o metodă pe care o prezintă în cartea sa, scrisă, de fapt, de Tony Schwartz, ca fiind „o hiperbolă veridică. Este o formă inocentă de exagerare și o formă foarte eficientă de promovare“.³⁷

În calitate de saltimbanc/negustor/om care-și face singur publicitate, Donald Trump a aflat că folosirea

unor superlative precum „cel mai grozav“, „cel mai grandios“, „cel mai bun“ și altele îi influențează pe oamenii care nu reușesc să analizeze astfel de afirmații. Scriitorul din umbră Tony Schwartz a împărtășit în carte faptul că Donald Trump a admis că promovează bravada: „Mă joc cu fanteziile oamenilor. Poate că oamenii nu pot să se vadă întotdeauna pe ei înșiși ca fiind mari și importanți, dar pot fi foarte entuziasmați în fața celor care o fac. De aceea o mică hiperbolă nu strică niciodată. Oamenii vor să creadă că au parte de ceva care este cel mai mare, și cel mai grozav, și cel mai spectaculos“.³⁸ Iar de aceste superlative se bucură, conform declarațiilor proprii ale domnului Trump, inteligența sa, capacitatea sa de a rezolva probleme, capacitatea sa de a construi ziduri și capacitatea sa de a acționa „prezidențial“. Narcisismul lui Donald Trump este strâns legat de principiile sale de autopromovare, dar, de unele singure, aceste afirmații nu dovedesc că el ar avea o tulburare mintală.

Cartea a fost publicată în 2019. (n.red.)

Capitolul 11. S-ar putea întâmpla și aici?

Dacă un președinte al Statelor Unite ar fi diagnosticat cu tulburare de personalitate narcisistă (TPN), majoritatea psihiatrilor și psihologilor familiarizați cu această afecțiune ar fi de acord că acest lucru reprezintă o amenințare pentru țară. Ca și psihopatia, narcisismul în această formă extremă e foarte dificil de tratat și constituie o amenințare semnificativă. Am discutat despre posibilitatea 1, și anume că Donald Trump nu are o tulburare de personalitate. Există și o altă posibilitate.

Posibilitatea 2: personalitatea lui Trump reprezintă un pericol

Medicul psihiatru John Zinner este convins că Donald Trump reprezintă o amenințare. El i-a spus lui Will Pavia, de la ziarul *The Times*, din Londra, că domnul Trump constituie o amenințare existențială, deoarece are autoritatea de a folosi un arsenal de arme nucleare.¹ Absolvent al Facultății de Medicină de la Harvard și psihiatru atestat, Zinner a declarat că persoanele cu trăsături precum cele prezentate de Donald Trump le sunt foarte familiare specialiștilor din domeniul său. Asta presupune, a explicat el, „o problemă fundamentală, legată de respectul de sine, o nesiguranță legată de acesta, alături de un sentiment de grandomanie. Deci, persoana are o imagine foarte contradictorie despre sine“.

Ca exemple de grandomanie, psihiatrul citează afirmațiile domnului Trump, potrivit cărora „niciun politician din lume nu a fost vreodată defăimat așa cum am fost eu“ și „la festivitatea de inaugurare, am avut cel mai mare public din istorie“.

Zinner este, de asemenea, convins că domnul Trump prezintă dovezi clare de „identificare proiectivă“. Cu alte cuvinte, el îi numește pe alții sau proiectează asupra altora trăsături pe care el însuși le are și care-l deranjează. Nu e nevoie de studii la Harvard pentru a aprecia ironia faptului că domnul Trump l-a făcut pe James Comey, directorul FBI, pe care l-a concediat, un „fanfaron“ și unul „care se dă mare“. După cum tocmai am văzut în citatul din propria carte a domnului Trump, acesta crede că „hiperbola veridică“ este o „formă foarte eficientă de promovare“. Zinner remarcă faptul că Trump îi numește în mod repetat pe oamenii pe care nu-i simpatizează „ratați“, „slabi“, „nerealizați“ sau „mincinoși“. Acestea, crede Zinner, sunt imagini proiectate ale lui însuși, pe care nule poate tolera.

Profilul schițat de Zinner include cel puțin alte patru trăsături ale personalității lui Donald Trump, care-l preocupă:

(1) O incapacitate de a se îngriji de binele altora, cu excepția cazului în care aceștia îi arată adulație. „Nu-i poate păsa de valoarea unei alte persoane în sine, ci doar în măsura în care-l preamărește pe Trump“, i-a declarat Zinner lui Will Pavia. „De aceea, deși într-o zi îi poate plăcea de cineva, a doua zi îl poate concedia. În momentul în care nu reușesc să-l preamărească sau să-l facă să se simtă mai bine în pielea lui, oamenii nu mai au nicio valoare.“

Acest comportament pare să funcționeze și în sens invers. Kim Jong-un a fost cândva „nebun“, după aprecierea lui Trump, un om pe care l-a ridiculizat pentru statura sa scundă, numindu-l „Omulețul-rachetă“ (*Little Rocket Man*). Apoi, după ce cei doi lideri au convenit să organizeze la Singapore o întâlnire la nivel înalt fără precedent, Kim a devenit un „lider foarte onorabil“ în ochii lui Trump. Reevaluarea ciudată a lui Kim s-ar putea datora tacticii unui agent de vânzări de a spune tot ceea ce crede că-l va ajuta să

facă o vânzare. Sau ar putea reflecta, pur și simplu, felul maniheic – „bine sau rău” – de a vedea lumea, în funcție de felul cum evenimentele sau oamenii îi susțin viziunea grandioasă pe care o are despre sine o persoană narcisistă. Întâlnirea cu Kim l-a făcut pe președintele Trump să creadă că obținuse o victorie diplomatică, în ciuda faptului că președinții anteriori refuzaseră în repetate rânduri să-l întâlnească pe Kim Jong-il, tatăl actualului lider nord-coreean, atâta timp cât dictatorul nu făcea concesii substanțiale.

Un alt exemplu de comportament tipic unei persoane cu o imagine de sine grandioasă se observă într-un interviu pe care Donald Trump l-a acordat ziarului *The New York Times*.

El susținea că va câștiga un al doilea mandat de președinte, deoarece „ziarele, televiziunile, toate formele de media se vor prăbuși, dacă eu nu sunt acolo, pentru că fără mine ratingurile lor se vor duce de râpă. Fără mine, *The New York Times* nu va mai fi un *New York Times* aproape falimentar, ci un *New York Times* eșuat. Așa că, practic, trebuie să mă lase să câștig. Și, în cele din urmă, probabil cu șase luni înainte de alegeri, mă vor iubi, pentru că vor spune: «Vă rugăm, nu-l pierdeți pe Donald Trump. OK?»²

Din nou există două moduri de a evalua un astfel de comentariu. Puteți să-l atribuiți abordării de saltimbanc a lui Donald Trump față de publicitate, așa cum e descrisă în cartea sa, scrisă de un autor din umbră, *Trump: The Art of the Deal*. Sau puteți să-l considerați o personalitate narcisistă, care crede cu adevărat că popularitatea sa menține un ziar important pe linia de plutire. Dacă domnul Trump ar dispărea brusc, *The New York Times* nu ar dispărea odată cu el. Sugestia bizară că s-ar putea întâmpla așa ceva este, din nou, în concordanță cu convingerile unei personalități foarte narcisiste. Descrierea ziarului *The New York Times* drept „falimentar” ar putea fi, de asemenea, privită din aceleași două unghiuri:

manifestarea realității dorite de o persoană extrem de narcisistă sau o afirmație falsă, menită să influențeze orice adept care nu reușește să verifice astfel de afirmații. (De fapt, *The New York Times* nu numai că *nu* a eșuat – așa cum afirma Donald Trump –, ci ziarul a avut succes, cu o creștere de 63,4% a abonamentelor digitale plătite, ajungând la 2,3 milioane de cititori online. De asemenea, a înregistrat o creștere de opt procente a veniturilor totale în 2017: a încasat 1,7 miliarde de dolari, potrivit *Forbes*.)

Nu e surprinzător, în fața unor afirmații atât de evident inexacte, că unii furnizori de servicii de sănătate mintală au ajuns la concluzia că domnul Trump își creează propria realitate, un semn periculos, pe care l-au observat la indivizi foarte narcisiști.

O altă posibilitate este aceea că Donald Trump face și acum exact ce a făcut în toată viața sa de adult. Prin afirmații hiperbolice și spectaculoase, el își vinde propria imagine către un anumit public. Dacă facțiuni minoritare din SUA îi puteau susține pe Huey Long și Joseph McCarthy, nu este surprinzător că domnul Trump poate găsi susținători care să-l creadă, atunci când face afirmații pe care oricine le poate infirma, dacă se uită la rapoarte de afaceri sau de altă natură din surse neutre de pe internet.

(2) O mare sensibilitate, un „obraz remarcabil de subțire“, adică o susceptibilitate extraordinară la lipsa de respect, insulte sau jigniri. „Nu suportă criticile și dă vina pe alții, așa cum face și acum, dând vina pe personalul său pentru toate lucrurile pe care le-a făcut el însuși. Cealaltă reacție a lui este furia“, a declarat Zinner.

(3) Incapacitatea de a simți remușcări sau vinovăție. Zinner a mers atât de departe în interviul acordat cotidianului *The Times*, încât a afirmat că Donald Trump ar putea acționa impulsiv, în moduri care l-ar putea „face vulnerabil sau, mai degrabă, ne-ar putea

face pe noi vulnerabili la furia sa interioară îndreptată împotriva altora, pentru a lansa o armă nucleară“.

Și (4) semnele de imaturitate, trădate de contradicții în caracterul și sentimentul legat de eul său. „Pe măsură ce un individ se maturizează“, i-a explicat Zinner lui Pavia, „el integrează emoțiile rele cu cele bune, astfel încât are un sentiment echilibrat despre sine. Acest lucru nu există în cazul domnului Trump. Din punct de vedere psihologic, este foarte imatur, din cauza educației și a tatălui său“.

Eu sunt bine. Tu ești pe cont propriu

Psihiatrii ca Allen J. Frances, care insistă că Donald Trump nu e bolnav mintal, își bazează opiniile pe succesul personal al președintelui și pe faptul că felul în care se comportă nu-i provoacă suferință personală sau nu-i împiedică, de fapt, capacitatea de a funcționa. Dar nu un diagnostic specific sau lipsa unui diagnostic anume îi deranjează pe adversarii lui Trump și pe experții în sănătate mintală, îngrijorați de stabilitatea sa psihică. Ei sunt îngrijorați de efectul pe care l-ar putea avea comportamentul său asupra celorlalți. Trăsătura-cheie a profilului psihologic al domnului Trump este una care poate duce la niveluri semnificative de dramatism și chiar haos pentru cei cu care interacționează.

Printre semnele unei administrații pe alocuri haotice, în timpul celor doi ani de președinție Trump, se pot aminti: numărul-record de schimbări de personal, declarațiile politice contradictorii, precum și comunicarea și cooperarea slabe între persoanele numite la nivel înalt. Președintele și susținătorii săi subliniază realizările lui Trump, cum ar fi cele prezentate în capitolul anterior. Criticii săi oferă contraexemple care, pe lângă cele enumerate mai sus, includ haosul creat de prima sa încercare de a institui o interdicție de călătorie pentru persoanele din țările

musulmane, precum și sprijinul acordat agenților Departamentului Vamal și de Imigrație, care-i separă în mod deliberat pe copii de părinții lor. Acest din urmă act este dăunător din punct de vedere psihologic pentru copiii mici și nu poate fi justificat decât în cazul în care aceștia ar fi în pericol dacă ar rămâne în grija părinților.

Dacă doctorul Frances are dreptate, și domnul Trump nu e bolnav mintal, ci numai „rău“, atunci *de ce* este rău? E posibil ca Frances să fi oferit un răspuns atunci când a declarat că trăsăturile definitorii ale unei tulburări grave de personalitate i se potrivesc lui Donald Trump ca o mânășă.

Din punct de vedere politic și social, faptul că un psihiatru de renume recunoaște că domnul Trump este, practic, un caz de manual pentru trăsăturile tulburării de personalitate narcisistă trebuie să provoace îngrijorare. Doar pentru că domnul Trump nu e deranjat de lipsa lui de empatie și de alte trăsături narcisiste extreme, nu înseamnă că ceilalți nu ar trebui să fie deranjați sau chiar amenințați de acestea.

Imaginați-vă un psihiatru care examinează un pacient care nu e câtuși de puțin deranjat de trăsăturile sale psihologice tulburătoare. Dacă acel pacient reprezintă o potențială amenințare pentru ceilalți, ar trebui psihiatrul să anunțe că pacientul nu are tulburări psihice și apoi să respingă amenințările, deoarece pacientul nu resimte niciun stres? Un psihiatru responsabil nu ar face acest lucru și, în majoritatea cazurilor, ar fi obligat să-i avertizeze pe cei amenințați de pacientul său, chiar dacă manualul *DSM-5* nu-i permite să pună un diagnostic de tulburare mintală în acest caz. Problema nu e diagnosticul, ci potențialul de vătămare a celor din jur. Dacă o persoană are o constelație de trăsături de personalitate care se potrivesc cu cele observate la indivizii cu tulburare de personalitate narcisistă sau psihopatie, de exemplu, nu contează ce etichetă îi punem. Ceea ce contează este

modul în care aceste trăsături de personalitate îi afectează comportamentul față de ceilalți.

De acest lucru sunt îngrijorați psihiatrii care avertizează asupra trăsăturilor de personalitate ale domnului Trump, dar care se abțin de la a pune un „diagnostic la distanță”: potențialul pericol pe care personalitatea sa îl reprezintă nu pentru el, ci pentru alții.

Bandy Lee, conferențiar de psihiatrie judiciară la Facultatea de Medicină de la Universitatea Yale, a organizat conferința „Obligația de a avertiza” la Yale. De asemenea, a editat cartea *The Dangerous Case of Donald Trump* (*Cazul periculos al lui Donald Trump*), care cuprinde articole scrise de 27 de experți în sănătate mintală, care analizează implicațiile personalității președintelui. Lee a format, de asemenea, Coaliția Națională a Experților în Sănătate Mintală. Aceasta numără aproximativ patru mii de profesioniști în domeniul sănătății mintale, care respectă liniile directoare profesionale și care sunt disponibili pentru consultanță pentru membrii tuturor ramurilor guvernului. Coaliția este apolitică și evită conflictele de interese financiare.

„M-am gândit încă de la început că prezintă multe semne de deficiență mintală”, i-a declarat Lee reporterului Chauncey DeVega.³ Ea susține că mulți dintre colegii ei cred că Donald Trump prezintă ceea ce echivalează cu un pericol clar și imediat, pe baza experienței lor în tratarea persoanelor care manifestă un comportament precum cel al domnului Trump.

Lee afirmă: „Avem obligația să vorbim despre problemele de sănătate mintală ale lui Donald Trump... Supraviețuirea noastră ca specie ar putea fi în joc”.

Lee i-a spus lui DeVega că ea și alți psihiatri sunt îngrijorați de „marea nevoie de adulație” a domnului Trump și de furia pe care o manifestă, atunci când „realitatea nu-i satisface nevoile”. Ea afirmă că persoanele cu trăsături de personalitate precum cele

ale lui Donald Trump nu se schimbă prea ușor, de obicei, explicând astfel de ce domnul Trump nu a făcut niciodată tranziția de la un candidat răzvrătit, care a sugerat, în timpul mitingurilor sale electorale, că violența împotriva contestatarilor săi este acceptabilă, la o prezență mai matură, stabilizatoare, capabilă să acționeze „prezidențial“.

Lee crede că domnul Trump este capabil să-și creeze propria realitate, una care să răspundă nevoilor sale emoționale unice. Din nefericire, dacă are dreptate, acest lucru poate veni la pachet cu dorința de a ne impune această realitate nouă, celorlalți. După cum a spus chiar ea: „Lista sa impenetrabilă de fapte și realități ne-ar putea pune pe toți în pericol“.

Rezultatele posibile în cazul unei personalități narcisiste

Dacă Donald Trump este, așa cum susține Allen Frances, „o amenințare pentru Statele Unite și pentru lume, nu pentru că e nebun din punct de vedere clinic, ci pentru că e rău“⁴, la ce ne putem aștepta în viitor? Dacă el „este o persoană înclinată spre un comportament autoritar“, după cum i-a spus Robert Jay Lifton lui Gail Sheehy⁵, putem prezice – așa cum au făcut Walter Langer, Jerrold Post și alți autori de profiluri politice în cazul altor lideri – cum ar putea răspunde la posibile evenimente în viitor?

În mai 2018, Bandy Lee a răspuns la o serie de întrebări care i-au fost puse de către autorul cărții de față, cu privire la posibilele acțiuni ale lui Donald Trump în diferite circumstanțe.⁶ Întrebările se referă la modul în care personalitatea sau starea mentală a lui Trump ar putea influența rezultatele diferitelor scenarii sau posibilități pe care le întâlnește.

Întrebarea 1: Cum credeți că ar reacționa președintele Trump dacă ar pierde vreodată sprijinul bazei sale de votanți, de exemplu, prin nerespectarea

promisiunilor pe care le-a făcut, prin dovezi incontestabile de activitate infracțională sau prin apariția unei figuri populiste sau antisistem mai atrăgătoare?

Lee: În primul rând, permiteți-mi să spun că există o mare libertate de acțiune în comportamentul uman, și chiar și persoanele afectate în modul cel mai sever sunt încă în mare parte libere. De asemenea, când și cum se întâmplă un anumit comportament depinde foarte mult de factorii situaționali de moment, inclusiv de starea de spirit, de ceilalți care sunt prezenți, de mediul în care funcționează și de accesul la arme, în cazul violenței. Cu toate acestea, modelele psihologice de durată dezvăluie riscuri inacceptabile, despre care este important să se vorbească. (Vă rog să înțelegeți totuși că, în calitate de psihiatru, vorbesc despre probabilități mai mult decât despre predicții.) Tiparele pe care le vedem la domnul Trump se bazează pe datele publice abundente și de înaltă calitate, pe care le avem la dispoziție, pe rapoartele celor din jurul său și pe răspunsurile sale ample în situații reale. Acțiunile și tiparele sale de gândire sunt în concordanță cu ale cuiva care are deficiențe grave în a-și controla impulsurile, în a lua în considerare consecințele și în a avea empatie pentru ceilalți, la care se adaugă absența unui centru stabil, care să acumuleze convingerile, principiile de bază, atașamentele și loialitățile, și chiar o umanitate comună pe care s-o poată împărtăși cu ceilalți. Atunci când cuiva îi lipsește acest aspect fundamental al ființei umane și depinde aproape în totalitate de alții pentru imaginea de sine, situația poate deveni periculos de disperată și critică, dacă se pierde sprijinul extern. Unei persoane obișnuite îi este greu să-și imagineze ce reacții violente sunt posibile atunci când cel care nu dispune de resurse interioare se confruntă cu prăbușirea imaginii grandioase despre sine. Aproape că nu

există limite pentru ce-ar face, ca să dărâme lumea odată cu el sau, mai mult, ca să-i distrugă pe „martorii” rușinii și umilinței sale. Scenariile pe care le descrieți sunt înspăimântătoare pentru o persoană care are deja dificultăți în a face față chiar și unor minime critici sau unor vești deloc măgulitoare.

Întrebarea 2: Presupunând că nu apar crize interne sau externe grave care să ne pună viețile în pericol, cât de probabil este ca Donald Trump să continue așa cum a făcut-o în primele luni ale președinției sale și să-și încheie mandatul așa cum l-a început, de exemplu, cu *tweet*-uri, schimbări frecvente de personal, decizii contradictorii, certuri cu cei care-l critică, insulte etc.?

Lee: După cum am văzut, ideea unui Premiu Nobel pentru Pace l-a distras doar momentan pe domnul Trump de la impulsurile sale de a ataca. Era inevitabil ca el să revină în curând la dispoziția sa naturală, ceea ce s-a întâmplat când a anulat Planul Comun de Acțiune sau acordul nuclear cu Iranul. Această cale era previzibilă nu din cauza politicii sale, ci din cauză că este comună unei deficiențe mintale periculoase. Știm din *tweet*-urile nenumărate ale domnului Trump, precum și din comentariile sale publice că orice formă de provocare a imaginii sale de sine pompoase poate inspira represalii. Prin urmare, nu este surprinzător faptul că a concediat sau a forțat demisia unui număr fără precedent de membri ai administrației sale, în primele șaisprezece luni de mandat. Deficiența sa îl determină să se izoleze, să provoace și să găsească premise pentru război și, prin urmare, mă aștept ca el să stârnească un conflict, dacă nu există deja condiții pentru ca unul să se desfășoare, ca să se potrivească viziunii sale asupra lumii. Mai mult, personalul și politicile sale îi reflectă din ce în ce mai mult patologia, deoarece adulatorii și manipulatorii

slăbiciunilor sale psihologice sunt, de asemenea, susceptibili de a fi distructivi și, prin urmare, președinția sa nu numai că va continua așa cum a început, ci va deveni și mai periculoasă, pe măsură ce atât puterea, cât și așteptările sale se extind, iar el își înstrăinează aliații și escaladează amenințarea conflictelor din întreaga lume.

Întrebarea 3: Cum ar reacționa Donald Trump într-o situație de criză care amenință siguranța Statelor Unite?

Lee: Am văzut cum faptele iraționale și autodistructive ale domnului Trump îi subminează atât procesele în instanță, cât și propria imagine publică. Ce ar putea fi el capabil să submineze în ce privește interesele de securitate și poziția Statelor Unite în lume? Mă îndoiesc serios chiar și de capacitatea sa de a lua în considerare siguranța Statelor Unite, independent de beneficiile pe care i le aduce. În prezent, ca parte a grandomaniei sale, el consideră că SUA sunt echivalente cu el însuși, așa cum a făcut cândva un anumit conducător: „Statul sunt eu“. Dar afinitatea sa se bazează pe exploatare și pe instinctul de prădător. Dacă națiunea ar trebui, într-adevăr, să se protejeze împotriva destructivității sale, de exemplu, punându-l sub acuzare, atunci el ar putea sacrifica de bunăvoie țara. Dacă s-ar întâmpla cu adevărat ca vreun război să devasteze țara, el ar putea s-o abandoneze ca pe un „perdant“. De asemenea, ar fi un candidat excelent, pe care națiunile ostile l-ar putea manipula pentru a-și atinge scopurile; el are nu doar capacitatea psihologică, ci și probabilitatea să servească interesele Rusiei, de exemplu. Acesta, de asemenea, e motivul pentru care punem la îndoială capacitatea sa de a lua decizii solide, raționale și bazate pe realitate, bazate pe asimilarea de informații importante și pe luarea în considerare a consecințelor. Atunci când anulează

fiecare decizie din epoca Obama, el nu urmează logica unei politici coerente, ci mai degrabă tiparele unei nevoi și constrângeri emoționale. Atunci când este de acord să poarte discuții de pace cu Coreea de Nord, după ce s-a îndreptat neîncetat spre război, așa cum a revenit asupra multor poziții, uneori chiar a doua zi (de exemplu, în ceea ce privește controlul armelor de foc), el răspunde probabil acestor nevoi emoționale și impulsivității.

Cazul lui John Bolton, desemnat de domnul Trump consilier pentru securitate națională, este revelator pentru starea de spirit a președintelui: are opinii de prădător, în conformitate cu înclinațiile domnului Trump spre violență și război. Donald Trump trăiește într-o perpetuă stare de supraviețuire, gata să intre în modul de atac, dacă vreodată imaginea sa fragilă de sine ar fi amenințată, iar acest lucru îl face foarte volatil. John Bolton se face eco al sentimentului său de amenințare și al nevoii de atac, precum și al disprețului său pentru diplomatie și dreptul internațional – care se referă la cooperare și colaborare multilaterală – și este congruent cu dispoziția sa paranoică. Domnul Bolton a sugerat în mod deschis necesitatea unui angajament militar în Iran și Coreea de Nord, ceea ce este pesemne atrăgător pentru domnul Trump, care caută întotdeauna să proiecteze puterea și i se va părea extrem de tentant să scoată la rampă întreaga capacitate militară a SUA. Din aceste motive consider că domnul Trump și asociații pe care-i alege reprezintă o amenințare la adresa securității naționale și internaționale, nu o ameliorare a situației.

Întrebarea 4: Cum ar reacționa domnul Trump, dacă ar fi pus sub acuzare de Camera Reprezentanților și condamnat de Senat?

Lee: Din nou, nu se poate subestima teroarea absolută și apărarea violentă care pot apărea la o persoană cu tiparele psihologice ale lui Trump, dacă fațada sa grandioasă s-ar prăbuși; iar acum are în jurul său un nou personal cu instincte de prădător, care să-i pună în aplicare impulsurile. Punerea sub acuzare ar putea fi declanșatorul unui război pe scară largă, al unui atac terorist înscenat sau al incitării adeptilor săi la război civil – nimic nu este exclus, având în vedere puterea și tehnologia de război care sunt la dispoziția unui singur individ. Problemele de sănătate mintală ar trebui să fie evaluate de specialiști în domeniul sănătății mintale. Ar trebui să luăm problemele de sănătate mintală la fel de mult în serios ca și pe cele juridice și să cerem ca acest președinte și toți viitorii președinți să fie supuși unui examen de sănătate mintală cel puțin la fel de riguros ca în cazul ofițerilor pe care-i comandă. Domnul Trump nu a fost încă supus unei examinări adecvate. Știm acum că și-a dictat primul raport medical. Știm, de asemenea, că medicului său curant de la Casa Albă, Ronny Jackson, i-a fost retrasă nominalizarea pentru funcția de secretar pentru Afacerile Veteranilor și, de asemenea, a fost înlăturat din funcția de medic al președintelui. El nu era calificat și nu avea nicio bază pentru a-și declara angajatorul și comandantul-șef „foarte ager din punct de vedere mental, intact” și „absolut... apt pentru serviciu”, pe baza unui test cognitiv de zece minute, inadecvat și nepotrivit. De fapt, este vorba despre malpraxis. Ceea ce ne poate da speranță este faptul că încă trăim într-o democrație, iar poporul este angajatorul președintelui. Poporul poate încă să ceară o examinare adecvată și independentă a sănătății mintale și a aptitudinii de a-și exercita funcția, iar o evaluare a capacității mintale nu necesită consimțământ.

Întrebarea 5: La unii indivizi cu anumite tulburări de personalitate, acestea se pot atenua cu vârsta și pot apărea manifestări mai puțin frecvente sau grave. Trump are 70 de ani. S-ar putea ca personalitatea lui să se schimbe în vreun fel, pe măsură ce îmbătrânește?

Lee: Problema este că, fără o examinare cuprinzătoare de către o persoană cu pregătire în domeniul sănătății mintale, care să implice un istoric complet și o baterie standardizată de teste, precum și scanări ale creierului, nu putem ști dacă semnele pe care le vedem sunt din cauza unei tulburări de personalitate sau a unui alt proces care se agravează în timp. Un examen complet ar permite și un diagnostic, și un prognostic. Aveți dreptate în ceea ce privește faptul că unele tulburări de personalitate se „amelioarează” odată cu vârsta, în cursul lor natural, dar se pot și intensifica, în caz de stres. Afecțiunile medicale sau neurologice pot mima tulburările de personalitate și, în acest caz, este de așteptat ca simptomele să se agraveze la o persoană care avansează în vârstă. Prin urmare, o evaluare amănunțită ar fi crucială, pentru a putea desluși implicațiile asupra bunăstării publicului. În cadrul consultului medical din ianuarie, i s-a făcut doar examenul cognitiv Montréal sau MoCA, dar acela nu este un test adecvat pentru cazul în speță. Folosit în general ca un test de depistare a simptomelor bolii Alzheimer, MoCA are doar o sensibilitate moderată sau bună în detectarea tulburărilor cognitive, ceea ce înseamnă că până și pacienții diagnosticați clinic cu demență Alzheimer pot obține un scor de până la 30 din 30. De asemenea, studiile au arătat că și pacienții schizofrenici spitalizați pot obține scoruri normale la MoCA. Prin urmare, obținerea unui scor în intervalul de normalitate la MoCA nu exclude prezența unei boli mintale grave și nu e deloc o măsură bună a afectării psihologice. Mai potrivite ar

fi fost Inventarul Multifazic de Personalitate Minnesota, Testul de Alegere a Cartonajelor Wisconsin, Testul de Învățare Verbală California, testul Stroop și Scara de Inteligență a Adulților Wechsler. Un RMN și o tomografie PET amiloidă a creierului ar fi fost, de asemenea, utile, având în vedere simptomele și istoricul familial. Mai presus de toate, testul aplicat este irelevant pentru întrebarea cea mai presantă: dacă are sau nu capacitatea mentală de a funcționa la minimum în funcția sa. Această evaluare ar trebui făcută de experți medico-legali în domeniul sănătății mintale, iar țara noastră are o varietate de profesioniști de înaltă calitate și bine pregătiți. Nu există niciun motiv pentru a se recurge la un medic de urgență personal, și încă unul contestat.

Întrebarea 6: Cum ar reacționa Donald Trump dacă ar fi învins în alegeri?

Lee: Din nou, nu pot face previziuni, dar, bazându-mă pe faptul că am tratat sau am conceput programe pentru mai mult de o mie de infractori violenți, cu tipare psihologice foarte asemănătoare cu al lui Trump, în cei douăzeci de ani de practică în mediul penitenciar, pot face câteva comentarii. În unele privințe domnul Trump este chiar mai rău decât cei cu care am lucrat, în sensul că a evitat până acum orice responsabilitate, datorită privilegiilor și altor mijloace de atac, cum ar fi utilizarea abuzivă a litigiilor sau a abuzurilor verbale ori sexuale, dintr-o poziție de putere. Astfel, se va simți mai îndreptățit și va fi o surpriză ca lucrurile să nu meargă așa cum vrea el. Ceea ce e departe de a fi evident la el sau la bărbații pe care-i tratez – și sunt aproape toți bărbați – este profunzimea umilinței și a rușinii lor nerecunoscute. Ei ar face orice pentru a-și ascunde această slăbiciune, *mai ales* față de ei înșiși, și poate că și-au perfecționat chiar și proiecția unei imagini

de forță sau de „hipersănătate“, dar toate acestea sunt doar o peliculă subțire. În realitate, persoanele respective sunt, de obicei, destul de lașe și fragile. Disprețuiesc miezul de umanitate pe care-l văd la ceilalți, dorind să torpileze și să distrugă ceea ce ele nu au. Nu sunt sigură că domnul Trump poate îndura multe alte înfrângeri, fără un răspuns foarte sadic și violent. Pe de altă parte, dacă înfrângerea poate fi transformată într-o victorie sau dacă ar exista o modalitate prin care să demisioneze, salvând aparențele și transformând eșecul în „victorie“, atunci ar putea fi evitată o reacție violentă catastrofală. Ar fi nevoie de un confident foarte abil din punct de vedere psihologic sau de un organism politic inteligent, pentru a realiza acest lucru.

Întrebarea 7: Și-ar putea schimba comportamentul, dacă ar fi reales?

Lee: Da, dar în direcția greșită. A urmărit în mod constant laude și atenție de-a lungul vieții sale, mai ales în acest mandat. Realegerea i-ar consolida imaginea de sine și l-ar menține inițial într-o stare de calm, însă nu pentru mult timp. Deoarece niciun munte de laude în viața reală nu va fi suficient pentru a umple golul interior, cu cât va sta mai mult la putere, cu atât puterea îi va agrava simptomele. O a doua victorie i-ar exacerba exponențial starea, prin eliminarea constrângerilor față de patologia sa, dându-i idei mai fanteziste de putere nelimitată, făcându-l mai exigent și mai îndreptățit, în moduri care nu corespund realității, iar toate acestea nu ar fi de bun augur pentru libertatea și siguranța noastră.

Întrebarea 8: Trump a dat dovadă de o admirație fără precedent față de liderii autoritari străini, precum Recep Erdoğan din Turcia, Vladimir Putin din Rusia și Rodrigo Duterte din Filipine. Dacă

sistemul de control și echilibru instituit de Constituție ar fi slăbit, cum s-ar putea comporta Trump?

Lee: Și acest lucru spune foarte multe despre psihologia domnului Trump. În calitate de președinte, și-a intensificat atacurile verbale și pe Twitter, și-a incitat adepții la violență prin discursurile sale, a susținut politici care facilitează dezvoltarea armelor și a războaielor și a apărat un comportament abuziv și lipsit de etică până și în rândul personalului său. Din admirația sa față de acești lideri, înțelegem că tânjește după mai multă opresiune și după un regim autoritar și mai puternic. El însuși a concediat sau a forțat demisiile unui număr fără precedent de membri ai administrației sale, în primele șaisprezece luni de mandat, în special pentru că și-au manifestat dezacordul față de acțiunile sale sau pentru încercările lor de a arăta moderație. A desemnat acțiuni mediatice legitime drept „știri false” ori de câte ori nu i-a convenit felul în care-i prezentau faptele și continuă să submineze instituțiile democratice. Controlul și echilibrul nu mai funcționează din cauza corupției politice pe care am văzut-o manifestată din partea grupurilor de interese speciale care profită de slăbiciunile sale psihologice, în loc să le limiteze efectele, iar acest lucru este extrem de periculos. Profesioniștii din domeniul sănătății mintale sunt instruiți să analizeze structurile mai profunde ale personalității și modelele comportamentale mai ample, aplicând cunoștințe științifice și experiența clinică obținută în urma consultării a numeroși pacienți, dar deja principala noastră organizație profesională ne-a redus la tăcere, în conivență cu această administrație. O mare parte din comportamentul său a fost „normalizat”, adică oamenii fie îl tolerează, fie sunt epuizați psihic din cauza lui, dar sănătatea mintală a populației are de suferit, după cum arată multe

statistici actuale. Acestea sunt semne inconfundabile de ajungere la un nivel pe care unii îl numesc „patocrație”. Oamenii se feresc de paralelele cu fascismul, dar este important de reținut că fascismul nu este o ideologie sau o strategie politică, ci o patologie mintală la scară societală, care începe cu un individ afectat, care manipulează slăbiciunile psihologice ale populației, pentru a ajunge la putere, apoi multiplică tulburarea prin duplicarea ei în cultura generală. Este important să se facă aceste paralele, pentru a înțelege corect ceea ce se întâmplă și pentru a preveni acest lucru.

Motive de îngrijorare

În ciuda rezistenței lui Donald Trump, a hotărârii sale de a nu renunța niciodată și a succesului pe care l-a avut începând cu anii '70, folosindu-se de contactele de afaceri și de banii tatălui său, unele evenimente din trecutul său pun serioase semne de întrebare cu privire la procesele sale de gândire. Din nou, acestea ar putea indica dorința de a se adresa unui anumit public sau refuzul de a recunoaște că a greșit pur și simplu. Ambele posibilități sunt îngrijorătoare. Un bun exemplu se referă la o crimă oribilă. În 1989, Trump a cheltuit 85 000 de dolari ca să publice anunțuri pe câte o pagină întreagă, în patru ziare din New York, în care spunea: „Agresorii și criminalii ar trebui să fie forțați să sufere și, atunci când ucid, ar trebui să fie executați pentru crimele lor”⁷. Nu a precizat la ce agresori se gândea, dar toată lumea din New York știa la ce se referea.

El a lăsat să se înțeleagă, fără dovezi, că cinci tineri de culoare și hispanici erau vinovați de a fi bătut, violat și sodomizat o femeie albă, bancher de investiții, în timp ce alerga în Central Park. Așa-numitul grup „cei cinci din Central Park” a fost judecat, condamnat și

încarcerat. Domnul Trump a cerut reintroducerea pedepsei cu moartea.

În 2002 însă, adevăratul atacator a mărturisit. Probele ADN au dovedit că un anume Matias Reyes era vinovat, și nu cei cinci tineri închiși pentru crimă. Aceia au fost eliberați. Domnul Trump nu a recunoscut niciodată că greșise și nici nu și-a cerut scuze pentru apelul său la o schimbare a politicii, care ar fi dus la moartea a cinci persoane nevinovate. Ca răspuns la dezvăluirea jenantă care-i dovedea că greșise, cu dovezi științifice, domnul Trump a declarat pentru CNN, nici mai mult, nici mai puțin: „Au recunoscut că sunt vinovați. Poliția care a făcut ancheta inițială spune că au fost vinovați. Faptul că acest caz a fost soluționat cu atât de multe dovezi împotriva lor este revoltător“. În 2014, domnul Trump a insinuat că cele cinci persoane acuzate pe nedrept aveau trecutul unor infractori, că nu aveau „trecutul unor îngeri“. De fapt, adolescenții în vârstă de 14, 15 și 16 ani nu aveau antecedente penale. Răspunsul său conținea indicii importante despre cum gândește domnul Trump. Nu recunoaște o eroare și nici nu-și cere scuze, o trăsătură specifică narcisismului.

Respinge sau nu poate înțelege dovezile științifice. Este ușor să te informezi despre ce spun probele ADN. Sunt disponibile o mulțime de explicații scrise clar, inclusiv discuții despre avertismentele și avantajele testelor. Acestea facilitează înțelegerea instrumentului medico-legal de către cei care nu sunt oameni de știință, în special pentru cei cu un IQ atât de ridicat precum cel pe care pretinde că-l are domnul Trump. Se știe, de asemenea, că mărturisirile false nu sunt deloc rare, în special atunci când sunt implicate minorități. După cum subliniază Sarah Burns, coscenaristă și coregizor al documentarului *The Central Park Five* (*Cei cinci din Central Park*): „În sutele de exonerări post-condamnare, obținute pe baza testelor ADN, pe care le-a studiat Proiectul Nevinovăția, cel puțin unul din

patru dintre cei condamnați pe nedrept făcuse o mărturisire⁸.

Consecințele potențiale ale declarațiilor domnului Trump înseamnă prea puțin pentru el.

Refuzul de a recunoaște o greșeală și de a-ți cere scuze este în deplină concordanță cu narcisismul. E nevoie de tărie de caracter pentru a recunoaște o greșeală. Oamenii împovărați de narcisism nu au această tărie, deoarece, în mintea lor, acest lucru ar fi o dovadă de slăbiciune.

A pleda pentru o execuție fără dovezi și, ulterior, a nu recunoaște că solicitarea execuției ar fi dus la o teribilă nedreptate e de neconceput. Oameni nevinovați ar fi murit dacă domnul Trump ar fi avut vreo autoritate asupra lor în acel moment. Acest exemplu înspăimântător de judecată greșită și refuzul de a admite o greșeală atroce, ba chiar jenantă dezvăluie defecte de caracter și un raționament anulat de un răspuns emoțional. Sau ar putea fi un exemplu al unei personalități machiavelice, care încearcă să apeleze la o populație intolerantă și plină de prejudecăți – victimele nevinovate acuzate pentru că erau membri ai unor minorități. Unii oameni sunt atât de profund tarați din punct de vedere etic, încât își pot justifica singuri puterea de a cere moartea altora, fără să cunoască faptele sau să le pese de ele.

Faptul că se bazează mai mult pe „instinct” sau pe intuiție decât pe studiu, reticența de a face cercetări detaliate și lipsa generală de curiozitate intelectuală sunt, de asemenea, în concordanță cu o obsesie exagerată față de el însuși. Foștii angajați și biografia lui Trump menționează că este impulsiv și are o capacitate de atenție redusă, cu excepția cazului în care subiectul se referă la el însuși.

Tendințe autoritare

Domnul Trump a recunoscut că a fost foarte dezamăgit când a aflat că, în calitate de președinte, nu

are căderea să le spună celor de la FBI și din Departamentul de Justiție cum să procedeze în anchetele judiciare. A și recunoscut, într-un interviu radiofonic: „Știți, cel mai trist lucru este că, fiind președintele Statelor Unite, nu am voie să mă implic în Departamentul de Justiție. Nu am voie să mă bag în treburile celor de la FBI. Nu am voie să fac genul de lucruri pe care mi-ar plăcea să le fac. Și mă simt foarte frustrat”.⁹

Cu toate acestea, el a continuat să critice și să ridiculizeze ambele entități atunci când acestea nu au acționat așa cum dorea el, în ceea ce privește suspectii de terorism: „Avem nevoie de o justiție rapidă și avem nevoie de o justiție puternică, mult mai rapidă și mult mai puternică decât cea pe care o avem acum. Pentru că ceea ce avem acum este o glumă și e de râsul curcilor“. Trump nu știa că, în cei paisprezece ani trecuți de la 11 septembrie 2001, Departamentul de Justiție condamnase 627 de persoane pentru terorism sau infracțiuni legate de terorism. Majoritatea condamnărilor au fost obținute în doi ani sau mai puțin de la punerea sub acuzare. În cazul celor care trebuiau extrădați din străinătate, a fost nevoie, bineînțeles, de mai mult timp.¹⁰

Domnul Trump a mers până acolo, încât a criticat atât FBI-ul, cât și Departamentul de Justiție, pentru că nu i-au investigat adversarii politici. Nu e de mirare că, atunci când o persoană aflată la putere solicită agențiilor guvernamentale să-i investigheze inamicii, ne vin în minte imagini cu dictatori de doi bani, cu bătauși, cu Putin și cu comuniști chinezi autoritari.

Bunăoară, atunci când a deschis vorba despre liderul comunist chinez Xi Jinping, care-și consolidase puterea prin eliminarea limitei de două mandate pentru președinția sa, domnul Trump a spus: „Acum este președinte pe viață. Președinte pe viață! Nu, e un om grozav. Și, uite, a fost în stare să facă asta. Cred că e grozav. Poate va trebui să încercăm și noi asta într-o

bună zi”.¹¹ Mulți au luat comentariul ca pe o glumă, dar, având în vedere alte afirmații și declarații ale lui Trump, care le amintesc criticilor săi de sentimentele unui potențial conducător autoritar, unii au văzut invidia față de o conducere autoritară ascunsă în spatele umorului.

Fostul congressman Joe Scarborough, cândva prieten și acum un critic vocal al președintelui, a declarat: „Sunt mulți oameni care vor spune: «O, președintele doar glumea»... Dar există declarații din trecut pe care le-a făcut Donald Trump, în care l-a lăudat pe Xi pentru consolidarea puterii. China a devenit din ce în ce mai autocratică în ultimele șase luni sau chiar un an. A făcut mișcări conștiente, pentru a deveni din ce în ce mai autocratică”.

Scarborough a continuat: „Când republicanii ignoră faptul că acest om vorbește despre a fi președinte pe viață, dacă-și închipuie că Donald Trump glumește, atunci sunt proști. Iar eu nu cred că sunt proști. Cred că ei știu exact ce spune”.¹²

În afară de Xi, Trump și-a exprimat admirația și pentru oameni puternici precum președintele rus Vladimir Putin, despre care agențiile de informații din SUA și Marea Britanie spun că are legătură cu multiple asasinate ale unor oponenți politici, critici ai regimului și jurnaliști. Potentatul Rodrigo Duterte, președintele filipinez, care este responsabil pentru execuțiile ilegale, în plină stradă, a mii de presupuși traficanți de droguri, a primit un telefon de la domnul Trump: „Am vrut doar să vă felicit pentru că am auzit despre rezultatele incredibile pe care le aveți în problema drogurilor”.

În fine, Trump și-a exprimat respectul pentru președintele turc Recep Tayyip Erdoğan, un alt dur, despre care a spus: „Conduce o parte foarte dificilă a lumii. Este implicat foarte, foarte puternic și, sincer, primește note foarte mari”. Implicarea „foarte, foarte” puternică a autocratului turc a condus la acțiuni semnificative în ceea ce privește dezmembrarea

democrației turce, în urma unei tentative de lovitură de stat. Zeci de mii de persoane, care nu fuseseră implicate în lovitura de stat, au fost încarcerate. Sute de mii de persoane, care nu fuseseră implicate în lovitura de stat, au fost concediate. Presa liberă din Turcia nu mai este liberă.

Elogiile președintelui față de acești oameni puternici, profund antidemocratici, trezește, în mod evident, îngrijorarea în rândurile oamenilor care au măcar cunoștințe de bază de istorie și o înțelegere medie a comportamentului uman. Cei care prețuiesc statul de drept și nu apreciază capriciile dictatorilor mărunți trebuie să fie îngrijorați de laudele aduse de domnul Trump acestor lideri străini.

Donald Trump, cu sprijinul soției sale, Melania, a promovat o teorie a conspirației cu tentă rasistă, potrivit căreia predecesorul său, Barack Obama, nu s-ar fi născut în Statele Unite. Această afirmație eronată a fost acceptată de un grup restrâns de persoane cu vederi conspiraționiste. Sprijinul lui Trump pentru această afirmație nefondată a rezonat în mințile acestor adepți, care l-au susținut, la rândul lor. Sprijinul pozitiv pe care l-a primit l-a încurajat în încercarea de a ajunge la președinție. L-a încurajat să îmbrățișeze strategia politică de a crea dușmani ai poporului: presa liberă și „Ei” sau „Ceilalți” (imigranții, musulmanii). Ironia includerii imigranților pe lista de amenințări la adresa adepților săi nu scapă nimănui care-și amintește că soția, mama și bunicul său au fost cu toții imigranți în SUA. Este adevărat că nu au încercat să treacă ilegal o graniță, dar nici cei cărora li s-a interzis să intre venind din Iran, Siria, Yemen, Libia și Somalia nu doreau să treacă ilegal. În mod ironic, Arabia Saudită, țara predominant musulmană pe care președintele o vede cu ochi buni, nu se află pe listă, în ciuda faptului că cincisprezece dintre cei nouăsprezece teroriști responsabili de atacurile de la 11 septembrie 2001 asupra turnurilor gemene de la World Trade Center și

Pentagonului, eveniment care a dus la un „Război împotriva terorismului“ și la sentimentele antiislamice ulterioare, proveneau din această țară.

Domnul Trump a aplicat viziunea binară a narcisistului, „bine sau rău“, pe scena politică națională. „Cred că islamul ne urăște. Există ceva acolo, care... există o ură imensă acolo. Există o ură imensă. Trebuie să ajungem la fondul problemei. Există o ură de necrezut față de noi“, a declarat candidatul la 9 martie 2016. Există, desigur, o diferență semnificativă între islam, o religie practică în mod pașnic de milioane de oameni din întreaga lume, și terorismul islamic radical.

Rezumat și concluzie

Experții sunt de acord că trăsăturile narcisiste considerabile ale președintelui Trump nu pot fi tăgăduite. Controversa se referă la întrebarea cât de mare este amenințarea, dacă ea există, pe care acest aspect-cheie al personalității sale o reprezintă pentru public. Narcisismul nu este rar în politică, în divertisment și în alte profesii care presupun expunerea publică, dar narcisismul lui Donald Trump este un exemplu de manual. În ciuda afirmațiilor unor profesioniști din domeniul sănătății mintale, care nu l-au examinat, este mai problematic, din cauza „Regulii Goldwater“, să se afirme că președintele are o tulburare de personalitate decât să se observe că personalitatea sa este dominată de o formă pronunțată, totuși subclinică, de narcisism. Există indicii bine documentate și ușor de observat care arată că Donald Trump are un comportament care ar putea fi îngrijorător din punct de vedere psihologic, deoarece reflectă o viziune autoritară. Un exemplu al acestui comportament tulburător este afirmația sa, conform căreia „doar eu pot rezolva situația“. Această afirmație, care nu se susține în niciun fel, a urmat declarațiilor sale, potrivit cărora Statele Unite sunt amenințate pe

mai multe fronturi: de imigranți, de teroriști, de musulmani, de birocrăția de la Washington, de către democrați etc.

Afirmația că un singur bărbat sau o singură femeie ar fi esențiali în majoritatea situațiilor este ridicolă. (O excepție ar putea fi aceea din timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, când Winston Churchill a rezistat agresiunii naziste, în ciuda opoziției altor politicieni britanici. Procedând astfel, Churchill a contribuit la salvarea Europei de fascism.) Dacă se întâmplă ca lideri precum Abraham Lincoln sau Franklin Roosevelt să se afle în funcție în timp de război, istoricii le recunosc măreția. În caz contrar, președinții vin și pleacă. Majoritatea celorlalți trec prin funcții și sunt apreciați dacă sunt competenți, dar niciunul nu este esențial. Același lucru este valabil, chiar și la cele mai înalte niveluri de realizări științifice.

Dacă Charles Darwin, de exemplu, nu și-ar fi descris gândurile privind selecția naturală și teoria evoluției în lucrarea *Originea speciilor*, din 1859, tot am fi avut o teorie a evoluției viabilă. De fapt, Darwin a fost stimulat să-și publice teoria după ce a primit o scrisoare de la naturalistul britanic Alfred Russel Wallace, în care acesta își descria versiunea proprie a teoriei evoluției prin selecție naturală.

Dacă Albert Einstein ar fi murit înainte să fi descris teoriile relativității, alții le-ar fi dezvoltat, în cele din urmă. Progresul ar fi fost mult mai lent și, probabil, nu la fel de elegant, dar știința se îndrepta, oricât de încet, spre perspectivele pe care geniul lui Einstein le-a descris, cu mult timp înainte de oricine altcineva. Același lucru este valabil și pentru descoperirea structurii ADN-ului. Dacă Francis Crick, James Watson, Rosalind Franklin și Maurice Wilkins nu ar fi furnizat datele, analiza și sinteza necesare, atunci când au făcut-o, nu am fi avut imaginea completă a dublei elice în 1953. Cu toate acestea, structura ar fi fost elucidată mai târziu, poate mult mai târziu. Efortul ar fi

putut include mai multe starturi greșite, cum ar fi modelul incorect al ADN-ului cu triplă elice al lui Linus Pauling, chimistul laureat al Premiului Nobel. Iar soluția poate că nu ar fi fost prezentată atât de frumos, într-o scurtă lucrare din revista *Nature*, așa cum a fost descrisă de Watson și Crick, dar tot am fi cunoscut astăzi structura ADN-ului. De-a lungul timpului, practic nimeni nu s-a dovedit a fi esențial.

Dacă domnul Trump crede cu adevărat că este esențial, ar da dovadă de un grad de narcisism foarte îngrijorător. „Doar eu pot rezolva totul!” sună ca o iluzie mesianică a cuiva hotărât să preia controlul unei țări, precum Adolf Hitler, Idi Amin Dada și alți dictatori care au exprimat sentimente similare. Dacă afirmația este făcută fără a avea planuri de a cuceri o țară, atunci este, pur și simplu, o prostie.

Pe de altă parte, ar putea fi vorba despre cuvintele unui vânzător ambulant, care face afirmații false fără nicio rușine, ca să impresioneze un segment de populație sensibil la astfel de declarații. Este o dovadă vie de oportunism și exploatare din partea cuiva care spune tot ceea ce crede că-l va ajuta să câștige voturile unor simpatizanți, care nu vor sau sunt incapabili să înțeleagă faptul că afirmația este nefondată și nesustținută sau cărora, pur și simplu, nu le pasă de ce spune candidatul lor, atâta timp cât nu este membru al celuilalt partid politic.

Prima explicație este amenințătoare într-o democrație, deoarece poate însemna că o persoană cu gânduri posibil mesianice deține cea mai înaltă funcție în stat și servește drept comandant suprem. Cea de-a doua opțiune este o politică pură de tipul „spune tot ce trebuie să spui pentru a câștiga”. Ambele sunt sub standardele pe care le merită națiunea.

Problema cu ambele explicații ar fi că afirmația „doar eu pot rezolva problema” este, în cele din urmă, o pretenție împărtășită de mulți dictatori. Faptul că se fac afirmații similare cu ale unor dictatori este o problemă

într-o democrație, indiferent dacă persoana care face afirmația are un complex mesianic sau este doar un politician narcisist, care va spune tot ce crede că este necesar, pentru a fi ales, indiferent cât de stupid ar suna.

Ca aproape întotdeauna în ceea ce-l privește pe Donald J. Trump, vârsta și succesul său trebuie luate în considerare de oricine îi face profilul. Nu ar fi surprinzător să vedem că, în viitor, unii creatori de profiluri vor ajunge la concluzia că multe dintre declarațiile lui Trump fac parte din atitudinea lui șmecherească de-o viață. E foarte posibil ca acestea să facă parte din strategia sa de a-și vinde imaginea, ceea ce consideră el „hiperbole veridice“, pe lângă dorința de a fi remarcat și a se vorbi despre el. Acest lucru nu înseamnă că nu e periculos, mai ales dacă se iau în considerare înclinațiile sale autoritare. Combinate cu istoricul său extins și foarte bine documentat în privința declarațiilor false, toate acestea pot fi dovezi ale unui vânzător ambulant narcisist, cu limba ascuțită, care nu este mai bolnav mintal decât orice altă persoană care tânjește după putere și atenție.

Trump a recunoscut că nu este prea instruit. Comentariile sale au confirmat acest lucru. El a spus unui grup de vizitatori de la Casa Albă că aude din ce în ce mai multe lucruri bune despre Frederick Douglass, ca și cum celebrul abolitionist, scriitor și contemporan al lui Abraham Lincoln ar mai fi în viață. L-a întrebat de două ori pe Bill Gates care e diferența dintre virusurile HIV și HPV. A arătat că nu știa că izolaționiștii, care-l priveau cu ochi buni pe Hitler în anii dinaintea celui de-Al Doilea Război Mondial, au fost primii care au folosit sloganul pe care l-a folosit el: „America mai întâi“.

Alte semne de pericol

Afirmația domnului Trump că el singur poate rezolva problemele care afectează Statele Unite îi îngrijorează

pe unii oameni care au obiceiul să citească, precum Peter Ross Range, autorul cărții *1924: The Year That Made Hitler* (1924. Anul care l-a făcut pe Hitler). „Deși e posibil ca Trump să nu știe nimic despre tehnicile lui Hitler, instinctele sale amintesc în mod straniu de acestea“, a scris Range într-un editorial din *Washington Post*: „La fel ca în anii '30, alegătorii sunt invitați în Țara Minunilor, iar cei disperați ar putea simți nevoia să meargă“.¹³ Comparațiile dintre viața din SUA, în anii 2000, și Germania anilor '30 nu se limitează la opiniile autorilor actuali. Stephen B. Jacobs, un supraviețuitor al Holocaustului în vârstă de 79 de ani, nu a uitat ce au pățit prietenii și familia sa căzuți în mâinile naziștilor. Și, cu siguranță, nu a uitat cum a fost în lagărul de concentrare de la Buchenwald. Jacobs vede o paralelă directă între ceea ce se întâmplă în Statele Unite, în Administrația lui Donald Trump, și ce s-a întâmplat în Germania între Primul și Al Doilea Război Mondial. „Ai senzația că ești în Berlinul din 1929 sau 1930“, a declarat el pentru *Newsweek* în aprilie 2018.¹⁴

După părerea lui Jacobs, este absolut inacceptabil ca lucruri care nu puteau fi rostite în public în urmă cu doar trei ani să fie acum obișnuite. Îl întâlnise pe domnul Trump pe vremea când făcea afaceri imobiliare în New York. „Îl cunosc personal pe acest om. Trump este un facilitator [al extremei drepte]. Trump nu are idei. Trump se luptă doar pentru el însuși.“

Evaluarea lui Jacobs cu privire la capacitățile și motivațiile domnului Trump susține cea de-a doua explicație, oferită anterior, pentru declarațiile fără precedent ale lui Donald Trump: ele sunt, pur și simplu, mânite de interese personale. Și totuși, Jacobs susține că Trump este „un individ bolnav, foarte tulburat. Nu aș putea spune că Trump este un fascist, pentru că trebuie să știi ce este fascismul. Și nu cred că el are puterea mentală de a înțelege măcar acest lucru“.

Opinia lui Jacobs, potrivit căreia domnul Trump este un „individ bolnav și tulburat“, care nu poate înțelege fascismul și acționează în mod egoist, dacă este corectă, sugerează că Trump are un comportament care ar putea fi atribuit unei combinații între narcisismul extrem și dorința de a spune ce este necesar pentru a-și satisface adepții.

După doi ani de președinție a lui Donald Trump, niciun critic sau comentator responsabil nu ar putea să se refere la el ca la un dictator, cu atât mai puțin ca la un alt Hitler. Dar faptul că această idee a fost prezentă în mintea multora dintre cei care au votat împotriva lui merită luat în considerare. De asemenea, e demn de remarcat faptul că domnul Trump a demonstrat, în mod incontestabil, dorințe, preferințe și unele comportamente, care sugerează cu tărie nu numai că admira oamenii puternici, precum Vladimir Putin, dar nu l-ar deranja să fie și el unul dintre ei.

Știri subminate

Acest comportament l-a inspirat pe Brian Klaas să se refere la președinte ca la „Ucenicul despotului“, în cartea sa cu același nume. El citează încercările domnului Trump de a submina integritatea oricărei surse jurnalistice care-l critică sau cu care nu este de acord. Atacarea presei libere prin încercarea de a o face să pară ilegală în ochii susținătorilor săi și de a se referi la ea ca fiind „dușmanul poporului“ trage un semnal de alarmă pentru oricine apreciază rolul presei în societatea americană.

Senatorul Jeff Flake, colegul republican al președintelui, l-a criticat pe Donald Trump pentru că a recurs la expresia „dușmanul poporului“. Flake a declarat că „este o dovadă a stării democrației noastre faptul că propriul nostru președinte folosește cuvintele infame rostite de Stalin pentru a-și descrie dușmanii“.

A pune semnul egalității între Donald Trump și Stalin li s-a părut multora ca fiind ceva extrem.

Redactorul-șef al revistei tradițional conservatoare *National Review*, Rich Lowry, a recunoscut că domnul Trump este „grosolan și nechibzuit“, dar susține că nu este un despot.¹⁵ Lowry și alții sunt de părere că, departe de a fi un autocrat, Donald Trump este un președinte slab. Dar acest punct de vedere nu ia în considerare situația în care Trump ar fi un conducător absolut, dacă ar avea ocazia. Admirația lui Trump pentru dictatori meschini și criminali, precum fostul colonel KGB Putin, președintele filipinez Duterte și președintele turc Erdoğan, care distruge democrația, precum și regretele sale că nu le poate spune agențiilor federale de aplicare a legii ce să facă ar fi îngrijorătoare în orice societate democratică. Ignorând înclinația grosolană spre injurii și atacuri personale la adresa criticilor, care amintesc de certurile din școala primară, comportamentul domnului Trump, în primii doi ani de președinție, trezește îngrijorări legitime cu privire la ce ar face dacă ar putea să-și extindă puterile.

Slăbiciunile pe care le-a dezvăluit în prima parte a mandatului susțin punctul de vedere al lui Lowry. Nu e de mirare că Donald Trump s-a înconjurat de membri ai familiei în primul său an în Biroul Oval și că a angajat și concediat un număr-record de oameni în această perioadă – cel puțin optsprezece angajați de rang înalt, fără legătură de rudenie. În primul an al administrației sale, el a ordonat concedierea a 34% din personalul său, un nivel-record pentru orice administrație prezidențială. Au urmat și mai multe concedieri în primele trei luni ale anului următor.¹⁶ Consilierii și biografii atestă că este adesea puternic influențat de ultima persoană cu care stă de vorbă.

Donald Trump a adus certuri meschine și declarații hiperbolice la Casa Albă, unde au înlocuit stilul tradițional, mai stabil, de comportament de conducere. Acest lucru irită zilnic majoritatea care a votat împotriva lui. În același timp, amuză și liniștește minoritatea care a votat în favoarea lui Trump,

arătându-le că nu este unul dintre politicienii tradiționali, care nu au reușit să le asigure liniștea și fostul statut pe care-l regretă, într-o țară aflată în schimbare. Atâta timp cât o presă liberă pune la îndoială încercările reușite ale domnului Trump de a face apel la baza sa de susținători, acesta va încerca s-o submineze ca fiind sursă de „știri false” și „dușman al poporului”.

Domnul Trump are un talent incontestabil de a manipula presa. A învățat, pe vremea când era dezvoltator imobiliar în New York, că mass-media este atrasă de scandal. Reușește de mult timp să se bucure de expunere în presă, exploatând această slăbiciune a trusturilor de știri.

Înainte de erei Ronald Reagan, departamentele de știri ale celor trei rețele majore de atunci nu erau presate de șefii lor corporativi să obțină profit. Înainte de 1985, posturile de televiziune aveau linii directoare trasate de Comisia Federală de Comunicații, care impuneau un volum minim de programe care nu erau de divertisment. Jurnalismul de televiziune satisfăcea această cerință. Furnizarea unei expuneri mediatice profesionale era modul în care rețelele „plăteau” publicul pentru privilegiul de a folosi căile de comunicație și a face bani cu emisiuni de jocuri, telenovele și seriale de comedie.

După dereglementare, departamentele de știri s-au văzut nevoite brusc să înceapă să câștige bani pentru șefii lor corporativi, care au favorizat întotdeauna profitul în detrimentul culturii. Divertismentul a început să se strecoare în emisiunile de știri „adevărate” de până acum. Vestigiile moștenirii audiovizualului stabilite de Edward R. Murrow, Fred Friendly și colegii lor de la CBS după cel de-Al Doilea Război Mondial s-au redus. Există încă jurnalism de calitate produs de profesioniști dedicați, dar acesta se găsește doar pe mici insule împrăștiate într-un ocean de știri ușoare, informații de divertisment, opinii și propagandă.

Efectele acestei situații au fost evidente atunci când Donald Trump și-a anunțat candidatura.

„Un lucru pe care l-am învățat în legătură cu presa este că e mereu avidă de o poveste bună, și cu cât mai senzatională, cu atât mai bine. Este în natura meseriei și înțeleg acest lucru. Ideea este că, dacă ești puțin diferit, sau puțin scandalos, sau dacă faci lucruri îndrăznețe sau controversate, presa va scrie despre tine. Întotdeauna am făcut lucruri puțin diferite, nu mă deranjează controversele, iar afacerile mele tind să fie oarecum ambițioase.”¹⁷ El și candidatura sa au primit un volum extraordinar de expunere gratuită, pentru că a făcut declarații scandaloase și fără suport. Afirmatia sa potrivit căreia mexicanii care trec granița în SUA „aduc droguri, aduc infracționalitate, sunt violatori” nu a fost susținută de fapte. Din contră, supoziția că „unii, presupun, sunt oameni buni”, deși subestimează dimensiunea acestui grup, a fost documentată ca fiind adevărată, dacă prin oameni buni se referea la cei care nu erau violenți sau criminali.

Donald Trump îndreaptă astfel de afirmații către susținătorii săi, care se tem de străini și sunt îngrijorați de posibilitatea de a-și pierde statutul de majoritari într-o țară cu populații minoritare în creștere rapidă. Studii repetate, efectuate de-a lungul mai multor ani, au arătat că o persoană care s-a născut în Statele Unite are mai multe șanse să comită o infracțiune decât un imigrant.¹⁹ Dacă acest fapt ar fi făcut public, nu l-ar ajuta pe domnul Trump în fața susținătorilor săi. Nu se știe dacă el cunoștea aceste adevăruri incomode sau dacă, în caz că le cunoștea, îi păsa de ele. Ca om căruia îi place să-și facă publicitate, Donald Trump va spune lucruri scandaloase, pentru a se promova, chiar dacă sunt inexacte sau, pur și simplu, niște minciuni. Din acest punct de vedere, unele dintre minciunile sale fac parte dintr-o strategie și nu sunt simptome ale unei tulburări de personalitate; sunt exemple ale „hiperbolei sale veridice”.

În alte cazuri, minciunile sale reflectă o lipsă de preocupare sau de conștientizare cu privire la rigurozitate. De exemplu, atunci când a comentat rolul său în împiedicarea Chinei de a-și manipula moneda, a oferit în mod repetat declarații contradictorii. La 4 mai 2017, a declarat că acțiunile sale au avut efecte pozitive „de când am vorbit despre manipularea monedei”. Trei zile mai târziu, a spus: „... de când am început campania prezidențială”. La 30 aprilie, a afirmat că s-a întâmplat „imediat ce am fost ales”. A doua zi, a spus: „... în timpul alegerilor”. Și, în cele din urmă, o săptămână mai târziu, a spus: „... din momentul în care am preluat funcția”.¹⁹

Înainte de a împlini doi ani de mandat, Trump făcuse peste cinci mii de declarații false sau înșelătoare, potrivit *The Washington Post*. Asta înseamnă o medie de aproximativ șapte pe zi. Și nu s-a oprit.

Acest record prezidențial fără precedent l-a inspirat pe Joe Scarborough, critic al lui Trump și fost membru al Congresului, să le reamintească ascultătorilor emisiunii sale de la MSNBC, *Morning Joe* („Neața, Joe”), ce a scris Walter Langer despre minciunile lui Hitler: „Regulile sale principale erau: nu permite niciodată publicului să se liniștească; nu recunoaște niciodată o greșală sau un eșec; nu admite niciodată c-ar putea exista ceva bun la dușmanul tău; nu lăsa niciodată loc pentru alternative; nu accepta niciodată vina; concentrează-te pe un singur dușman la un moment dat și învinovățește-l de tot ceea ce nu merge bine; oamenii vor crede mai repede o minciună mare decât una mică; și, dacă o repeți suficient de des, o vor crede, mai devreme sau mai târziu”. Apoi, Joe Scarborough a subliniat că citatul se referea doar la Hitler și la absolut nimeni altcineva.

Nu e clar, atunci când președintele face o declarație neadevărată, dacă minte pentru că nu poate accepta sau recunoaște stânjeneala ori eroarea, dacă răspândește în mod deliberat dezinformări, dacă crede

cu adevărat sau trebuie să creadă faptele alternative pe care le prezintă adeptilor săi și mass-mediei, sau avem de-a face cu o combinație a tuturor acestora.

Într-o zi de vineri, de exemplu, domnul Trump a scris pe Twitter:

„REPUBLICANII DIN CAMERA REPREZENTANȚILOR AR TREBUI SĂ APROBE PROIECTUL DE LEGE STRICT, DAR CORECT PRIVIND IMIGRAȚIA, CUNOSCUȚ SUB NUMELE DE GOODLATTE II, LA VOTUL DIN DUPĂ-AMIAZA DE ASTĂZI, CHIAȚ DACĂ DEMOCRAȚII NU-L VOR LĂSA SĂ TREACĂ ÎN SENAT. ADOPTAREA VA ARĂȚA CĂ NOI DORIM GRANIȚE PUTERNICE ȘI SECURITATE, ÎN TIMP CE DEMOCRAȚII DORESC GRANIȚE DESCHISE = CRIMINALITATE. CÂȘTIGĂM!

Donald J. Trump (@realDonaldTrump)“ 27 iunie
2018

La scurt timp după aceea, el a scris pe Twitter:

„Nu i-am împins niciodată pe republicanii din Cameră să voteze pentru proiectul de lege privind imigrația, fie că este vorba despre Goodlatte 1 sau 2, deoarece nu ar fi putut niciodată să obțină destule voturi de la democrați, atâta timp cât există pragul de 60 de voturi. Am lansat multe înainte de vot, știind că avem nevoie de cât mai mulți republicani pentru a câștiga în noiembrie.

Donald J. Trump (@realDonaldTrump)“ 30 iunie
2018

Cu astfel de dovezi clare ale unei extraordinare bâlbâieli, nu e greu de înțeles de ce unii furnizori de servicii de sănătate mintală suspectează că domnul Trump distorsionează realitatea pentru a-și satisface propriile nevoi. Acest lucru nu e deloc liniștitor și

justifică discuțiile serioase prezentate în acest capitol și în cel precedent.

Unele minciuni par a fi încercări de a salva aparențele. De exemplu, domnul Trump a scris pe Twitter, imediat după miezul nopții de 4 iulie 2018:

„După ce am scris multe cărți de succes și m-am mândrit oarecum cu capacitatea mea de a scrie, ar trebui să observați că celor de la «Știri False» le place în mod constant să se năpustească [sic] peste *tweet*-urile mele în căutarea unei greșeli. Scriu cu majuscule anumite cuvinte, doar pentru a le accentua, nu pt. că ar trebui să fie scrise cu majuscule!

Donald J. Trump (@realDonaldTrump)!”

Mai multe persoane care cunosc îndeaproape situația susțin că toate cărțile domnului Trump fie au avut coautori, fie au fost scrise de autori din umbră.

Coautorul creditat la prima sa carte, Tony Schwartz, a declarat pentru *The Independent* că „Trump nu a scris niciun cuvânt din *Trump: The Art of the Deal*, și mă îndoiesc că a scris vreun cuvânt din oricare altă carte care-i poartă numele. El nu citește cărți și nu le scrie”.²⁰

Cu doar câțiva ani în urmă, astfel de afirmații evident inexacte ar fi afectat grav credibilitatea unui politician și l-ar fi expus unor critici intense. Donald Trump supraviețuiește ridicolului și rămâne un președinte viabil în ochii simpatizanților săi și ai liderilor din Congres, care au ales să-i susțină politicile, pentru a-și promova propriile agende. Ei facilitează astfel comportamentul unei persoane extrem de narcisiste aflate la putere, spunând, în esență: „Trump e Trump, ce să-i facem, iar noi îl vom folosi în avantajul nostru”.

Expunerea mediatică pentru „Trump e Trump” și comentariile false și scandaloase pe care le-a făcut în timpul campaniei sale pentru președinție au atras telespectatori și au sporit profiturile corporațiilor care dețineau mijloacele de informare în masă. Până în

martie 2016, Trump a primit aproape 2 miliarde de dolari în acoperire mediatică gratuită. În campanie, a cheltuit doar 10 milioane de dolari. Adversara lui din finală, Hillary Clinton, a primit mult mai puțin: o acoperire gratuită în valoare de 746 de milioane de dolari, în timp ce a cheltuit 28 de milioane de dolari.²¹

Astfel domnul Trump a exploatat cu succes lipsa unor standarde jurnalistice serioase în marile instituții de presă deținute de corporații. Însă până acum el nu a dat dovadă de acea hotărâre nemiloasă și necruțătoare, de care dau dovadă dictatorii în drumul lor spre putere. El îi admiră pe oamenii puternici, care tind să devină sau devin dictatori, dar nu face manevre asemenea lor.

Un pericol potențial constă în dezvoltarea unei situații de criză precum cele care au facilitat ascensiunea multor dictatori. Chiar și în lipsa unei personalități narcisiste maligne, o personalitate autoritară ar putea profita cu ușurință de un atac terorist sau de un război, pentru a revendica puteri care să-i satisfacă nevoia de atenție și control. Nevoia narcisistă excesivă de aprobare, manifestată în cazul unui lider, poate crea dificultăți serioase vocilor critice care-și exercită dreptul la liberă exprimare în cazul unei urgențe naționale.

Mai multe manifestări autoritare

În primul an al președinției sale, instanțele au împiedicat punerea în aplicare a mai multor planuri ale administrației Trump. Statele Unite au o democrație puternică, despre care unii consideră că este puțin probabil să fie subminată de o fostă vedetă de televiziune cu o înțelegere limitată a puterilor și limitărilor funcției pe care o deține. Să postezi pe Twitter insulte infantile la adresa dușmanilor este foarte diferit de a face manevre pentru a-i aresta și executa, după ce i-ai torturat, ca să scoți mărturisiri false de la ei. Dacă Donald Trump ar vrea să fie un dictator, ar trebui să se schimbe radical.

Președintele și-a exprimat în repetate rânduri părerea că oponenții săi politici – inclusiv Hillary Clinton, adversara sa în campania electorală prezidențială, și James Comey, fostul șef de la FBI, căruia i-a cerut, dar nu a reușit să obțină de la el, loialitate personală – ar trebui să fie ori în arest, ori la închisoare. Într-o emisiune de televiziune de tip reality-show, astfel de comentarii ar fi de neuitat, dacă ar fi rostite de o semicelebritate. Dar atunci când o fostă vedetă de asemenea emisiuni deține funcția de președinte al Statelor Unite, aceste comentarii capătă o semnificație mult mai mare. Cererea ca oponenții politici să fie închiși îl plasează pe președinte la un nivel mai apropiat de tiranii mărunți decât de liderul unei țări care a pretins, de-a lungul timpului, că este liderul democratic al lumii libere. Ce l-ar putea determina pe Donald Trump să se gândească la președinția Statelor Unite, de parcă aceasta ar fi o țară subdezvoltată, în care un astfel de comportament este obișnuit?

Trump i-a declarat reporterului Michael S. Schmidt, de la *The New York Times*, că „am dreptul absolut de a face tot ceea ce vreau să fac cu Departamentul de Justiție“. Dar, potrivit Constituției americane, președintele Statelor Unite nu are dreptul absolut de a face ce vrea cu Departamentul de Justiție. El nu are dreptul de a ordona investigațiile Departamentului de Justiție, în aceeași măsură în care nici Richard Nixon nu a avut dreptul de a se purta ilegal, deși Nixon a făcut, în fața intervievatorului David Frost, faimoasa afirmație: „Ei bine, atunci când o face președintele, înseamnă că nu este ilegal“.²² Nixon nu mai era în funcție de trei ani, când a dezvăluit confuzia sa nefericită cu privire la puterea șefului executivului din guvernul SUA, după ce fusese forțat să demisioneze, deoarece risca să fie pus sub acuzare pentru obstrucționarea justiției. Trump, pe de altă parte, era încă în funcție, când a dezvăluit că nu a înțeles limitele

funcției pe care o deține. Un Departament al Justiției care i-ar fi loial ar fi asemănător unei forțe de poliție private. Acesta este unul dintre motivele pentru care președinții au evitat în mod tradițional să-i dicteze Procurorului General ce să facă.

Pe scurt, Donald Trump este un om cu trăsături narcisiste extreme și cu o predilecție pentru autocrație. Să îndemni la condamnarea la moarte a unor adolescenți, înainte ca faptele să fie cunoscute, așa cum a făcut în cazul „celor cinci din Central Park“, și să declari că oameni decenti pot fi descoperiți mărșăluind la demonstrații rasiste, de exemplu, sunt indicii clare ale lipsei de empatie și ale faptului că el fie ignoră, fie nu înțelege deloc standardele etice de bază. Dar, literalmente, milioane de persoane, numai în Statele Unite, împărtășesc aceste păreri. Deficiența morală nu e neapărat o boală mintală. După doi ani ca președinte, Donald Trump nu s-a decompensat, așa cum se temeau unii psihiatri și psihologi că va face. Până acum, s-a comportat la fel ca întotdeauna. Psihologul William Doherty și colegii săi de la Universitatea din Minnesota au definit „trumpismul“ ca fiind „reinventarea istoriei, faptul că nu-și cere niciodată scuze, înjosirea celor care-l critică și incitarea la violență“. Dovezile clare ale sentimentelor autoritare ale domnului Trump, laudele sale la adresa autocraților din întreaga lume, nevoia sa extraordinară de laude și minirăzboaiele pe care le duce, atunci când se simte nerespectat, nu sunt deloc liniștitoare pentru alegătorii care caută un lider care să poată fi respectat, măcar într-o măsură moderată, de ambele părți ale eșichierului politic.

Indiferent de profilul politic al lui Donald Trump, asupra căruia toți experții vor conveni, în cele din urmă – dacă va apărea vreunul –, este probabil să se ajungă la concluzia că orice pericol ar fi prezentat nu a fost din pricina unei boli mintale, ci a disponibilității sale de a renunța la un obiectiv, pentru a urmări altul,

dacă e nevoie, ca să rămână în vârf. Narcisismul vine la pachet cu o foame incontestabilă de laude și acceptare. Dacă Donald Trump ar fi nevoit să-și schimbe obiectivele politice de la o extremă la alta, pentru a rămâne relevant, ar face-o. Ar fi nevoit s-o facă. Nu ar avea de ales. Istoricul său de eșecuri în afaceri confirmă acest lucru. El este un supraviețuitor, în acest sens. Dorința de a se vorbi despre el, de a fi lăudat sau de a fi „tratat corect“, ca să folosim o expresie tipică lui, este mai importantă decât ideologia, presupunând că-și păstrează sprijinul bazei sale.

Trump nu este omul care să renunțe vreodată. Cel puțin nu va renunța niciodată, decât dacă-și declară victoria în același timp. Nu este un om care să demisioneze vreodată în semn de protest față de politicile care contrazic convingerile sale politice actuale. El s-ar „eschiva și ar ieși pe cealaltă parte“, pentru a adopta noi convingeri. Narcisismul său garantează că va avea întotdeauna grijă de el însuși, în primul și în ultimul rând. Singura loialitate a lui Donald Trump este față de Donald Trump. Este un om de succes prins în capcana narcisismului. Iar acum, într-o măsură considerabilă, la fel este și națiunea americană.

Capitolul 12. Concluzii și avertismente

Toată lumea face profiluri psihologice la nivel de amator, cu diferite grade de pricepere. Îi judecăm sau evaluăm pe aproape toți cei cu care interacționăm. Facem acest lucru, pentru a stabili dacă sunt potențiale amenințări, să ne dăm seama dacă sunt interesanți sau de folos pentru noi sau pentru a-i respinge ca irelevanți. Interviuurile de angajare sunt exerciții de profilare psihologică, pentru a stabili capacitatea unui candidat de a satisface nevoile unui angajator și de a se înțelege cu colegii de muncă. Le facem profiluri vecinilor, colegilor de clasă, angajaților, șefilor, colegilor din clubul de lectură și oamenilor pe care-i vedem la sala de sport. Putem crea chiar profiluri instantanee ale persoanelor care stau în apropierea noastră într-un cinematograful sau într-o cafenea.

Principala diferență dintre noi și analiștii care pregătesc profilurile psihologice ale liderilor străini pentru guvernul nostru este cantitatea de material-sursă pe care o folosim pentru a ne forma opiniile sau concluziile, precum și nivelul de pregătire psihologică pe care-l folosim în analiză. Cei mai mulți dintre noi se bazează pe impresii. Profesioniștii se bazează pe multă documentare și pe informații relevante, pe care le pot aduna cercetătorii.

Un profil psihologic bine construit, care oferă informații utile despre „ceea ce-l face pe un lider să se simtă bine“, poate, în cel mai bun caz, să influențeze, să manipuleze și/sau să prezică reacțiile și acțiunile viitoare. Utilizarea profilului psihologic al premierului israelian Menachem Begin de către președintele Jimmy Carter ilustrează acest lucru.

Atunci când negocierile de la Camp David s-au împotmolit, pentru că Begin și Sadat nu reușeau să se pună de acord asupra formulării unei clauze propuse cu privire la statutul palestinienilor, Carter a discutat cu Begin despre impasul în care se aflau. După cum s-a menționat în capitolul 1, Carter a făcut naveta între cei doi lideri din Orientul Mijlociu, întâlnindu-se cu fiecare individual, în timpul negocierilor. După cum a descris situația Jerrold Post, Carter a preluat cuvinte din profilul psihologic pe care-l studiase cu atenție și i le-a atribuit lui Sadat, atunci când a vorbit cu Begin despre impasul apărut. Carter i-a dat de înțeles lui Begin că Sadat era îngrijorat că ei trei – Begin, Sadat și Carter – riscau să se blocheze în detaliile clauzei contestate. Acest lucru putea să-i facă să scape din vedere imaginea de ansamblu și, prin urmare, să rateze șansa de a realiza un mare progres diplomatic, de a rămâne în istorie. Auzind acest lucru, Begin „s-a ridicat cu mândrie și a spus: «Și eu pot să mă concentrez pe imaginea de ansamblu. Vom lăsa detaliile în seama subordonaților noștri»“. Post, care a jucat un rol important în pregătirea profilurilor lui Begin și Sadat, s-a referit la acest schimb de replici ca fiind „un exemplu strălucit de utilizare a informațiilor intuitive din profiluri, pentru a sprijini o negociere complexă“.¹

De asemenea, profilurile politice ale liderilor decedați sunt utile pentru o perspectivă istorică, deoarece oferă un punct de vedere asupra motivelor care au stat la baza comportamentului lor și ne satisfac și curiozitatea intelectuală. Ele pot ilustra și faptul că problemele psihologice nu sunt, în sine, garanții că persoana va eșua. Știm, de exemplu, că Abraham Lincoln suferea uneori de o severă depresie. Mai știm că acest lucru nu l-a împiedicat să fie considerat unul dintre cei mai mari președinți americani de către specialiștii în domeniu. Deși sunt cunoscute pe scară largă, problemele de sănătate mintală ale președintelui Lincoln ar trebui predate în școli, unde ar putea

contribui la eforturile de destigmatizare susținute de profesioniști din domeniul sănătății mintale.

Profilurile psihologice politice mai oferă și exemple prin care-i putem compara pe liderii actuali și viitori. Acestea includ lideri sănătoși din punct de vedere psihologic – precum Begin și Sadat –, dar și lideri patologici, inclusiv dictatori sau indivizi care ar vrea să devină dictatori. Este puțin probabil ca profilul lui Adolf Hitler, realizat de Walter Langer, să fi influențat politica Aliatilor în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial. Rezoluția Aliatilor de a nu accepta nimic mai puțin decât capitularea necondiționată a liderilor naziști a exclus necesitatea negocierilor. Dar, dacă Aliatii ar fi avut vreodată nevoie de previziuni exacte despre posibile reacții ale lui Hitler în anumite situații, le-ar fi găsit în raportul lui Langer.

Oricât de rău ar fi, tot un om este

Dacă nu sunt tratate în mod adecvat, bolile mintale grave pot deveni condiții debilitante, care afectează capacitatea de funcționare a unei persoane și-i provoacă un stres pronunțat. Dictatorii au fost, în cea mai mare parte, lipsiți de principii, psihopați, manipulatori, narcisiști, vicleni, fermecători sau atrăgători în mod superficial pentru anumite segmente ale populației și chiar ucigași. Dar nu toți sunt „nebuni“. Nu au fost toți bolnavi mintal. Starea lor mintală nu a adus deservicii binelui lor propriu, excepție făcând Idi Amin Dada și Muammar Gaddafi.

Persoanele care suferă de narcisism malign, inclusiv cele cu trăsături psihopatice, machiavelism și chiar trăsături paranoice, pot funcționa destul de bine pentru perioade lungi. Într-adevăr, trăsăturile paranoice – dacă nu sunt extreme – le pot prelungi considerabil durata de viață. Amenințările prezentate de Hitler, Stalin și Mao pot fi puse pe seama personalității lor, nu pe seama vreunei forme de nebunie legală.

Pe scurt, erau criminali cu funcții înalte, care aveau adepți ce le permiteau să ucidă la scară largă. Hitler a reușit să revitalizeze semnificativ Germania, până când incompetența lui a dus la înfrângerea totală a țării. Actele sale de genocid și incompetența ca lider militar l-au făcut să fie condamnat în mod universal ca un eșec malefic. Stalin și Mao au transformat țări înapoiate și în declin în state totalitare mai moderne și mai coezive social, dar cu prețul a aproape o sută de milioane de vieți sacrificate la un loc.

Unii istorici (de exemplu, vezi *Was Mao Really a Monster? The Academic Response to Chang and Halliday's „Mao: The Unknown Story“*), precum și apologeții lui Stalin din Rusia lui Vladimir Putin și ai lui Mao din China lui Xi Jinping discută despre acești tirani în termeni diferiți. Ei îi consideră lideri care au transformat cu succes țări distruse și recunosc, aproape ca într-o paranteză, că istoriile lor personale au fost marcate de violență și acte atroce. Atâta timp cât dictatori precum aceștia nu sunt mai întâi condamnați pentru crimele lor și prezentați ca fiind cele mai rele exemple ale naturii umane, *înainte să fie lăudați* pentru orice realizări, noi, comunitatea mondială, trimitem un mesaj de toleranță față de barbarie. Modernizarea și industrializarea unei țări nu compensează viețile pierdute.

Oamenii nepotriviți în vremuri tulburi

Nu trebuie să fii nebun pentru a ordona moartea a mii sau milioane de oameni sau pentru a pune în aplicare politici care înrobesc populațiile. Oamenii care pot să comită astfel de acte fără remușcări sunt actori previzibili în geopolitică și în societatea umană. Și probabil că sunt mai mulți decât s-ar putea crede. Se estimează că 1% din populație (3,27 milioane dintre americani) au trăsături psihopatice pronunțate. Conform unor estimări foarte conservatoare, la fel de

mulți suferă de tulburare de personalitate narcisistă. Aceste trăsături de personalitate se suprapun frecvent. Nu se știe cu exactitate despre câte persoane se poate spune că suferă de narcisism malign. Dar printre milioanele cu trăsăturile de bază ale acestui profil psihologic există cu siguranță un mic subgrup cu personalități similare cu cele ale lui Stalin, Mao și Hitler. Dintre acești dictatori, Hitler, în special, a fost mult timp dezumanizat și transformat într-un simbol al răului, despre care unii istorici au ajuns la concluzia că nu va putea fi înțeles niciodată. Pe de altă parte, Hitler nu a fost un mutant sau extraterestru: ADN-ul său era foarte uman; el era unul dintre noi, indiferent cât de mult ne incomodează acest lucru. A fost unul dintre noi, pentru că, pe lângă personalități sănătoase, umanitatea include și indivizi cu personalități patologice. Unii dintre semenii noștri sunt narcisiști maligni cu trăsături psihopatice extreme. Și ei nu aud voci, nu văd lucruri care nu există în realitate. Sunt în contact cu realitatea și știu cum să-i manipuleze pe oameni pentru a-și atinge obiectivele.

Atunci când o dorință violentă de putere este combinată cu trăsături de personalitate paranoidă, care ajută la asigurarea supraviețuirii, și cu o hotărâre machiavelică de a face tot ce este necesar pentru a obține puterea, avem un potențial tiran. Adăugați la aceasta capacitatea de a atrage și păstra devotamentul unui grup de adepți, un complex mesianic sau o credință narcisistă în propria măreție, abilități de organizare, și, dacă există circumstanțele potrivite pentru crearea unui tiran, veți avea o amenințare serioasă. Iar pentru noi, restul, circumstanțele sunt greșite. Atunci când instabilitatea socială deschide calea unei politici radicale, bazate pe emoții, am putea foarte bine să organizăm audiții pentru „tipologia de Hitler sau Stalin“. În linii mari, nu există nimic misterios în privința lui Hitler. Încă mai pot fi

descoperite detalii despre viața și motivația sa, dar natura lui esențială este clară.

Ca să crești un dictator, e nevoie de o țară distrusă

Potențialii dictatori, care se plimbă printre noi, pot prelua conducerea țărilor lor doar atunci când acestea sunt, într-un fel sau altul, în suferință. Depresiunea sau alte crize economice, poate chiar niște recesiuni severe pot oferi o deschidere. Îi mai pot ajuta și revoluția, războiul și disensiunile politice interne grave. Există o analogie utilă în microbiologie. Bacteriile patogene, care stau la pândă într-un corp sănătos, pot să nu facă niciun rău. Dar, atunci când sistemul imunitar al organismului este afectat, când organismul e slăbit, agenții patogeni își pot copleși gazda.

Nesiguranța care însoțește înrăutățirea condițiilor economice și/sau instabilitatea politică îi pot vulnerabiliza pe oameni în fața tacticilor folosite de dictatori, pentru a le câștiga susținerea. Stresul sporește susceptibilitatea oamenilor la mesajele care promovează intoleranța, ura, resentimentele, frica, suspiciunea și chiar violența îndreptată împotriva „celorlalți“, învinuiți pentru toate problemele care împiedică o națiune să dobândească sau să-și recâștige măreția.

Din punct de vedere psihologic evoluționist, perspectivele psihologice paranoide pot oferi un avantaj în lupta pentru supraviețuire și pot fi considerate un aspect de bază al naturii umane. În anumite situații, poate fi mai sigur să te temi de prea multe lucruri și să eviți amenințările reale decât să accepți totul și să ratezi o amenințare serioasă. Atunci când psihologia paranoică este aplicată greșit sau la scară mare, valoarea sa nu numai că se pierde, ci devine și dăunătoare.

După cum am văzut în capitolul 10, senatorul republican Joseph McCarthy, cu ajutorul consilierului

său, Roy Cohn, a exploatat paranoia anticomunistă din anii '50. Președintele Donald Trump, cu ajutorul consilierilor săi, Steven Bannon și Steve Miller, a exploatat sentimentele împotriva imigranților și musulmanilor, înainte și după alegerea sa ca președinte, în 2016. Nici McCarthy, nici Trump nu au fost ei înșiși paranoici – doar au exploatat temerile paranoide ale adeptilor lor. După cum ilustrează Robert Robins și Jerrold Post în cartea lor, *Political Paranoia: The Psychopolitics of Hatred* (*Paranoia politică. Psihopolitica urii*), promovarea paranoiei într-o națiune care este formată din diferite grupuri etnice sau de altă natură este o strategie comună folosită de dictatori.

Astfel dictatorul exploatează și promovează paranoia, folosind discursul urii, dar nu o poate crea din nimic, într-o națiune puternică și sănătoasă.

Fathali M. Moghaddam, profesor de psihologie la Georgetown, recunoaște că cercetătorii pun prea mult accent pe trăsăturile individuale ale dictatorilor. Moghaddam, care a trăit sub dictatura lui Saddam Hussein, avertizează că psihologia nu e suficientă pentru a explica apariția și „succesul” dictatorilor și i-a declarat lui Jess Davis, de la Institutul Regal de Tehnologie din Melbourne, Australia, că el crede că „nu există nicio îndoială că oamenii care devin dictatori, cum ar fi Hitler și Stalin, în sensul clasic, dar și dictatorii moderni au personalități care sunt potrivite pentru dictatură, dar trebuie să ținem cont de faptul că există milioane de alți oameni în întreaga lume, care au aceleași personalități și care au predispoziții genetice similare”.²

Numărul persoanelor care combină triada întunecată, cvartetul întunecat sau trăsăturile narcisiste maligne de psihopatie, narcisism, machiavelism și alte trăsături care-i caracterizează pe dictatori, inclusiv trăsături paranoide, ar putea să nu fie de ordinul milioane, dar punctul de vedere al

doctorului Moghaddam e totuși relevant. Există o șansă mare ca numărul unor Hitler, Stalin și Mao potențiali să fie mai mic de 1% din populația generală. Dar, chiar dacă e vorba despre unul la fiecare milion de oameni, tot ar putea exista pe planetă 3 750 de bărbați care au trăsăturile psihologice necesare pentru a intra în competiția dictatorilor serioși. Asta înseamnă aproximativ șapte pe țară. Dacă îi includem doar pe cei cu un IQ superior (120–129), tot rămân peste 250 de candidați. Acest număr ar crește la aproximativ 620, dacă ați fi dispuși să recunoașteți că persoanele cu un IQ mediu spre ridicat (110–119) ar putea face față cerințelor din fișa de post a unui dictator. Aceasta e o presupunere rezonabilă. La urma urmei, dacă ești suficient de brutal, nu ai nevoie de o inteligență superioară pentru a avansa într-o organizație. Dacă ești suficient de inteligent pentru a ucide, fără ca acest lucru să se întoarcă împotriva ta, dorința de a elimina permanent concurența te ajută să avansezi. O inteligență medie spre ridicată ar putea fi suficientă pentru a reuși acest lucru și pentru a te bucura de avantajele distincte oferite unui dictator, acelea de a obține și a păstra puterea. Această trăsătură comună a dictatorilor nu necesită neapărat o inteligență superioară.

Pentru a preveni apariția dictatorilor, insistă Moghaddam, fundamentală nu este atât înțelegerea psihologiei acestora, cât înțelegerea mediului care face posibile dictaturile. „Nu există niciodată o penurie de potențiali dictatori. Și știm acest lucru din experiențele noastre personale, chiar și din propria familie și de la prietenii noștri“, a precizat el.

După ce a citit cartea lui Volker Ullrich, *Hitler: Ascent, 1889–1939* (*Hitler. Ascensiunea, 1889–1939*), Michiko Kakutani, recenzentul de carte de la *The New York Times*, a observat că ascensiunea lui Hitler a fost rezultatul unei „confluente de circumstanțe, șansă, un individ necruțător și orbirea voită a celorlalți...”

Deși, la început, a subestimat potențialul malefic al tiranului german, jurnalista americană Dorothy Thompson avertiza, în 1935: „Niciun popor nu-și recunoaște vreodată dictatorul în avans. El nu candidează niciodată la alegeri cu platforma dictaturii. El se reprezintă întotdeauna ca un instrument [al] voinței naționale încorporate. Atunci când o să apară dictatorul nostru [american], puteți fi siguri că va fi unul dintre băieții de treabă și că va susține tot ceea ce e tradițional american”.³ (Thompson a fost cea de-a doua soție a lui Sinclair Lewis. Interviuurile ei cu Hitler și Huey Long l-au inspirat pe acesta să răspundă amenințărilor unora ca ei la adresa democrației, scriind romanul *It Can't Happen Here*.)

Tiranii și ajutoarele lor

Chiar dacă cineva din familia sau dintre prietenii dumneavoastră ar avea toate trăsăturile asociate în mod obișnuit cu dictaturii și chiar dacă ar trăi într-o țară slăbită de conflicte sau disensiuni, ar avea nevoie de mai mult decât atât pentru a-și atinge potențialul maxim de dictator. Ar avea nevoie de susținători atât pasivi, cât și activi. Ar trebui să atragă aliați, complici, colaboratori supuși. Aidoma celor mai răi tirani ai secolului XX, ar putea să-i ucidă pe acești aliați, după ce nu i-ar mai fi utili, însă ar avea nevoie de ei în momente cruciale din cariera sa, pentru a-și asigura și securiza poziția de șef al guvernării.

Printre susținătorii activi se numără cercul de apropiați, administratorii care supraveghează conducerea zilnică a țării și membrii zeloși ai partidului tiranului. Un alt grup esențial de susținători activi sunt organizațiile poliției secrete, care pot limita grav șansele unei lovituri de stat sau ale unei revolte împotriva dictatorului, prin identificarea contestatarilor reali sau suspectați și prin intimidarea sau eliminarea acestor amenințări. Asta se va întâmpla

câtă vreme dictatorul le va putea plăti salariile și le va putea ține familiile în siguranță. Totuși, atunci când o parte semnificativă a populației ignoră orice riscuri și protestează, ea poate schimba comportamentul unui tiran. În anii '30, atunci când programul lui Hitler de ucidere a cetățenilor germani cu deficiențe mintale și fizice era în curs de desfășurare, membrii familiilor și clerul au protestat împotriva crimelor, și acestea au încetat. Din nefericire, acești oameni nu au ieșit în stradă, atunci când a devenit clar că evreii din Europa dispăreau.

În mod clar demonstrațiile publice trebuie să fie masive pentru a da jos un dictator. Acest lucru s-a întâmplat cu președintele român Nicolae Ceaușescu, răsturnat de la putere și apoi executat prin împușcare, la 25 decembrie 1989. Dar, dacă protestul este de prea mică amploare, sunt șanse mari ca el să se încheie cu un dezastru.

Cetățeni chinezi s-au adunat în Piața Tienanmen din Beijing, la 18 aprilie 1989, pentru a-și striga nemulțumirea de a trăi sub dictatura comunistă. Pe 4 iunie, în jurul orei 1 noaptea, ei au fost alungați din piață cu trupe și tancuri. Sute sau chiar mii de oameni au murit la „poarta păcii cerești”, traducerea cuvântului Tienanmen. Se estimează că zece mii de persoane au fost arestate în sâmbul masacrului. Prea puțini chinezi au protestat, prea mulți au rămas acasă de frică, prea mulți au dezaprobat protestele. Dictatura comunistă supraviețuiește până în prezent. China are în continuare un sistem cu un singur partid, care e prea slab pentru a tolera concurența sau chiar numai un indiciu de concurență. Tot ce ar putea să-i amenințe sau să-i provoace pe Xi Jinping și pe acoliții săi comuniști – religia, identitatea minorităților etnice, activismul pentru drepturile civile, satira – este suprimat, iar cei identificați că ar putea reprezenta astfel de amenințări sunt hărțuiți și neutralizați. Comunistul chinez trebuie să folosească represiunea și

forța pentru a-și menține controlul. Acum Xi poate să fie președinte pe viață. Guvernul chinez continuă să-i monitorizeze și spioneze pe mulți dintre cetățenii săi.

Cei care creează probleme trebuie să stea în „lagăre de reeducare“. Susținătorii pasivi, care acceptă cultul tiranului, nu. Printre susținătorii pasivi se numără copii cu creierul spălat, care au fost îndoctrinați să vadă în dictator o figură paternă grijulie, bună și protectoare.

Atât susținătorii pasivi, cât și cei activi ai dictatorilor pot rămâne loiali memoriei eroilor lor idolatrizați, precum Mao și Stalin, mult timp după ce aceștia au murit. În ciuda crimelor lui Stalin, el nu este un paria în Rusia. În primăvara anului 2015, 39% dintre rușii care au răspuns unui sondaj de opinie au indicat că au sentimente pozitive față de Stalin. 45% cred că moartea a milioane de victime ale lui Stalin poate fi chiar justificată. Acești oameni cred că atrocitățile și suferințele extraordinare provocate de Stalin și de acoliții săi pot fi justificate de realizările lui. Printre acestea se numără victoria asupra naziștilor în cel de-Al Doilea Război Mondial, modernizarea industriei sovietice și competiția cu Statele Unite în dezvoltarea și acumularea de arme, precum și în cursa spațială.

Interviurile personale cu 1 600 de ruși, la domiciliu, un an mai târziu, au arătat că 37% dintre respondenți îl respectau sau îl simpatizau pe dictator. 2% îl admirau.⁴ 32% erau indiferenți. Doar 17% și-au exprimat disprețul, furia, teama, dezgustul sau ura față de „omul de oțel“ paranoic și criminal.

Președintele rus Vladimir Putin, care se străduiește să reafirme dominația țării sale după eșecul și prăbușirea Uniunii Sovietice, pare să fi devenit, de-a lungul timpului, mai pătinator față de Stalin. El i-a spus lui Oliver Stone că „demonizarea excesivă“ a lui Stalin echivalează cu un atac la adresa Rusiei și a vechii Uniuni Sovietice.⁵ Oliver Stone, un teoretician al conspirației și un regizor de film desăvârșit (al cărui film, *JFK*, a sugerat că președintele Kennedy a fost ucis

de o cabală formată din atât de multe grupuri, încât ar fi nevoie de un sat de dimensiuni medii pentru a le găzdui pe toate), a omis să-i adreseze președintelui Putin o întrebare suplimentară: „Este posibil să «demonizezi excesiv» un om responsabil de moartea a undeva între 15 și 30 de milioane de oameni?” Unii nu au nicio problemă în a face tocmai acest lucru.

Agenția France-Presse a relatat că, în 2012 și din nou în 2017, rușii chestionați care a fost cea mai mare personalitate din istorie l-au plasat pe primul loc pe Iosif Vissarionovici Stalin.⁶ (Președintele Vladimir Putin, fostul agent operativ al KGB-ului, al cărui regim a dus la uciderea a zeci de critici, jurnaliști și opozanți și care a invadat Ucraina vecină în 2014, s-a clasat pe locul al doilea în sondajul din 2017.)

În cartea sa *The Psychology of Dictatorship* (*Psihologia dictaturii*), Fathali M. Moghaddam a propus un model-trambulină al ascensiunii dictaturilor. Primul pas implică un set de evenimente care se reunesc, oferind ocazia pentru ca un dictator în așteptare să poată prelua puterea. A doua etapă este apariția dictatorului, care profită de ocazia oferită în etapa întâi.⁷

Dar cum rămâne cu dictatorul însuși? De ce apare acea persoană anume dintre cei mulți care par să dorească mereu puterea? Este posibil să completați modelul-trambulină cu detalii cunoscute despre psihologia dictatorului. Primul pas în acest model este nașterea unui individ cu o predispoziție către dezvoltarea unor trăsături pronunțate de personalitate narcisistă și psihopată. Alte trăsături pot include machiavelismul și chiar unele tendințe paranoide protectoare sau de sprijin, înainte ca paranoia inspirată de dușmani reali să se abată asupra dictatorului îngrijorat, aflat deja la putere, care se confruntă cu comploturi ce vizează răsturnarea și/sau asasinarea lui. A doua etapă implică o copilărie și o educație care promovează tendințe psihopatice și narcisiste. Astfel

de influențe de mediu includ adesea abuzul fizic și/sau abandonul sau o educație parentală mai puțin atentă și grijulie. (În unele cazuri, este posibil ca trăsăturile de personalitate negative moștenite să nu aibă nevoie de un mediu foarte stresant, pentru a se manifesta, dar, în multe cazuri, este nevoie de astfel de condiții.) Al treilea pas implică slăbiciunea sistemului politic, care oferă posibilitatea de a prelua puterea. Ultimul pas este acapararea puterii în sine, care poate să dureze ani întregi și implică în mod necesar eliminarea concurenților și a dușmanilor (aceștia reprezintă una și aceeași amenințare pentru dictatorul în ascensiune). Disponibilitatea de a elimina concurența sau asociații incomozi este comună în ascensiunea dictatorilor.

E ușor să ne imaginăm avantajele. Cum ar fi dacă un funcționar obișnuit ar putea scăpa cu viață ucigându-și colegii cu care concurează pentru promovare? Funcționarul fără inimă ar avea, indubitabil, un avantaj clar față de orice coleg la fel de talentat, dar cu morală, care ar alege să nu urmeze această cale către obținerea unui birou de șef.

Adevărații despoți acționează în acest fel, dar la o scară mai mare, cea a epurărilor. Să discutăm despre Ernst Röhm, fostul coleg apropiat al lui Hitler.

Röhm a condus ramura paramilitară a partidului nazist, SA (*Sturmabteilung*). Cunoscuți și sub numele de „cămășile brune” și „trupele de asalt”, în timpul ascensiunii naziste la putere, acești huligani îi luau în colimator, pe străzi, pe toți cei considerați adversari ai naziștilor, dușmani și victime nevinovate, inclusiv comuniști și evrei. Până în 1934, conducerea Wehrmachtului, forțele armate germane, era îngrijorată de faptul că SA devenea prea puternică. De asemenea, Röhm, cândva un confident al lui Hitler, a început să critice politicile interne ale Führerului. Uciderea lui Röhm și a asociaților săi ar fi satisfăcut Wehrmachtul, de a cărui cooperare Hitler avea nevoie pentru războiul pe care-l dorea. De asemenea, ar fi

eliminat o potențială amenințare pentru Hitler însuși, amenințare constituită de persoana care deținea controlul asupra puternicelor trupe de asalt. Röhm și zeci de locotenenți ai săi au fost arestați și uciși între 30 iunie și 2 iulie 1934. Ierarhia nazistă a profitat de această ocazie pentru a elimina alți adversari și dușmani, în același sfârșit de săptămână.

Stalin a arătat un respect enorm pentru faptele lui Hitler: „Ați auzit ce s-a întâmplat în Germania?” i-a întrebat el pe apropiații săi, după ce a aflat despre „noaptea cuțitelor lungi”, așa cum a fost numit masacrul. „Ce mai om, Hitler ăla! Știe cum să-și trateze adversarii politici.”⁸

Liderii autoritari sau cei care-și doresc să devină astfel admiră „puterea” pe care o văd la alți lideri autoritari. Hitler disprețuia bolșevismul, dar admira capacitățile lui Stalin. La rândul său, Saddam Hussein i-a admirat pe Hitler și Stalin, la fel ca Idi Amin Dada. La cei care-și doresc să devină oameni puternici, admirația este o fascinație copilărească față de figuri impunătoare, care oferă cele mai simple soluții la probleme complexe, așa cum un copil nesofisticat ar putea rezolva o problemă dificilă. La adevărații tirani, admirația reciprocă este recunoașterea unei mentalități asemănătoare.

Trusă de instrumente pentru tirani

Adevărații dictatori, asemenea personalităților autoritare încă limitate de instituțiile democratice, au mare nevoie de „amenințări”. Au nevoie de dușmani, pentru a-și mobiliza susținătorii și supușii. Au nevoie de acei „alții”, pe care să-i învinovățească pentru problemele adeptilor lor, de dușmani de care să-și poată proteja supușii. Hitler s-a folosit de evrei; Stalin avea „dușmani ai poporului”, „contrarevoluționari”, trădători și spioni care încercau să submineze visul comunist. De asemenea, se crede că tiranul sovietic

plănuia să-i vizeze pe evrei într-o epurare ulterioară, dar, din fericire, a murit, înainte ca sângele să înceapă să curgă la fel de liber ca în epurările sale anterioare. Saddam îi avea pe iranieni. Osama bin Laden avea Statele Unite. Mao avea „reacționari“, „tigri de hârtie“ și, ca și Kim Jong-un, Statele Unite.

La nivel individual, psihologii freudieni descriu „deplasarea agresivității“ ca fiind actul de îndreptare a furiei către un actor nevinovat, deoarece nu este posibil să se acționeze agresiv împotriva sursei conflictului inițial. Caricatura în care un angajat își lovește câinele cu piciorul, pentru că e supărat pe șeful său, ilustrează bine acest fenomen. În psihologia tiranilor are loc un alt tip de deplasare. Aceasta presupune adesea o motivație mult mai cinică, de-a dreptul machiavelică. Hitler a devenit antisemit când ajunsese adult, dar a recunoscut și utilitatea antisemitismului în ascensiunea sa la putere. (Faptul că a insistat ca resursele statului să fie deturnate, pentru a extermina populația evreiască din Europa, în timp ce forțele sale armate se străduiau să apere Germania pe două fronturi, spre sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial, e dovada obsesiei de a-i ucide pe toți evreii din Europa.) Încurajarea adeptilor să se teamă de o amenințare internă sau externă îl ajută pe dictator să-și mențină controlul asupra lor, oferindu-le un scop și făcându-i să se simtă mai în siguranță. Astfel de „amenințări“ se pot baza pe diferențe rasiale, etnice, religioase sau pe xenofobie. Cheia este cuvântul „diferențe“.

Prejudcăți și rasism

Persoanele rasiste și cu prejudcăți dezvăluie o falie în procesele de gândire rațională. Prejudcata lor se bazează pe credința că toți membrii unui anumit grup sunt reprobabili, pe baza simplului fapt că aparțin aceluia grup. (Atunci când obiectul prejudcății este un

grup etnic, acest tip de prejudecată aparține subcategoriei rasismului. Desigur, nu există rasă în sens biologic. Ființele umane sunt toate o singură specie. Nu există subspecii de *homo sapiens*. Din nefericire, cuvântul „rasă“ este folosit pentru a-i clasifica pe oamenii cu strămoși comuni, inclusiv europeni, africani și asiatici.)

Luați în considerare procesele de gândire care stau la baza unei convingeri bazate pe prejudecăți. Oamenii care fac parte din grupuri au asemănări, cum ar fi cele legate de înfățișare, îmbrăcăminte și comportament exterior, dar ca indivizi nu sunt identici. Grupurile de oameni, oricât de omogene ar părea, sunt formate din oameni buni și răi, inteligenți și neintelenți, morali și imorali, frumoși și urâți, leneși și ambițioși etc. Prejudecățile și convingerile rasiste sunt rezultatul unei incapacități de a înțelege că simpla apartenență la un grup nu înseamnă că toți membrii grupului sunt la fel.

Toți cei care apreciază complexitatea umanității și care nu afișează o astfel de procesare limitată a gândirii sunt îndreptățiți să se simtă puțin superiori față de unele personalități istorice și literare, renumite și respectate, care, în ciuda faimei lor, s-au făcut vinovate de o gândire jenant de superficială în privința evreilor. Lista lungă îi include pe: Voltaire, căpitanul Sir Francis Richard Burton, Henry Ford, Edith Wharton, Ernest Hemingway, T.S. Eliot, Ezra Pound, Roald Dahl, Kingsley Amis, H.L. Mencken, George Bernard Shaw, Charles Lindbergh, H.G. Wells și alții. Se pot întocmi liste similare de persoane celebre, care și-au exprimat convingerile rasiste. Președinții Woodrow Wilson și Abraham Lincoln, de exemplu, credeau că americanii de culoare erau inferiori americanilor albi. Thomas Jefferson și George Washington credeau că oamenii de culoare erau suficient de inferiori, pentru a fi sclavi și siliți să lucreze pe moșiile lor. Opiniile lor rasiste nu pot fi trecute cu vederea, ca fiind simple consecințe ale *Zeitgeist*-ului – spiritului vremii – de la începutul

istoriei americane. Au existat o mulțime de exemple de argumente împotriva sclaviei în vremea lor, argumente pe care ei au ales să le ignore sau să le nege.

Ce poate explica o asemenea gândire la oameni altminteri inteligenți? Lăcomia a contribuit, fără îndoială, la utilizarea sclavilor de către Jefferson și Washington; munca lor le asigura venituri. Și, din moment ce sclavilor li s-a refuzat educația, s-a presupus că erau ignoranți. Dar toate acestea nu explică prejudecățile și rasismul din zilele noastre. De ce pot dictatorii și ucenicii de dictatori din ziua de astăzi să scape basma curată, exagerând amenințările reprezentate de „alții“?

Răspunsul se află, probabil, într-o listă întocmită de Clay Routledge, doctor în psihologie socială la Universitatea statului Dakota de Nord: respectul de sine, distingerea pozitivă, certitudinea și structura, supraviețuirea și dominanța. Aceste motive ajută la explicarea gândirii simpliste și eronate, care contribuie la prejudecăți și rasism.

Respectul de sine

A-i considera pe ceilalți inferiori îi face pe indivizii cu prejudecăți sau pe rasiști să se simtă mai bine în pielea lor; le sporește respectul de sine. Din păcate, o astfel de gândire greșită nu este neobișnuită. Ea nu ia în considerare faptul că grupurile de oameni nu sunt formate din clone, ci din indivizi care merită să fie recunoscuți și respectați ca atare.

Distingerea pozitivă

Atunci când o persoană consideră că grupul cu care se identifică este superior, ea se prețuiește mai mult pe sine. Distingerea pozitivă este o formă de respect de sine, raportat la nivel de grup.

Certitudinea și structura

Persoanele care au o „nevoie personală de structură” pot crede că ceilalți sunt inferiori, dacă aparțin anumitor grupuri. Schimbările sociale îi deranjează atât de mult, încât nu le pasă dacă le refuză altora aceleași privilegii și drepturi de care se bucură ei înșiși.

Supraviețuirea

Unii psihologi evoluționiști consideră că presiunile evolutive sunt responsabile pentru faptul că primatele sociale, cum ar fi oamenii, acționează agresiv față de grupuri exterioare. Apărarea teritoriului de concurenți sporește șansele de supraviețuire. Potrivit acestui punct de vedere, asemenea trăsături și comportamente sunt încă prezente la noi.

Dominanța

Este similară conceptului psihologic evoluționist de supraviețuire, dar la nivel individual. Un rasist se poate simți dominant față de cineva pe care-l consideră inferior.

Diseminarea informațiilor

E foarte important să i se reamintească mereu populației că există amenințări la adresa siguranței și a modului său de viață, iar dictatorul este singurul care poate rezolva problemele pe care le descrie. De asemenea, el trebuie să interpreteze știrile și evenimentele pentru supușii săi. În consecință, un dictator are nevoie de un birou de propagandă eficient pentru a menține controlul. Acesta trebuie să-i vizeze atât pe adulți, cât și pe copii. Tineretul hitlerist, Komsomolul și Tinerii Pionieri sovietici, precum și Gărzile Roșii comuniste chineze și Tinerii Pionieri comuniști chinezi au fost îndoctrinați cu mesajul că dictatorul, politicile și acțiunile sale sunt incontestabil

glorioase. Mesajul poate fi întărit de imaginile gigantice și omniprezente ale tiranului, răspândite în toată țara.

Aceste portrete sunt aproape la fel de importante ca și persoana pe care o reprezintă. La 4 iulie 2018, Dong Yaoqiong, în vârstă de 29 de ani, s-a filmat în timp ce se apropia de un afiș public al președintelui chinez Xi Jinping. Apoi doamna Dong a stropit cu cerneală neagră imaginea lui Xi. „În spatele meu, se află un portret al lui Xi Jinping“, a anunțat ea. „Vreau să spun public că mă opun tiraniei dictaturii lui Xi Jinping și opresiunii prin controlul minților, impuse de Partidul Comunist Chinez.“⁹ Mai târziu, în aceeași zi, un bărbat îmbrăcat în civil și doi ofițeri în uniformă s-au prezentat la ușa ei. Au trecut câteva săptămâni, și tot nu se știa nimic de ea. Tatăl ei și un al doilea activist, artistul Hua Yong, care a încercat să facă publică răpirea ei, au fost ei înșiși răpiți.

Înainte de răpirea sa, domnul Dong a fost interogat de poliție și a întrebat dacă se întâmplase ceva cu fiica sa. „Au spus... fiica dumneavoastră [a încălcat legea] atacându-i pe conducătorii statului.“

Libertatea de a-i critica pe liderii chinezi este inclusă în constituția chineză. Nu există legi care să permită arestarea membrilor familiei și a prietenilor, pentru că au cerut eliberarea unei persoane răpite în mod ilegal. Dar doamna Dong a defăimat imaginea unui dictator, iar dictatorii au propriile reguli.

Doamna Dong și tatăl ei s-au ciocnit de un alt instrument esențial din trusa de scule a dictatorului: forțele de poliție secretă și mai puțin secretă. Această armă de impunere a dictaturii se află în slujba dictatorului și face uz de amenințări, răpiri, încarcerări, torturi și execuții, pentru a menține dictatura. Supraviețuitorii încă se mai tem când sunt menționate Gestapoul lui Hitler și NKVD-ul lui Stalin (mai târziu, KGB). Mao s-a bazat pe cultul personalității sale pentru a-i inspira pe tinerii din Gărzile Roșii să intimideze populația, în timpul Revoluției Culturale.

De asemenea, în 1967, a plasat serviciul său civil de informații, Departamentul de Investigații al Comitetului Central al Partidului Comunist Chinez, sub control militar.¹⁰ Românii au suferit sub Securitatea lui Nicolae Ceaușescu, iar germanii din Est – sub Stasi. Președintele rus Putin se bazează pe Serviciul Federal de Securitate, FSB, și pe brațul său de informații militare, GU sau GRU. *Mukhabarat*-ul a torturat, mutilat și ucis după bunul plac al lui Saddam Hussein. Lista e la fel de lungă ca și lista dictatorilor. Aceste forțe de ordine pot teroriza populația, pentru a-i împiedica pe oponenți să câștige suficientă putere, încât să conteste regimul dictatorului, așa cum ilustrează răpirea doamnei Dong. Poliția secretă este necesară, pentru că tiranii pot fi răsturnați de la putere, atunci când prea mulți protestatari întreprind acțiuni precum aruncatul cu cerneală peste portretele lor publice.

Ce înseamnă acest lucru pentru Statele Unite?

Chiar și în calitate de candidat la președinție, declarațiile lui Donald Trump au îngrijorat multe persoane din SUA și din străinătate. Problema nu este că domnul Trump a devenit un dictator. Nu s-a transformat în așa ceva și nici nu este un fascist, cum susțin extremiștii din stânga politică. Trump nu a dat niciodată dovadă de ambiția machiavelică necesară și criminală de a deveni un lider suprem, ci numai de o slabă înțelegere a limitelor președinției americane, atunci când și-a preluat funcția. Un dictator ambițios în ascensiune și-ar fi făcut temele. Domnului Trump, potrivit consilierilor, nu-i plac temele pentru acasă. El preferă să se bazeze pe „instinctele” și pe experiența sa. Problema este că folosește instrumentele și tacticile dictatorilor. A făcut acest lucru din momentul în care și-a anunțat candidatura, în discursul său de inaugurare și în timpul președinției.

În timp ce căuta să obțină nominalizarea republicană pentru funcția de președinte, el i-a identificat pe „ceilalți“, de care ar fi trebuit să se teamă simpatizanții săi. Dovezile care-i contrazic afirmația conform căreia mexicanii care doreau să intre în SUA erau traficanți de droguri, violatori și criminali au fost prezentate în capitolul anterior. În calitate de președinte, el continuă să-i pună pe imigranți și pe musulmani în acest rol. Joshua Green, autorul cărții *Devil's Bargain: Steve Bannon, Donald Trump, and the Storming of the Presidency* (*Târg cu diavolul. Steve Bannon, Donald Trump și asaltul asupra Casei Albe*), i-a spus intervievatorului Andrew Prokop, de la *Vox*, că Trump și Bannon au folosit „puterea de demonizare a imigranților ca modalitate de a motiva baza electorală“.¹¹ E greu să contrazici această analiză. Trump însuși a susținut acest punct de vedere atunci când și-a anunțat candidatura la președinție.

La fel ca mulți angajați ai lui Trump, domnul Bannon a fost, în cele din urmă, exclus din cercul de apropiați. El a fost concediat în august 2017, după ce i-a criticat pe președinte și pe copiii săi în cartea lui Michael Wolff, *Fire and Fury* (*Foc și furie*), o descriere plină de bârfe a Casei Albe în timpul administrației Trump. Steven Bannon era un consilier-cheie, însă, atunci când s-a întors împotriva lui, președintele s-a comportat într-un mod care corespunde cu viziunea „bun sau rău“ despre oameni, caracteristică personalităților narcisiste. (Acest tip de comportament este, de asemenea, comun la persoanele diagnosticate cu tulburare de personalitate-limită, o afecțiune care nu i se aplică președintelui.¹²)

„Steve Bannon nu are nimic de-a face cu mine sau cu președinția mea. Când a fost concediat, nu numai că și-a pierdut slujba, dar și-a pierdut și mințile. Steve a fost un angajat care a lucrat pentru mine, după ce am câștigat deja nominalizarea,

învingând șaptesprezece candidați, deseori descriși ca fiind cei mai talentați din câți s-au adunat vreodată în Partidul Republican.

Acum, că este pe cont propriu, Steve învață că a câștiga nu este atât de ușor pe cât fac eu să pară. Steve a avut foarte puțin de-a face cu istorica noastră victorie, care a fost obținută de bărbații și femeile uitați din această țară. Totuși, Steve a fost de vină pentru pierderea unui loc de senator din Alabama, deținut de mai bine de treizeci de ani de republicani. Steve nu reprezintă baza mea – el lucrează doar pentru el însuși”.¹³

După ce a aflat pe propria piele despre dezavantajele colaborării cu o persoană cu trăsăturile de personalitate ale lui Donald Trump, Steve Bannon și-a îndreptat atenția către Europa. Acolo a început să lucreze pentru a promova cauze populiste și naționaliste. Poate la fel de tulburătoare ca și rolul lui Bannon în prezentarea imigranților drept indezirabili, pentru a satisface un subgrup de alegători, este concluzia lui Josh Green că Bannon „are o viziune apocaliptică, obsedată de declin, și un interes foarte real pentru gânditorii mistici ezoterici”.¹⁴

În calitate de candidat al acestora, Trump le-a declarat delegaților la Convenția Națională Republicană: „Eu sunt vocea voastră. Doar eu pot rezolva problema. Voi restabili legea și ordinea”. Narcisismul fără precedent din această afirmație fără precedent este, de asemenea, discutat în capitolul 11.

În calitate de nou președinte, Donald Trump a descris o imagine sumbră a vieții în SUA, pe care a promis s-o îmbunătățească. În discursul său inaugural, s-a referit la „măcelul american” legat de criminalitate, bande și droguri. De fapt, când domnul Trump a spus acest lucru, rata estimată a infracțiunilor însoțite de violență era mai mică decât fusese în orice moment,

din 1970 până atunci, potrivit statisticilor furnizate de FBI.

Domnul Trump folosește rețeaua de socializare Twitter ca instrument de propagandă. Multe dintre *tweet*-urile sale nu conțin fapte verificate. A trimis chiar și mesaje care se contrazic între ele, atunci când o versiune a realității nu se potrivește cu o versiune nouă, preferată, așa cum s-a evidențiat în capitolul anterior.

De asemenea, domnul Trump folosește Twitter pentru a-și ataca inamicii. Atunci când s-a supărat pe Megyn Kelly, personalitate a postului *Fox News*, după ce aceasta a difuzat un fragment defavorabil la adresa lui, președintele ales de atunci a amenințat-o. „O, aproape că mi-am dezlănțuit frumosul meu cont de Twitter împotriva ta, și încă s-ar putea s-o fac“, a spus Trump, potrivit relatării doamnei Kelly din autobiografia sa, *Settle for More (Mulțumește-te cu mai mult)*. După ce președintele ales a început s-o insulte pe doamna Kelly cu termeni precum „pițipoancă“ și „ușurică“, ea a primit amenințări cu moartea din partea unor simpatizanți ai lui Trump.

Din fericire, niciun președinte al Statelor Unite nu a avut vreodată un mijloc de a-și impune puterea la scară națională. Nu există o forță de poliție care să-i fie loială personal. Donald Trump a încercat în mod repetat să submineze reputația membrilor FBI și ai comunității de informații a națiunii, pentru că aceste organizații nu-i sunt loiale personal și pentru că adesea nu este de acord cu modul în care funcționează ele. Acesta, desigur, e un beneficiu al faptului de a avea angajați guvernamentali dedicați apărării Constituției SUA și a oricui se întâmplă să fie președinte. Trump e cunoscut pentru faptul că subliniază, chiar cere loialitate personală de la cei cu care lucrează.

Criticii președintelui sunt îngrijorați de faptul că acesta promovează o imagine de „tip dur“ și-și exprimă admirația față de lideri autoritari, precum Vladimir

Putin, în preajma cărora poate acționa cu o supunere neobișnuită. Încercările persistente ale președintelui de a submina credibilitatea presei sunt, de asemenea, îndeobște considerate ca fiind fără precedent și extrem de periculoase. Amiralul în retragere William McRaven, de exemplu, a afirmat că atacurile lui Donald Trump împotriva presei libere constituie „cea mai mare amenințare la adresa democrației”. Afirmările greșite, neadevărate și minciunile frecvente, bine documentate și adesea repetate ale președintelui sunt la fel de îngrijorătoare.

Dictatorii, viitorii dictatori și liderii cu o înclinație autoritară nu pot să tolereze rațiunea sau logica; fiecare dintre acestea le slăbește argumentele și le subminează obiectivele. Pentru ei, adevărul este o amenințare și un pericol. Din păcate, rațiunea și logica nu-i conving pe ideologi sau pe simpatizanții care-i urmează orbește.

De exemplu, analiștii de la CIA și ai Departamentului de Stat nu au putut să-l convingă pe vicepreședintele Dick Cheney că nu au găsit dovezi ale vreunei legături între Al-Qaeda și Saddam Hussein, nici dovezi convingătoare că dictatorul irakian mai deținea arme de distrugere în masă.¹⁵ Cheney ținea morțiș să existe o legătură, pentru a justifica invazia nefericită a Irakului, care a condus, în cele din urmă, la apariția Statului Islamic. Ideologia lui Cheney și a susținătorilor săi i-a împiedicat pe aceștia să proceseze noile informații, care contraziceau ceea ce el dorea să fie adevărat. Istoria a dovedit că acești oameni pur și simplu s-au înșelat și fie (1) nu au fost suficient de inteligenți, pentru a ști când nu aveau informații despre ceva anume, fie (2) au fost suficient de parșivi, pentru a ignora de bunăvoie faptele care le contraziceau ideile eronate. Fiecare țară din lumea aceasta merită lideri suficient de integri, inteligenți și cu calitate, care să fie cel puțin capabili să-și pună în discuție propriile convingeri și erori. Desigur, nu toate țările primesc ceea ce merită.

În cazul în care comunitatea de informații din Statele Unite va reuși să detecteze și să prevină atacuri grave asupra țării, iar el nu va fi găsit vinovat de nicio infracțiune, este probabil ca domnul Trump să-și încheie unul sau două mandate de președinte. Atâta timp cât promovează cauzele conservatoare și atâta timp cât nu ies la suprafață dovezi de activitate ilegală, susținătorii săi din Partidul Republican vor continua să-l susțină, indiferent cât de mult minte, insultă sau își servește propriile nevoi narcisiste. Cu toate acestea, dacă securitatea țării este serios compromisă, e foarte posibil ca lui Donald Trump sau cuiva ca el să i se acorde mai multe puteri, într-o schimbare politică ce ar putea ușor amenința democrația.

Donald Trump nu e nici dictator, nici tiran. Plasele de siguranță guvernamentale încorporate în Constituția noastră există pentru a preveni acest lucru. El este în mod deliberat grosolan, pentru a-și atrage susținători. Este incompetent în unele privințe și competent în altele. Comportamentul său este în parte teatral și în parte dictat de nevoile sale narcisiste. Reprezintă o amenințare la adresa democrației prin faptul că nu o respectă, așa cum demonstrează utilizarea tacticilor de dictator descrise în acest capitol. Este posibil ca el să folosească aceste tactici doar pentru a-și păstra susținătorii, astfel încât să reușească să pună în aplicare o agendă conservatoare. Dar acestea sunt tactici periculoase, așa cum poate confirma oricine a trăit sau a vizitat un stat totalitar.

Statele Unite au suferit și au depășit amenințări repetate la adresa principiilor lor democratice. Au supraviețuit Legii Revoltelor, a lui John Adams; Războiului Civil, pentru a pune capăt sclaviei; lagărelor de detenție pentru japonezi ale lui Franklin D. Roosevelt; amenințării lui Huey Long de a transforma țara într-o versiune la scară mai mare a fiefului său din Louisiana; spaimei roșii a lui Joseph McCarthy; reacției rasiste împotriva mișcării pentru drepturile civile;

atentatelor cu bombă comise de grupuri radicale de stânga și revoltelor din anii '60; directorului FBI, J. Edgar Hoover, care a dat dovadă de un comportament neconform cu legea, inclusiv prin încălcări ilegale ale proprietății, compilarea de informații despre personalități publice, pentru a obține influență, și utilizarea abuzivă a resurselor; și listei de dușmani a lui Richard Nixon, cu spargerii și conspirații folosite pentru obstrucționarea justiției. Statele Unite ar putea reveni la o formă de guvernare mai civilizată, după ce Donald Trump va dispărea, atâta timp cât tacticile pe care le folosește, pentru a face publicul de la mitingurile sale să aplaude, sunt recunoscute de suficienți alegători ca fiind exact flirturile cu dictatura pe care le reprezintă. Demagogi precum Huey Long și Joe McCarthy au avut susținătorii lor. În cele din urmă, aceștia s-au împutinat și au dispărut, fiind de partea greșită a istoriei. Statele Unite au învins. Problema este că supraviețuirea nu e niciodată garantată. „Vestea proastă este“, scria Timothy Snyder în cartea sa *Despre tiranie. Douăzeci de lecții ale secolului XX*, „că istoria democrației moderne este, de asemenea, una a declinului și a decăderii“.

Dictatorii, să recunoaștem acum, nu sunt unici; ei pot fi înlocuiți cu alți dictatori. Responsabilitatea finală pentru apariția unui dictator într-o țară le revine cetățenilor acelei țări.

Sfatul lui Langer

Walter Langer avertiza, încă din 1943, că unul dintre cei mai infami dictatori din istorie, artistul ratat și fostul caporal Adolf Hitler, ar trebui privit din punct de vedere științific sau medical, nu doar ca „un demon personal, oricât de rele ar fi acțiunile și filozofia sa...“ Psihiatrul a recunoscut că Hitler era ceva mult mai amenințător și aproape inimaginabil mai tulburător decât un individ nesănătos din punct de vedere psiho-

logic, care a reușit să preia controlul unei țări și să declanșeze un război mondial. Austriacul cu mustăcioară era, în schimb, „expresia unei stări de spirit existente la milioane de oameni, nu numai în Germania, ci, într-o măsură mai mică, în toate țările civilizate“.

Ura lui Hitler este încă printre noi. Eliminarea persoanelor de teapa lui Hitler poate fi extrem de utilă și necesară pe termen scurt, dar, după cum a spus Langer: „Ar fi ca și cum am vindeca un ulcer, fără să tratăm boala care l-a provocat“. Este necesar să identificăm factorii care au condus la apariția lui Hitler, Stalin, Mao și a tuturor demagogilor. „Trebuie să descoperim“, a conchis Langer acum 80 de ani, „fluxurile psihologice care alimentează această stare de spirit distructivă, pentru a le putea devia pe canale care să permită o evoluție ulterioară a formei noastre de civilizație“.¹⁶

Noi îl ținem în viață

Un fel prin care ne hrănim stările de spirit distructive a fost prezentat într-un episod al unui serial popular clasic de televiziune, *Zona crepusculară*. Faptul că acest mesaj se regăsește într-un scenariu de televiziune merge mănășă, deoarece Donald Trump însuși e mândru de fosta sa apariție ca vedetă în *Ucenicul*, propria sa emisiune TV, de tip reality-show.

Vocea scriitorului Rod Serling nu este a unui ucenic. Este vocea unui scenarist talentat. Vocea lui este a unui veteran al celui de-Al Doilea Război Mondial, un veteran din epoca în care pionierul jurnalismului de radiodifuziune Edward R. Murrow – urmând exemplul editorialiștilor din ziarele din întreaga țară – putea ajuta la doborârea unui demagog ca Joseph McCarthy, folosindu-se doar de cuvinte, cuvinte care să conchidă: „Nu vom fi împinși de frică într-o epocă a iraționalității, dacă săpăm adânc în istoria și în doctrina noastră și ne amintim că nu ne tragem din oameni

fricoși – nu din oameni care s-au temut să scrie, să vorbească, să se asocieze și să apere cauze care erau, în acele momente, nepopulare”.¹⁷

Scenariul de televiziune al lui Serling pentru episodul „E viu” îl prezintă pe Dennis Hopper în rolul lui Peter Vollmer, un neonazist american jalnic, incapabil să entuziasmeze o mulțime sau să adune adepți. Norocul său se schimbă atunci când un bărbat misterios, din umbră, începe să-l consilieze. Chiar înainte ca identitatea să-i fie dezvăluită, bănuim că misteriosul străin are aproape sigur o mustăcioară. După ce Peter Vollmer, protejatul său fascist, este ucis, bărbatul misterios se plimbă nevăzut pe o alee, silueta sa mișcându-se încet și întunecat pe un zid de cărămidă. Auzim vocea lui Serling pe fundal, în timp ce urmărim silueta:

„Unde se va duce în continuare această fantomă din alte timpuri, această fantomă reînviată dintr-un coșmar anterior? La Chicago? La Los Angeles? La Miami, în Florida? La Vincennes, în Indiana? La Syracuse, în New York? În orice loc unde există ură, unde există prejudecăți, unde există bigotism.

Este viu. Este viu, atâta timp cât aceste rele există.

Țineți minte asta, când va veni în orașul vostru. Țineți minte asta, când îi veți auzi vocea vorbind prin alții. Amintiți-vă de el, când veți auzi un om insultat, o minoritate atacată, orice atac orbesc și nerezonabil asupra unui popor sau asupra oricărei ființe umane. El este viu, pentru că noi, prin aceste lucruri, îl ținem în viață”.¹⁸

ANEXA A. Fragmente din raportul de informare al Agenției Centrale de Informații, realizat pentru președintele Carter în vederea întâlnirii de la Camp David

CIA a explicat cenzurarea informațiilor aflate în căsuțele fără text din profilurile reproduse mai jos: „Cititorii multora dintre articolele declasificate vor descoperi că au fost eliminate anumite pasaje, pentru a proteja surse și metode importante de lucru ale serviciului de informații. Dar cenzurarea nu reduce valoarea substanțială a acestei colecții mari și diverse. În aproape toate cazurile, judecățile emise și sensul deplin al articolelor și studiilor au rămas neschimbate“.

Unele propoziții au fost subliniate de mână în raportul original. Pagina a doua a profilului lui Menachem Begin aborda numai aspecte economice și nu a fost reprodusă aici. Scanarea documentelor originale a condus la apariția unor pete pe imagine, o parte dintre acestea fiind corectate în această reproducere a raportului original.

MATERIAL DE INFORMARE PENTRU CAMP DAVID
DESPRE MENACHEM BEGIN

APPROVED
FOR RELEASE
CIA
HISTORICAL
COLLECTIONS
DIVISION AR
70-14
13NOV2013

Menachem BEGIN
Fonetic: Beghin)

Prim-ministru
(din iunie 1977)

Al șaselea premier al Israelului, Menachem Begin, este primul din istoria statului, care nu a fost membru al Partidului Muncii (PM). Ca atare, el ar putea instiga o schimbare majoră în strategia politică israeliană, atât în plan extern, cât și în plan intern. Un om cu principii și convingeri foarte ferme, Begin e considerat un intransigent în majoritatea problemelor.

[REDACTED] El
deține o diplomă de master în jurisprudență,

Totuși, de la alegerea sa, o nouă imagine a prim-ministrului a început să apară în Israel - cea a unui lider național sobru și chibzuit, un om integru, a cărui franchețe ar

putea reînnoi mândria israeliană și ar putea reface imaginea țării în străinătate.

În calitate de lider aproape incontestabil al drepte politice, Begin a petrecut 29 de ani în opoziția parlamentară față de guvernele conduse de PM. El a menținut în mod constant un control viguros, chiar autocratic, al Mișcării pentru Libertate (Herut), al alianței dintre Herut și Partidul Liberal (GAHAL) și al blocului Likud (GAHAL și alte grupări de dreapta). Begin este preocupat în primul rând de probleme politice. Problemele interne, mai ales dacă implică economia, au fost în trecut preocupările facțiunii reprezentate de Partidul Liberal din Likud, iar partea economică a procesului electoral al Likudului a fost scrisă, în mare parte, de liberali. Recent, Begin a indicat că ministrul de finanțe, Simcha Ehrlich, liderul Partidului Liberal și cel care elaborează politica economică a acestuia, va avea mână liberă în astfel de chestiuni și va da tonul, dacă nu și substanța, politicii economice.

CR M 77-13279

[Discuția privind politica economică, de la pagina 2, nu este reprodusă aici.]

Politica externă

A fost nevoit să fugă din Polonia la izbucnirea celui de-Al Doilea Război Mondial, după ce și-a pierdut mama, tatăl și fratele din cauza naziștilor; mai târziu, a fost închis o perioadă într-un lagăr de concentrare din nordul Rusiei;

La mijlocul anilor 1940, Begin a fost liderul unei mișcări evreiești clandestine (Irgun

Tsvai Le Umi), care a acționat în Palestina în timpul Mandatului britanic. Ideologia Irgunului - potrivit căreia tot Eretz Israel^{**} este, din punct de vedere istoric și biblic, patria de drept a poporului evreu - se reflectă în poziția fermă pe care o menține Begin în această chestiune și astăzi.

Begin a declarat în mod constant că se opune retragerii din Cisiordania și Gaza sau oricărei reveniri la granițele care existau înainte de războiul arabo-israelian din 1967, deși a lăsat deschisă posibilitatea unor concesi minore pentru Înălțimile Golan și Peninsula Sinai. El spune că guvernul său va încuraja colonizările în Cisiordania - teritorii pe care le consideră ca fiind mai degrabă eliberate, decât ocupate de israelieni în războiul din 1967. De asemenea, consideră că această zonă are o importanță strategică pentru securitatea națională. Begin se opune creării unui stat palestinian și oricăror negocieri cu Organizația pentru Eliberarea Palestinei. În schimb, este în favoarea negocierilor directe cu statele arabe și a declarat recent că Israelul este pregătit să participe la Conferința de pace în Orientul Mijlociu, reconvocată la Geneva în toamnă. Deși politica sa declarată privind Cisiordania pare să impună o condiție, el a declarat că toți participanții ar trebui să vină la Geneva, fără condiții prealabile, și că toate problemele sunt negociabile.

Begin crede că întâlnirile față în față cu liderii mondiali pot determina schimbări în abordarea de către aceștia a unor probleme internaționale complexe și aparent de nerezolvat. În conformitate cu această convingere, el spune că Statele Unite și

Israelul pot ajunge la o înțelegere în chestiunea arabă și pot continua lunga lor istorie de bune relații, un obiectiv fundamental al politicii externe israeliene. El a sprijinit în mod deschis politica președintelui Jimmy Carter privind respectarea drepturilor omului și consideră această țară ca fiind liderul lumii libere. Apreciind ajutorul economic și militar acordat de SUA, el consideră totuși că relațiile americano-israeliene se bazează pe nevoile și interesele reciproce, nu doar ale uneia, ci ale ambelor țări.

Rareori i se adresează cineva lui Begin pe numele mic, aproape niciodată. Begin vorbește engleza, franceza, germana, polona și rusa.

7 iulie 1977

Denumire generică pentru teritoriul Israelului biblic, „tot Israelul, de la Dan până la Beer-Șeba“ (din surse diverse din Vechiul Testament), avută în vedere și la instaurarea Mandatului britanic, după Primul Război Mondial. (n.trad.)

ANEXA B. „Ar fi scutit lumea de o mulțime de necazuri“

Interogatoriul surorii lui Adolf Hitler

O sursă importantă de informații pentru angajații serviciilor de informații și pentru consultanții care întocmesc profiluri psihologice o reprezintă mărturiile persoanelor care cunosc direct subiectul studiului. Aceste surse pot fi membri ai familiei, prieteni, cunoștințe sau subordonați. Deși Walter Langer nu a avut acces direct la singura soră și după mamă, și după tată a lui Adolf Hitler, Paula, consultantul/psihanalistul de la OSS a menționat-o în profilul de referință realizat de el dictatorului nazist. Următoarea transcriere a unui memorandum redactat după război este un bun exemplu al tipului de material care ar fi fost încorporat în profilul psihologic al unui lider precum Hitler. Transcrierea este reprodusă după exemplarul original aflat în arhiva Bibliotecii prezidențiale Dwight D. Eisenhower.

Memorandumul a fost pregătit de George Allen pentru Corpul de Contrainformații al Armatei SUA (CIC) și a fost revizuit de agentul special CIC și comandantul Francis E. Martini. Deși nu este la fel de cunoscut ca OSS, CIC a fost totuși o organizație importantă de informații în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial și în primul deceniu al Războiului Rece. A fost un predecesor al Agenției de Informații a Armatei americane.

Stabilit în 1942, mandatul CIC a fost de a „contribui la operațiunile instituției Armatei prin detectarea trădării, a răzvrătirii, a activităților subversive sau a dezinteresului, precum și prin detectarea, prevenirea sau neutralizarea spionajului și a sabotajului în cadrul sau împotriva instituției armatei și a zonelor aflate sub

jurisdicția sa”.¹ Una dintre principalele sale atribuții a fost aceea de a-i spiona pe militarii din armata americană prin intermediul informatorilor (50 000, după unele estimări) din rândurile militarilor. Ponturile acestor informatori au produs în jur de 150 000 de rapoarte pe lună, până în 1943. Deloc surprinzător, numeroși membri influenți ai Armatei nu au apreciat aceste eforturi. La puțin timp după aceea, CIC și-a redus activitatea de spionaj intern și s-a concentrat pe sprijinirea operațiunilor tactice, prin neutralizarea agenților naziști și investigarea civililor suspecti, oriunde luptau soldații americani.²

La momentul întocmirii acestui memorandum, în 1945, CIC avea aproximativ 5 000 de soldați și ofițeri. Unul dintre ei a fost viitorul secretar de stat american, Henry Kissinger, care a fost repartizat ca agent special la Detașamentul 84 al CIC din cadrul Diviziei 84 de Infanterie.³ Alți agenți CIC și-au găsit mai târziu de lucru în cadrul Agenției Centrale de Informații, după ce a fost înființată, în 1947. După înfrângerea Germaniei, în 1945, una dintre multiplele misiuni ale CIC a fost aceea de a-i găsi și aresta pe naziștii ale căror activități sau crime se regăseau pe lista „arestării automate”⁴. CIC era principala agenție de informații a Armatei în țările ocupate după înfrângerea Germaniei, la momentul redactării acestui memorandum.

Comandamentul Diviziei 101 Aeropurtate
Detașamentul 101 CIC

APO 472,
ARMATA AMERICANĂ
12 IULIE 1945

~~RESTRICTED~~

MEMORANDUM PENTRU OFIȚERUL RESPONSABIL

Subiect: Interogatoriul
doamnei Paula WOLFF (dra Paula HITLER).

DECLASSIFIED

E.O. 10501, NOV. 6, 1933

FILE BY _____ DATE _____

~~RESTRICTED~~

Reproduced from the holdings of
the Dwight D. Eisenhower
Presidential Library

M-am născut pe proprietatea tatălui meu
din HARTFELD, AUSTRIA, în 1896. Tatăl meu
avea 60 de ani la data nașterii mele. A
murit când eu aveam 6 ani. Nu știu nimic
despre familia tatălui meu. Eu și fratele
meu am petrecut puțin timp împreună,
deoarece el era cu 7 ani mai mare. El a
urmat cursurile școlii *Realschule* din
STYRIA și își petrecea doar vacanțele

acasă. Moartea mamei a lăsat o impresie profundă asupra mea și lui Adolf. Amândoi am fost foarte atașați de ea. Mama noastră a murit în 1907, iar Adolf nu s-a mai întors niciodată acasă după aceea.

Deoarece eram mult mai mică decât fratele meu, el nu m-a considerat niciodată o parteneră de joacă. El era mereu primul printre camarazii săi. Jocul lui preferat era hoții și vardiștii și alte lucruri de genul acesta. Avea o mulțime de camarazi. Nu aș putea spune ce se întâmpla în jocurile lor, deoarece nu am fost niciodată de față. Adolf, când era copil, venea mereu prea târziu acasă. Primea bătaie în fiecare seară, pentru că nu venea acasă la timp.

După ce a terminat școala, fratele meu a plecat la Viena. A vrut să meargă la Academie și să devină pictor, dar nu a reușit să facă nimic. Mama era foarte bolnavă în acea perioadă. Era foarte atașată de Adolf și dorea ca el să rămână acasă. De aceea a rămas. A plecat după moartea ei, în 1907. Nu l-am mai văzut din 1908 până în 1921. Nu am nicio idee despre ce a făcut în toată această perioadă. Nici măcar nu știam dacă mai trăia.

M-a vizitat pentru prima dată în 1921. I-am spus că mi-ar fi fost mult mai ușor dacă aș fi avut un frate. El a spus: „Nici eu nu aveam nimic. Cum aș fi putut să te ajut? Nu ți-am dat vești despre mine, pentru că nu te-aș fi putut ajuta”. Fiindcă tatăl meu era funcționar, am primit o pensie de 50 de coroane. Aceasta ar fi trebuit să fie împărțită între mine și Adolf. Eu nu aș fi putut face nimic cu

25 de coroane. Tutorele meu ştia că Adolf câştiga ca muncitor în Viena. A discutat cu Adolf, care a renunţat la jumătatea lui în favoarea mea. Pentru că am urmat cursurile Şcolii Superioare de Fete, banii mi-au fost de folos. I-am scris o scrisoare în 1910 sau 1911, dar nu mi-a răspuns la ea nici atunci, nici mai târziu.

Nu am avut niciodată interese artistice deosebite. Ştiam să desenez destul de bine şi am învăţat cu uşurinţă. Fratele meu era foarte bun la unele materii şi foarte slab la altele. Cel mai slab era la matematică şi, din câte îmi amintesc, şi la fizică. Faptul că nu era bun la matematică o îngrijora pe mama. Lui Adolf îi plăcea muzica. Îl prefera pe WAGNER chiar şi atunci. WAGNER a fost întotdeauna preferatul său.

Fratele meu a venit la VIENA în 1921, cu scopul expres de a mă vedea. Nu l-am recunoscut la început, când a intrat în casă. Am fost atât de surprinsă, încât nu am putut decât să mă uit la el. A fost ca şi cum mi-ar fi căzut un frate din ceruri. Eram deja obişnuită să fiu singură pe lumea asta. El era un tip fermecător la acea vreme. Ceea ce m-a impresionat cel mai mult a fost faptul că a mers la cumpărături cu mine. Orice femeie adoră să facă cumpărături.

Nu l-am văzut în mod regulat. Aproximativ un an mai târziu, m-a vizitat din nou. Am mers la mormântul părinţilor noştri de lângă LINZ. Ne-am dorit să mergem acolo. Apoi ne-am despărţit, el a plecat la MÜNCHEN, iar eu la LINZ. L-am vizitat la MÜNCHEN, în 1923. Asta a fost

înainte de 9 nov. încă îmi părea la fel. Activitățile sale politice nu-l schimbaseră. Următoarea dată când l-am văzut a fost pe *Dirsch Strasse* din MÜNCHEN. Singura persoană pe care am întâlnit-o dintre prietenii săi politici a fost SCHWARZ, trezorierul partidului. Următoarea dată când l-am văzut, a fost la ziua partidului, de la NÜRNBERG. Aceasta a fost prima dată, când m-a invitat la o zi a partidului. Mi-am primit biletele ca orice altă persoană.

(În acest moment, anchetatorul a spus: „Am găsit câteva scrisori ale fratelui dumneavoastră, care vă sunt adresate. Sunt foarte scurte. O doamnă care a lucrat cu el a spus odată că nu avea absolut niciun fel de simț al familiei“.) Este oarecum adevărat. Cred că a moștenit asta de la tata. Nici lui nu-i păsa de rudele noastre. Numai rudele din partea mamei ne erau apropiate. Familia SCHMIED și familia KOPPENSTEIN sunt rudele noastre dragi, în special o verișoară SCHMIED, care s-a căsătorit cu un KOPPENSTEIN. Nu am cunoscut pe nimeni din familia lui tata. Eu și sora mea, ANGELA, spuneam adesea: „Tata trebuie să fi avut niște rude, dar noi nici măcar nu le cunoaștem“. Eu însămi am un simț al familiei. Îmi plac rudele mele din familia WALDVIERTEL, din familia SCHMIED și din familia KOPPENSTEIN. De obicei, îi scriam fratelui meu o scrisoare de ziua lui de naștere, iar el îmi scria un bilet scurt și-mi trimitea un pachet. Acesta conținea șuncă spaniolă, făină, zahăr sau ceva de genul ăsta, care îi fusese dăruit de ziua lui.

Nu am văzut-o prea des pe sora mea vitregă, doamna Angela HAMITZSCH. Ea locuia la DRESDA. Avea un soț și copii, și a avut o căsnicie fericită. Am petrecut cu ea ultimele zile dinainte de sosirea americanilor, pentru că se afla și ea în *Berchtesgadener Hof*.

În timpul Zilei partidului de la NÜRNBERG, fratele meu m-a primit la hotelul său, *Deutscher Hof*. Mi-a scris foarte rar, pentru că-i era „lene să scrie”. Îmi scria doar câteva cuvinte, și doar o dată pe an.

Din 1929, l-am văzut o dată pe an până în 1941. Ne-am întâlnit o dată la MÜNCHEN, o dată la BERLIN și o dată la VIENA. L-am întâlnit la VIENA după 1938. Ascensiunea sa rapidă în lume mă îngrijora. Trebuie să mărturisesc cu sinceritate că aș fi preferat ca el să-și urmeze ambiția inițială și să devină arhitect.

(Anchetatorul a întrerupt-o, pentru a spune că aceasta a fost cea mai clasică declarație pe care ar fi spus-o vreodată.) Ar fi scutit lumea de o mulțime de neazuri.

Fratele meu nu a avut un regim alimentar special în tinerețe. Mama nu ar fi permis niciodată acest lucru. Lui nu i-a păsat niciodată prea mult de mine. Presupun că mai târziu a devenit vegetarian, din cauza unei boli de stomac.

Prima dată când fratele meu mi-a sugerat să-mi schimb numele a fost la Jocurile Olimpice de la GARMISCH. A vrut să trăiesc sub numele de „WOLFF” și să-mi păstrez identitatea incognito. Asta a fost suficient pentru mine. De atunci încolo,

am folosit acest nume. Am adăugat „doamna”, deoarece am considerat că ieşeam în evidenţă mai puţin. Mi s-a ordonat să rămân incognito şi atunci când am fost mutată din casa mea din AUSTRIA la *Berchtesgadener Hof*.

Mi-am pierdut locul de muncă de la o companie de asigurări vieneză în 1930, când s-a aflat cine era fratele meu. Din acel moment şi până la *Anschluss*, mi-a dat o pensie lunară de 250 de şilingi. După *Anschluss*, mi-a dat 500 de mărci pe lună.

În 1940, am mers la BERLIN, ca să-mi văd fratele. Nu am fost niciodată supravegheată de *Sicherheitsdienst*. Am putut să mă deplasez întotdeauna liber. Odată, când locuiam la un hotel din MÜNCHEN, în timpul vizitei lui MUSSOLINI, poliţia judiciară a venit să verifice toţi oaspeţii. Nici măcar ei nu ştiau cine era „*Frau WOLFF*”.

Sunt catolică, iar Biserica este cea mai mare preocupare a mea, în afara casei. Fratele meu a fost, de asemenea, catolic şi nu cred că a părăsit vreodată Biserica. Nu pot să spun cu siguranţă.

În ultimii ani, am fost angajată ca dactilografă într-un spital. Fratele meu ştia despre asta. A fost pe deplin de acord ca eu să mă angajez singură. A trebuit să renunţ mai târziu, pentru că era prea mult pentru sănătatea mea.

Venirea mea la BERCHTESGADEN a fost foarte ciudată. Mă aflam în casa mea din AUSTRIA de Jos, între VIENA şi LENTZ. Am vrut să rămân acasă. Era foarte important să păstrez grădina de legume în ordine şi să am grijă ca totul să crească frumos.

Într-o dimineață, la mijlocul lunii aprilie a acelui an, m-am trezit cu un automobil în fața ușii. Un șofer a intrat în casă și mi-a spus că avea sarcina de a mă aduce la OBERSALZBERG. Trebuia să plecăm peste două ore. Am fost uimită, deoarece nu făcusem nicio pregătire. Am spus că în niciun caz nu puteam pleca în două ore. Apoi, am convenit să plecăm cu mașina în dimineața următoare. Nu știu cine era șoferul. Cred că mașina era un Mercedes. Era și un al doilea șofer în mașină. (Anchetatorul, care crede că excursia a fost organizată de Martin BORMAN și că domnișoara HITLER era în mare pericol de a fi ucisă, întreabă apoi: „A fost plănuită de Martin BORMAN?”) Nu știu nimic despre asta. Nu l-am cunoscut decât foarte puțin pe BORMAN. Când eram la jumătatea drumului spre BERCHTESGADEN, unul dintre șoferi mi-a spus că nu s-au gândit că voi veni și eu. Am întrebat: „De ce nu mi-ați spus asta mai devreme? Atunci nu aș fi venit”. Șoferul nu era înarmat și am uitat cum arăta.

Am văzut-o o singură dată pe Eva Braun. Era în 1934, la NÜRNBERG! Fratele meu nu a discutat niciodată cu mine despre acest subiect. Nu am vizitat niciodată nici casa fratelui meu de pe OBERSALZBERG, nici cu el, nici acum, că sunt aici americanii. Eu nu am fost niciodată invitată.

Când am ajuns la *Dietrich Eckart Hütte*, unde m-a cazat Fârber de la *Berchtesgadener Hof*, nimeni nu știa cine eram. Luam masa în camera mea și nu vorbeam cu oamenii. Nu știam pe nimeni acolo. În prezent, învăț limba engleză.

Încă mai trebuie să recapitulez
vocabularul pentru astăzi. Am studiat
engleza la școală, dar, din păcate, am
uitat aproape tot.

Soarta personală a fratelui meu m-a
afectat foarte mult. El a rămas fratele
meu, indiferent de ce s-a întâmplat.
Sfârșitul lui mi-a adus o durere de
nedescris, ca soră a lui. (În acest
moment, domnișoara HITLER a izbucnit în
lacrimi, iar interogatoriul s-a încheiat.)

Finalul declarației.

Revizuit.

Francis E. Martini

/s/ George Allen

Atașat CIC

FRANCIS E. MARTINI
Agent special,
comandantul CIC.

Reproduced from the holdings of
the Dwight D. Eisenhower
Presidential Library

ANEXA C. Profilul timpuriu al lui Fidel Castro

Acest profil timpuriu de personalitate al lui Fidel Castro a fost realizat în 1961, la doar doi ani după ce revoluționarul cubanez a reușit să-l forțeze pe Fulgencio Batista, dictatorul corupt, susținut de americani, să părăsească țara insulară din Caraibe. După ce l-a răsturnat pe Batista, Castro a trecut la convertirea sistemului capitalist cubanez într-un sistem comunist și s-a aliniat cu Uniunea Sovietică. În consecință, președinții americani Eisenhower și Kennedy l-au considerat pe Castro un factor de risc și o amenințare serioasă.

Una dintre numeroasele măsuri ofensive luate ca răspuns la această amenințare percepută a fost invazia nefericită din Golful Porcilor, din Cuba. CIA a antrenat 1 400 de exilați cubanezi, pentru a invada Cuba, în speranța că va declanșa o revoltă împotriva lui Castro, la 17 aprilie 1961. Forța de invazie a fost înfrântă la debarcarea pe insulă. Acest studiu psihiatric a fost pregătit la opt luni și jumătate după invazia ratată.

Înainte de a fi asasinat, în noiembrie 1963, de către un admirator al lui Castro, Lee Harvey Oswald, președintele Kennedy și fratele său, procurorul general Robert Kennedy, au fost responsabili de mai multe tentative de asasinare a lui Castro. Acest raport a fost declassificat la 32 de ani de la întocmirea sa „în conformitate cu prevederile Legii din 1992 privind dosarele asasinatului lui JFK”¹. Raportul a supraestimat slăbiciunile psihologice ale lui Castro și nu a reușit să prevadă capacitatea lui de a se menține la putere.

~~SECRET~~

Nº 9

STUDIU PSIHIATRIC AL PERSONALITĂȚII LUI FIDEL CASTRO

Decembrie 1961

Declassified under the provisions
of the JFK Assassination Records
Collection Act of 1992 (44 USC 2261)

By MMK NARA, Date 8/17/98

~~SECRET~~

JFC 1961

AGENȚIA CENTRALĂ DE INFORMAȚII

Colectivul psihiatric

Anexa C

S-E-C-R-E-T

I. Rezumat psihiatric

Fidel Castro nu este „nebun“, dar are o personalitate atât de nevrotică și

instabilă, încât este foarte vulnerabil la anumite tipuri de presiune psihologică. Elementele nevrotice remarcabile ale personalității lui sunt foamea de putere și nevoia de recunoaștere și adulație din partea maselor. Este incapabil să obțină o satisfacție emoțională completă din nicio altă sursă.

Castro are o nevoie constantă de a se răzvrăti, de a găsi un adversar și de a-și extinde puterea personală prin răsturnarea autorității existente. Ori de câte ori concepția sa despre sine este ușor perturbată de critici, devine atât de instabil emoțional, încât pierde, într-o anumită măsură, contactul cu realitatea. Dacă aspecte vulnerabile semnificative ale personalității lui ar fi atacate în mod constant de către cei de la care acum caută aprobare, rezultatul ar putea fi dezorganizarea personalității și ineficiența - posibil chiar boala emoțională clinică. Această boală ar fi probabil o depresie sau o variantă a acesteia, cum ar fi o stare de surescitare, o dependență sau o creștere a suspiciunii până la punctul de retragere completă din realitate.

Egoismul lui Castro este călcâiul lui Ahile pentru el. Calitățile narcisiste extreme ale personalității sale sunt atât de evidente, încât sugerează modele previzibile de acțiune atât în caz de victorie, cât și de înfrângere. Atunci când câștigă, trebuie să controleze el însuși situația, fără să delege autoritatea, și trebuie să continue să caute noi domenii de autoritate, pe care

să le răstoarne. Când se confruntă cu înfrângerea, prima preocupare pentru el este să se retragă în mod strategic într-un loc unde își poate regrupă activele și de unde poate conduce personal o altă rebeliune.

Agresivitatea lui Castro provine din încercările constante de a obține o poziție specială, care-i este refuzată. Atunci când obține ceea ce-și dorește, are nevoie de o reasigurare constantă a faptului că este îndreptățit să ocupe această poziție specială. În trecut, el a căutat aprobarea din diferite surse, dar în prezent o obține de la masele cubaneze, sursa actuală a sentimentului său de putere și prestigiu. Atâta timp cât masele continuă să-l susțină, nu va suferi de anxietate, depresie sau simptome psihiatrice evidente. Amenințarea cronică la adresa echilibrului personalității sale este că această sursă de satisfacție ar putea fi retrasă.

Alte surse de satisfacție și de întărire a orgoliului par a fi relația sa cu Che Guevara și cu fratele său, Raul Castro. Există indicii puternice că Fidel Castro este dependent de Che din punct de vedere intelectual și că-i este supus, iar stabilitatea sa emoțională ar avea de suferit dacă Che nu ar păstra o atitudine constant pozitivă față de el. Prin urmare, întreruperea acestei relații l-ar descuraja pe Castro și i-ar reduce eficiența.

În mod paradoxal, Fidel Castro pare a fi, în esență, un individ pasiv, care se apără contra temerilor sale de pasivitate,

reacționând exagerat, în moduri agresive și sadice. Hiperactivitatea sa, evitarea rutinei, lipsa de organizare, impulsivitatea, accesele de furie și tendințele masochiste (inclusiv dorința de martiriu) par legate de dorințele sau identificarea pasiv-feminină. Nevoia sa compulsivă de a fi „deasupra tuturor” și a nu se supune niciodată controlului sau autorității este un alt indiciu al temerilor sale privind pasivitatea.

Consecvența cu care Castro insistă să repare nedreptățile comise asupra „oamenilor de rând”, preocuparea de îngrijire și hrănire a maselor sărace, de a crea oportunități educaționale pentru defavorizați și dorința de a fi cunoscut ca un „frate” binevoitor indică faptul că are, într-o anumită măsură, mustărări de conștiință. Măsurile sale punitive extreme împotriva violului și furtului indică, de asemenea, o rezervă de vinovăție inconștientă, care poate fi exploatată în defavoarea sa.

Deși depinde de sprijinul maselor, el nu are nicio considerație reală față de ele și nu are suficientă încredere în ele, pentru a organiza alegeri. Primul său considerent este să mențină controlul în mâinile sale. Probabil că s-ar distruge atât pe el însuși, cât și poporul cubanez, pentru a-și păstra acest statut. Aceasta este baza pentru a continua etapa revoluționară dincolo de perioada sa de utilitate.

Castro este o persoană cu o înzestrare intelectuală superioară, cu nevoi narcisiste și exhibiționiste insașiabile,

iar propaganda care vizează aceste caracteristici ar avea un impact asupra lui Castro și ar părea, de asemenea, plauzibilă pentru susținătorii săi. Inconsecvențele sale evidente și deficiențele sale izbitoare pot fi evidențiate cel mai bine în acest mod.

Castro este un lider revoluționar ideal, un agitator și un instigator de tulburări sociale, dar nu are capacitate de organizare și administrare și nici nu este preocupat de punerea în aplicare a unor planuri detaliate. Mai mult, nu poate avea o încredere suficient de mare în nimeni, pentru a-și permite să delege autoritatea.

ANEXA D. Alți tirani și teroriști

Omar al-Bashir din Sudan

Omar al-Bashir a preluat puterea după o lovitură de stat, în 1989, și de atunci se află la putere. Curtea Penală Internațională (CPI) a emis un mandat internațional de arestare pe numele său, după ce a fost acuzat de crime împotriva umanității, genocid și crime de război, pentru acțiunile sale din regiunea sudaneză Darfur.

Nu se știe prea multe despre acest fost comandant al armatei sudaneze. Alex de Waal, expert în problemele Sudanului, a declarat pentru BBC că al-Bashir este „un om pentru care demnitatea și mândria sunt foarte importante și este un tip destul de încrezut, predispus la izbucniri de furie, mai ales când simte că-i este lezată mândria“. Cu toate acestea, avertizează De Waal, dictatorul nu trebuie subestimat: „E mai deștept decât pare. Este o persoană care aparent are o înțelegere uriașă a detaliilor, dar e foarte conștient că nu are o educație foarte bună“.¹

Francisco Macías Nguema și Teodoro Obiang Nguema din Guineea Ecuatorială

În perioada în care a fost la putere, dictatorul Francisco Macías Nguema a ucis ori trimis în exil o treime din populația țării sale din Africa Centrală. Îi detesta pe toți cei pe care-i considera intelectuali. Asta includea pe oricine purta ochelari. În cele din urmă, potrivit jurnalistului Anthony Daniels de la *The Telegraph*, care a vizitat țara în 1986, nimeni nu mai purta ochelari sau nu mai rămăsese în viață ca să-i poarte. De asemenea, oamenii erau atenți să nu fie prinși cu cărți sau chiar cu o pagină de material tipărit.²

Nepotul lui Francisco, Teodoro Obiang Nguema, a ajuns la putere în 1979, în urma unei lovituri de stat militare. Unchiul Francisco a murit în fața unui pluton de execuție, iar Teodoro i-a luat locul unchiului său, ca dictator al țării. Partidul Democrat din Guinea Ecuatorială, condus de Teodoro, este singurul partid semnificativ din această țară cu rezerve bogate de petrol.

Criticii și adversarii lui Teodoro, precum și presa au avut de suferit sub conducerea sa brutală. Majoritatea cetățenilor din Guinea Ecuatorială au venituri sub pragul sărăciei, în ciuda faptului că, în 1993, au fost descoperite bogate zăcămintele de petrol în largul coastelor țării. Fiului actualului dictator, Teodorin Obiang Nguema, care este și vicepreședinte, i s-au confiscat bunuri în valoare de peste 70 de milioane de dolari de către Statele Unite. Printre acestea, se numără un Ferrari în valoare de jumătate de milion de dolari, suvenir cu Michael Jackson în valoare de 2 milioane de dolari și un avion Gulfstream de 38,5 milioane de dolari. În 2017, un tribunal din Paris l-a condamnat pentru deturnare de fonduri și a dispus confiscarea bunurilor sale din Franța, în valoare de peste 100 de milioane de euro. Se pare că tatăl său are economii de aproximativ 600 de milioane de dolari. Teodoro Obiang Nguema a fost reales în repetate rânduri cu peste 90% din voturi, ceea ce arată că fie populația săracă este de acord ca bogăția țării ei să ajungă la familia conducătoare, fie familia conducătoare se face vinovată de fraude masive. Organizația Human Rights Watch este convinsă că a doua variantă este cea corectă și afirmă că „dictatura președintelui Obiang s-a folosit de boomul petrolier, pentru a se consolida și a se îmbogăți și mai mult pe seama populației țării”.³ În 2003, un anunț oficial al guvernului i-a informat pe nefericiții cetățeni ai micuței țări că liderii lor se aflau în „comunicare permanentă cu Dumnezeu”. Acesta era motivul, au aflat ei, pentru care puteau ucide pe oricine

hotărau ei că trebuia să moară și nu aveau nevoie să-și justifice decizia în fața nimănui.⁴ Teodorio Obiang Nguema este unul dintre cei mai puțin cunoscuți și mai brutali dictatori din Africa.

Osama bin Laden

*„Noi iubim moartea. Statele Unite iubesc viața.
Aceasta-i diferența dintre noi și americani.”*

Osama bin Laden

Osama bin Laden nu e doar unul dintre cele mai cunoscute nume de teroriști din istoria recentă – din cauza sponsorizării atacurilor de la 11 septembrie 2001 –, ci și un bun exemplu de lider venerat ca un șef de cult și de potențial tiran. Hitler, Stalin și Mao au fost și ei venerați în anii în care au deținut puterea, dar Bin Laden se remarcă drept unul dintre cei mai importanți lideri teroriști venerați, un lider venerat și animat de un tip deosebit de furie.

Osama a dezvoltat o ură obsesivă față de Statele Unite și le-a transmis-o adeptilor săi, care reprezentau o minoritate de musulmani din întreaga lume. Osama a fost crescut într-o familie bogată, dar a fost întotdeauna văzut ca un tolerat în cadrul acesteia. În consecință, el însuși se simțea un străin. Pe parcurs, a ieșit la suprafață personalitatea lui narcisistă. Este posibil ca educația nefericită să-i fi afectat în mod semnificativ dezvoltarea furiei narcisiste, pe care a manifestat-o la maturitate.

Furia narcisistă este un răspuns extrem al unei persoane cu tulburare de personalitate narcisistă la o insultă sau la un prejudiciu real sau perceput ca atare. Insulta amenință imaginea de sine grandioasă a narcisistului, care poate să fie o compensare a unei insecurități personale puternice și a îndoielii de sine. A fost descrisă pentru prima dată de psihanalistul Heinz Kohut, care l-a folosit ca exemplu pe căpitanul Ahab din romanul *Moby Dick*, de Herman Melville. Ahab a

fost rănit de o balenă. El a devenit obsedat de dorința de a se răzbuna pe animal.

Aubrey Immelman, de la Colegiul Sf. Benedict al Universității Sf. Ioan, a observat, în evaluarea lui Bin Laden din 2002, că acesta nu se potrivea cu profilul unui „fundamentalist religios foarte conștiincios și închis la minte“. Mai mult decât atât, el nu se potrivea nici măcar profilului unui martir religios devotat și care-și sacrifică propria persoană.⁵

Osama s-a simțit insultat de prezența trupelor americane în Arabia, unde se află Mecca și Medina, orașele sfinte ale Islamului. Acest lucru i-a devenit punctul focal întârziat al furiei, după moartea tatălui său, separarea de mamă și umilința încasată de la familia lui numeroasă, de peste 50 de frați vitregi care, în copilărie, se refereau la el ca la „fiul unei slave“. Această poreclă crudă poate fi pusă pe seama faptului că mama sa, nu prea plăcută de ceilalți, a fost numită „slavă“.

Un narcisist cu profilul psihologic al lui Osama răspunde la o insultă care-i amenință imaginea de sine printr-o dorință de răzbunare care-l consumă. Un pas important în căutarea răzbunării a fost crearea organizației Al-Qaeda, în esență o organizație hibridă de terorism și cult, bazată pe o interpretare distorsionată a Islamului. Osama, în calitate de lider al cultului, a reușit să convingă tineri să ucidă și să moară pentru obiectivul său.

Dovezile furiei narcisiste a lui Osama includ răspunsul său patologic exagerat la insultă, dedicarea întregului său timp și efort răzbunării și imposibilitatea de a fi convins să renunțe la ea. Dovezi ale personalității grandioase și narcisiste a lui Osama erau clare în dorința lui de a conduce un imperiu unificat după înfrângerea dușmanilor săi și căderea guvernelor arabe care nu-i împărtășeau opiniile radicale.

Autorii de profiluri care l-au studiat pe Osama bin Laden îl descriu în moduri ușor diferite, dar toți indică

o imagine similară. De pildă, în 2002, Aubrey Immelman a folosit o versiune a Inventarului Millon al criteriilor de diagnosticare, pentru a crea o imagine a personalității lui Bin Laden. Exercițiul a indicat că acesta se încadra în criteriile de „narcisist neprincipial”, așa cum este definit de inventar. Potrivit lui Millon, personalitatea lui Bin Laden era marcată de modele de comportament ambițios și îndrăzneț. „Acest complex compozit de caracter”, a spus Immelman, „combină sentimentul arogant al narcisistului de autoapreciere, indiferența extremă față de binele celorlalți și așteptările grandioase de recunoaștere specială, cu preamărirea de sine a personalității antisociale, conștiința socială deficitară și nepăsarea față de drepturile celorlalți”.⁶

Mai importantă decât această descriere a caracterului lui Bin Laden este concluzia lui Immelman că viitorul lider al regatului pe care spera să-l creeze, după ce i-ar fi alungat din Orientul Mijlociu pe occidentali și pe liderii arabi favorabili occidentalilor, nu era un adevărat fundamentalist religios. De fapt, el nu se încadra nici în profilul „fundamentalistului religios extrem de conștiincios și închis la minte”, nici în cel al „martirului religios, care combină aceste calități cu trăsături pioase sau sacrificiul de sine”. Potrivit acestei interpretări a caracterului său, Osama bin Laden a folosit fundamentalismul islamic, pentru a se glorifica pe sine.

Ilustrații

Figura 1 – În seara zilei de duminică, 17 septembrie 1978, în Camera de Est a Casei Albe, președintele Statelor Unite, Jimmy Carter, președintele Egiptului, Anwar Sadat, și premierul Israelului, Menahem Begin, au semnat Acordurile de la Camp David. Anterior negocierilor, președintele Carter a studiat cu atenție profilurile psihologice ale celor doi lideri din Orientul Mijlociu, pregătite de analiștii serviciilor secrete americane. Carter afirmă că succesul negocierilor de multe ori depinde de

Figura 2 – Adolf Hitler, citind un ziar după eliberarea lui din închisoare, în 1924, la vârsta de 35 de ani. Orator înăscut, Hitler a dictat primul său volum de memorii și manifestul politic *Mein Kampf* (*Lupta mea*), în cele nouă luni de încarcerare pentru rolul pe care-l avusese în lovitura de stat împotriva Republicii de la Weimar. Chiar dacă abundă în minciuni și dezinformare, memoriile oferă o înțelegere profundă a psihologiei lui Hitler, inclusiv a brutalității lui, iar în cel de-al doilea volum, publicat în 1927, pot fi găsite indicii cu privire la complexul său mesianic, la credința că fusese ales să readucă Germania pe culmile gloriei. *Credit foto:* Colecțiile Muzeului Memorial al Holocaustului din Statele Unite, donația lui Martin Shallow III.

Figura 3 – Colonelul William J. Donovan, la 6 februarie 1941. Donovan a devenit, mai târziu, șeful Oficiului pentru Servicii Strategice (OSS), în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial. I-a cerut lui Walter Langer să creeze profilul psihologic al lui Adolf Hitler. *Credit foto:* Secția de Gravuri și Fotografii a Bibliotecii Congresului, Washington, D.C.

Figura 4 – Walter C. Langer, doctor în psihanaliză, într-o fotografie publicitară pentru cartea sa, *The Mind of Adolf Hitler: The Secret Wartime Report* (Mintea lui Adolf Hitler. Raportul secret al perioadei de război), publicată în 1972. Profilul psihologic al lui Adolf Hitler, realizat de Langer la cererea Oficiului pentru Servicii Strategice, în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, a prezis corect comportamentul predilect al dictatorului într-o varietate de situații. Succesul lui Langer a inspirat succesoarea OSS, Agenția Centrală de Informații, să folosească metodele și tehnicile dezvoltate, pentru a crea profiluri psihologice precise ale liderilor străini. *Credit foto:* Dean A. Haycock, colecție privată.

Figura 5 – Președintele Bill Clinton îl întâmpină pe președintele Republicii Haiti, Jean-Bertrand Aristide, în Biroul Oval, la data de 14 octombrie 1994. Aristide a fost subiectul unui profil psihologic incorect și injurios, creat de CIA pentru a încerca să submineze politica președintelui Clinton față de Haiti. Senatorul republican Jesse Helms s-a folosit de profil, pentru a-l declara pe Aristide un „psihopat”, concluzie falsă și complet nefondată. *Credit foto:* Bob McNeely și Oficiul de Fotografii al Casei Albe „Președintele Aristide”, Biblioteca Digitală Clinton (<https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/52063> – accesat 10 aprilie 2018).

Figura 6 – Premierul sovietic Stalin vorbește cu ministrul său de externe, Veaceslav Molotov, la Palatul de la Ialta, din Crimeea, Rusia, în februarie 1945. Spre sfârșitul anilor '20, Molotov l-a ajutat pe Stalin să preia conducerea Partidului Comunist, folosindu-se de poziția sa de conducere în cadrul Comitetului de Partid de la Moscova, pentru a-i elimina pe membrii care i se opuneau lui Stalin după moartea lui V.I. Lenin. A murit la Moscova, în 1986, la vârsta de 96 de ani. Fotografia arată clar lipsa de funcționalitate a mâinii stângi și scurtimea brațului stâng al lui Stalin, rezultatele unui accident din copilărie. Examinarea medicală a acestui braț, care nu s-a vindecat niciodată corespunzător, a dus la moartea unuia dintre cei mai buni medici/oameni de știință din Rusia, doctorul Vladimir Behterev, în decembrie 1927. *Credit foto:* prin amabilitatea Bibliotecii Prezidențiale și a Muzeului Franklin D. Roosevelt, Hyde Park, New York.

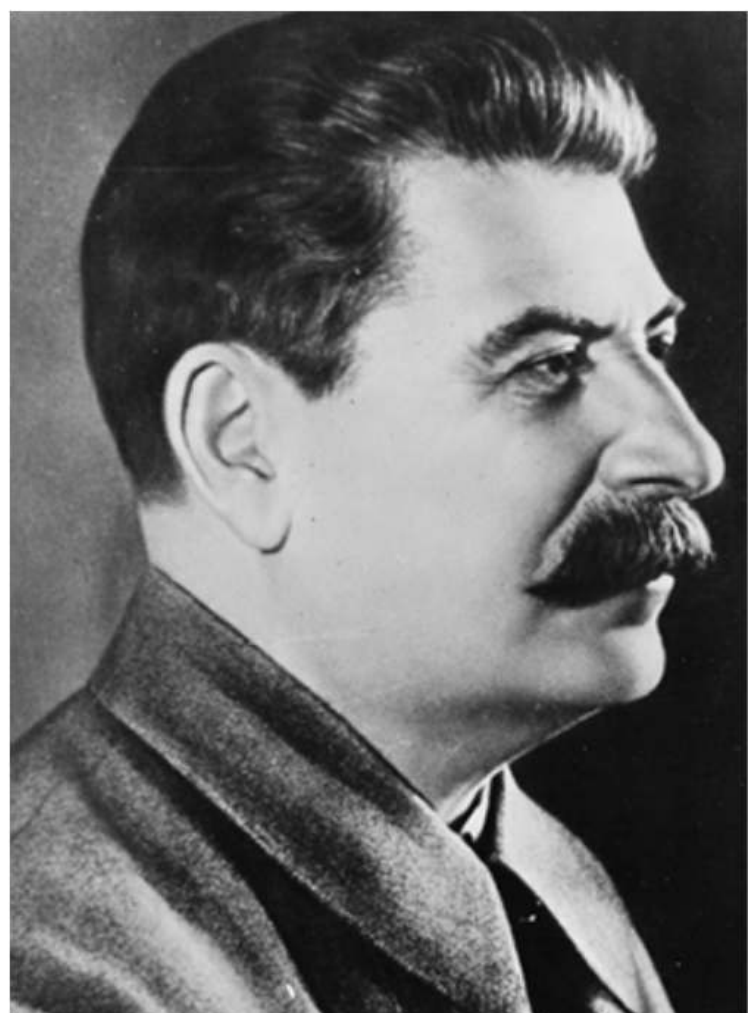

Figura 7 – Iosif Vissarionovici Stalin, secretar-general al Partidului Comunist din Uniunea Sovietică, probabil în 1942, înfățișat așa cum voia să pară. Stalin ordona de multe ori ca trăsăturile fizice care-i plăceau să fie ascunse publicului. Această fotografie îi înfățișează retușată fața ciupită de vărsat. De asemenea, nu prezintă nicio urmă a paranoiei dictatorului care a terorizat Kremlinul și o mulțime de cetățeni sovietici. *Credit foto:* Biblioteca Congresului, Washington, D.C., Administrația Siguranței Agrare, Colecția de fotografii a Oficiului pentru Informații de Război.

Figura 8 – Stalin, așa cum îi plăcea să fie văzut. Asemenea lui Mao Zedong, Stalin era o sursă de teroare, dar și obiectul unui cult al personalității. Aici, comuniști din Germania de Est îl celebrează pe tiranul brutal, ducând un portret impunător. În timp ce arestările frecvente aprovizionau Gulagul lui Stalin cu forță de muncă în condiții de sclavie, un oraș era numit după el în Germania de Est. Admiratorii îl vedeau ca pe liderul puternic, care a industrializat o națiune înapoiată. Prețul progresului a fost un număr între 20 și 25 de milioane de morți, conform biografului Simon Sebag Montefiore. *Credit foto:* SLUB Dresden (Biblioteca Universității și a Saxoniei din Dresda) / *Deutsche Fotothek* (Fototeca Germană) / Abraham Pisarek.

Figura 9 – Mao Zedong în 1941. Până la vârsta de 48 de ani, viitorul dictator, fotografiat la Yen-an, în China, în timpul Războiului Sino-Japonez, devenise un expert al tehnicilor machiavelice, care se soldau frecvent cu morți. O altă trăsătură marcantă a personalității sale era predilecția pentru pedepse adeseori sadice și moartea oricui, bogat sau sărac, îi punea autoritatea la îndoială sau pe care ar fi putut să-l abuzeze, pentru a-și întări poziția în Partidul Comunist. *Credit foto:* Colecția Ernest Hemingway de la Biblioteca Prezidențială și Muzeul John F. Kennedy, Boston.

Figura 10 – Președintele Ford privește cum secretarul de stat Henry Kissinger dă mâna cu Mao Zedong, în timpul unei vizite la reședința președintelui Partidului Comunist Chinez din Peking (Beijing), China, la 2 decembrie 1975. Mao, care avea să moară zece luni mai târziu, era narcisist, machiavelic, lipsit de remușcări și empatie. Moștenirea lui include moartea a aproximativ 45 de milioane de oameni, mai mulți decât cei uciși de Hitler și Stalin. *Credit foto:* prin amabilitatea Bibliotecii Gerald R. Ford.

Figura 11 – Kofi Annan, secretarul-general al Națiunilor Unite, l-a vizitat pe dictatorul irakian Saddam Hussein la Bagdad, pe 22 februarie 1998, pentru a încerca să rezolve criza din jurul inspecțiilor internaționale pentru arme interzise. SUA credeau în mod greșit că Saddam ascundea arme de distrugere în masă. Saddam a devenit epitomul narcisistului malign în rol de dictator. A fost răsturnat la cinci ani după această întâlnire, după invazia forțelor americane care voiau, pasămite, să anihileze armele de distrugere în masă ale lui Saddam, care, după cum s-a văzut, nu existau. *Credit foto:* prin amabilitatea Fondului de Fotografii al Națiunilor Unite și a postului Iraqi News.

Figura 12 – Președintele Ugandei, Idi Amin Dada, adresându-se Adunării Generale din poziția de președinte al Organizației Unității Africane, la 1 octombrie 1975. Viziunea grandioasă a lui Idi Amin despre sine a contribuit la proasta administrare a economiei ugandeze. Acțiunile sale militare neinspirate împotriva Tanzaniei au condus la răsturnarea și exilarea sa în Arabia Saudită. Din nefericire, anterior expulzării sale, în cei șapte ani cât a deținut puterea, au fost uciși aproximativ 300 000 de ugandezi. *Credit foto:* prin amabilitatea Fondului de Fotografii al Națiunilor Unite și a lui Teddy Chen.

Figura 13 – Secretarul-general al Națiunilor Unite, Ban Ki-moon (dreapta), se întâlnește cu Muammar Gaddafi, președintele Jamahiriei Arabe Populare Socialiste Libiene, la Sirte, în Libia, pe 8 septembrie 2007. După aproape 42 de ani în care a condus Libia, încrederea în sine exagerată a lui Gaddafi l-a făcut să supraestimeze susținerea poporului libian, pe care-l dominase de când preluase puterea în 1969. Asemenea lui Idi Amin, Gaddafi era necruțător, avea o imagine grandioasă despre sine, care, în cele din urmă, i-a afectat abilitatea de a estima ceea ce s-a dovedit a fi cea mai mare amenințare pentru regimul și viața lui. Cu ajutorul forțelor aeriene din Occident, rebelii libieni l-au răsturnat de la putere în 2011. Gaddafi a fost omorât, după ce a fost descoperit într-un adăpost subteran în care se ascundea. *Credit foto:* prin amabilitatea Fondului de Fotografii al Națiunilor Unite și a lui Evan Schneider.

Figura 14 – O soție de fermier arată rația de alimente pe o zi la Phenian, în Republica Populară Democrată Coreeană, pe 27 iunie 1997. La vremea aceea, la conducere era Kim Jong-il, tatăl actualului dictator nord-coreean, Kim Jong-un. Penuria de alimente continuă și acum, din cauza redirectionării de bani și resurse pentru a subvenționa dezvoltarea capacității nucleare a țării. *Credit foto:* prin amabilitatea Fondului de Fotografii al Națiunilor Unite și a lui James Bu.

Mulțumiri

Marie E. Culver continuă să mă sprijine în toate eforturile mele de a scrie. Fără ea, nu aș fi avut norocul să am o carieră de scriitor. Comentariile și redactarea ei au ajutat această carte să devină ușor de citit. Mama mea își inspiră familia și pe cei care o cunosc bine, prin rezistența ei uimitoare în fața unor provocări care i-au zdrobit pe mulți alții. Bandy Lee, de la Universitatea Yale, și-a făcut timp, cu multă generozitate, să-mi răspundă la o serie lungă de întrebări. David Holbrook, arhivist la Biblioteca și Muzeul prezidențial Dwight D. Eisenhower, a răspuns la o cerere de materiale, cu o rapiditate și o eficiență pe care le-am apreciat foarte mult. Același lucru este valabil și pentru Patrick F. Fahy, tehnician la arhivele Bibliotecii și Muzeului prezidențial FDR; Maryrose Grossman și Clara Snyder, de la Arhivele de Referință Audio-Video ale Bibliotecii și Muzeului prezidențial John F. Kennedy; și arhivista Elizabeth Druga, de la Biblioteca și Muzeul prezidențial Gerald R. Ford. Arhiviștii foto de la Muzeul Memorial al Holocaustului din Statele Unite și de la Fototeca Națiunilor Unite mi-au oferit ajutor

pentru obținerea fotografiilor, la fel ca și Bettina Erlenkamp de la SLUB Dresda, Deutsche Fotothek, Dresda, Germania. Responsabilul principal de programe Charles Kraus, Ph.D., de la Centrul Internațional Woodrow Wilson pentru Istoria Cercetărilor și Programul de Politici Publice, m-a îndrumat către o referință pe care nu reușeam s-o localizez, îngropată într-o lucrare mai lungă referitoare la impresiile sovietice despre Mao Zedong. Natalia Yankina, secretară, și prof. Marina A. Akimenko, consilieră a directorului Centrului Național de Cercetare Medicală pentru Psihiatrie și Neurologie, din Sankt-Petersburg, Federația Rusă; Andrew Kaufmann, director-adjunct pentru afaceri externe la Centrul Prezidențial George W. Bush; și Holly Reed, de la Administrația Arhivelor Naționale din Statele Unite – toți au răspuns rapid la întrebări și astfel m-au ajutat să progrez.

Agentă mea literară, Carrie Pestritto de la Agenția Literară Laura Dail, este întotdeauna disponibilă, pentru a mă ajuta cu bună-dispoziție și profesionalism. Îi sunt recunoscător Jessicai Case, editor-adjunct la Pegasus Books, pentru răbdarea ei și pentru că mi-a oferit șansa de a publica două cărți la această editură de primă mână. Sunt foarte recunoscător pentru ajutorul acordat de Barbara J. Greenberg (BJG Publishing Services). Graficiană Maria Fernandez face ca volumele, inclusiv această carte a mea, să arate așa cum speră autorii că vor arăta cărțile lor. La fel ca Jessica, Maria este întotdeauna serviabilă și receptivă la preocupările și întrebările autorilor. Marc Delnicki și Russell Lee, de la K2Strong, m-au ajutat să mă mențin în formă, în timp ce scriam această carte, și au făcut-o cu abilitate și cunoștințe remarcabile și cu un simț al umorului deosebit.

Note

Introducere

- 1 C.G. Jung, *Memories, Dreams, Reflections*, New York, Vintage (1961) 1989, p. 331 (ed. rom.: *Amintiri, vise, reflecții*, trad. Daniela Ștefănescu, București, Humanitas, 2008).

Capitolul 1

- 1 Langer, *The Mind of Adolf Hitler: The Secret Wartime Report*, p. 8.
- 2 McGuire și Hull (editori), *C.G. Jung Speaking: Interviews and Encounters*, pp. 127–128.
- 3 McGuire și Hull (editori), *C.G. Jung Speaking: Interviews and Encounters*, p. 20. Referința e greșită probabil, inclusiv în original. Face trimitere la o altă carte.
- 4 Dinitia Smith, „Analysts turned to P.R. to market themselves“, în *The New York Times*, 9 decembrie 2000 (www.nytimes.com/2000/12/09/arts/analysts-turn-to-pr-to-market-themselves.html).
- 5 Peter Hoffmann, *German Resistance to Hitler*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1988, pp. 106–125, și Danny Orbach, *The Plots Against Hitler*, New York, Houghton Mifflin Harcourt, 2016 (ed. rom.: *Comploturile împotriva lui Hitler*, trad. Veronica-Delia Zahareanu, București, RAO, 2017).
- 6 Henry A. Murray, „Analysis of the personality of Adolph Hitler“, Cornell University Library / Law Collections / Donovan Nuremberg Trials Collection (<http://lawcollections.library.cornell.edu/nuremberg>—accesat la 3 martie 2017).
- 7 Neumann și Koppel, *The Pictorial History of the Third Reich*, p. 34.
- 8 Memorandum, George Allen către ofițerul responsabil [Interogatoriul dnei Paula Wolff], 12 iulie 1945, Divizia Aeropurtată 101, Detașamentul Corpului de Contra-Informații, Memorandum către ofițerul responsabil 1–25 iulie, 1945, Cutia 13, Armata SUA, Registrele pe unități, Biblioteca Prezidențială „Dwight D. Eisenhower“.
- 9 Dr. Bloch era cunoscut drept „doctorul săracilor“. A activat timp de 37 de ani la Linz, în Austria, și a tratat pacienți marginalizați sau săraci. Cerea ca plată pentru serviciile sale doar cât puteau să-și permită pacienții, ceea ce, pentru mulți, însemna că nu plăteau nimic. Într-un articol din *Colliers*, publicat în 1941, Bloch mărturisea că se mirase cum „acel băiat blând“ a putut ajunge Führer. Hitler i-a permis lui Bloch să emigreze în Statele Unite, unde a murit în 1945, susținând că era „100% evreu“.

- Înainte să moară, s-a întrebat: „Cum se poate simți un doctor, când vede că unul dintre foștii lui pacienți a ajuns să-i persecute etnia?” Vezi George M. Weisz, „Hitler’s Jewish Physicians”, în *Rambam Maimonides Medical Journal*, 5, nr. 3 (2014): e0023 (<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4128594/>).
- 10 Ron Rosenbaum, „Hitler’s doomed angel”, în *Vanity Fair*, 3 septembrie 2013 (www.vanityfair.com/news/1992/04/hitlers-doomed-angel – accesat 28 decembrie 2017).
 - 11 David Gardner, „Getting to know the Hitlers”, în *The Telegraph*, 20 ianuarie 2002 (www.telegraph.co.uk/news/worldnews/northamerica/usa/1382115/Getting-to-know-the-Hitlers.html – accesat 10 februarie 2018).
 - 12 Andrew Jacobs, „Mao’s grandson rises in Chinese military”, în *The New York Times*, 25 septembrie 2009, A4.
 - 13 Larry Rohter, „Maker of ‘Shoah’ stresses its lasting value”, în *The New York Times*, 6 decembrie 2010, C1.
 - 14 Romain Leick și Martin Doerry, „‘Shoah’ director Claude Lanzmann: ‘Death has always been a scandal’, Part 3: ‘There is no why here’”, în *Spiegel Online*, 10 septembrie 2010 (www.spiegel.de/international/zeitgeist/shoah-director-claude-lanzmann-death-has-always-been-a-scandal-a-716722-3.html – accesat 4 decembrie 2017).
 - 15 Leick și Doerry, „‘Shoah’ director Claude Lanzmann: ‘Death has always been a scandal’”.
 - 16 Brigitte Hamann, *Hitler’s Vienna: A Dictator’s Apprenticeship*, p. vii
 - 17 Muzeul Memorial al Holocaustului din Statele Unite, „Adolf Hitler issues comment on the ‘Jewish Question’”, în *Timeline of Events* (www.ushmm.org/learn/timeline-of-events/before-1933/adolf-hitler-issues-comment-on-the-jewish-question – accesat 16 februarie 2018).
 - 18 Statistici despre lagărele de concentrare și lagărele morții, furnizate de Enciclopedia Muzeului Memorial al Holocaustului din Statele Unite (www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10008193 – accesată 19 februarie 2018).
 - 19 Philip Hyland *et al.*, „A Psycho-Historical Analysis of Adolf Hitler: The Role of Personality, Psychopathology, and Development”, în *Psychology & Society*, 4, nr. 2 (2011), pp. 58–63.
 - 20 Istorisirea despre „orbirea isterică” a lui Hitler este preluată de la Thomas Weber, *Hitler’s First War: Adolf Hitler, the Men of the List Regiment, and the First World War*, Oxford, Oxford

- University Press, 2011, și Dalya Alberge, „Hitler’s war boast exposed as a myth“, în *The Independent*, 21 octombrie 2011 (<https://www.independent.co.uk/life-style/history/hitlers-war-boast-exposed-as-a-myth-2373590.html>).
- 21 Lukacs, *The Hitler of History*, p. 43.
- 22 Reprodus după T.E. Lawrence, *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*, trad. Petru Comarnescu, Editura pentru Literatură și Artă „Regele Carol II“, 1937 (n.trad.).
- 23 *Ibidem* (n.trad.).
- 24 Kershaw, *Hitler: 1889–1936 Hubris*, p. 240.
- 25 Langer, *The Mind of Adolf Hitler: The Secret Wartime Report*, p. 42.
- 26 Michael M. Sheng, *Mao Zedong’s Narcissistic Personality Disorder and China’s Road to Disaster*, în *Profiling Political Leaders: Cross- Cultural Studies of Personality and Behavior*, editori Ofer Feldman și Lindo O. Valenty, Westport, Conn., Praeger, 2001, p. 120.
- 27 Dina Kraft, „Hitler wrote 1923 book praising him, scholar says“, în *The New York Times*, 7 octombrie 2016, A6.
- 28 Adolf Hitler, *Mein Kampf*, Boston, Houghton Mifflin Company (1925), 1943, p. 510.
- 29 Dorothy Thompson, *Kassandra spricht: Antifaschistische Publizistik 1932–1942*, Leipzig și Weimar, 1988, pp. 41–43, în Volker, *Hitler: Ascent, 1889–1939*, p. 264.
- 30 Philip Oltermann, „Eastern front plays greater role than D-day in German memories“, în *The Guardian*, 5 iunie 2014 (<https://www.theguardian.com/world/2014/jun/05/eastern-front-greater-role-d-day-german-memories>).

Capitolul 2

- 1 Jimmy Carter, *Keeping Faith: Memoirs of a President*, 1982, p. 320.
- 2 Jerrold M. Post, „Personality Profiles in Support of the Camp David Summit“, în *President Carter and the Role of Intelligence in the Camp David Accords*, CIA, Freedom of Information Act, 2013, p. 15.
- 3 Post, „Personality Profiles in Support of the Camp David Summit“, p. 16.
- 4 Carter, *Keeping Faith: Memoirs of a President*, p. 320.
- 5 „Former President Carter Praises the CIA for Intelligence Work Leading Up to the 1978 Middle East Peace Accords at Camp David“, în *CIA, News and Information*, 13 noiembrie 2013 (<https://www.CIA.gov/news-information/press-releases->

statements/2013-press-releases-statements/president-carter-peace-accords-at-camp-david.html).

- 6 Post, „Personality Profiles in Support of the Camp David Summit“, p. 17.
- 7 Carter, *Keeping Faith: Memoirs of a President*, p. 330.
- 8 Post, „Personality Profiling Analysis“, p. 339.
- 9 „Former President Carter Praises the CIA for Intelligence Work...“
- 10 Post, „Personality Profiles in Support of the Camp David Summit“, p. 16.
- 11 *Ibidem*, p. 15.
- 12 Omestad, „Psychology and the CIA: Leaders on the Couch“, 1994, pp. 104–122.
- 13 Benedict Carey, „Teasing out policy insight from a character profile“, în *The New York Times*, 29 martie 2011, D1. Cartea la care se face referire este Philip Tetlock, *Expert Political Judgment: How Good Is It? How Can We Know?*, Princeton University Press, 2005.
- 14 Pascale Chifflet, „Questioning the Validity of Criminal Profiling: An Evidence-based Approach“, în *Australian & New Zealand Journal of Criminology* 48, nr. 2 (12 mai 2014): pp. 238–255.
- 15 Jimmy Bourque *et al.*, *The Effectiveness of Profiling from a National Security Perspective*, Canadian Human Rights Commission, martie 2009.
- 16 Joshua Wright și Monica F. Tomlinson, „Personality Profiles of Hillary Clinton and Donald Trump: Fooled by Your Own Politics“, în *Personality and Individual Differences*, 128 (2018), pp. 21–24.
- 17 Post, „Personality Profiles in Support of the Camp David Summit“, p. 15.
- 18 Omestad, „Psychology and the CIA: Leaders on the Couch“.
- 19 Carey, „Teasing out policy insight from a character profile“.
- 20 Deși Peres nu a câștigat alegerile, așa cum se așteptau comentatorii – a fost învins de două ori de Menachem Begin în cursa pentru postul de prim-ministru –, el a deținut această funcție de două ori, mai târziu. S-a opus inițial Acordurilor de la Camp David și tratatului de pace la care au condus acestea, dar le-a susținut în anii următori. A primit, împreună cu prim-ministrul israelian Yitzhak Rabin și liderul palestinian Yasser Arafat, premiul Nobel pentru Pace în 1994, pentru rolul jucat în negocierea acordurilor de pace de la Oslo. Conform termenilor acestei înțelegeri istorice, Organizația pentru Eliberarea Palestinei (OEP) a recunoscut dreptul la existență pașnică al

statului Israel și a denunțat terorismul. În schimb, Israelul a recunoscut OEP ca reprezentantă a palestinienilor.

21 Carey, „Teasing out policy insight from a character profile“.

22 Post, „Personality Profiles in Support of the Camp David Summit“, p. 18.

23 *Ibidem*, p. 17.

24 J.M. Post, „Assessing Leaders at a Distance: The Political Personality Profile“, în Post (ed.), *The Psychological Assessment of Political Leaders: With Profiles of Saddam Hussein and Bill Clinton*, pp. 102–104.

25 Brian Bennett, „Stakes are high for Trump’s meeting with Putin. Here’s what to expect“, în *Los Angeles Times*, 4 iulie 2017 (www.latimes.com/politics/la-fg-trump-putin-20170704-story.html).

26 Jon Ward, „Bush explains his comment about Putin’s soul, says Russian leader ‘changed’“, în *The Daily Caller*, 14 decembrie 2010 (<http://dailycaller.com/2010/12/14/bush-explains-his-comment-about-putins-soul-says-russian-leader-changed/>).

27 Carla Anne Robbins, „Mr. Bush gets another look into Mr. Putin’s eyes“, în *The New York Times*, 30 iunie 2007, A16.

28 George W. Bush, *Decision Points*, New York, Crown Publishers, 2010, p. 435.

Capitolul 3

1 Zainab Salbi și Dean A. Haycock, „The Activist“, în *Brainwave*, dialog pe scenă, New York, Muzeul de Artă Rubin, 5 martie 2014.

2 Jerrold M. Post, „Explaining Saddam Hussein: A psychological profile“, în *Air University: The Intellectual and Leadership Center of the Air Force*, decembrie 1990 (http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/iraq/saddam_post.html).

3 Jerrold M. Post, „Explaining Saddam Hussein: A psychological profile“, în *Air University: The Intellectual and Leadership Center of the Air Force*, decembrie 1990 (http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/iraq/saddam_post.html).

4 Scott Barry Kaufman, „The Dark Core of Personality“, în *Scientific American*, 28 iulie 2018 (<https://blogs.scientificamerican.com/beautiful-minds/the-dark-core-of-personality/>).

5 Morten Moshagen *et al.*, „The Dark Core of Personality“, în *Psychological Review*, 125, nr. 5 (2018), pp. 656–688.

6 Kaufman, „The Dark Core of Personality“.

- 7 Mark. F. Lenzenweger, „Epidemiology of Personality Disorders“, în *Psychiatric Clinics of North America*, 31, nr. 3 (2008)m, pp. 395–403.
- 8 Christie, Geis *et al.*, *Studies in Machiavellianism*.
- 9 Sean Coughlan, „Narcissists ‘irritating but successful’“, în *BBC News*, 26 iunie 2018 (<https://www.bbc.com/news/education-44601198>).
- 10 Jean M. Twenge și Joshua D. Foster, „Birth Cohort Increases in Narcissistic Personality Traits Among American College Students, 1982–2009“, în *Social Psychological and Personality Science*, 1, nr. 1, 2010, pp. 99–106.
- 11 Donald Trump și Bill Zanker, *Think Big: Make It Happen in Business and Life*, New York, HarperCollins, 2007, p. 16 (ed. rom.: *Gândește bine și în stil mare în viață și în afaceri*, trad. Bogdan Chircea, București, Pro Editură și Tipografie, 2009).
- 12 *Manualul de diagnostic și clasificare statistică a tulburărilor mintale (DSM–5)*, ed. 2013, p. 671.
- 13 Joshua D. Miller și Keith Campbell, „The Case for Using Research on Trait Narcissism as a Building Block for Understanding Narcissistic Personality Disorder“, în *Personality Disorders: Theory, Research and Treatment*, 1, nr. 3 (2010): pp. 180–191.
- 14 Sadie F. Dingfelder, „Reflecting on Narcissism“, în *Monitor on Psychology*, 42, nr. 2 (2011), p. 64.
- 15 Christie, Geis *et al.*, *Studies in Machiavellianism*, pp. 1–9.
- 16 Daniel N. Jones și Delroy L. Paulhus, „Machiavellianism“, în Mark R. Leary și Rick H. Hoyle (eds.), *Handbook of Individual Differences in Social Behavior*, New York, Guilford Press, 2009, pp. 93–108.
- 17 „Psychopathy: A Misunderstood Condition“, The Society for the Scientific Study of Psychopathy (<http://www.psychopathsociety.org/en/> – accesat la 4 mai 2017).
- 18 Christie, Geis *et al.*, *Studies in Machiavellianism*, p. 64, p. 228.
- 19 J.M. Post, „Assessing Leaders at a Distance: The Political Personality Profile“, p. 84.

Capitolul 4

- 1 Sursele pentru această secțiune sunt furnizate la final, pentru ca personajele „DHT“ și „JVD“ să nu poată fi identificate de la început.
- 2 Surse pentru capitolul de față: David Clayton Thomas, *Blood, Sweat, and Tears*, Toronto, Penguin Canada, 2011 și Stephen

- Kotkin, *Stalin, Vol. I, Paradoxes of Power*, 1878–1928, New York, Penguin Press, 2014.
- 3 Aina Sundt Gullhaugen și Jim Aage Nøttestad, „Looking for the Hannibal Behind the Cannibal: Current Status of Case Research“, în *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 55, nr. 3 (mai 2011), pp. 350–369.
- 4 Haycock, *Murderous Minds: Exploring the Criminal Psychopathic Brain*, pp. 156–157.

Capitolul 5

- 1 Relatarea despre moartea lui Behterev este preluată, în principal, din articolul scris de Jürg Kesselring, „Vladimir Mikhailovitch Bekhterev, 1857–1927: Strange Circumstances Surrounding the Death of the Great Russian Neurologist“, în *European Neurology*, 66, 23 iunie 2011, pp. 14–17.
- 2 Kesselring, „Vladimir Mikhailovitch Bekhterev“, 1857–1927, p. 16.
- 3 Alice Miller, *The Untouched Key: Tracing Childhood Trauma in Creativity and Destructiveness*, New York, Anchor Books, 1990, p. 65.
- 4 Kesselring, „Vladimir Mikhailovitch Bekhterev, 1857–1927“, p. 16.
- 5 M.A. Akimenko, „Vladimir Mikhailovich Bekhterev“, în *The „V.M. Bekhterev“ Psychoneurological Research Institute, Saint Petersburg, Russia*, 2014 (<http://www.bekhterev.ru/en/history/vladimir-mikhailovich-bekhterev/index.php>).
- 6 Anatoli Rîbakov, *Children of the Arbat* (trad. Harold Shukman), New York, Little, Brown and Company, 1988, pp. 643–644 (ed. rom.: *Copiii din Arbat*, trad. Efim Spînu, Naun Berstein, Mihai Maler, București, Echinox, 1991, p. 604).
- 7 *Joseph Stalin, Red Terror*, scenariul și producția Alison Guss, History Television Network Productions, H-TV, 1996.
- 8 *Ibidem*.
- 9 „On the suppressed testament of Lenin“, ultima actualizare din 24 aprilie 2007 (<https://www.marxists.org/archive/trotsky/1932/12/lenin.htm>).
- 10 Robert Wesson, *Lenin's Legacy: The Story of the CPSU*, Stanford, California, Hoover Institution Press, 1978, p. 152.
- 11 *Joseph Stalin, Red Terror*.
- 12 Robert C. Tucker, *Stalin as Revolutionary, 1879–1929: A Study in History and Personality*, New York, W.W. Norton & Company, 1974, citat în Stal, *Psychopathology of Joseph Stalin*.

- 13 Jack Anderson și Dale Van Atta, „Saddam’s roots an abusive childhood“, în *The Washington Post*, 25 ianuarie 1991 (https://www.washingtonpost.com/archive/local/1991/01/25/saddams-roots-an-abusive-childhood/2c5af56e-6413-410b-a1cf-5c215f1f64c2/?utm_term=.9e6701dc7353).
- 14 Kotkin, *Stalin, I, Paradoxes of Power, 1878–1928*, p. 24.
- 15 Goode, „The world; Stalin to Saddam: So much for the madman theory“.
- 16 Kotkin, *Stalin, I, Paradoxes of Power, 1878–1928*, p. 603.
- 17 *Joseph Stalin, Red Terror*.
- 18 Dorothy Thompson, „Good bye to Germany“, în *Harper’s Magazine*, decembrie 1934, pp. 43–51.
- 19 Nikita Hrușciiov, *Memoirs of Nikita Khrushchev, Vol. 2, Reformer, 1942–1964*, trad. George Shriver, University Park, Pennsylvania, Universitatea din Pennsylvania, 2006, pp. 82–84.
- 20 *Ibidem*, p. 84.
- 21 Post, „Personality Profiling Analysis“, p. 340.
- 22 *Joseph Stalin, Red Terror*.
- 23 Andrew Osborn, „Josef Stalin ‘had a degenerative brain condition‘“, în *The Telegraph*, 21 aprilie 2011 (<https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/8466880/Josef-Stalin-had-degenerative-brain-condition.html>).
- 24 James Allen Wilcox și P. Reid Duffy, „They’re Out to Get Me: Evaluating Rational Fears and Bizarre Delusions in Paranoia“, în *Current Psychiatry*, 15, nr. 10 (octombrie 2016), pp. 29–41.
- 25 Asociația Americană de Psihiatrie, *DSM-5*, pp. 649–652.

Capitolul 6

- 1 „Poziția lui Mao – evaluare“, 3 februarie 1975. Cutia 1, Dosarul „China – Raport asupra lui Mao Tse-tung“ aflat în dosarele Richard B. Cheney din Biblioteca Prezidențială Gerald R. Ford (<https://www.fordlibrarymuseum.gov/library/document/0005/1561346.pdf>).
- 2 Benton și Chun (eds.), *Was Mao Really a Monster?*, p. iv.
- 3 Henry A. Kissinger, „Briefing Book for the President’s Meeting with Chairman Mao“, decembrie 1975, dosarul cu informații al consilierului pentru securitate națională și telegrame pentru președintele Ford, 1974–1976 (cutia 19), aflat la Biblioteca Prezidențială Gerald R. Ford.
- 4 Chang și Halliday, *Mao, The Unknown Story*, pp. 5–6.
- 5 *Ibidem*, p. 5.
- 6 „Mao Zedong: Biographical and Political Profile“, în *Focus on Asian Studies*, IV, nr. 1, New York, The Asia Society, toamna

1984

(http://afe.easia.columbia.edu/special/china_1900_mao_early.htm).

7 *Ibidem*.

8 Chang și Halliday, *Mao, The Unknown Story* p. 6.

9 *Ibidem*, p. 13.

10 Jonathan D. Spence, „Portrait of a Monster“, în Benton și Chun (eds.), *Was Mao Really a Monster?* p. 32.

11 Bill Willmont, „From Wild Swans to Mao: The Unknown Story“ (De la lebedele sălbatice la Mao. Povestea necunoscută), în Benton și Chun (eds.), *Was Mao Really a Monster?* p. 184.

12 Benton și Chun (eds.), „Was Mao Really a Monster?“, p. iv.

13 Ian Johnson, „Who killed more: Hitler, Stalin or Mao?“, în *The New York Review of Books*, 5 februarie 2018 (<https://www.nybooks.com/daily/2018/02/05/who-killed-more-hitler-stalin-or-mao/>).

14 Donald J. Trump @realDonaldTrump, „Wow, what a tough sentence for Paul Manafort“, Twitter, 15 iunie 2018 (https://twitter.com/realDonaldTrump?ref_src=twsrc%5Egoogle%7Ctwcamp%5Eserp%7Ctwgr%5Eauthor).

15 Benton și Chun (eds.), *Was Mao Really a Monster?* p. 10.

16 Spence, „Portrait of a Monster“, în Benton și Chun (editori), *Was Mao Really a Monster?*, p. 39.

17 Maurice Meisner, „The Significance of the Chinese Revolution in World History“, 1999, document de lucru, Centrul de Cercetări Asiatice al Școlii de Economie și Științe Politice de la Londra, Londra, p. 12.

18 Meisner, „The Significance of the Chinese Revolution in World History“, p. 12.

19 Mikael Suslov, „A New «Cult of Personality»: Suslov's Secret Report on Mao, Khrushchev, and the Sino-Soviet Tensions, December 1959“, în *Cold War International History Project Bulletin*, 1996–1997, Washington, D.C., Woodrow Wilson International Center, pp. 8–9; 244–248.

20 Jon Wolfsthal, „How to Reason With a Nuclear Rogue“, în *Foreign Policy*, 12 iulie 2017 (<http://foreignpolicy.com/2017/07/12/north-korea-nukes-icbm-test-nuclear-weapons/>).

21 Ken Gewertz, „Mao under a microscope“, în *The Harvard Gazette*, 11 decembrie 2003 (<https://news.harvard.edu/gazette/story/2003/12/mao-under-a-microscope/>).

22 „Mao Zedong: Biographical and Political Profile“, în *Focus on Asian Studies*.

Capitolul 7

- 1 Robin Wright, „Kim Jong Un was funny, charming, and confident, but brought his own toilet“, în *The New Yorker*, 3 mai 2018 (<https://www.newyorker.com/news/news-desk/north-koreas-leader-was-funny-charming-and-confident-but-brought-his-own-toilet>).
- 2 Michael M. Sheng, „Mao Zedong's Narcissistic Personality Disorder and China's Road to Disaster“, în Ofer Feldman și Lindo O. Valenty (eds.), *Profiling Political Leaders: Cross-Cultural Studies of Personality and Behavior*, Westport, Conn., Praeger, 2001, pp. 111–127.
- 3 Matt Spetalnick *et al.*, „Understanding Kim: Inside the U.S. effort to profile the secretive North Korean leader“, în *Reuters*, 26 aprilie 2018 (<https://www.reuters.com/article/us-northkorea-usa-trump-kim-insight/understanding-kim-insidethe-us-effort-to-profile-the-secretive-north-korean-leader-idUSKBN1HX0GK>).
- 4 Ernesto Londoño, „North Korean leader Kim Jong Un offers many faces, many threats“, în *The Washington Post*, 13 aprilie 2013 (https://www.washingtonpost.com/world/national-security/north-korean-leader-kim-jong-un-offers-many-facesmany-threats/2013/04/13/c8f0aa70-a3ad-11e2-82bc-511538ae90a4_story.html?noredirect=on&utm_term=.3adfa36bdbba).
- 5 *Ibidem*.
- 6 *Ibidem*.
- 7 Mark Bowden, „Understanding Kim Jong Un, the world's most enigmatic and unpredictable dictator“, în *Vanity Fair*, 12 februarie 2015 (<https://www.vanityfair.com/news/2015/02/kim-jong-un-north-korea-understanding>).
- 8 Wright, „Kim Jong Un was funny, charming, and confident, but brought his own toilet“.
- 9 Julie Hirschfeld Davis, „Trump on Kim: From 'madman' to 'honorable'“, în *The New York Times*, 10 mai 2018, A7.
- 10 Spetalnick *et al.*, „Understanding Kim: Inside the U.S. effort to profile the secretive North Korean leader“.
- 11 Jeremy Diamond, Kevin Liptak și Elise Labott, „Trump picks 'attitude' over prep work ahead of Singapore summit“, *CNN*, 7 iunie 2018 (<https://www.cnn.com/2018/06/07/politics/trump-north-korea-preparations/index.html>).

- 12 Spetalnick *et al.*, „Understanding Kim: Inside the U.S. effort to profile the secretive North Korean leader“.
- 13 Jonathan Swan, „1 big thing: The intelligence file on Kim Jong-un“, în *Axios*, 10 iunie 2018 (<https://www.axios.com/newsletters/axios-sneak-peek-04d796b1-3d16-4e6a-a77c-ebf0d16ff64a.html>).
- 14 „Madeleine Albright, former Secretary of State“, interviu, Commonwealth Club of California, 27 aprilie 2018.
- 15 Jerrold M. Post și Laurita M. Denny, „Kim Jong Il of North Korea: A Political Psychology Profile“, în *Political Psychology Associates* (<http://www.pol-psych.com/downloads/KJI%20Profile%20-%20Final.htm> – accesat la 4 februarie 2018).
- 16 Bowden, „Understanding Kim Jong Un, the world's most enigmatic and unpredictable dictator“.
- 17 *Ibidem*.
- 18 *Ibidem*.
- 19 Londoño, „North Korean leader Kim Jong Un offers many faces, many threats“.
- 20 Bowden, „Understanding Kim Jong Un, the world's most enigmatic and unpredictable dictator“.
- 21 Wright, „Kim Jong Un was funny, charming, and confident, but brought his own toilet“.
- 22 Christina Capatides, „Kim Jong Un is bringing his own toilet to the Koreas summit“, *CBS*, 26 aprilie 2018 (<https://www.cbsnews.com/news/kim-jong-un-bringing-his-own-toilet-to-the-koreas-summit/>).
- 23 Steven Rosenberg, „Stalin ‘used secret laboratory to analyse Mao’s excrement’“, la *BBC News*, 28 ianuarie 2016 (<https://www.bbc.com/news/world-asia-35427926>).
- 24 Barbara Starr, „Pentagon’s damning assessment of Kim regime made public, with summit in balance“, *CNN*, 23 mai 2018 (<https://www.cnn.com/2018/05/23/politics/pentagon-north-korea-assessment/index.html>).
- 25 Spetalnick *et al.*, „Understanding Kim: Inside the U.S. effort to profile the secretive North Korean leader“.
- 26 Christiane Amanpour, „N. Korean defector skeptical of Kim’s intentions“, *CNN*, 26 mai 2018 (<https://www.cnn.com/videos/world/2018/04/26/intv-amanpour-north-korea-defector-thae-yong-ho.cnn>).
- 27 Choe Sang-Hun, „North Korea’s ruling family: Secrets, excesses and quirks“, în *The New York Times*, 24 mai 2018, A6.

- 28 Adriano Schimmenti *et al.*, „Mafia and Psychopathy“, în *Criminal Behavior and Mental Health*, 24 nr. 5 (decembrie 2014), pp. 321–331.
- 29 Andrei Lankov, „Kim Jong Un is a survivor, not a madman“, în *Foreign Policy*, 26 aprilie 2017 (<https://foreignpolicy.com/2017/04/26/kim-jong-un-is-a-survivor-not-a-madman/>).

Capitolul 8

- 1 Patrick Keatley, „Idi Amin“, în *The Guardian*, 17 august 2003 (www.theguardian.com/news/2003/aug/18/guardianobituaries).
- 2 Abrevierile denumirilor unor distincții militare britanice: *Victoria Cross* (Crucea Reginei Victoria), *Distinguished Service Order* (Serviciul Militar cu Distincție), *Military Cross* (Crucea Militară) – n.trad.
- 3 Ian Wright, „Patrick Keatley, observing the Commonwealth for the Guardian and the BBC“, în *The Guardian*, 12 mai 2005 (www.theguardian.com/media/2005/may/12/broadcasting.pressandpublishing).
- 4 John Billingham, „David William Barkham“, în *Lives of the Fellows, Royal College of Physicians, Munk's Roll*, vol. XII, (2010) (<http://munksroll.rcplondon.ac.uk/Biography/Details/6165>).
- 5 „Capturing Idi Amin“, reportaj produs și regizat de Fran Robertson, în filmul *Ultimul rege al Scoției*, DVD, regia Kevin Macdonald, Fox Searchlight, 2006.
- 6 Billingham, „David William Barkham“.
- 7 Un articol apărut pe site-ul postului de radio „Vocea Americii“ îl citează pe Barkham spunând că el este de părere că Idi Amin este uneori *hiper*-maniac (și nu *hipo*-maniac). Vezi „On Oscar Night Forest Whitaker wins big“, *VOAnews.com* (<https://www.voanews.com/a/a-13-2007-02-27-voa67-66703207/559343.html> – ultima actualizare pe 27 octombrie 2009). Versiunea audio a comentariului lui Barkham confirmă faptul că medicul era de părere că dictatorul avea episoade de hipomanie. Hipermania este o formă mai extremă de manie decât hipomania. Simptomele de hipermanie sunt similare cu cele de hipomanie, dar au o prezență mai susținută. Este mai probabil ca hipermania să evolueze în paranoia și/sau alte semne de psihoză. Este posibil ca o persoană foarte bolnavă să aibă manifestări ciclice de hipomanie și hipermanie.
- 8 *General Idi Amin Dada: A Self Portrait*, regia Barbet Schroeder, Colecția Criterion, 1974, relansat în 2002.

- 9 Wright, „Patrick Keatley, observing the Commonwealth for the Guardian and the BBC“.
- 10 Relatarea Sorayei este preluată din cartea *Gaddafi's Harem: The Story of a Young Woman and the Abuses of Power in Libya*, de Annick Cojean (trad. Marjolijn de Jager), New York, Grove Press, 2013.
- 11 Christiane Amanpour, „Gaddafi: Death of a Dictator“, *ABCNews.com* (www.abcnews.go.com/International/moammar-gaddafi-dead-rebels-killed-dictator/story?id=14784776 – accesat pe 11 martie 2018).
- 12 Stephanie Pappas, „Why Moammar Gaddafi Was So Strange“, în *Live Science*, 21 octombrie 2011 (<https://www.livescience.com/16672-moammar-gaddafi-strange-behavior.html>).
- 13 Ronald J. Ostrow și Robert C. Toth, „CIA psychological profile... Kadafi as insecure“, în *Los Angeles Times*, 18 decembrie 1981, 4. Reprodus la: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP90-00552R000100480003-7.pdf>. Acesta era unul dintre primele rapoarte care prezenta detalii din profilul realizat de CIA pentru Muammar Gaddafi. Folosește o ortografie alternativă a numelui lui Gaddafi.
- 14 M. Cherif Bassiouni (ed.), „Historical Background, Qadhafi: A History of Political Terror“, în *Libya: From Repression to Revolution, A Record of Armed Conflict and International Law Violations, 2011–2013*, Leiden, Martinus- Nijhoff, 2013, pp. 101–102.
- 15 Pappas, *Why Moammar Gaddafi Was So Strange*.

Capitolul 9

- 1 Erica Goode, „The World; Stalin to Saddam: So Much for the Madman Theory“, în *The New York Times*, 4 mai 2003 (www.nytimes.com/2003/05/04/weekinreview/the-world-stalin-to-saddam-so-much-for-the-madman-theory.html).
- 2 „Secrets of his life and leadership, An interview with Saïd K. Aburish“, în *Frontline* (<https://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/saddam/interviews/aburish.html> – accesat la 8 mai 2018).
- 3 Narcisismul malign nu este recunoscut oficial ca o tulburare de personalitate în manualul *DSM–5*, editat de Asociația Americană de Psihiatrie. Trăsăturile principale ale sindromului sunt descrise individual în manual.

- 4 Brad J. Busman, „Narcissism, Fame Seeking, and Mass Shootings“, în *American Behavioral Scientist*, 2 noiembrie 2017 (<http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0002764217739660>).
- 5 Carrie Barron, „Malignant Narcissism and the Murder of a Parent“, în *Psychology Today*, 24 februarie 2015 (<https://www.psychologytoday.com/us/blog/the-creativity-cure/201502/malignant-narcissism-and-the-murder-parent>).
- 6 *Ibidem*.

Capitolul 10

- 1 Sinclair Lewis, *It Can't Happen Here*, New York, Signet Classics, (1935) 2014, pp. 16–17.
- 2 Boyce Rensberger, „Clues from the grave add mystery to the death of Huey Long“, în *The Washington Post*, 29 iunie 1992 (https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1992/06/29/clues-from-the-grave-add-mystery-to-the-death-of-huey-long/cbdd5297-27a1-4534-96bb-68175daf3573/?utm_term=.b2497e9eb618).
- 3 În Senatul american, fiecare stat este reprezentat de câte doi senatori, indiferent de populație. Senatorul care a reprezentat statul o perioadă mai îndelungată este considerat „senior“, celălalt fiind considerat „junior“ (n.trad.).
- 4 Ellen Schrecker, *Many Are the Crimes: McCarthyism in America*, Boston, Little, Brown, 1998, p. xiii.
- 5 Centrul Havighurst pentru Studii Rusești și Postsovietice, „History of Russian Journalism“, Universitatea din Miami, 2018 (<https://miamioh.edu/cas/academics/centers/havighurst/cultural-academic-resources/havighurst-special-programing/journalism-under-fire/journalism-history/index.html>).
- 6 Interviu cu Madeleine Albright, fost secretar de stat.
- 7 Gerhard Peters, „Presidential News Conferences“, în John T. Woolley și Gerhard Peters (eds.), *The American Presidency Project*, Santa Barbara, California, Universitatea din California, 1999–2018 (<http://www.presidency.ucsb.edu/data/newsconferences.php>).
- 8 Scrisoarea trimisă președintelui de atunci, Barack Obama, a fost reprodusă în de Richard Greene, în articolul „Is Donald Trump mentally ill? Three professors of psychiatry ask president Obama to conduct ‘a full medical and neuropsychiatric evaluation’“, în *Huffington Post*, 17 decembrie 2016

(https://www.huffingtonpost.com/richard-greene/is-donald-trump-mentally_b_13693174.html).

- 9 Gail Sheehy, „At Yale, psychiatrists cite their ‘duty to warn’ about an unfit President“, în *New York Magazine*, 23 aprilie 2017 (<http://nymag.com/daily/intelligencer/2017/04/yale-psychiatrists-cite-duty-to-warn-about-unfit-president.html>).
- 10 May Bulman, „Donald Trump has ‘dangerous mental illness’ say psychiatry experts at Yale conference“, în *The Independent*, 21 aprilie 2017 (<https://www.independent.co.uk/news/world-0/donald-trump-dangerous-mental-illness-yale-psychiatrist-conference-us-president-unfit-james-gartner-a7694316.html>).
- 11 Sheehy, „At Yale, psychiatrists cite their ‘duty to warn’ about an unfit President“.
- 12 Bulman, „Donald Trump has ‘dangerous mental illness’ say psychiatry experts at Yale conference“.
- 13 Allen Frances, „An eminent psychiatrist demurs on Trump’s mental state“, în *The New York Times*, 15 februarie 2017, A26.
- 14 „A mental health warning on Trump“, scrisoare, în *The New York Times*, 13 februarie 2017, A26.
- 15 Jane Mayer, „Should psychiatrists speak out against Trump?“, în *The New Yorker*, 22 mai 2017 (<https://www.newyorker.com/magazine/2017/05/22/should-psychiatrists-speak-out-against-trump>).
- 16 Sheehy, „At Yale, psychiatrists cite their ‘duty to warn’ about an unfit President“.
- 17 Bulman, „Donald Trump has ‘dangerous mental illness’ say psychiatry experts at Yale conference“.
- 18 „What do we mean by ‘duty to warn’?“, Asociația Americană de Psihiatrie, 16 ianuarie 2018 (<https://www.psychiatry.org/news-room/apa-blogs/apa-blog/2018/01/what-do-we-mean-by-duty-to-warn>).
- 19 Sharon Begley, „Psychiatrists call for rollback of policy banning discussion of public figures’ mental health“, în *STAT*, 28 iunie 2018 (https://www.statnews.com/2018/06/28/psychiatrists-goldwater-rule-rollback/?utm_campaign=rss).
- 20 Mayer, „Should psychiatrists speak out against Trump?“
- 21 Charles G. Kels și Lori H. Kels, „The Cost of Conflation: Avoiding Loose Talk about the Duty to Warn“, în *Clinical Psychiatry News* (Noutăți din psihiatria clinică), 12 octombrie 2017 (<https://www.mdedge.com/psychiatry/article/149226/practice-management/cost-conflation-avoiding-loose-talk-about-duty-warn/page/0/1>).

- 22 Post, *Narcissism and Politics: Dreams of Glory*, p. xv.
- 23 *Ibidem*, p. xiii.
- 24 Asociația Americană de Psihiatrie, „Calls for end to ‘armchair’ psychiatry“, 9 ianuarie 2018 (<https://www.psychiatry.org/newsroom/news-releases/apa-calls-for-end-to-armchair-psychiatry>).
- 25 Frances, *Twilight of American Sanity: A Psychiatrist Analyzes the Age of Trump*, pp. 3–4.
- 26 *Ibidem*, p. 3.
- 27 Michael Kruse, „The Lost City of Trump“, în *Politico Magazine*, iulie/august 2018 (https://www.politico.com/magazine/story/2018/06/29/trump-robert-moses-new-york-television-city-urban-development-1980s-218836?utm_source=pocket&utm_medium=email&utm_campaign=pockethits).
- 28 *Ibidem*.
- 29 Edward R. Murrow, „‘Wires and lights in a box’ speech before attendees of the RTDNA (then RTNDA) convention“, *Radio Television Digital News Foundation*, 15 octombrie 1958 (<http://www.rtdna.org/content/edward-r-murrow-s-1958-wires-lights-in-a-box-speech#.VDrbgNTF8X4>).
- 30 Michael Knigge, „Populism scholar: Donald Trump is an American original“, în *DW Akademie*, 29 noiembrie 2016 (<http://www.dw.com/en/populism-scholar-donald-trump-is-an-american-original/a-36571825>).
- 31 Diana C. Mutz, „Status threat, not economic hardship, explains the 2016 presidential vote“, în *PNAS (Proceedings of the National Academy of Sciences)*, 115, nr. 19 (8 mai 2018), E4330–E4339.
- 32 Sheng, „Mao Zedong’s Narcissistic Personality Disorder and China’s Road to Disaster“, p. 120.
- 33 David Barstow *et al.*, „Trump engaged in suspect tax schemes as he reaped riches from his father“, în *The New York Times*, 2 octombrie 2018 (<https://www.nytimes.com/interactive/2018/10/02/us/politics/donald-trump-tax-schemes-fred-trump.html>).
- 34 Sean Coughlan, „Narcissists ‘irritating but successful’“.
- 35 Vezi Ben Jacobs, „Donald Trump’s attack on John McCain war record is ‘new low in US politics’“, în *The Guardian*, 18 iulie 2015 (<https://www.theguardian.com/us-news/2015/jul/18/donald-trump-john-mccain-vietnam-iowa>).

republicans), și Ben Schreckinger, „Trump attacks McCain: ‘I like people who weren’t captured’“, în *Politico*, 18 iunie 2015 (<https://www.politico.com/story/2015/07/trump-attacks-mccain-i-like-people-who-werent-captured-120317>).

36 Donald J. Trump și Tony Schwartz, *Trump: The Art of the Deal*, New York, Ballantine Books, 1987, pp. 58–59.

37 *Ibidem*, p. 58.

38 *Ibidem*, p. 58.

Capitolul 11

1 Toate comentariile citate ale doctorului Zinner se găsesc în: Will Pavia, „The Psychiatrists’ verdict: Donald Trump is a man incapable of guilt, with inner rage“, în *The Times*, 20 mai 2017 (www.thetimes.co.uk/edition/world/psychiatrists-verdict-on-trump-a-man-incapable-of-guilt-with-inner-rage-zsrlt707b).

2 *The New York Times*, „Excerpts from Trump’s interview“.

3 Chauncey DeVega, „Psychiatrist Bandy Lee: ‘We have an obligation to speak about Donald Trump’s mental health issues... Our survival as a species may be at stake’“, în *Salon*, 25 aprilie 2017 (www.salon.com/2017/05/25/psychiatrist_bandy_lee_we_have_an_obligation_to_speak_about_donald_trumps_mental_health_issues_our_survival_as_a_species_may_be_at_stake/ – accesat la 6 mai 2017).

4 Frances, *Twilight of American Sanity: A Psychiatrist Analyzes the Age of Trump*, p. 3.

5 Sheehy, „At Yale, psychiatrists cite their ‘duty to warn’ about an unfit President“.

6 Dr. Bandy Lee, e-mail către autor, 24 mai 2018.

7 Sarah Burns, „Why Trump doubled down on the Central Park five“, în *The New York Times*, 17 octombrie 2016 (<https://www.nytimes.com/2016/10/18/opinion/why-trump-doubled-down-on-the-central-park-five.html>).

8 Burns, „Why Trump doubled down on the Central Park five“.

9 „Listen: President Donald Trump to Larry O’Connor: I’m very unhappy the Justice Department isn’t going after Hillary Clinton“, în emisiunea lui Larry O’Connor din 3 noiembrie 2017 (www.wmal.com/2017/11/03/listen-president-donald-trump-to-larry-oconnor-im-very-unhappy-the-justice-department-isnt-going-after-hillary-clinton/ – accesat la 4 noiembrie 2017).

10 Linda Qiu, „Is terrorism trial process ‘a joke’? Experts say no“, în *The New York Times*, 2 noiembrie 2017, p. A27.

- 11 Kevin Liptak, „Trump on China’s Xi consolidating power: ‘Maybe we’ll give that a shot someday’“, *CNN*, 3 martie 2018 (www.cnn.com/2018/03/03/politics/trump-maralago-remarks/index.html – accesat la 4 martie 2018).
- 12 Rachel Dicker, „Scarborough sounds alarm over Trump life term comment: If GOP ‘thinks he’s joking, then they’re fools’“, în *Mediaite*, 5 martie 2018 (www.mediaite.com/tv/scarborough-sounds-alarm-over-trump-life-term-comment-if-gop-thinks-hes-joking-then-theyre-fools/ – accesat la 8 martie 2018).
- 13 Peter Ross Range, „The theory of political leadership that Donald Trump shares with Adolf Hitler“, în *The Washington Post*, 25 iulie 2016 (https://www.washingtonpost.com/posteverything/wp/2016/07/25/the-theory-of-political-leadership-that-donald-trump-shares-with-adolf-hitler/?utm_term=.2c98836c9e59).
- 14 Shane Croucher, „I’m a Holocaust survivor – Trump’s America feels like Germany before Nazis took over“, în *Newsweek*, 9 aprilie 2018 (<http://www.newsweek.com/im-holocaust-survivor-trumps-america-feels-germany-nazis-took-over-876965>).
- 15 Rich Lowry, „Trump is not a despot“, în *Politico*, 17 ianuarie 2018 (www.politico.com/magazine/story/2018/01/17/donald-trump-despot-216472?cid=apn. – accesat la 17 ianuarie 2018).
- 16 Kathryn Dunn Tenpas, „Why is Trump’s staff turnover higher than the 5 most recent presidents?“, în *The Brookings Institution*, 19 ianuarie 2018 (www.brookings.edu/research/tracking-turnover-in-the-trump-administration – accesat la 17 martie 2018).
- 17 Trump și Schwartz, *Trump: The Art of the Deal*, p. 56.
- 18 Richard Pérez-Peña, „Migrants less likely to commit crimes“, în *The New York Times*, 27 ianuarie 2017, A14.
- 19 David Leonhardt și Stuart A. Thompson, „Trump’s lies“, în *The New York Times*, actualizat la 14 decembrie 2017 (<https://www.nytimes.com/interactive/2017/06/23/opinion/trumps-lies.html>).
- 20 Andrew Buncombe, „Trump boasted about writing many books – his ghostwriter says otherwise“, în *The Independent*, 4 iulie 2018 (<https://www.independent.co.uk/news/world/americas/us-politics/trump-books-tweet-ghost-writer-tim-o-brien-tony-schwartz-writer-response-a8431271.html>).
- 21 Nicholas Confessore și Karen Yourish, „Measuring Trump’s big advantage in free media“, în *The New York Times*, 17 martie

2016, A3.

22 Sir David Paradine Frost, „I have impeached myself“, transcriere editată a interviului realizat de David Frost cu Richard Nixon, transmis în mai 1977, în *The Guardian*, 7 septembrie 2007 (www.theguardian.com/theguardian/2007/sep/07/greatinterviews1).

„Frost: Ați putea spune că, în anumite situații – iar planul Huston a fost una dintre ele –, președintele poate decide că acțiunea sa este în beneficiul națiunii, apoi poate să comită o ilegalitate?

Nixon: Ei bine, dacă președintele acționează, înseamnă că nu este o ilegalitate.

Frost: Prin definiție.

Nixon: Exact, da. Dacă președintele aprobă, de exemplu, ceva legat de securitatea națională sau, în cazul acesta, din cauza unei amenințări semnificative asupra liniștii și ordinii în stat, atunci decizia președintelui în acea situație este cea care le permite altora să acționeze, să îndeplinească ordinele președintelui, fără a încălca nicio lege. Altfel, sunt puși într-o postură imposibilă.“

Capitolul 12

1 Post, „Personality Profiling Analysis“, pp. 339–340.

2 Jess Davis, „The psychology of dictators“, în *Catalyst* (<http://rmit-catalyst.com/the-psychology-of-dictators> – accesat la 21 august).

3 Acest citat apare în cartea scrisă de Helen Thomas, *Watchdogs of Democracy?: The Waning Washington Press Corps and How It Has Failed the Public*, New York, Scribner, 2006, p. 172.

4 Centrul de Analize Iuri Levada, „Stalin“, 6 octombrie 2016 (www.levada.ru/en/2016/06/10/stalin-2/. – accesat la 25 septembrie 2017).

5 Radio Europa Liberă, „Putin accuses Russia's foes of 'excessive demonization' of Stalin“, 16 iunie 2017 (www.rferl.org/a/russia-putin-decries-excessive-demonization-stalin/28559464.html – accesat la 25 septembrie 2017).

6 „Stalin tops Putin in Russian poll of greatest historical figures“, *AFP*, 26 iunie 2017 (www.yahoo.com/news/stalin-tops-putin-russian-poll-greatest-historical-figures-110751986.html).

7 Moghaddam, *The Psychology of Dictatorship*, pp. 53–83.

8 Robert Tucker, *Stalin in Power: The Revolution from Above, 1928–1941*, New York, W.W. Norton & Company, 1990, p. 275 (citând articolul scris de Valentin Berejkov în 1989 și apărut în revista sovietică *Nedelea*).

- 9 Adam Withnall, „Chinese woman disappears after spraying ink on poster of Xi Jinping“, în *Independent*, 19 iulie 2018 (<https://www.independent.co.uk/news/world/asia/china-woman-dong-yaoqiong-disappears-spraying-ink-xi-jinping-a8455166.html>).
- 10 David Ian Chambers, „The Past and Present State of Chinese Intelligence Historiography“, în *Studies in Intelligence*, 56, nr. 3 (septembrie 2012), pp. 31–46.
- 11 Andrew Prokop, „Inside Steve Bannon’s apocalyptic ideology: ‘Like [Karl] Rove on an acid trip’“, în *Vox*, 21 iulie 2017 (www.vox.com/policy-and-politics/2017/7/21/16000914/steve-bannon-devils-bargain-josh-green).
- 12 Tulburarea de personalitate-limită sau *borderline* „include un model de relații intense și instabile, imagine de sine distorsionată, emoții extreme și impulsivitate. Persoanele care suferă de o asemenea tulburare de personalitate au o teamă foarte profundă față de abandon sau de instabilitate și pot avea dificultăți în tolerarea singurătății“, conform clinicii Mayo.
- 13 Donald A. Graham, „Why Trump turned on Steve Bannon“, în *The Atlantic*, 3 ianuarie 2018 (<https://www.theatlantic.com/politics/archive/2018/01/the-president-vs-steve-bannon/549617/>).
- 14 Prokop, „Inside Steve Bannon’s apocalyptic ideology: ‘Like [Karl] Rove on an acid trip’“.
- 15 *The Dark Side*, scenariul, producția și regia Michael Kirk, o coproducție Frontline și Kirk Documentary Group, Ltd., 20 iunie 2006; și Kurt Eichenwald, „Dick Cheney’s biggest lie“, în *Newsweek*, 19 mai 2015 (<http://www.newsweek.com/2015/05/29/dick-cheney-s-biggest-lie-333097.html>).
- 16 Langer, *The Mind of Adolf Hitler: The Secret Wartime Report*, p. 144.
- 17 „Edward R. Murrow: A report on Senator Joseph R. McCarthy, *See it now* (CBS TV, 9 martie, 1954)“, Media Resource Center, Biblioteca Moffitt, Universitatea statului California de la Berkeley (<http://www.lib.berkeley.edu/MRC/murrow-mccarthy.html> – accesat la 4 mai 2018).
- 18 „He’s Alive“, *Zona crepusculară*, sezonul 4, episodul 4, scenariul Rod Serling, regia Stuart Rosenberg, Cayuga Productions, Inc., 1963.

Anexa A

- 1 Denumire generică pentru teritoriul Israelului biblic, „tot Israelul, de la Dan până la Beer-Şeba“ (din surse diverse din Vechiul Testament), avută în vedere şi la instaurarea Mandatului britanic, după Primul Război Mondial (n.trad.).

Anexa B

- 1 Kevin C. Ruffner, „*CIC Records: A Valuable Tool for Researchers*“, *Successful Strategic Deception: A Case Study*, Michigan Publishing
(https://quod.lib.umich.edu/h/hiss/hiss1111.0113.005/1/—_cic-records-a-valuable-tool-for-researchers/cic-records?page=root;rgn=full+text;size=100;view=image –accesat la 1 mai 2018).
- 2 *Ibidem*.
- 3 *Ibidem*.
- 4 *Ibidem*.

Anexa C

- 1 „Psychiatric Personality Study of Fidel Castro“, cod de identificare din Arhivele Naţionale SUA: 7065385, Colecţia JFK 206: documentele personale ale lui Arthur M. Schlesinger, 1940–1984 (<https://catalog.archives.gov/id/7065385> – accesat la 5 mai 2015).

Anexa D

- 1 „Profile: Sudan’s Omar al-Bashir“, *BBC News*, 6 aprilie 2016 (<https://www.bbc.com/news/world-africa-16010445>).
- 2 Anthony Daniels, „If you think this one’s bad, you should have seen his uncle“, în *The Telegraph*, 4 august 2004 (<https://www.telegraph.co.uk/comment/personal-view/3610187/If-you-think-this-ones-bad-you-should-have-seen-his-uncle.html>).
- 3 „Equatorial Guinea country profile“, *BBC News*, 8 mai 2018 (<https://www.bbc.com/news/world-africa-13317174>).
- 4 Daniels, „If you think this one’s bad, you should have seen his uncle“.
- 5 Immelman, „The Personality Profile of al-Qaida Leader Osama bin Laden“.
- 6 Immelman, „The Personality Profile of al Qaida Leader Osama bin Laden“.

Surse și lecturi recomandate

Profilarea psihologică a liderilor străini

Carter, Jimmy, *Keeping Faith: Memoirs of a President*, New York, Bantam Books, 1982.

Hofstadter, Richard, *The Paranoid Style in American Politics*, New York, Vintage, 2008.

Moghaddam, Fathali M., *The Psychology of Dictatorship*, Washington, D.C., American Psychological Association, 2013.

Omestad, Thomas, *Psychology and the CIA: Leaders on the Couch, Foreign Policy*, nr. 95, Vara 1994, pp. 104–122.

Post, Jerrold M., „Current Concepts of the Narcissistic Personality: Implications for Political Psychology“, în *Political Psychology*, 14, nr. 1 (martie 1993), pp. 99–121.

Post, Jerrold M., *Leaders and Their Followers in a Dangerous World: The Psychology of Political Behavior*, Ithaca, NY, Cornell University Press, 2004.

Post, Jerrold M., *The Mind of the Terrorist*, New York, Palgrave Macmillan, 2007. (Carte scrisă de fondatorul și directorul Centrului de la CIA pentru Analiza Personalității și Comportamentului Politic. Post a realizat profilurile psihologice pentru Saddam Hussein, Muammar Gaddafi, Osama bin Laden, Menachem Begin, Anwar Sadat și alții.)

Post, Jerrold M., *Narcissism and Politics: Dreams of Glory*, Cambridge, UK, Cambridge University Press, 2015. (O analiză a fenomenului dramatic de „proliferare a politicienilor cu trăsături pronunțate de personalitate narcisistă“. Subiectele includ personalități ca Indira Gandhi, Benazir Bhutto, Silvio Berlusconi și diferite aspecte ale narcisismului cu privire la liderii politici și adepții acestora.)

- Post, Jerrold M., *Personality Profiling Analysis*, în *The Oxford Handbook of Political Leadership*, editori R.A.W. Rhodes și Paul 'T Hart, Oxford, Oxford University Press, 2014. pp. 328–344.
- Post, Jerrold M. (ed.), *The Psychological Assessment of Political Leaders: With Profiles of Saddam Hussein and Bill Clinton*, Ann Arbor, The University of Michigan Press, 2005.
- Robbins, Robert S. și Post, Jerrold M., *Political Paranoia, The Psychopolitics of Hatred*, New Haven, CT, Yale University Press, 1997.
- Schneider, Barry R. și Post, Jerrold M. (eds.), *Know Thy Enemy: Profiles of Adversary Leaders and Their Strategic Cultures*, USAF Counterproliferation Center, Maxwell Air Force Base, Alabama, iulie 2003.
- Schultz, William Todd (ed.), *Handbook of Psychobiography*, Oxford, Oxford University Press, 2005.
- Tudoroiu, Theodor, *The Revolutionary Totalitarian Personality: Hitler, Mao, Castro, and Chávez*, New York, Palgrave Macmillan, 2016. (Prezintă conceptul numit „personalitate totalitară revoluționară“, folosind studii de caz despre Adolf Hitler, Mao Zedong, Fidel Castro și Hugo Chávez.)

Trăsături psihologice negative

- Baumeister, Roy F., *Evil: Inside Human Violence and Cruelty* (Rául. În miezul violenței și al cruzimii umane), New York, Henry Holt and Company, 1997.
- Christie, Richard, Geis, Florence L. et al., *Studies in Machiavellianism*, New York, Academic Press, 1970.
- Glad, Betty, *Why Tyrants Go Too Far: Malignant Narcissism and Absolute Power*, în *Political Psychology*, 23, nr. 1 (2002), pp. 1–37.

Haycock, Dean A., *Murderous Minds: Exploring the Criminal Psychopathic Brain. Neurological Imaging and the Manifestation of Evil*, New York, Pegasus Books, 2014.

Lieberman, Jeffrey A. și Ogas, Ogi, *Shrinks: The Untold Story of Psychiatry*, New York, Little, Brown and Company, 2015.

Paulhus, Delroy L. și Williams, Kevin, M., „The Dark Triad of Personality: Narcissism, Machiavellianism, and Psychopathy“, în *Journal of Research in Personality*, nr. 36 (2002), pp. 556–563.

Universitatea norvegiană de tehnologie, „In the mind of the psychopath“, în *ScienceDaily*, 13 iulie 2012 (www.sciencedaily.com/releases/2012/07/120713122925.html – accesat la 12 iunie 2017).

Tirani și dictatori

Nordlinger, Jay, *Children of Monsters: An Inquiry into the Sons and Daughters of Dictators*, New York, Encounter Books, 2015.

Adolf Hitler

Coolidge, Frederick L. et al., „Understanding Madmen: A DSM-IV Assessment of Adolf Hitler“, în *Individual Differences Research*, 5, nr. 1 (2007), pp. 30–43.

Dyson, Stephen Benedict, „Origins of the Psychological Profiling of Political Leaders: The US Office of Strategic Services and Adolf Hitler“, în *Intelligence and National Security*, 29, nr. 5 (2014), pp. 654–674.

Hamann, Brigitte, *Hitler's Vienna: A Dictator's Apprenticeship*, Oxford, Oxford University Press, 1999 (ed. rom.: *Viena lui Hitler. Anii de ucenicie ai unui dictator*, trad. Sanda Munteanu, București, Editura Vivaldi, 2000).

- Kershaw, Ian, *Hitler 1889–1936: Hubris*, New York, W.W. Norton & Company, 1999.
- Langer, Walter C., *The Mind of Adolf Hitler: The Secret Wartime Report*, New York, Basic Books, Inc., 1972.
- Lukacs, John, *The Hitler of History*, New York, Alfred A. Knopf, Inc., 1997.
- McGuire, William și Hull, R.F.C. (eds.), *C.G. Jung Speaking: Interviews and Encounters*, Princeton, Princeton University Press, 1987.
- Neumann, Robert și Koppel, Helga, *The Pictorial History of the Third Reich*, New York, Bantam Books, 1962.
- Redlich, Fritz, *Hitler: Diagnosis of a Destructive Prophet*, New York, Oxford University Press, 1999.
- Rosenbaum, Ron, *Explaining Hitler: The Search for the Origins of His Evil*, ediție actualizată, Boston, Da Capo Press, 2014.
- Snyder, Louis L., *The Encyclopedia of the Third Reich*, Wordsworth Military Library, Hertfordshire, UK, Wordsworth Editions Limited, 1998.
- Ullrich, Volker, *Hitler: Ascent, 1889–1939*, trad. Jefferson Chase, New York, Alfred A. Knopf, 2016.

Iosif Vissarionovici Stalin

- Brendt, Jonathan și Naumov, Vladimir P., *Stalin's Last Crime, The Plot Against the Jewish Doctors, 1948–1953*, New York, HarperCollins Publishers, Inc., 2003.
- Fitzpatrick, Sheila, *On Stalin's Team, The Years of Living Dangerously in Soviet Politics*, Princeton, NJ, Princeton University Press, 2015.
- Guss, Alison (scenaristă și producătoare), *Stalin: Biography*, History Television Network Production, H-TV, 1996.
- Hlevniuk, Oleg V., *Stalin: New Biography of a Dictator*, New Haven, CT, Yale University Press, 2015 (ed. rom.:

Stalin. O nouă biografie a unui dictator, trad. Anca Simitopol, București, Litera, 2017).

James, Donald și Pope, Stephen, „The Darkness Descends“, în *Russia's War: Blood Upon the Snow. The History of the Stalin Years, 1924–1953*, IBP Films Distribution Ltd., 1995.

Kotkin, Stephen, *Stalin*, Vol. I, *Paradoxes of Power, 1878–1928*, New York, Penguin Press, 2014.

Montefiore, Simon Sebag, *Stalin: The Court of the Red Tsar*, New York, Alfred A. Knopf, 2004 (ed. rom.: *Stalin. Curtea Țarului Roșu*, trad. Cătălin Drăcșineanu, Iași, Polirom, 2014).

Montefiore, Simon Sebag, *Young Stalin*, New York, Alfred A. Knopf, 2007 (ed. rom.: *Tânărul Stalin*, trad. Justina Bandol, Iași, Polirom, 2015).

Radzinsky, Edvard, *Stalin: The First In-depth Biography Based on Explosive New Documents from Russia's Secret Archives*, Londra, Hodder & Stoughton, 1996 (ed. rom.: *Stalin*, trad. Maria Leu, Oradea, Editura Aquila '93, 2003).

Stal, Marina, „Psychopathology of Joseph Stalin“, în *Psychology*, 4, nr. 9A1 (2013), pp. 1–4.

Saddam Hussein

Bardenwerper, Will, *The Prisoner in His Palace: Saddam Hussein, His American Guards, and What History Leaves Unsaid*, New York, Scribner, 2017.

Goode, Erica, „The world; Stalin to Saddam: So much for the madman theory“, în *The New York Times*, 4 mai 2003 (<https://www.nytimes.com/2003/05/04/weekinreview/the-world-stalin-to-saddam-so-much-for-the-madman-theory.html>).

Makiya, Kanan, *Republic of Fear: The Politics of Modern Iraq*, Oakland, CA, University of California Press, 1989.

Mao Zedong

Benton, Gregor și Chun, Lin (eds.), *Was Mao Really a Monster? The Academic Response to Chang and Halliday's „Mao: The Unknown Story“*, New York, Routledge, 2010.

Chang, Jung și Halliday, Jon, *Mao: The Unknown Story*, New York, Alfred A. Knopf, 2005.

Pantsov, Alexander V. și Levine, Stephen I., *Mao: The Real Story*, New York, Simon & Schuster, 2012.

Muammar Gaddafi

Cojean, Annick, *Gaddafi's Harem: The Story of a Young Woman and the Abuses of Power in Libya*, trad. Marjolijn de Jager, New York, Grove Press, 2013.

Idi Amin Dada

Gwyn, David, *Idi Amin, Death-Light of Africa*, New York, Little Brown and Company, 1977.

Kyemba, Henry, *A State of Blood: The Inside Story of Idi Amin*, New York, Ace Books, 1977.

Ricer, Andrew, *The Teeth May Smile, But the Heart Does Not Forget: Murder and Memory in Uganda*, New York, Metropolitan Books, 2009.

Teroriștii și terorismul

Bergen, Peter L., *Holy War, Inc.: Inside the Secret World of Osama bin Laden*, New York, The Free Press, 2001.

Fried, Itzhak, „Syndrome E“, în *The Lancet*, 350, nr. 9094 (1997), pp. 1845–1847.

Immelman, Aubrey, „The Personality Profile of al-Qaida Leader Osama bin Laden“, lucrare prezentată la a 25-a reuniune științifică a Societății Internaționale de Psihologie Politică, Berlin, Germania, 16–19 iulie 2002 (digitalcommons.csbsju.edu/psychology_pubs/69/).

Neuman, Peter R., *Radicalized: New Jihadists and the Threat to the West*, Londra, I.B. Tauris, 2016.

Randall, Jonathan, *Osama: The Making of a Terrorist*, New York, Alfred A. Knopf, 2004.

Soufan, Ali, *Anatomy of Terror: From the Death of bin Laden to the Rise of the Islamic State*, New York, W.W. Norton and Company, 2017.

Warrick, Joby, *Black Flags: The Rise of Isis*, New York, Doubleday, 2015 (ed. rom: *Flamurile negre*, trad. Radu Șorop, București, Editura Black Button Books, 2016).

Wright, Lawrence, *The Terror Years: From Al-Qaeda to the Islamic State*, New York, Alfred A. Knopf, 2016.

Aici nu se poate întâmpla

Frances, Allen, *Twilight of American Sanity: A Psychiatrist Analyzes the Age of Trump*, New York, William Morrow, 2017.

Green, Josh, *Devil's Bargain: Steve Bannon, Donald Trump, and the Storming of the Presidency*, New York, Penguin Press, 2017.

Kranish, Michael și Marc Fisher, *Trump Revealed: An American Journey of Ambition, Ego, Money, and Power*, New York, Scribner, 2016.

Snyder, Timothy, *On Tyranny: Twenty Lessons from the Twentieth Century*, New York, Time Duggan Books, 2017 (ed. rom.: *Despre tiranie. Douăzeci de lecții ale secolului XX*, trad. Smaranda Câmpeanu, București, Editura Trei, 2018).

S-ar putea întâmpla și aici?

Lee, Bandy, *The Dangerous Case of Donald Trump*, New York, St. Martin's Press, 2017.